ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΩΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΟΜ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

ΤΟΜΟΣ Ι΄

1964

ΤΕΥΧΟΣ 1.

ΤΕΥΧΟΣ 2

ΑΘΗΝΑΙ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ"

ΟΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥ

ΜΕΡΟΣ Β'

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΗΤΟΡΙΚΩΝ, ΕΠΙΤΥΜΒΙΩΝ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΕΠΙ ΜΑΡΜΑΡΟΥ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ.

Πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ Δ' καὶ τελευταίου κεφαλαίου, ἤτοι τῆς ἐν Πάρῳ ζωγραφικῆς, θὰ προτάξωμεν τὸν κατάλογον νέων ἐπὶ μαρμάρου ἐπιγραφῶν, τὴν ὕπαρξιν τῶν ὁποίων διεπιστώσαμεν εἰς μονὰς καὶ ναούς, τοὺς ὁποίους ἐπεσκέφθημεν κατὰ νεωτέρας μεταβάσεις ἡμῶν εἰς τὴν νῆσον. Τὰς νέας ταύτας ἐπιγραφὰς θὰ ἀριθμήσωμεν ἐν συνεχείᾳ τῶν πρώτων, κατανέμοντες καὶ πάλιν αὐτὰς καθ' ἣν καὶ πρότερον τάξιν ἤτοι κατὰ περιοχάς, παραθέτοντες δ' ἐν τέλει καὶ ἀλφαβητικὸν πίνακα τῶν νέων καὶ τῶν διορθουμένων ὀνομάτων.

Α. ΠΑΡΟΙΚΙΑ.

86) **Ὑπαίθριος συλλογὴ** ἀρχαίων καὶ χριστιανικῶν γλυπτῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς Μ. Καταπολιανῆς, ἐν συνεχείᾳ τῆς σειρᾶς τῶν ἰσογείων κελλίων.

Χονδρὴ μαρμαρίνη πλὰξ μήκ. 1.85, πλ. 0.65 καὶ πάχ. 0.235 μ. Φέρει κατὰ μὲν τὸ μέσον τοῦ μήκους ἀνάγλυπτον ἰσοσκελῆ, καμπυλόπλευρον σταυρὸν ἐντὸς κύκλου διαμέτρου 0.335 μ., εἰς δὲ τὸ ἄνω μέρος τὰς ἑξῆς δύο ἐπιγραφάς.

† Σταυρὸν ὁρᾷς [– – 5–6 –] Φθόνε, φεῦγε· τὰ γὰρ κακά ν[– – 4–5]ικε
† ὁ κατοικῶν ἐν βοηθίᾳ τοῦ Ὑψίστου· ἐν σκέπῃ τοῦ [Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσεται]

Ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ ἐλήφθη ἐκ τοῦ Ψαλμοῦ 90,1.

87) **Οἰκία Δρακάκη** εἰς τὸ Κάστρον, σήμερον Δημόσιον Ταμεῖον. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς αὐλείας ὀπισθίας θύρας (διαστ. 1.80 × 0.21 μ.) φέρει

ἑκατέρωθεν τοῦ ἐν τῷ μέσῳ οἰκοσήμου — εἰκονίζοντος ὄρθιον λέοντα — τὴν συντετμημένην ἐπιγραφὴν

Ἀγγ(ε)λ(ος) Κ(α)ζ(α)ν(όβας)
16 - 14

Τὸ ἐπώνυμον Καζανόβας φέρουσιν ἀκόμη α) ὁ ἱερομόναχος Φιλόθεος εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ ἐν Παροικιᾷ μετοχίου τῆς Μ. Ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου τῆς Πάτμου, τοῦ ἔτους 1613 (βλ. σ. 198 τοῦ τ. Θ'. ἀρ. 7) καὶ β) ἐπίτροπος τοῦ ναοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ χωρίου Δραγουλᾶ (βλ. κατωτέρω ἀρ. 118).

88) **Ἅγ. Γεώργιος** (ἀρ. 31 τοῦ ἐν τ. Θ', σ. 118 τοπογραφικοῦ διαγράμματος). Ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ὑπερθύρου τῆς δυτ. θύρας (1.15×0.28 μ.) ἑκατέρωθεν σταυροῦ περιβαλλομένου ὑπὸ φυλλοφόρου στεφάνου ἐπιγραφὴ συντεταγμένη εἰς στίχους δωδεκασυλλάβους

Σοὶ τόνδε σηκόν, καίπερ οὐ κατ' ἀξίαν
τὴν σήν, ἵδρυσεν θεοφιλὲς Γραικῶν γένος
ὡς πίστεως θώρακι. Σταυροῦ σθένει
θαρρῶν καθεῖλες πάντα δυσμενῶν στρατὸν
πιστοῖς τε φῶς ἔθηκας εὐστόχῳ χερὶ
βαλὼν ἀπλήστου θηρὸς ὠμηστοῦ γένυν
ἀνθ' ὧν σε νίκης καὶ πόνων Γεώργιε
ἐτησίως μέλπουσι παννύχοις βολαῖς
ὡς μάρτυν, ὡς γενναῖον Χριστῷ φίλον
ᾧ καὶ παρεστὼς ἐκτενεῖς πέμπεις λιτάς. 1618.

Ἀξία ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως εἶναι ἡ ἑλληνομάθεια τοῦ συντάκτου τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἡ ἄπταιστος ὀρθογραφία αὐτῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πλεῖστον τῶν ἄλλων ἀνορθογράφων ἐπιγραφῶν. Θὰ εἶναι βεβαίως ἔργον λογίου τινος τῆς ἐποχῆς, οἵους εἶχε κατὰ καιροὺς ἡ Πάρος, ὡς π.χ. τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου (1723-1813), Ἀνανίου τοῦ Ἀντιπαρίου καὶ ἄλλων.

89) Ναΐσκος **Γεννήσεως Χριστοῦ** ἐντὸς τοῦ κτήματος Οἰκονομίδη.
Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου (1.12 × 0.20 μ.) ἑκατέρωθεν σταυροῦ ἐντὸς κύκλου

16 ‖ 36

Ἰω(άννης) Ροῦσος ‖ ὁ κτίσας πόθου ὕψ. γραμ. 0.05 μ.

Τὸ ἐπώνυμον Ροῦσος ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὰς ὑπ' ἀρ. 10, 68, 110 καὶ 128 ἐπιγραφάς, εἶναι δὲ συχνότατον εἰς τὰς Κυκλάδας.

90) Ναΐσκος **Γεννήσεως Χριστοῦ** (Οἰκονομίδη).
Ἐπὶ τῆς ὁριζοντίας πλακὸς (ἁγ. Τραπέζης) τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ

Μνίστιτη Κ(ύρι)ε τὶν ψιχὶ τοῦ δούλου σου Ἰω(άννου)
κ(αὶ) τῇ σιβίας αὐτοῦ Μαρούλας

91) **Οἰκία Λορεντζιάδη καὶ Παπαδημητρίου** (τὸ γένος Δαμία), ἐπὶ τῆς μέσης ὁδοῦ τῆς Παροικιᾶς.
Ἐπιγραφὴ ἄγνωστον πόθεν προερχομένη. Μαρμαρίνη πλὰξ διαστ. 0.38×0.395 μ., πάχ. 0.07 μ.

Μνίστητι Κ(ύρι)ε τὴν ψυχὴν
τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Ντομενέ-
γου ἱερέος καὶ τῆς πρεσβυτέ-
ρας αὐτοῦ Μαρίας καὶ τὴν ψυ-
χὴν τοῦ κτίτορος Ἰωάννου
ἔτους ἀπὸ Χ(ριστο)ῦ συνκαταβά-
σεος 1 6 3 7.

Ὕψ. γραμ. 0.07 μ. Ντομένεγος (=Domenico, Δομήνικος, Κυριακός).

92) **Ἅγ. Νικόλαος** τῆς Κολόννας, ἐπὶ τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ κόλπου τῆς Παροικιᾶς, παρὰ τὸν τόπον τῶν λουτρῶν.
Ἐπὶ τοῦ τεθραυσμένου κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου

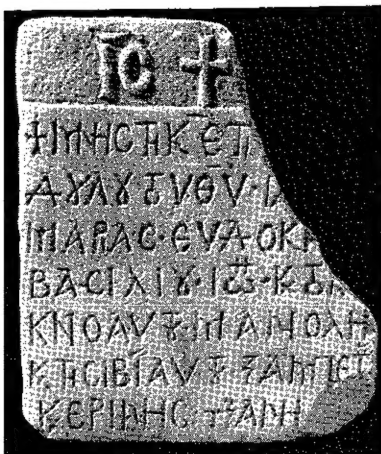
1 6 —|— - - (πιθανῶς 38)

Παρὰ δὲ τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ ἐσωτερικῶς ἐπὶ πλακὸς ἐντειχισμένης

Μνήσθιτι Κ(ύρι)ε
τὴν ψυχὴν τοῦ δ-
ούλουν τοῦ Θ(εο)ῦ Ἀν-
τονίου Ἀλισάφη
καὶ τῶν γωνέων αὐ-
τοῦ 1 6 3 8

Μέλη τῆς οἰκογενείας Ἀλισάφη ἢ Ἀλήσαφα ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰς ὑπ' ἀριθμ. 24, 35, 97 ἐπιγραφάς.

93) **Ὑπαίθριος συλλογὴ Καταπολιανῆς.** Ἐπιτάφιος πλὰξ 0.50 × 0.62 μ., πάχ. 0.055, ἄνω ἀριστερᾷ τεθραυσμένη (εἰκ. 1)

Εἰκ. 1

I C —|— (X C)

Μνήστη Κ(ύρι)ε τὶ [ψυχὴ τοῦ]
δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Ἰα[κώβου;]
Μαρίας, Εὐδοκί[ας]
Βασιλίου, Ἰω(άννου) καὶ τὸν [τέ]
κνο αὐτοῦ Μανόλη
καὶ τῇ σιβί(ας) αὐτοῦ Ζαμπέτ[ας]
καὶ Ἐρίνης Τζανῆ.

93α) **Ὑπαίθριος συλλογὴ Καταπολιανῆς.** Ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς μήκους 0.91, πλάτους 0.175 καὶ πάχους 0.10 μ. ἡ ἐπιγραφὴ

16 - Ν(ι)κ(ό)λ(αος) Βουτζ(αρᾶ)ς 47 - Σ(ε)πτε(μβρίου)

Νικόλαος Βουτζαρᾶς ἀναφέρεται καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ 1617 ἐπὶ σαρκοφάγου μετὰ οἰκοσήμου ἀποκειμένης ἄλλοτε εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς, Γ. Λαμπάκης, Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Α΄ (1892) σ. 106, H. H. Jewell - F. W. Hasluck, The Church of Our Lady of the hundred Gates in Paros, London 1920 σ. 72 ἀριθμ. 19 καὶ Γ. Ν. Κορρές, Ἡ Ἑκατονταπυλιανὴ τῆς Πάρου, Ἀθῆναι 1954 σ. 71. Βλέπε καὶ ὅσα ἔγραψα σχετικῶς εἰς τὸν τόμον Θ΄ (1961) τοῦ Ἀρχείου τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος σ. 200.

Β. ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΡΟΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ

94) **Πύργος Κονδύλη** (νῦν Μιχ. Κρίσπη) εἰς θέσιν Καλάμι, 1 ὥραν βορείως τῆς Παροικιᾶς.

Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς ἐξωτερικῆς θύρας (1.75×0.26 μ.) ἑκατέρωθεν οἰκοσήμου

Ὀκτοβρίου 16 [Οἰκόσημον] *98 ἀνακενήςι*
Κοςαντὴς *Κοντήλης*
τοποθεσία *Καλαμίω*

95) **Πύργος Κονδύλη** (ὡς ἀνωτέρω). Ἐπιγραφὴ ἐπὶ πλακὸς μαρμάρου ἐντειχισμένης εἰς τὴν κλίμακα ἀνόδου εἰς τὸν ὄροφον (εἰκ. 2).

Εἰκ. 2

ἀνακενίστι ὁ τιοῦτος | *πύργος διὰ σηνδρο-*
μῆς κ(αὶ) ἐξόδου Κω | *νσταντήνου Κον*
τίλη Ἄησε 16 | *///// (98;)*

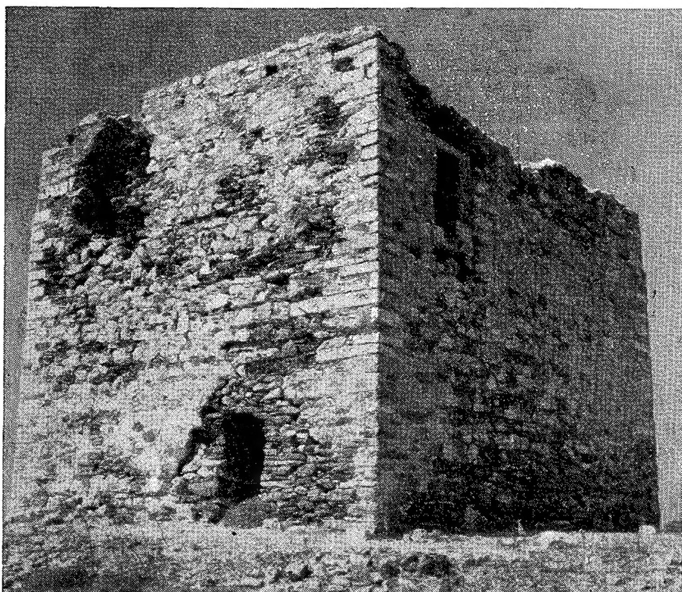
Ἡ παλαιὰ παριανὴ οἰκογένεια Κονδύλη ἔχει κλάδους καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς νήσου (βλέπε τοὺς ἀριθμοὺς 36 καὶ 74.) Εἰδικῶς ὁ Κωνσταντῖνος Κονδύλης ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Tournefort (Voyage du Levant I σ. 243, Lyon 1718) ὡς ὁ πλουσιώτατος Ἕλλην τῆς νήσου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μιχελάκη Κονδύλη προξένου τῆς Γαλλίας.

Γ. ΠΕΡΙΟΧΗ ΝΟΤΙΩΣ ΠΑΡΟΪΚΙΑΣ

96) **Ἅγ. Κοσμᾶς.** Παρὰ τὸ σχολεῖον τοῦ Συνοικισμοῦ Σωτῆρος (Ἐπισκοπιανῶν) κείμενος παραπλεύρως παλαιοῦ, ἠρειπωμένου ναΐσκου, τοῦ ὁποίου ἐχρησιμοποίησε τὸ παλαιὸν ὑπέρθυρον, τὸ ἀναγράφον μόνον ἑκατέρωθεν σταυροῦ, τὴν χρονολογίαν

16 —|— 34

97) **Πύργος Ἀλήσαφα,** Ἐπισκοπιανῶν (εἰκ. 3). Ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τοῦ παραθύρου τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ὀρόφου

Εἰκ. 3. Ὁ Πύργος τοῦ Ἀλήσαφα. Ὄψις Β.Α.

† 1 6 2 6
ἀνακενίστι ὁ πύργος
ἐτοῦτος ὑπὸ ἐξόδου

Ἰακόβου Ἀλήσαφα. Ἔροσο

Τὸ ὄνομα Ἀλησάφης ἢ Ἀλήσαφας ἀπαντᾶται εἰς τὰς ὑπ' ἀρ. 24, 35 καὶ 92 ἐπιγραφάς. Βλέπε σχετικῶς καὶ Α.Β.Μ.Ε. τ. Θ' σ. 203

98) **Περιοχὴ Πύργου Ἀλήσαφα.** Εἰς 500 περίπου μέτρα νοτίως τοῦ πύργου σώζονται τὰ ἐρείπια ναοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς καὶ ἡ χρονολογία

1 6 — 3 4

99) **Μονὴ Ταξιάρχου** (κοινῶς Ταξιαρχάκι), 25' Νοτίως τῆς Παροικιᾶς ἐπὶ **λοφίσκου.**

Ἐπιτύμβιος πλὰξ (εἰκ. 4) ἄλλοθεν μεταφερθεῖσα εἰς τὸν περίβολον τῆς μονῆς, διαστ. 0.35×0.52×0.07 μ. Ἑκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ ἡ χρονολογία καὶ κάτωθεν ἡ ἐπιγραφή:

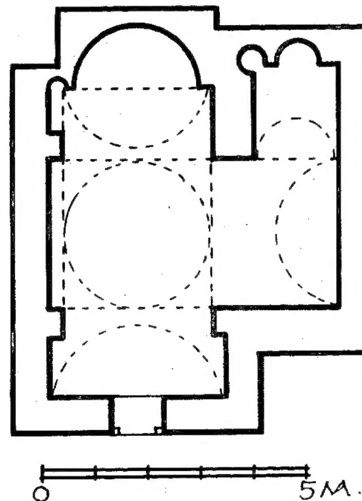

1 6 | 4 3
† Μαρῖνος Βιτζαρ(ᾶς)
ὁ κτίτορ τῆς Ἁγί(ας)

Εἰκ. 4. Ἐπιτύμβιος πλὰξ Μαρίνου Βιτζαρᾶ.

Ὁ τύπος Βιτζαρᾶς ἀπαντᾶται καὶ εἰς νεώτερα ἔγγραφα (Κυπραῖος, Τὰ Πόρια, σ. 104).

Περὶ τῆς οἰκογενείας Βιτζαρᾶ ἢ Βουτζαρᾶ βλ. τὰ ἐν τ. Θ' τοῦ Ἀρχείου (σ. 200, ἀρ. 13) λεχθέντα. Προσθέτομεν ἐνταῦθα ὅτι τὸ ὄνομα Βουτζαρᾶς ἀπαντᾶται ἤδη εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως (στ. 1762 τῆς ἐκδ. Π. Καλονάρου, Ἀθῆναι 1940).

Εἰκ. 5. Κάτοψις Καθολικοῦ Ταξιάρχου.

Εἰκ. 6. Παλαιοχριστ. ἐπίθημα.

100) **Μονὴ Ταξιάρχου** (ὡς ἄνω). Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς θύρας εἰσόδου εἰς τὸ καθολικὸν (ὅπερ εἶναι βασιλικὴ μετὰ τρούλλου φέρουσα προσηρτημένον παρεκκλήσιον εἰς τὸ νότιον σκέλος της, εἰκ. 5) ἡ ἐπιγραφὴ

16 Ἀνακ(αι)νίσθη ἐκ βά	*θρων ὁ θεῖος οὗτος 76*
κ(αὶ) πάντιμος ναὸς τοῦ	*παμεγίστου Ταξιάρχου Μιχαὴλ*
διὰ συνδρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου Κα	*λλίστου ἱερομονάχου Νταρμάρου*

Εἰς τὸν περίβολον τοῦ αὐτοῦ μονυδρίου εὑρέθη τὸ ἐν εἰκ. 6 εἰκονιζόμενον ἐπίθημα, παλαιοχριστιανικοῦ παραθύρου, ἀποκείμενον τώρα εἰς τὴν συλλογὴν γλυπτῶν τῆς Καταπολιανῆς.

Ἡ μονὴ ἀναφέρεται ὑπὸ Ε. Δ ρ ά κ ο υ, Ἱερὸς Σύνδ. Ε' (1899), σ. 246.

101) **Ἀνώνυμος ἠρειπωμένος ναός,** 200 μ. βορείως τοῦ κατωτέρω ὑπ' ἀρ. 102 ἀναφερομένου ναοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, νοτίως τῆς

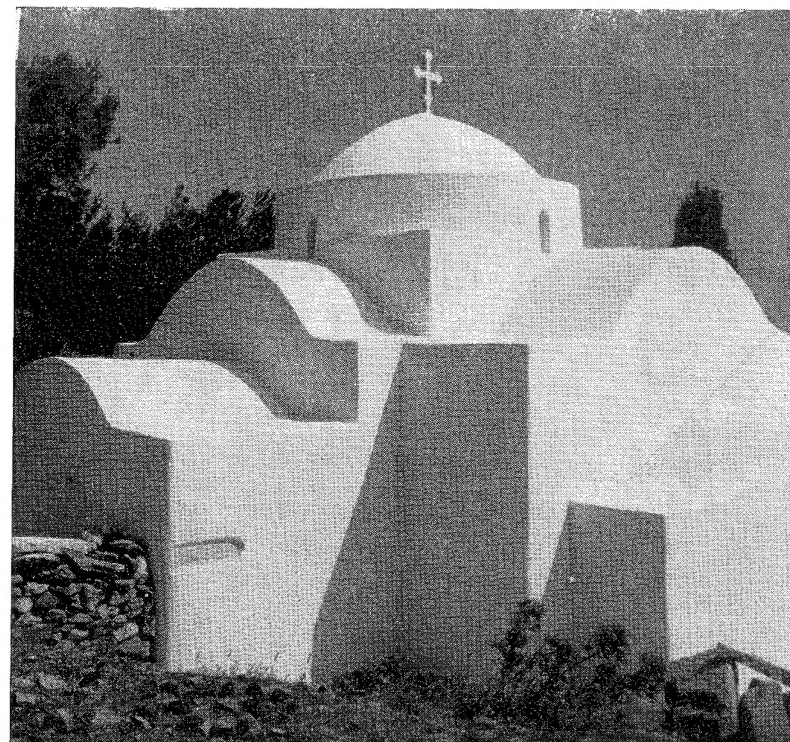
Εἰκ. 7. Ἐπιτύμβιος πλὰξ Στεφ. Κοζαδήνου.

Παροικιᾶς. Ἐπιτύμβιος πλὰξ ἐκ μαρμάρου διαστ. 0.42×0.50, πάχ. 0.165 (εἰκ. 7)

16	*36*
Στεφανῆ	*Κοζαδήνου*

Οἱ Φράγκοι Gozzadini διετέλεσαν ἄρχοντες Κέας, Σίφνου καὶ Ἀνάφης κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰ. (K. H o p f, Dissertazione...sull'isola di Andros, 1859, 13-15).

102) **Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος,** (εἰκ. 8) νοτίως Παροικιᾶς μεταξὺ τῶν τοποθεσιῶν Σταυροῦ καὶ Κήπου. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου (διαστ. 1.40×0.225, πάχ. 0.125) ἡ ἐπιγραφή:

Εἰκ. 8. Ὁ νοτίως τῆς Παροικιᾶς ναὸς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Κήπου ἀπὸ Β.Α.

IC	*XC*
1664 † Ἀνεκενίσθη	*ὁ πάνσεπτος ναὸς*
οὗτος Ἁγίου Ἰω(άννου) τοῦ ΝΙ	*ΚΑ*
Θεο(λόγου) διὰ σι	*νδρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου Μάρ(κου;)*
	Μπαρπαρῆ

Οἰκογένεια Μπαρμπαρῆ ὑφίσταται μέχρι σήμερον ἐν Παροικιᾷ.

103) **῞Αγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος** (ὡς ἄνω). Ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τοῦ παραθύρου τῆς βορείου πλευρᾶς

1641. Ἰω(άννης) Παρπαρίγος (=ἐνετικὸν Barbarigo)

103α) **῞Αγ. Ἰωάννης** μονοκάμαρος μετὰ ψευδοθόλου, διαστ. 5.15×8.12, 500 μ. νοτίως τοῦ Σταυροῦ. Ἐπὶ πλακὸς ἄνωθεν τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου

1 5 9 1

Ε΄ ΜΑΡΑΘΙ

104) **Παναγία Μυρτιδιώτισσα,** εἰς τοποθεσίαν Βουνιά, 15΄ Ἀνατ. τῆς Μ. Ἁγ. Μηνᾶ. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ (1.35×0.24 μ.)

1708 12 Αὐγούστου 12
† Δέησις ἐμοῦ Νεοφύτου ἱερομονάχου τὸ ἐπίκλι Γορδιανοῦ

105) **Μ. Ὑπαπαντῆς,** εἰς τοποθεσίαν Θαψανὰ (Μετόχιον Μονῆς Χοζοβιωτίσσης Ἀμοργοῦ). Ἐπὶ μαρμάρου 1.20×0.29 ἀποκειμένου κατὰ τὴν ἀριστερὰν τῷ εἰσερχομένῳ πεζούλαν ἡ ἐπιγραφὴ

1 6	*7 0*
Ἀνεκενίστι	*δι᾽ ἐξόδου*
τὸ παρὸν μο-	*Νεοφίτου ἱερομονάχου (καὶ)*
ναστίριον	*μοναχοῦ Θε-*
	οδοσίου

Ἡ χρονολογία ἀναφέρεται ὑπὸ Ε. Δ ρ ά κ ο υ, Ἱερ. Συνδ. τ. Ε΄ (1899), σ. 246. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ν. Ἀ λ ι π ρ ά ν τ η εἰς Ἐφημ. Κυκλαδικὸν Φῶς τοῦ Μαρτίου 1963, σ. 8, μὲ ἐσφαλμένην ἀνάγνωσιν τῆς χρονολογίας (1640).

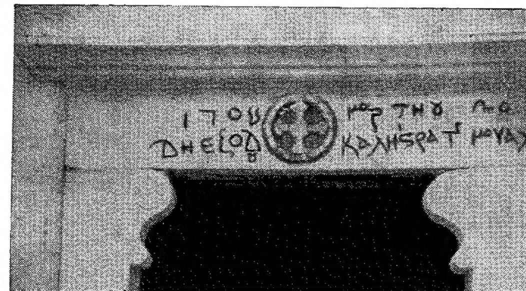
Ζ΄ ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΕΥΚΩΝ

106) **Μ. Ἁγ. Κυριακῆς,** 30΄ ἀνατολικῶς Λευκῶν εἰς θέσιν Λινούδια. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος (1.31×0.20) ἡ χρονολογία

1 6 — | — 3 8

καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς θύρας εἰσόδου εἰς τὸ καθολικὸν (εἰκ. 9)

1708 Μαρτήου 20
δη᾽ ἐξόδου Καλιστρά-
τ(ου ἢ ης) μοναχ(οῦ ἢ ῆς)

Εἰκ. 9

Βλέπε σχετικῶς ἀρ. 64.

107) **Μ. Ἁγ. Κυριακῆς.** Ἐπὶ τάφου τοῦ δαπέδου τοῦ καθολικοῦ, ἐντὸς καρδιοσχήμου πλαισίου

Ἀπ(ρί)λ(ιος)
1 7 1 5
δι᾽ ἐξό
δου Κ(α)λ(λί)
στράτ(ου ἢ ης)
μοναχ(οῦ ἢ ῆς)

108) **Μ. Ἁγ. Κυριακῆς.** Ἐπὶ τῆς κάτω ταινίας τοῦ ἐν τῷ ναῷ μαρμαρίνου ἑξαγώνου ἄμβωνος στηριζομένου ἐπὶ κιονίσκου (ὅμοιος τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται εἰς Πέρα Παναγιὰν τῶν Μαρμάρων) ἡ ἐπιγραφή:

1 7 6 7 Ἰουνίου 2
δη᾽ ἐξόδου Κοςαν
τίνου Μπάου

Ἡ οἰκογένεια Μπάου καὶ ἐν Μήλῳ. Βλ. Ζ α φ. Μ π ά ο υ, Ναοὶ καὶ ναΰδρια τῆς Μήλου, 1964, σ. 261, 394. Μπᾶος Ἀπόστολος καὶ Μπᾶος Κωνσταντῖνος ἀναφέρονται καὶ εἰς Κώδικα τοῦ 1782 τοῦ ἐν Σερίφῳ μοναστηρίου τοῦ Ταξιάρχου (Π. Ζ ε ρ λ έ ν τ η, Ἱστορ. ἔρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν νήσων, Ἑρμούπολις 1913, σ. 73).

109) **῞Αγ. Νικόλαος,** μεταξὺ Λευκῶν καὶ Μ. ῾Αγ. Κυριακῆς.
᾿Επὶ μαρμαρίνης πλακὸς ἁγ. Τραπέζης διαστ. 0.72×0.72×0.08, ἡ ἐπιγραφή:

Μνίςιτη Κ(ύρι)ε τὴ ψυχὶ τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ ᾿Ιω(άννου)
καὶ Πέτρου καὶ Μαρούλας καὶ τῦν τέκνο.

110) **῞Αγ. Νικόλαος** (ὡς ἄνω). (Τρίκογχος ἀνακαινισθεὶς ἐσχάτως). ᾿Επὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς νοτίας θύρας ἡ ἐπιγραφὴ

† ᾿Ανακαινίστη ὁ θῖως καὶ πάντηνμος ναὸς τοῦ ε-
ν ἁγίοις πατρὸς ἱμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ διὰ σιδρο-
μῆς καὶ ἐξόδου ᾿Ιωάννου Ρούσου 1631.

111) **Ναὸς ῾Αγ. Στεφάνου καὶ Βηθλεέμ** εἰς Λεῦκες (δίκλιτος).
Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ῾Αγ. Στεφάνου δύο τάφοι ἔχουν καλυπτηρίους πλάκας κοσμουμένας ἐν τῷ μέσῳ μὲν διὰ δικεφάλου ἀετοῦ κατὰ δὲ τὴν παρυφὴν δι᾿ ἑλικοειδῶν βλαστῶν καὶ κοσμημάτων

φέρουσι δὲ ὁ μὲν τὴν χρονολογίαν *1 7 4 1*
ὁ δὲ » » *1 7 4 9*

112) **Μ. ῾Αγ. ᾿Ιωάννου τοῦ Προδρόμου** Καπαροῦ.
᾿Επὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου εἰς τὸ καθολικὸν (1.32×0.30) ἑκατέρωθεν σταυροῦ ἡ ἐπιγραφή:

	16	*46*	
	IC	XC	
᾿Ανακαινίσθη ἐκ βάθρον			*διὰ ἐξό*
οὗτος ὁ θιος κ(αὶ) τίμιος να			*δου ἐμοῦ Θεοφά-*
ὸς τοῦ τιμίου Προφίτου	NI	KA	*νους μοναχοῦ καὶ πατρὸς*
Προδρόμου Σταμρο			*Γριγορίου μοναχοῦ*

᾿Εδημοσιεύθη καὶ ὑπὸ Ν. ᾿Αλιπράντη εἰς ἐφημ. Κυκλαδικὸν Φῶς, Μαρτίου 1963, σ. 8.

113) **Μ. ῾Αγ. ᾿Ιωάννου τοῦ Προδρόμου** Καπαροῦ.
᾿Επὶ πλακὸς ὑπεράνω τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου 0.41×0.51 μ.

1 6	4 6
᾿Ανακαινίσθη ἐκ βάθρου	*οὗτος ὁ θεῖ*
ος καὶ πάντιμος ναὸς τοῦ τιμίου	*προφίτου Προδρόμου | διὰ σινδρο-*

μῆς καὶ ἐξόδου Θεοφάνους ἱερομονάχου.

114) **Μ. ῾Αγ. ᾿Ιωάννου Προδρόμου** Καπαροῦ.
῎Ανωθεν τῆς ῾Ωραίας πύλης τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου τοῦ καθολικοῦ

† ἰκοδομήθη τοῦτο τὸ καταπέ-
τασμα παρὰ τοῦ πανοσηο-
τάτου ᾿Ησαΐου ἱερομονάχου
τὸ ᾿πήκλη Παρούσις
ἐν ἔτη 1793
ιουνίου ˙ 15

115) **Μ. ῾Αγ. ᾿Ιωάννου Θεολόγου** ᾿Απάτου, ἡ ἐπιλεγομένη τοῦ Γυαλιστῆ, μεταξὺ Λευκῶν καὶ Μαρμάρων (26 Σεπτεμβρίου).
᾿Επὶ τοῦ ὑπερθύρου τοῦ καθολικοῦ (1.35×0.27 μ.)

† ᾿Ανακενίσατο ἐκ βόθρου ὁ θῆος καὶ πάνσεμνος
ναὸς τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου ἐβαγγε-
λησταῦ ᾿Ιοάνου Θεολόγου διὰ σιδρομῆς καὶ
ἐξόδου ᾿Ανδριάνας γηνὴ τοῦ ποτὲ Μιχαὴλ
Γαβαλᾶ θιγάτηρ Θάνου Δανπουτουκλῆ
ἡγουμενεύοντος Νεοφήτου ἱερομονάχου
1659 Μαρτίου 31.

᾿Αναφέρεται οὐχὶ αὐτολεξεὶ ὑπὸ Ε. Δράκου, ῾Ιερ. Σύνδ. Ε΄ (1899), σ. 247. Πβλ. καὶ Ν. ᾿Αλιπράντην, ᾿Εφημ. Κυκλαδικὸν Φῶς Μαρτίου 1963, σ. 8.

116) **Μ. ῾Αγ. ᾿Ιωάννου Θεολόγου** (ὡς ἄνω). ᾿Επὶ πλακὸς ἡμικυκλικῆς ἐντοιχισμένης ὑπεράνω τοῦ ὑπερθύρου τοῦ καθολικοῦ

	17	*74*	
	ἀπριλίου	*16 ἐτελιό*	
	θη τὸ κα-	*μπαναριὸ*	
	μὲ ἔξοδω ἱερο		
	μονάχου	*Γαβιρίλις Καλό-*	
πλα			*στος*
	Θρακάτης	*ἔδοσε γρόσηα 16*	
	ὅση τὰ	*διαβάστε*	
	νὰ τό-	*νε σηχο*	
	ρά	*τε*	

῾Ο Γαβριὴλ Καλόπλαστος ἀναφέρεται ὡς ἡγούμενος τῆς Μ. Θεολόγου ἐν σιγιλλίῳ τοῦ Κ/πόλεως Καλλινίκου τοῦ 1805 (Β. Α. Μυστακίδης, Παρνασ-

σὸς 9, 1885, 407) καὶ εἰς συμφωνητικὸν γράμμα τοῦ 1786 (ἔνθ. ἀν. σ. 408). Εἰς τὸ ὡς ἄνω σιγίλλιον ἀναφέρονται ὡσαύτως καὶ ὁ Βαρθολομαῖος καὶ ὁ Γρηγόριος Καλόπλαστος (σ. 409). Καλόπλαστος χωρεπίσκοπος Λευκῶν ἀναφέρεται τὸ 1777 ἐν σιγιλλίῳ τῆς μονῆς Φανερωμένης Νάξου βλ. Ε. Δράκον, Ἱερ. Συνδ. Ε' (1899), σ. 247. Θεολ. Χρ. Ἀλιπράντην, Ἐφημ. Ἡ φωνὴ τῶν Κυκλάδων τῆς 31-1-1961, ἔνθα ἡ χρονολογία κτίσεως 1656 διορθωτέα εἰς 1659.

Η' ΔΡΑΓΟΥΛΑΣ

117) **Ἅγ. Νικόλαος καὶ Γεώργιος,** διμάρτυρος.
Ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ὑπερθύρου (διαστ. 1.27×0.22 μ.) ἡ χρονολογία

1 6 — | — *9 1*

118) **Ἅγ. Ἰωάννης Πρόδρομος** (μητρόπολις).
Ἐπιτύμβιος πλὰξ τοῦ δαπέδου, ὑπὸ τὸν τροῦλλον, λίαν ἐφθαρμένη, διαστ. 0.62×0.27 κάτωθεν ἀναγλύφου δικεφάλου ἀετοῦ.

- - - - - - - - - - ος - - ιωτά(του)
Ἁγίας Τριάδος καὶ ἐπι-
τρόπου - - - - - - - - -
Καζανόβας - - - - - - -
- - - - - - - - ρ σ(ι)βίας

Θ' ΜΑΡΜΑΡΑ

119) **Ἅγ. Κωνσταντῖνος.** Πλὰξ ἐντειχισμένη ὑπὲρ τὴν θύραν τῆς νοτίας πλευρᾶς. Ἑκατέρωθεν σταυροῦ περιβαλλομένου ὑπὸ 2 φυλλοφόρων κλάδων καὶ κρατουμένου κατὰ τὴν βάσιν ὑπὸ ἀνθρωπίνης χειρός, κατὰ μὲν τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ σταυροῦ ἡ συντετμημένη ἀποτρόπαιος ἐπιγραφὴ

Εἰκ. 10

IC — XC — N(ι) — K(ᾶ)

ἄνωθεν δὲ τῆς χειρὸς ἡ συντετμημένη ἐπιγραφὴ

Π(α)π(ᾶς) Γ(εώργιος) καὶ δεξιᾷ *Κος(αν)τ(ῖνος;)* (Εἰκ. 10).

Ἡ ὑπόλοιπος ἐπιγραφὴ λέγει

θεῖος ναὸς
1 5 92
τοῦ μεγάλου Ἁ(γίου) Κωνσταντίνου
Νω ευρ(ι)ω

120) **Τρεῖς Ἱεράρχαι.** Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου (1.45×0.25)

ἐτελιόθη | *ὁ ναὸς τῶν τρι-*
16 | 99 *ῶν ἱεραρχῶ*

121) **Πέρα Παναγιά** (δίκλιτος). Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Νικολάου. Ἑκατέρωθεν σταυροῦ ἐντὸς κύκλου

1 6 θεῖος ναὸς — | — *Ἁγίου Νικολάου 5 6*

122) **Πέρα Παναγιά.** Ἐπὶ ἐπιτυμβίου πλακὸς τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου ναοῦ

1 7 4 9
Μαρτίου 13
διὰ ἐξόδου
Ἀγουστῆ Ἀντριότη

123) **Πέρα Παναγιά.** Ἐπιτύμβιος πλὰξ δευτέρου, συνεχομένου πρὸς τὸν ἀνωτέρω, τάφου

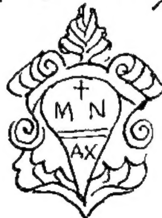
1748, Ἀπριλίου 5
διὰ ἐξόδου Λεοντίου Ραγούσι

Τὸ ἐπώνυμον Ραγούσης ἢ Ραγκούσης, συνηθέστατον καὶ σήμερον ἐν Πάρῳ, εἶναι γνωστὸν ἤδη ἐξ ἐγγράφου τοῦ 1501 (Ι. Βογιατζίδης Ἀμοργός, 36). Σιγίλλιον τῆς Μ. Φανερωμένης Νάξου ἀναφέρει ὅτι ὁ Ματθαῖος Ραγκούσης ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων τὴν Μ. Ἁγ. Κυριακῆς. (Ε. Δράκος Ἰ. Σύνδ. Ε' (1899), σ. 247), ὁ δὲ Ἰωαννίκιος Ραγκούσης διετέλεσεν ἡγούμενος τῆς Μ. Λαγγουβάρδας (1788-1800). (Ἐμμ. Σαγκριώτη, Ἱστορία Ἰ. Μ. Λογγοβάρδας σ. 28).

124) **Ναὸς Κοιμήσεως Θεοτόκου καὶ Προδρόμου** (διμάρτυρος).
Ἐπὶ τῆς σαρκοφαγοειδοῦς βάσεως πολυτελοῦς μετὰ κιόνων τάφου κατεσκευασμένου εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ μέσου κλίτους, ἡ ἐπιγραφὴ (εἰκ. 11).

+ ΜИΉCΘΗΤΙ ΚΥΡΙΕ ΤȢ ΔȢΛȢCȢΜΑȢΝȢΗΛ
ΟΤΑΝ ΕΛΘΗC ΕΝ ΤΗ ΒΑCΙΛΕΙΑ CȢ ΑΝΑΚ͵ΝCΘΗ ΟΤΥΜΒΟCȢΤΟC ΔΙΑ
CΥΝΔΡΟΜΗC Κ͵ ΕΞΟΔȢ ΤΗC ΔȢΛΗC ΤȢ ΘΕȢ ΜΑΡΙΑC ΤΗC
CΗΒΙΑC ΑΥΤΟΥ

1 6 3 9

Εἰκ. 11

† *Μνήσθητι Κύριε τοῦ / δούλου σου Μαουνουὴλ* (sic)
ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. / Ἀνακ(αι)νίσθη ὁ τύμβος οὗτος διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τῆς δούλης / τοῦ Θεοῦ Μαρίας τῆς
σηβίας αὐτοῦ.

1 6 3 9
(Οἰκόσημον)
M + *N(= M(α)ν(ουὴλ)*
A X ;

Τὸ Α - Χ δὲν δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ μοναχοῦ, ἀφ' οὗ ὁ Μανουὴλ ἦτο νυμφευμένος. Θὰ πρόκειται πιθανώτατα περὶ τοῦ ἐπωνύμου του.

125) **Ναὸς Κοιμήσεως Θεοτόκου καὶ Προδρόμου.** Ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς τοῦ δαπέδου (διαστ. 1.10×0.50 μ.), ἡ ἐπιγραφή:

Ἐστρώθη τὸ ἔδαφος δι' ἐξόδου καὶ σινδρομῆς τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀντωνίου ἱερέος τοῦ Σκορδίλη καὶ οἰκονόμου Καιφάλου εἰς μνιμόσηνον τῆς

[συμβία]ς αὐτοῦ καὶ δούλας τοῦ Θεοῦ Μαργαρήτας
πρεσβυτέρας τῆς προκαικιμημένις
1 7 2 0

Τὸ ἐπώνυμον Σκορδίλης ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 22 καὶ 131 ἐπιγραφάς, εἶναι δὲ συνηθέστατον καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς τὴν Κρήτην.

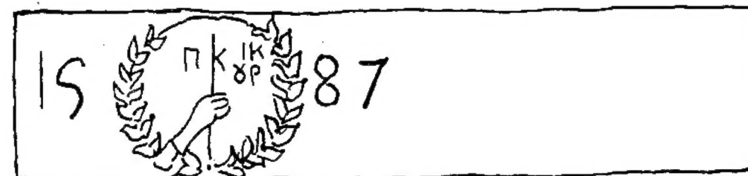
Ὁ Διονύσιος Σκορδίλης διετέλεσε πρὸ τοῦ 1730 ἡγούμενος τῆς Μ. ἁγ. Ἀντωνίου Κεφάλου.

Γ' ΤΣΗΠΙΔΟ (Μάρπησσα)

126) **Μονὴ Ἀποτομῆς Ἁγ. Ἰωάννου** (29 Αὐγ.) 20' Ν.Δ. τοῦ Τσηπίδου.
Ἄλλοτε μετόχιον Μ. Χοζοβιωτίσσης Ἀμοργοῦ. Νῦν ἰδιοκτησία οἰκογενείας Εὐστρ. Ἀλιπράντη. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου κελλίου τοῦ ἄνω ὀρόφου (διαστ. 0.17×1.08) ἡ ἐπιγραφή:

Ἄβριον ἑτέρου (κ)αὶ οὐδέποτέ τινος 1697 τὸ
παρὸν κελίο Νικοδ(ή)μου ἱερομονάχου
Δεμιράρι

127) **Μ. Ἀποτομῆς Ἁγ. Ἰωάννου Προδρόμου** (ὡς ἄνω).
Ἐπὶ μαρμαρίνου κιονίσκου ἀποκειμένου ἐν τῇ αὐλῇ (μήκ. 0.95 καὶ διαμέτρου 0.24). Ἐντὸς φυλλοφόρου στεφάνου εἰκονίζεται χεὶρ κρατοῦσα κατακόρυφον στέλεχος (εἰκ. 12) ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου τὰ γράμματα Π Κ ΙΚ καὶ ἐξωτερικῶς ἡ χρονολογία 1587.
ȢΡ

Εἰκ. 12. Κιονίσκος μαρμάρινος.

Τὸ ἐντὸς τοῦ κύκλου συμπίλημα δὲν δύναμαι νὰ ἑρμηνεύσω.

128) **Οἰκία ἐντὸς τοῦ Τσηπίδου.** Μαρμάρινον οἰκόσημον μὲ τρίφυλλον (κρινάνθεμον) ἐν τῷ μέσῳ, (εἰκ. 13) φέρει ἑκατέρωθεν τὴν ἐπιγραφήν:

Εἰκ. 13

N(ι)κ(όλαος) *Ροῦσος*
ὁ *κτή*
σας *πόθο σὶν ἐ-*
ξόδου κ(αὶ) κόπου
1617

129) **Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος,** πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τσηπίδου, παρὰ τὴν Ἐξωχωριανήν, ἐπὶ πλακὸς ἐντετειχισμένης κατὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν (διαστ. 0.57×0.16) ἡ ἑξῆς συντετμημένη ἐπιγραφὴ (εἰκ. 14)

Εἰκ. 14

- - - - ε Κ(ύρι)ε τ(ὸν) κεκυμ(η)μ(ένον) ἐνθάδε
μ(ο)ν(α)χ(ὸν) κ(ὺρ) Θεόδ(ω)ρ(ον ;)

Ὕψ. γραμ. 0.035 μ.

130) Μονύδριον **Παναγίας**, (εἰκ. 15) ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Μ. Ἁγ. Γεωργίου τῆς Φάραγγος ἀτραποῦ.
Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς νοτίας θύρας (διαστ. 1.42×0.23 μ.).

Εἰκ. 15. Μονύδριον Παναγίας Ν.Δ. Τσηπίδου

17	*03*
- - - - τοὺς [κοπι]άσαντας καὶ	*κοπιῶντας ἐν τῇ*
μονῇ ταύτῃ ἐν βασιλείᾳ	*σου ἀξίοσον, Κ(ύρι)ε*
Ἀνθεμ(ίου;)	*ἱερομονάχου*

131) **Μ. Παναγίας** (ὡς ἄνω) ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μονυδρίου ἀπόκειται μαρμάρινον ὑπέρθυρον (1.04×0.17 μ.) ἄλλοθεν κομισθέν, φέρον τὴν ἐπιγραφήν: (εἰκ. 16).

Εἰκ. 16

Α Χ — | — *Δ Γ* (=1633)

Ἐπροσήλωσε ἡ Ἐρήνη τοῦ Νικολοῦ Τραχηνοῦ
θιγάτηρ τὸν παρὸ ναὸν στὴν ἐκλισεία
ἐμοῦ τοῦ παπα Κωνσταντίνου Σκορδίλι καὶ προ(το)παπᾶ

132) **Μ. Παντοκράτορος**, βορείως Τσηπίδου, πλησίον τῶν Μαρμάρων. Ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς ἐντειχισμένης ὑπεράνω τῆς θύρας κελλίου τοῦ ὀρόφου, ἔναντι τῆς θύρας εἰσόδου (διαστ. 0.41×0.45 μ.) ἡ ἐπιγραφή:

Α Ψ — | — Ν Ϛ΄ (=1756)

Σωφρονίου Καμπάνη ἥδε
δαπάναις, ἐπιστατοῦντος
τῆς μονῆς, ἧς ὑπάρχει
κα(τα)γόγιον οἷόν τε παν-
δοχεῖον. Ἔσται δὲ
ταῦτα εἰς ἀθάνα-
τον μνήμην τοῦ θεί-
ου ἔργου καὶ τοῦ πεπονη-
κότος.
ἐν μηνὶ Νοε(μβρίῳ)

123) **Μ. Λαγγουβάρδας.** Μαρμάρινον ὑπέρθυρον εἰσόδου ναοῦ, ἄγνωστον πόθεν μετακομισθὲν εἰς τὴν μονήν. Φέρει ἐπιγραφὴν (διαστάσεων 0.20×1.07) ἑκατέρωθεν ἀναγλύφου σταυροῦ καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ τὴν χρονολογίαν 1614.

1 6 1 4

† Ἀνακ(αι)νήστι ἐκ βόθρου οὗτος	*ὠ θῖος κ(αὶ) πάνσεπτος ναὸς*
τοῦ μεγαλομάρτιρος Γεωργίου Τ̃	Τ *τοῦ τροπεοφόρου διὰ σι-*
δρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου διὰ τῶν Δ	Φ[Ρ] *δίον ἀδελφ(ῶν) Γερμανοῦ*
ἱερομονάχου κ(αὶ) Διονυσίου ἱερομο-	*νάχου τοὐποίκλι Αὐγερινοῦ*
Σαλονηκιοῦ κ(αὶ) τὸν ἀνιψιὸν αὐ-	*τοῦ Θεοκλίτου ἱερομονάχου*

Τὰ μεταξὺ τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ γράμματα ἑρμηνεύονται: Τ(οῦτον τὸν) Τ(ύπον) Δ(αίμονες) Φρ(ίττουσιν).

Περὶ τοῦ τύπου ἐκ βόθρου ἀντὶ ἐκ βάθρων βλ. Ν. Α. Βέην ἐν Glotta IX, 1918, σ. 109-112. Τὸ ἐπίθετον Σαλονικιὸς ἀπαντᾶται καὶ εἰς 2 ἔγγραφα τῆς Πάρου τῶν ἐτῶν 1638 καὶ 1644 (Ἐμμ. Σαγκριώτου, Ἱστορία τῆς Ἱ. Μ. Ζωοδόχου Πηγῆς Λογγοβάρδας, ἐν Πύργῳ 1926, σ. 19 καὶ 21) καὶ εἰς Ναξιακὸν νοταριακὸν ἔγγραφον τοῦ 1541 (Ἰάκ. Βισβίζης, Ἐπετ. Ἀρχ. Ἱστ. Δικαίου, τ. 4, 1951 σ. 71) ὑπὸ τὸν τύπον Σαλονικαῖος.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΙΝΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ ΤΟΥ ΕΝ ΤΟΜῼ Θ΄ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ.

Εἰς ἀρ. 65. **Μ. Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου**, Ἀπάτου, ἐπιλεγομένη τοῦ Γυαλιστῆ. Κατὰ πρόσφατον αὐτοπρόσωπον ἐπίσκεψίν μου ἀνέγνωσα ὡς ἑξῆς τὴν ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς ἀνόδου τῆς μονῆς ἐπιγραφὴν

1 6 5 6

Ἐνεκενίζη τὼ μω / ν(α)ζίριον νιου
Μ(ι)χ(αὴ)λ Γ(α)β(α)λ(ᾶ) θ(υ)γ(α)τ(ρὸ)ς τῶ γυν - - - -
Κ(α)λ(ο)πλ(ά)ζου

Εἰς ἀρ. 83. **Μ. Ἀποτομῆς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου,** ἄλλοτε μετόχιον τῆς Μ. Χοζοβιωτίσσης Ἀμοργοῦ, νῦν ἰδιοκτησία Ε. Ἀλιπράντη. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ὑπερθύρου, τοῦ αὐλογύρου (διαστ. 0.24×1.03) ἔχει ἀκριβῶς οὕτω:

ἐν ἔτι Α Χ Ο Ξ (= 1677)

Ἀνακαινισθη τὸ παρὸν μωνίδριον τοῦ τι-
μίου ἐνδόξου Προδρόμου κ(αὶ) βαπτιστοῦ Ἰω(άννου) διὰ σι-
δρωμῆς Νικοδήμου ἱερομονάχου Διμιράρι κ(αὶ) ἔ-
ξωδος Νικολάου Παντιλέου καὶ τῆς συμ(βίας) αὐτοῦ Μαρίας

Εἰς ἀριθ. 85. **Μ. Ἁγ. Γεωργίου** Φάραγγος. Ἡ ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς θύρας τοῦ καθολικοῦ ἔχει, κατ᾽ αὐτοπρόσωπόν μου ἐξέτασιν αὐτῆς, οὕτω:

Ἀνακαινίστι ἐκ βόθρου οὗτος ὁ ναὸς τοῦ με-
γαλομάρτυρος Γεορ/γίου διὰ σιδρομῖς κ(αὶ)
ἐξόδου τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Βλασήου Κολονέλου
Τρ κὲ τῖς συβίας αὐτοῦ Μαρκέτας 1664 Μηνὶ Μα(ΐου ἤ-ρτίου)

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Τὴν ζωγραφικὴν ἀντιπροσωπεύουν ἐν Πάρῳ δύο κατηγορίαι μνημείων α) αἱ τοιχογραφίαι καὶ β) αἱ φορηταὶ εἰκόνες. Αἱ πρῶται, διακοσμοῦσαι ἰδίως τὰ καθολικὰ μονῶν, εἶναι ὀλιγάριθμοι καὶ — πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως — πᾶσαι μεταβυζαντιναὶ καὶ ἀγνώστων ἁγιογράφων ἔργα, ὑποστάντα μάλιστα, κατὰ τὸ πλεῖστον, μεταγενεστέρας ἀτέχνους ἐπιζωγραφήσεις. Αἱ δεύτεραι τοὐναντίον καὶ πολλαὶ εἶναι καὶ ἀναγράφουσιν αἱ πλεῖσται τὸ ὄνομα τῶν ζωγράφων, ἀκόμη δὲ καὶ τὴν χρονολογίαν τῆς ἐκτελέσεώς των.

α) Αἱ τοιχογραφίαι

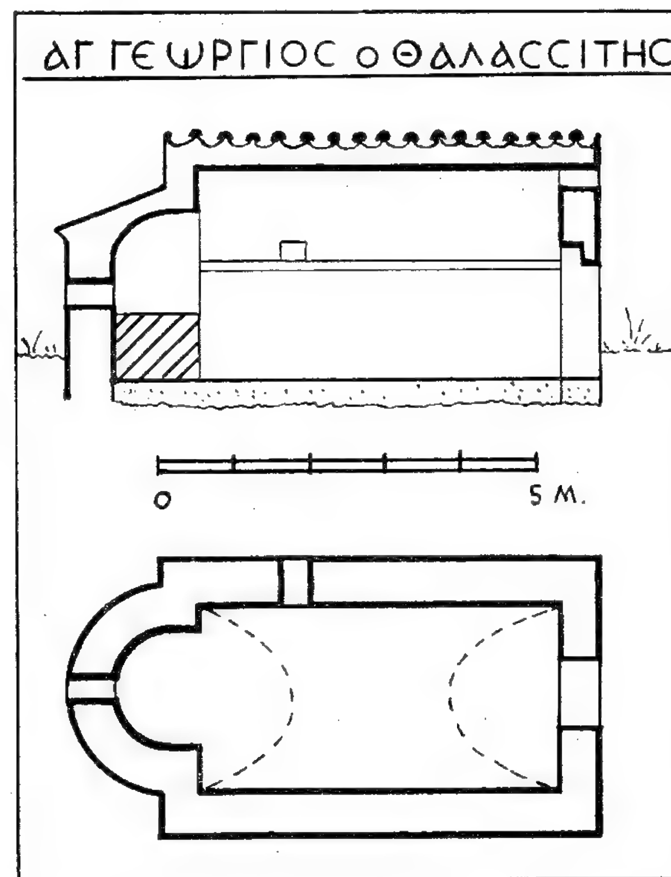
I. Αἱ βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι.

Αἱ ἀρχαιότεραι, μέχρι τοῦδε τοὐλάχιστον, γνωσταὶ τοιχογραφίαι τῆς Πάρου, εὑρίσκονται εἰς ἕνα μικρὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, κείμενον πρὸς νότον τοῦ Τσηπίδου (Μαρπήσσης) εἰς τὴν παραθαλασσίαν περιοχὴν Ἔξω Λιβάδι. Λόγῳ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν γειτνιάσεως αὐτοῦ, ἀποκαλεῖται ὁ Ἅγ. Γεώργιος ἐνταῦθα Θαλασσίτης [1].

Ὁ ναΐσκος (εἰκ. 17 καὶ πίν. 1, ἄνω), ἐξωτερικῶν διαστάσεων 3.70×5.80 μ. φέρει ἐξέχουσαν πρὸς ἀνατολὰς ἡμικυκλικὴν ἀψῖδα ἱεροῦ, καλύπτεται δ' ὑπὸ ἡμικυκλικῆς, ἐλαφρῶς κατὰ τὴν κλεῖδα τεθλασμένης καμάρας, ἥτις διατηρεῖ καὶ ἐξωτερικῶς τὸ ἡμικυλινδρικόν της σχῆμα μὲ τοὺς μεγάλους αὐτῆς βυζαντινοὺς (πλάτους 0.38 μ.) ἐλαφρῶς κοίλους στρωτῆρας κεράμους. Ἡ τοιχοποιΐα του συνίσταται ἐξ ἐπιμήκων, ἀκανονίστων λίθων, τοποθετημένων μὲ πλαγιαστὴν τὴν μακράν των πλευράν (πίν. 1 ἄνω). Ἡ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν του θύρα εἰσόδου, φέρουσα ὡς ὑπέρθυρον μέγαν λίθον, εἶναι στενὴ (0.85 μ.) καί, σήμερον, πολὺ χαμηλὴ (1.10 μ.), λόγῳ τῆς σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν αἰολικῶν ἀποθέσεων ὑψωθείσης ἐξωτερικῶς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἄλλοτε ἡ θύρα ἦτο πολὺ ὑψηλοτέρα· διότι τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ ἐσωτερικῶς, παρ' ὅλην τὴν ἐπίχωσιν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη καὶ αὐτό, λόγῳ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ ναοῦ, εὑρίσκεται σήμερον εἰς στάθμην κατὰ 0.38 μ. χαμηλοτέραν τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους (ὅρα τομὴν εἰκ. 17). Ὁ ναὸς εἶναι ἐσωτερικῶς σκοτεινὸς ἐπειδὴ φωτίζεται μόνον ἀπὸ τρία, μικρά, περίπου τετράγωνα (0.25×0.30 μ.) παράθυρα, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν μὲν ἀνοίγεται εὐθὺς ὑπὸ τὴν στέγην τῆς προσόψεως, τὸ δεύτερον ἐπὶ τῆς νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς, εἰς ἀπόστασιν 1.10 μ. ἀπὸ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, τὸ δὲ τρίτον εἰς τὸ μέσον τῆς κόγχης, εὐθὺς ὑπὸ τὸ τεταρτοσφαίριον αὐτῆς.

1) Τὸ ἐπίθετον θαλασσίτης φέρουσιν ἐν Πάρῳ καὶ ἄλλοι παράλιοι ναοί, ὡς π.χ. ὁ κατὰ τὸν λιμενίσκον τῆς Ναούσης Ἅγιος Νικόλαος, ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης τῶν θαλασσινῶν.

Ὁ ναὸς ἦτο ἄλλοτε ἐσωτερικῶς κατάγραφος ἐκ τοιχογραφιῶν, αἵτινες ὅμως ἔχουσι, δυστυχῶς, ὑποστῆ μεγάλας φθοράς, μάλιστα δ' αἱ ἐπὶ τῆς καμάρας, αἱ ὁποῖαι κατέστησαν τελείως δυσδιάκριτοι λόγῳ τῶν ἀναπτυχθέντων ἐπ' αὐτῶν ἀλάτων.

Εἰκ. 17. Κάτοψις καὶ κατὰ μῆκος τομὴ ἁγ. Γεωργίου τοῦ Θαλασσίτου.

Αἱ ἐπὶ τῶν κατακορύφων τοιχωμάτων τοιχογραφίαι, ἐζωγραφημέναι πᾶσαι ἐπὶ βαθέως κυανοῦ κάμπου, εἶναι διατεταγμέναι εἰς δύο ἐπαλλήλους ζώνας. Ἐκ τούτων ἡ μὲν κατωτέρα φθάνει μέχρι τοῦ τονίζοντος τὴν γέννησιν τῆς καμάρας λοξοτμήτου (ὑψ. 0.08) κοσμήτου, ὅστις ὑπογραμμίζεται διὰ πλατείας γραπτῆς ἐρυθρᾶς ταινίας, περιλαμβάνει δὲ παρατεταγμένους ὁλοσώμους καὶ κατὰ μέτωπον εἰκονιζομένους ἁγίους, ἱσταμένους ἑκατέρωθεν ἐφίππου, ἐν πλαγίᾳ ὄψει ἁγίου. Ἡ δὲ ἀνωτέρα ζώνη, ὕψους μόνον 0.45 μ.,

περιλαμβάνει ἁγίους καὶ ἁγίας ἐν προτομῇ (στηθάρια) καὶ κατὰ μέτωπον ὁμοίως παρατεταγμένους. Τὸ ἄνω μέρος τῆς ζώνης ταύτης σημειοῦται, ὡς καὶ τὸ τῆς κάτω, διὰ συνεχοῦς ἐρυθρᾶς ταινίας, πλάτους 0.03 μ.

Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ αἱ μὲν κάτω τοῦ τεταρτοσφαιρίου τοιχογραφίαι δὲν σώζονται πλέον, τῶν δ' ἐπὶ τοῦ τεταρτοσφαιρίου διακρίνονται δύο στρώματα, ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὁποίων εἰκονίζετο ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ, τοῦ ὁποίου σώζεται, ἐπὶ τοῦ πρώτου στρώματος, ἡ καστανόκομος κεφαλὴ μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν ἐν τῷ μέσῳ χωρίστραν.

Ἂς ἐξετάσωμεν ἤδη λεπτομερέστερον τοὺς ἐπὶ τῆς κάτω ζώνης τῶν μακρῶν τοίχων τοῦ ναοῦ εἰκονιζομένους ἁγίους, οἵτινες διατηροῦνται ὁπωσδήποτε ἀρτιώτερον.

Νότιος τοῖχος. Πρῶτος ἀπὸ τῆς πρὸς τὸ ἱερὸν γωνίας εἰκονίζεται νεαρὸς ἅγιος διάκονος (πίν. 2,ἄνω), μὲ ἁδρὰ χαρακτηριστικά, ἐλαφρὸν γένειον [1] καὶ καστανὴν κόμην, καταλήγουσαν κάτωθεν τῶν ὤτων εἰς πυκνοὺς ἀναδιπλουμένους βοστρύχους (πίν. 2, κάτω). Εἶναι ἐνδεδυμένος ποδήρες, λευκόν, μετὰ λαιμοῦ, τραχηλέας καὶ μακρῶν χειρίδων στιχάριον, (φέρον σημεῖον [clavus] ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος καὶ ἐμπρὸς λευκὴν κατακόρυφον ταινίαν), καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπόρφυρον ὀράριον, καταπῖπτον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ καλῦπτον τὸ ἀριστερὸν ἄνω ἥμισυ τοῦ σώματος, διαστιζόμενον δὲ ὑπὸ λευκῶν ἀστροειδῶν κοσμημάτων. Ὁ ἅγιος παρίσταται μὲ τὴν δεξιὰν χεῖρα κεκαμμένην πρὸς τὰ ἄνω, δὲν διακρίνεται ὅμως ἂν διὰ ταύτης ἐκράτει σταυρὸν ἢ αἰωρούμενον θυμιατήριον, ὅπερ πιθανώτερον. Τὴν ὑπὸ τοῦ ὀραρίου καλυπτομένην ἀριστερὰν χεῖρα ἔχει κεκαμμένην ὁριζοντίως πρὸ τοῦ στήθους, κρατεῖ δὲ δι' αὐτῆς ὀρθογώνιον κιβώτιον, ἀναμφιβόλως τὴν εὐχαριστιακὴν πυξίδα [2], ἣν συνήθως κρατοῦσιν οἱ διάκονοι.

Ἐκ τῆς ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς του διὰ λευκῶν γραμμάτων γεγραμμένης ἐπιγραφῆς τὸ μὲν ἀριστερὸν τμῆμα ἀναγινώσκεται εὐκρινῶς — Ο ΑΓΙΟϹ — τοῦ δὲ δεξιοῦ σώζεται μόνον ἡ συλλαβὴ ΡΕ, ὅθεν εἰκάζω ὅτι τὸ ὄνομά του θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ εἰς [Λαυ]ΡΕ[ντιος], ἀφ' οὗ, ὡς τὸ ἐλαφρὸν γένειον καὶ τὸ λευκὸν στιχάριον ὑποδηλοῖ, πρόκειται προφανῶς περὶ νεαροῦ διακόνου, οἷος ἦτο ὁ Λαυρέντιος [3], προσεπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ εὐθὺς παρὰ τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ τοποθέτησις τῆς εἰκόνος του, ὡς συνηθίζεται διὰ τοὺς διακόνους.

---

[1]) «Νέον ἀρχιγένηην» τὸν γράφει καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων (ἔκδ. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, 157).

[2]) G. de Jerphanion, Εἰς μνήμην Σπυρ. Λάμπρου, 1935, σ. 414 καὶ ἐν Anal. Bollandiana τ. 55 (1937) σ. 17.

[3]) Πρβ. ὁμοίαν παράστασιν τοῦ διακόνου Λαυρεντίου εἰς τὸ Δαφνὶ (G. Millet, Le monastère de Daphni εἰκ. 57) καὶ εἰς τὴν ἁγ. Σοφίαν τοῦ Κιέβου V. Lasaref, Mosaiki Sofii Kijevskoi, Moskva 1960, πίν. 55.

Παρὰ τὸν Ἅγ. Λαυρέντιον καὶ κάτωθεν τοῦ νοτίου παραθύρου εἰκονίζετο, συμφώνως πρὸς τὴν καλῶς σωζομένην ἐπιγραφήν του, Ἅγ. Ἰω(άννης) ὁ Ἐλεύμων. Δυστυχῶς τὰ ἐκ τοῦ ὑπεράνω παραθύρου εἰσερχόμενα ὄμβρια ὕδατα κατέστρεψαν σχεδὸν τελείως τὴν παράστασιν τοῦ ἁγίου τούτου.

Ἡ ἀμέσως ἑπομένη μορφὴ ἁγίου εἰκονίζει, συμφώνως πρὸς τὴν καλῶς σωζομένην ἐπιγραφὴν αὐτῆς, Ἅγ(ιον) Ἀνδρέαν τὸν Κρήτης, (πίν. 1) ἡ μορφὴ τοῦ ὁποίου διατηρεῖται εἰς ὁπωσδήποτε ἀνεκτὴν κατάστασιν. Ὁ ἅγιος, γέρων λευκογένειος, εἶναι ἐνδεδυμένος ἐσωτερικῶς μὲν κατάκοσμον μακρὸν φαιλόνιον καὶ ἐπ' αὐτοῦ χιαστὶ λευκὸν ὠμοφόριον, κοσμούμενον μὲ μεγάλους μέλανας σταυρούς. Πλὴν ὅμως τῶν ἀμφίων αὐτῶν φορεῖ ὁ ἅγιος προσθέτως καὶ τὸ μοναχικόν, κοντόν, πορφυροῦν ἐπιρριπτάριον, καλύπτον τὴν ράχιν του καὶ κομβούμενον πρὸ τοῦ στήθους.

Μετὰ τὸν Ἅγ. Ἀνδρέαν εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Δημήτριος (πίν. 3) ἱππεύων ἐρυθροῦ χρώματος ἵππον, ἐφωδιασμένον μὲ κατάκοσμον ἐφίππιον καὶ βαίνοντα πρὸς τ' ἀριστερά. Ὁ ἅγιος, ἐνδεδυμένος τὸν στρατιωτικὸν θώρακα καὶ ἐπ' αὐτοῦ χλαμύδα πορπουμένην ἐμπρὸς καὶ ἰσχυρῶς κυματίζουσαν πρὸς τὰ ὀπίσω — τὸ ἀναπετάριν τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα — στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, ἑτοιμαζόμενος νὰ κτυπήσῃ διὰ τοῦ δόρατος, τὸ ὁποῖον κρατεῖ διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς του, τὸν μὴ σωζόμενον σήμερον ἀντίπαλόν του Λυαῖον. Μεγάλη κυκλικὴ ἀσπίς, μὲ κατάκοσμον παρυφήν, κρέμαται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς του, ἰσορροποῦσα διὰ τοῦ μεγέθους της τὸ δεξιὰ κολπούμενον ἀναπετάριν. Ἡ ξανθὴ κόμη τοῦ ἁγίου (πίν. 3) παρεστάθη δι' ἐρυθροῦ χρώματος, δι' ἐρυθρῶν δ' ὁμοίως γραμμῶν ἀπεδόθησαν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ νεαροῦ προσώπου του.

Παρὰ τὸν Ἅγ. Δημήτριον ἵσταται ἄλλος στρατιωτικὸς ἅγιος, οὐχὶ ὅμως ἔφιππος ἀλλ' ὄρθιος: ὁ Ἅγ. Θεόδωρος (πίν. 3). Τὸ μακρὸν πρόσωπόν του ἀποβαίνει ἀκόμη μακρότερον μὲ τὸ σφηνοειδές του γένειον, τὸ ὁποῖον, ὅπως καὶ ἡ κόμη του, ἀπεδόθη δι' ἐρυθροῦ χρώματος. Ὁ ἅγιος φορεῖ ἐσωτερικῶς χειριδωτὸν χιτῶνα μὲ κατάκοσμα τὰ ἄκρα τῶν χειρίδων, ὑπεράνω δ' αὐτοῦ τὸν στρατιωτικὸν θώρακα, φθάνοντα μέχρι τῶν γονάτων, καὶ περαιτέρω χλαμύδα καλύπτουσαν τὸ ἥμισυ τοῦ σώματος ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ κάτω. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ χειρὸς κρατεῖ ὁ ἅγιος δόρυ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ξίφος.

Τελευταῖος μετὰ τὸν Ἅγ. Θεόδωρον εἰκονίζεται, παρὰ τὴν Ν.Δ. γωνίαν, ἄγνωστος νεαρὸς στρατιωτικὸς ἅγιος, κρατῶν δόρυ διὰ τῆς δεξιᾶς. Τὸ πρόσωπόν του καὶ ἡ σχετικὴ ἐπιγραφὴ εἶναι τελείως κατεστραμμένα. Φορεῖ ἐσωτερικῶς πράσινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ κοκκίνην χλαμύδα, πορπουμένην πρὸ τοῦ στήθους καὶ καλύπτουσαν τὸν ἀριστερὸν ὦμον. Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι τὸ ἐπὶ τῆς χλαμύδος ἐνυφασμένον μικρὸν διὰ λευκοῦ χρώματος ἀποδιδόμενον ζῶον, τὸ στρέφον τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Ὁ βόρειος τοῖχος. Συνεχίζοντες τὸν κύκλον τῆς εἰκονογραφήσεως τοῦ ναοῦ θὰ ἀρχίσωμεν τὸν βόρειον τοῖχον ἀπὸ τὴν Β.Δ. γωνίαν. Πρῶτος ἐκεῖ κατὰ σειρὰν ἔρχεται εἷς ἄγγελος, ὅστις βεβαίως εἶναι, λόγῳ τῆς θέσεώς του ταύτης, ὁ φύλαξ τῆς πύλης τοῦ ναοῦ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ (πίν. 4). Ὡς δὲ συχνὰ συμβαίνει εἰς τὰς τοιχογραφίας καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, ἰδίᾳ ὅμως τῶν νήσων (Ἄνδρου, Ρόδου, Κρήτης κλπ.) ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ εἰκονίζεται καὶ ἐδῶ εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἁγίους, ἴσως ἐπειδὴ οἱ σχετικοὶ ὕμνοι, ἐπιγραφαὶ κλπ. ὀνομάζουν πάντοτε τὸν Μιχαήλ, ὡς καὶ τὸν Γαβριήλ, μεγάλους ἢ μεγίστους ἢ παμμεγίστους [1]. Εἰκονίζεται λοιπὸν ἐδῶ ὁ Μιχαὴλ μὲ τὸ ὡραῖον νεανικόν του πρόσωπον ἐντελῶς κατὰ μέτωπον (πίν. 4) φορῶν οὐχί, ὡς συνήθως ὁ φύλαξ, στρατιωτικὴν στολήν (θώρακα καὶ ρομφαίαν εἰς τὴν χεῖρα), ἀλλά, ὡς ἡγεμὼν τῶν οὐρανίων δυνάμεων, τὴν κατάκοσμον αὐτοκρατορικὴν στολήν, ἤτοι τραχηλέαν περὶ τὸν λαιμὸν καὶ πλατὺν κατακόρυφον λῶρον πρὸ τοῦ στήθους. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματός του εἶναι, δυστυχῶς, κατεστραμμένον. Διὰ τῆς πλαγίως τεταμμένης ἀριστερᾶς του χειρὸς κρατεῖ, ὡς συνήθως, τὸ σύμβολον τῆς ἰσχύος τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ταξιαρχῶν, τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου. Διὰ δὲ τῆς κατεστραμμένης σήμερον δεξιᾶς, θὰ ἐκράτει βεβαίως σκῆπτρον.

Αἱ μεγάλαι του πτέρυγες, ἐκ τῶν ὁποίων σήμερον σώζεται μόνον ἡ δεξιά, ἀπεδόθησαν διὰ βαθέως καστανοῦ χρώματος, διαστιζομένου, παραδόξως, ὑπὸ μικρῶν λευκῶν ἀστροειδῶν κοσμημάτων. Τὸ ἐσωτερικὸν ἄκρον τῶν πτερύγων ἐδηλώθη διὰ μικρῶν λευκῶν γραμμῶν (πίν. 4).

Παραπλεύρως τοῦ ἀρχαγγέλου εἰκονίζεται ὁ Ἅγ. Γεώργιος ἱππεύων τὸν καὶ ὑπὸ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ [2] ἀναφερόμενον λευκὸν ἵππον (φαρὶ) φέροντα σκοτεινόχρωμον ἐφίππιον (σέλλαν) καὶ βαίνοντα πρὸς δεξιά. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ δυναμική, ἡμικυκλικὴ καμπύλη τὴν ὁποίαν σχηματίζει ὁ λαιμὸς τοῦ ζώου, ἥτις τὸ κάμνει νὰ φαίνεται ὀλίγον ὡς ξύλινον. Ὅμοιον περίπου σχέδιον ἵππου συναντῶμεν καὶ εἰς τοιχογραφίαν τοῦ Μπαλλὲκ Κιλισὲ τῆς Καππαδοκίας (11ου αἰ.) εἰκονίζουσαν τὸ ταξίδιον εἰς Βηθλεέμ [3].

Ὁ ἅγιος (πίν. 4) εἶναι ἐνδεδυμένος ἀνοικτὸν γαλάζιον, πλεκτὸν θώρακα καὶ ἐπ' αὐτοῦ χλαμύδα κοκκίνην, πορπουμένην πρὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ καλύπτουσαν τὴν ὑψωμένην δεξιάν του χεῖρα, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀνεμίζει ἔπειτα εἰς

[1]) Βλέπε σχετικῶς ὅσα ἔγραψα περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῶν Βυζ. μνημ. τῆς Ἑλλάδος τ. Ϛ' (1948) σ. 148 σημ. 1 καὶ τ. Η' (1955—56) σ. 202 σημ. 2 καὶ 3 καὶ σ. 203 σημ. 1.

[2]) Miracula Sancti Georgii (Ἔκδ. Aufhauser) σ. 52 καὶ 57 «ἐφ' ἵππου λευκοῦ καθεζόμενον».

[3]) G. de Jerphanion, Les églises rupestres de Cappadoce τ. 3 πίν. 166,4. Ἡ αὐτὴ εἰκὼν καὶ παρὰ K. Weitzmann ἐν The Frescocycle of Sta Maria di Castelseprio, Princeton 1951, εἰκ. 59.

πλουσίας πτυχὰς πρὸς τὰ ὀπίσω. Διαστίζεται δὲ καὶ ἡ χλαμὺς διὰ τοῦ αὐτοῦ λευκοῦ, μικροῦ, ἀστροειδοῦς κοσμήματος δι' οὗ καὶ αἱ πτέρυγες τοῦ ἀρχαγγέλου καὶ ἡ χλαμὺς τοῦ Ἁγ. Λαυρεντίου. Ὡς πάρισος ὄγκος πρὸς τὴν χλαμύδα ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τῆς κεφαλῆς ἡ κυκλικὴ ἀσπὶς τοῦ ἁγίου, τῆς ὁποίας ἡ περιφέρεια κοσμεῖται διὰ μαιάνδρου. Καὶ διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ὁ ἅγιος κρατεῖ τὰ ἡνία τοῦ ἵππου, διὰ δὲ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς δόρυ, διὰ τοῦ ὁποίου ἑτοιμάζεται νὰ πλήξῃ τὸν κάτωθι αὐτοῦ, μὴ σωζόμενον ὅμως σήμερον, δράκοντα. Ἡ χαίτη τοῦ ἵππου ἀπεδόθη διὰ πυκνῶν, ἐρυθρῶν καμπύλων γραμμῶν.

Δεξιᾷ τῆς εἰκόνος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου εἰκονίζεται κάτω μὲν ἰσόδομος τοῖχος καὶ ἄνω οἰκοδόμημα μὲ δικλινῆ κεραμοσκεπῆ στέγην, προοπτικῶς εἰκονιζομένην. Μεταξὺ τῶν δύο κτηρίων εἰκονίζονται εἰς μικρὰν κλίμακα δύο μορφαί: μία ἐμπρὸς γυναικεία καὶ μία ὄπισθεν τείνουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὸν ἱππέα. Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ βασιλέως τῆς Λασίας Σελβίου καὶ τῆς βασιλοπούλλας θυγατρός του, ἥτις, κατὰ τὴν παράδοσιν, θὰ ἐνυμφεύετο τὸν ἅγιον Γεώργιον μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐξόντωσιν τοῦ δράκοντος, ὅστις ἐλυμαίνετο τὴν χώραν [1].

Τὸν Ἅγ. Γεώργιον ἀκολουθεῖ ἱεράρχης (πίν. 5) φέρων πορφυροῦν φαιλόνιον μὲ λευκὰς ἀνταυγείας (φῶτα) καὶ ἐπ' αὐτοῦ χιαστὶ ὠμοφόριον, κοσμούμενον διὰ μεγάλων μελανῶν σταυρῶν. Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς ὄρθιον, κλειστόν, ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον, κοσμούμενον διὰ πολυτίμων λίθων, ὅπερ στηρίζει ἐπὶ τῆς κάτωθεν, τῇ παρεμβολῇ ὑφάσματος, κρατούσης αὐτὸ ἀριστερᾶς χειρός (πίν. 5). Τὸ πρόσωπον τοῦ ἱεράρχου εἶναι δυστυχῶς κατεστραμμένον, ἀπὸ δὲ τὴν συνοδεύουσαν αὐτὸν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ κάμπου μόνον ἡ συλλαβὴ CH διακρίνεται. Πρόκειται λοιπόν, πιθανῶς, περὶ τοῦ Ἁγίου [Βλα]σή[ου], ὅστις συχνάκις εἰκονίζεται εἰς τοὺς ναοὺς τῶν νήσων.

Ἔτι περαιτέρω εἰκονίζεται ἕτερος ἱεράρχης, μὲ κατεστραμμένον καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον, φέρων λευκὸν φαιλόνιον ὑπεράνω χιτῶνος μὲ κατακόσμους τὰς ἄκρας χειρίδας. Κρατεῖ καὶ αὐτὸς καθ' ὅμοιον καὶ ὁ προηγούμενος τρόπον τὸ Εὐαγγέλιον.

Τέλος εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν σώζεται τὸ λίαν ἐφθαρμένον ἄνω μέρος τοῦ σώματος ἑτέρου ἱεράρχου, φέροντος κόκκινον φαιλόνιον καὶ ἐπιτραχήλιον μὲ μέλανας σταυρούς.

Χρονολόγησις τῶν τοιχογραφιῶν. Πρὸς καθορισμὸν τῶν χρόνων ἐκτελέσεως τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ἐλλείψει σχετικῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς, θὰ βοηθηθῶμεν μόνον ἀπὸ εἰκονογραφικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ κριτήρια, ὀλίγα δυστυχῶς καὶ ταῦτα, λόγῳ τῆς πολὺ κακῆς διατηρήσεως τῶν τοιχογραφιῶν.

[1]) Βλ. τὸ κείμενον τῆς παραδόσεως παρὰ J. Aufhauser, Das Drachewunder des Heil. Georg ἐν Byzant. Archiv, Heft 5, 1911, σ. 52 ἑξ. ἰδίᾳ σ. 53 καὶ 75.

Εἶναι λοιπὸν τὰ κριτήρια ταῦτα: α) Ἡ ἐνδυμασία τῶν ἱεραρχῶν μὲ τὰ λευκά, διὰ μεγάλων μελανῶν σταυρῶν κοσμούμενα, ἐπιτραχήλια (πίν. 1, κάτω καὶ 5), β) τὰ πλατέα, μεγάλα σώματά των (πίν. 5) τὰ ὁποῖα δίδουν τὴν ἐντύπωσιν τῆς τρίτης διαστάσεως, ἣν ἐπιδιώκει ἡ παλαιολόγειος ζωγραφική, γ) Ἡ ἁβρὰ φωτοσκίασις ἤτοι ἡ μαλακὴ διαβάθμισις τῶν χρωματικῶν τόνων τῶν προσώπων (Ἁγ. Λαυρεντίου πίν. 2, Ἁγ. Δημητρίου πίν. 3, ἄνω, Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ πίν. 4, ἄνω), ἥτις προσδίδει εἰς αὐτὰ τὴν πλαστικότητα, τὴν ὁποίαν ὡσαύτως ἐπιζητεῖ ἡ παλαιολόγειος τέχνη καὶ τέλος δ) ἡ παρὰ τὰς διὰ μελανῶν γραμμῶν τονιζομένας πτυχὰς τῶν ἐνδυμάτων παράθεσις λευκῶν φώτων καὶ κηλίδων ἀνταυγείας (βλ. πίν. 5) διὰ τῶν ὁποίων προσδίδεται ἡ ἐντύπωσις στιλπνῶν (μεταξωτῶν πιθανώτατα) ὑφασμάτων μὲ ἀντανακλάσεις, οἵας ἐπίσης ἐφαρμόζει συχνὰ ἡ παλαιολόγειος ζωγραφική.

Πάντα τ᾿ ἀνωτέρω στοιχεῖα μὲ ἄγουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Θαλασσίτου, ἀνήκουν εἰς τὴν παλαιολόγειον ἐποχήν, ἐκτελεσθεῖσαι πιθανῶς περὶ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος.

II. Αἱ μεταβυζαντιναὶ τοιχογραφίαι.

Ἐκ τῶν μεταβυζαντινῶν τοιχογραφιῶν πρῶται εἰς ἔκτασιν καὶ εἰς τέχνην ἔρχονται αἱ κοσμοῦσαι τὰ δύο ἑκατέρωθεν τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ τοιχώματα τῆς Καταπολιανῆς (εἰκ. 18, 19), ἂν καὶ φέρουσι δυστυχῶς πολλὰ κτυπήματα τῆς σφύρας (πίν. 6) ἐπενεχθέντα εἰς αὐτὰς χάριν καλυτέρας προσφύσεως τοῦ μεταγενεστέρως ἐπιτεθέντος κονιάματος, τὸ ὁποῖον τὰς ἐκάλυπτε μέχρι πρὸ δεκάδος ἐτῶν, ἀφῃρέθη δὲ κατὰ τὰς ἐργασίας ἀναπαλαιώσεως τοῦ ναοῦ. Εἰκονίζουσι δ᾿ αἱ τοιχογραφίαι αὗται τοὺς 24 Οἴκους τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου, ποιητὴς τοῦ ὁποίου θεωρεῖται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον Ρωμανὸς ὁ Μελῳδός[1].

Οἱ οἶκοι εἰκονογραφοῦντο ἐνταῦθα ἀνὰ 12 ἐφ᾿ ἑκατέρου τοιχώματος ἐντὸς συνεχῶν ὀρθογωνίων πινάκων, ὕψους 1.85 μ. κατὰ μέσον ὅρον καὶ πλάτους κυμαινομένου ἀπὸ 1.22 ἕως 1.42 μ. διατεταγμένων εἰς δύο συναπτὰς ἐπαλλήλους ζώνας καὶ πλαισιουμένων ὑπὸ ἐρυθρῶν ταινιῶν πλάτους 0.05μ. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ νοτίου τοιχώματος εἰκονίζοντο οἱ 12 πρῶτοι οἶκοι (Α ἕως Μ) οἱ χαρακτηριζόμενοι ὡς ἱστορικοί, ἐπειδὴ ἀποτελοῦσι συμπίλημα θεμάτων ἐκ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου. Ἐκ τούτων σῴζονται σήμερον μόνον οἱ Α, Β, Δ, Ε, Ζ, Κ, Λ, Μ καὶ ὁ ἥμισυς Γ (βλ. εἰκ. 18). Ἐπὶ δὲ τοῦ βορείου τοιχώματος εἰκονίζοντο οἱ 12 τελευταῖοι οἶκοι (Ν ἕως Ω)

[1]) Βλέπε σχετικῶς Σωφρονίου, Λεοντουπόλεως, Ρωμανὸς ὁ Μελῳδὸς καὶ ἡ Ἀκάθιστος, Θεσσαλονίκη 1917. V. Laurent ἐν Rev. Ét. Byz. XVII (1959) σ. 242 καὶ Ν. Β. Τωμαδάκην, Συλλάβιον βυζαντινῶν μελετῶν καὶ κειμένων, τεῦχ. Α΄, Ἡ ἀκάθιστος ἑορτὴ καὶ ἡ ὑμνολογία της, ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 10.

Ἄποψις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Θαλασσίτου ἀπὸ ΝΔ.

Τοιχογραφία Ἁγ. Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης.

Τοιχογραφία ἁγίου διακόνου.

Λεπτομέρεια τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγίου.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου.

Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος.

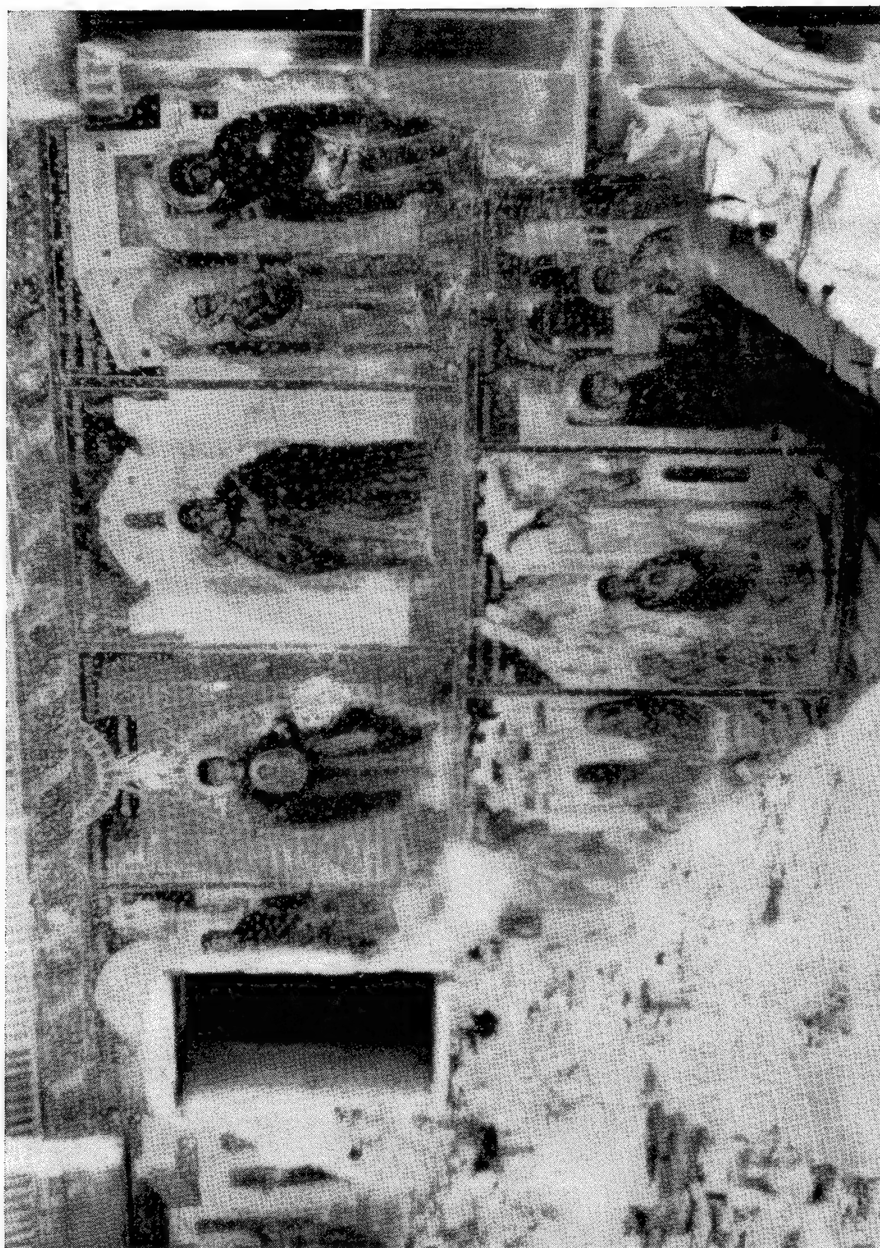
Ἡ προτομὴ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος.

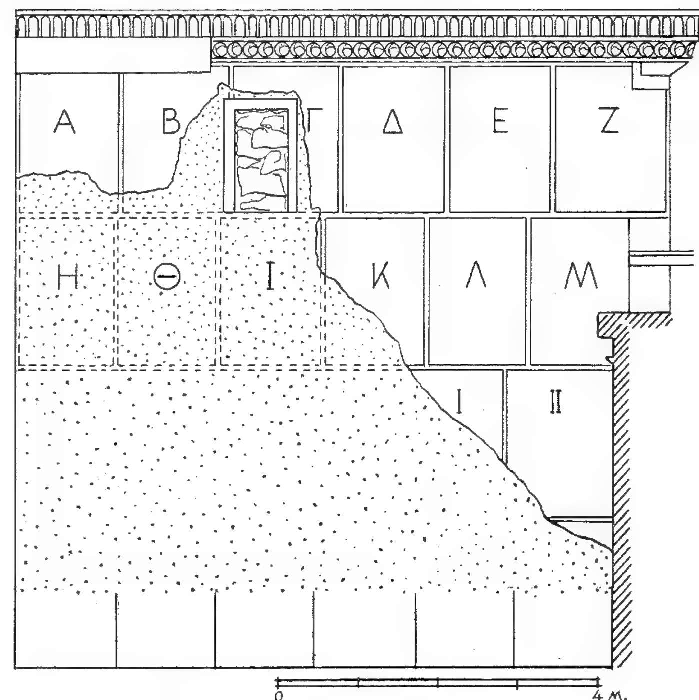
Τοιχογραφία Ἱεράρχου (Ἁγ. Βλασίου;).

Ἄποψις τῶν Οἴκων τῆς Νοτίας πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ.

οἱ χαρακτηριζόμενοι ὡς θεολογικοὶ—δογματικοί, ὡς εἰκονίζοντες θέματα ἐκ τῆς ἐνανθρωπίσεως καὶ τῆς σωτηρίας τῶν πιστῶν. Ἐκ τούτων πάλιν δὲν σώζονται οἱ Οἶκοι Ν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ Ω. (Βλ. εἰκ. 19).

Ἂς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν ἑκάστου τῶν σωζομένων Οἴκων ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ νοτίου τοιχώματος.

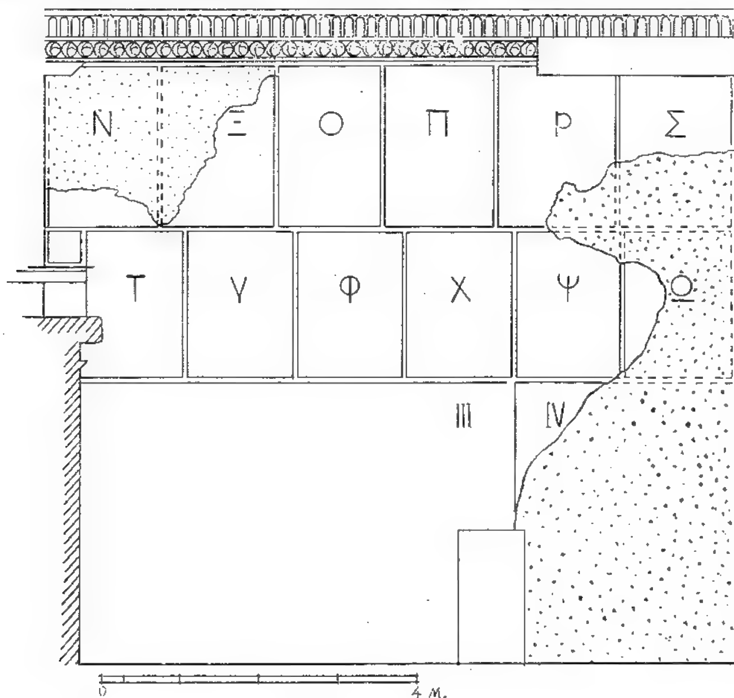

Εἰκ. 18. Διάταξις τῶν Οἴκων τῆς νοτίας πλευρᾶς.

Κοινὸν χαρακτηριστικὸν πάντων τῶν οἴκων εἶναι ὁ βαθυγάλαζος κάμπος (fondo) ἐπὶ τοῦ ὁποίου, μὲ λευκὰ πάντοτε γράμματα, γράφονται, εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος, οἱ τρεῖς ἢ τέσσαρες πρῶτοι στίχοι ἑκάστου Οἴκου. Ἀφ' ἑτέρου τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατοῦν αἱ μορφαὶ εἶναι κατὰ κανόνα πρασινωπόν.

Οἶκος Α (1) (πίν. 7). Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται ὑψηλὸν βουνόν, ἐσχηματοποιημένον κατὰ τὴν γνωστὴν βυζαντινήν, στερεομετρικὴν ἀντίληψιν. Τὴν ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν τοῦ βάθους καταλαμβάνει Ἄγγελος Κυρίου καθιπτάμενος ἐξ οὐρανοῦ, εἰκονιζόμενος δὲ μὲ τὸ σῶμα ὁριζόντιον, τοὺς πόδας κεκαμμένους πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὰς δύο πτέρυγας τοξοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω ὑψουμένας. Ἐνδεδυμένος πορφυροῦν ἱμάτιον, μὲ πτυχὰς δηλουμένας διὰ φαιῶν γραμμῶν, εὐλογεῖ διὰ τῆς πρὸς τὰ ἐμπρὸς τεταμένης δεξιᾶς τὴν κάτω δεξιᾷ του, πρὸ

τοῦ βουνοῦ εἰκονιζομένην Θεοτόκον, συνοδευομένην ὑπὸ δύο ἑκατέρωθεν αὐτῆς εἰς μικροτέραν κλίμακα ἱσταμένων γυναικείων μορφῶν. Ἡ Παναγία ἐνδεδυμένη χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, τὸ σύνηθες βαθυπόρφυρον μαφόριον, διαστιζόμενον ὑπὸ ἀραιοῦ λευκοῦ κοκκιδωτοῦ κοσμήματος, στρέφεται ἐλαφρῶς πρὸς τὸν ἄγγελον ὑψώνουσα πρὸ τοῦ στή-

Εἰκ. 19. Διάταξις τῶν Οἴκων τῆς βορείου πλευρᾶς.

θους τὴν δεξιὰν χεῖρα μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω. Ἐκφράζει οὕτω τὴν μετὰ προσοχῆς ἐνώτισιν τῶν λόγων τοῦ ἀγγέλου καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὰ λεγόμενα αὐτοῦ.

Ἡ δεξιᾷ τῆς Θεοτόκου γυναικεία μορφή, στρεφομένη ἐπίσης πρὸς τ᾽ ἀριστερά, φορεῖ ἀχειρίδωτον καστανόχρουν χιτῶνα, ἐζωσμένον, μὲ πτυχὰς τονιζομένας δι᾽ ἀνοικτοφαίων γραμμῶν, φέρει δ᾽ ὁριζοντίως τὴν δεξιὰν πρὸ τοῦ στήθους. Τέλος ἡ ἀριστερᾷ τῆς Παναγίας, ἔτι μικροτέρα μορφή, ἐνδεδυμένη χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον ἀνοικτοκαστάνινον, φέρει τὴν ἀριστερὰν χεῖρα κεκαμμένην πρὸ τοῦ στήθους. Τοῦ ἱματίου της αἱ πτυχαί, δηλοῦνται διὰ σκοτεινοτέρων, καστανῶν καὶ ἀνοικτοφαίων, γραμμῶν.

Αἱ συνοδεύουσαι τὴν Παναγίαν δύο γυναικεῖαι μορφαὶ εἶναι βεβαίως αἱ δύο θεραπαινίδες, μετὰ τῶν ὁποίων εἰκονίζεται συνήθως εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ παρὰ τὸ φρέαρ, ὡς συμβαίνει π.χ. εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγ.

Εὐσταθίου τοῦ Ἁγ. Ὄρους[1], εἰς τὸν νάρθηκα τῆς Μ. Βατοπεδίου[2] καὶ εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Πνευματικῆς Ἀκαδημίας τῆς Πετρουπόλεως[3], εἰς τὰς ὁποίας ὡσαύτως ὁ ἄγγελος εἰκονίζεται καθιπτάμενος[4]. Ἐδῶ, λόγῳ τῆς καταστροφῆς τοῦ κάτω ἡμίσεος τοῦ πίνακος, δὲν φαίνεται τὸ φρέαρ, ἀλλὰ πάντως ἡ ἀπεικόνισις τῶν βουνῶν τοῦ βάθους φανερώνει σαφῶς, ὅτι ἡ σκηνὴ ὑπόκειται εἰς τὸ ὕπαιθρον καὶ μακρὰν τῆς κατοικίας. Ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ εἰς τὸν 1ον οἶκον ἀπεικόνισις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ παρὰ τὸ φρέαρ μὲ τὸν ἄγγελον ἐκκινήσαντα ἐξ οὐρανοῦ, ὀρθῶς ἐτέθη πρώτη[5], ὡς χρονολογικῶς προηγουμένη τῶν ἄλλων, τοῦθ᾽ ὅπερ δὲν συμβαίνει εἰς ἄλλας ἀπεικονίσεις τοῦ Ἀκαθίστου.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἡ ἐπιγραφή:

Ἄγγελος πρωτοστάτης οὐρανόθεν ἐπέμφθη εἰπεῖν κλπ.

Πλάτος τοῦ πίνακος 1.28 μ.

Οἶκος Β (2) (πίν. 8). Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζονται οἰκοδομήματα, ἄλλα μὲ κίονας καὶ ἄλλα μὲ θύρας, τοξωτὰς ἢ ὀρθογωνίους, καὶ μὲ στέγας εἰς διάφορα ἐπίπεδα. Τῆς μεσαίας μάλιστα τῶν στεγῶν διακρίνεται εὐκρινῶς ἡ διὰ μεγάλων στρωτήρων καὶ τριγωνικῶν καλυπτήρων κεράμωσις. Ὁ πίναξ περιλαμβάνει δύο μόνον μορφὰς εἰς τὴν αὐτὴν κλίμακα: ἀριστερᾷ τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ καὶ δεξιᾷ τὴν Παναγίαν. Ὁ ἀρχάγγελος, ἐνδεδυμένος φαιοπράσινον χειριδωτὸν χιτῶνα μετὰ σημείου (clavus) εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ πορφυροῦν ἱμάτιον καταπῖπτον εἰς πλουσίας πτυχὰς ἐπὶ τῆς ράχεώς του, διευθύνεται πρὸς τὴν Παναγίαν μὲ ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἐμπρὸς κεκαμμένον τὸ δεξιὸν πόδα καὶ τὴν ἐμπρὸς τεταμένην δεξιὰν χεῖρα εὐλογοῦσαν αὐ-

---

1) N. Kondakof, Pamjatniki christianskago iskusstva na Afonje, σ. 97 εἰκ. 46 φωτ. 34.

2) N. Kondakof, ἔ.ἀν. φωτ.ἀρ. 55.

3) N. Pokrovskij, Sijkiji Podlinnik, St Petersburg 1897, σ. 16.

4) Ἄγγελος καθιπτάμενος ἐξ ἀριστερῶν εἰκονίζεται καὶ εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἀκαθίστου τοῦ Markov-Manastir (Mirkovič-Tatič, Markov-Manastir, Beograd 1925, εἰκ. 41) ὡς καὶ εἰς τὸ ὑπ᾽ ἀρ. 113 ἑλληνικὸν χ/φον τῆς Βιβλ. τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Εἰκὼν παρὰ O. Tafrali, Iconographia Imnului Akatist (Bulletinul Monumentelor Istorice τοῦ 1914) σ. 38, εἰκ. 1.

5) Εἰς τὸν Α' οἶκον θέλει τὸν ἄγγελον κατερχόμενον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ (ἔκδ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, σ. 147) μὲ τὴν Παναγίαν, ὅμως οὐχὶ παρὰ τὸ φρέαρ ἀλλὰ νήθουσαν ἐν τῇ οἰκίᾳ της, οἵαν τὴν εἰκονίζει καὶ ἡ παλαιοτέρα ἀπεικόνισις τοῦ Ἀκαθίστου εἰς τὸ ὑπ᾽ ἀριθμ. 429 χ/φον τῆς Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας (N. Kondakof, Histoire de l'art byzantin II σ. 127 ἑξ. J. Strzygowski, Die Miniaturen des Serbischen Psalters, Wien 1906, σ. 129) ὡς καὶ ἡ τοῦ ναοῦ τῆς Deçani (Vl. Petcovič, Deçani τ. II, πίν. 250) ἔνθα ὅμως εἰκονίζεται ἐπίσης καὶ ὁ Εὐαγγελισμὸς παρὰ τὸ φρέαρ μὲ τὸν ἄγγελον καθιπτάμενον ἐκ τῆς ἄνω δεξιᾶς γωνίας.

τὴν καὶ δηλοῦσαν ἅμα τὸ μήνυμα. Τῆς Παρθένου σώζεται σήμερον μόνον ἡ πρὸς τὸν ἀρχάγγελον ἐστραμμένη κεφαλή, κεκαλυμμένη μὲ τὸ βαθυπόρφυρον μαφόριον, καὶ ἡ ἄκρα χείρ, προβάλλουσα ἐκ τοῦ διὰ χρυσοκεντήτου ἀκρομανικίου κεκοσμημένου χιτῶνος. Εἰς τὸ κατεστραμμένον τμῆμα τοῦ πίνακος δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἔτεινεν ἡ Θεοτόκος καὶ τὴν ἄλλην χεῖρα πρὸς τὸν ἀρχάγγελον, εἰς σχῆμα δεήσεως προϋποθετούσης, κατὰ τοὺς Βυζαντινούς, τὴν ἀποδοχὴν τῶν λόγων τοῦ ἀγγέλου, ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς τὸν 2ον οἶκον τοῦ Ἀκαθίστου τοῦ νάρθηκος τῆς Μ. Βατοπεδίου (Kondakof, ἔ.ἀν. φωτ. 55).

Ἄνω ἐπὶ τοῦ βάθους, ἡ ἐπιγραφή:

[Βλέπουσ]*α ἡ ἁγία ἑαυτὴν ἐν ἁγνοίᾳ φησὶν τῷ Γαβριήλ.*

Οἶκος Γ (3) (πίν. 9). Τοῦ οἴκου τούτου ὅλον τὸ ἀριστερὸν τμῆμα ἔχει καταστραφῆ, λόγῳ τῆς μεταγενεστέρας διανοίξεως παραθύρου ἐκ τοῦ γυναικωνίτου πρὸς τὸ ἱερόν (εἰκ. 18 καὶ πίν. 6). Ἐπὶ τοῦ σωζομένου τμήματος αὐτοῦ διακρίνεται εἰς τὸ βάθος τοῦ ἄνω μέρους ἀνοικτοπράσινον οἰκοδόμημα μὲ χρυσοῦν ἡμισφαιρικὸν τροῦλλον καὶ δεξιᾷ αὐτοῦ πύργος ἐπὶ κίονος, πρὸ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται καθημένη ἡ Παναγία. Ἡ Παρθένος ἐνδεδυμένη φαιογάλαζον χειριδωτὸν χιτῶνα μὲ χρυσοκόσμητα ἀκρομάνικα, φέρει ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ σύνηθες βαθυπόρφυρον μαφόριον. Στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς τ᾽ ἀριστερά, ὅπου θὰ εἰκονίζετο βεβαίως ὁ Ἀρχάγγελος, νήθει—συμφώνως πρὸς τὰ ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια[1]—κρατοῦσα διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς τὸ σφονδύλι, διὰ δὲ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς τὴν ἠλακάτην (ρόκαν) μὲ τὸ μαλλί. Εἶναι ἡ διάταξις, τὴν ὁποίαν βλέπομεν συνήθως ἀπεικονιζομένην εἰς τὸν 1ον οἶκον εἰς τοὺς (ἀρχαιοτάτους πάντων τῶν Ἀκαθίστων) τῆς Μόσχας[2] καὶ τῆς Deçani[3], ὡς καὶ εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Μ. Λαύρας τοῦ Ἁγ. Ὄρους[4] κλπ., καὶ τὴν ὁποίαν συνιστᾷ καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ[5]. Ἐδῶ (ὡς καὶ εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Μ. Χελανδαρίου[6]) λόγῳ τῆς εἰς τὸν 1ον οἶκον παραστάσεως τοῦ Εὐαγγελισμοῦ παρὰ τὸ φρέαρ, ἡ σκηνὴ αὕτη μετετέθη εἰς τὸν 3ον οἶκον.

Εἰς τὸ βάθος ἡ ἐπιγραφή:

[Γνῶ]*σιν ἄγνωστον γνῶναι ἡ Π*[αρθ]*ένος ζητοῦσα.*

---

[1]) Tischendorf, Evangelia Apocrypha, Λειψία 1853, σ. 21 (Πρωτευαγγ. Ἰακώβου XI, 1).

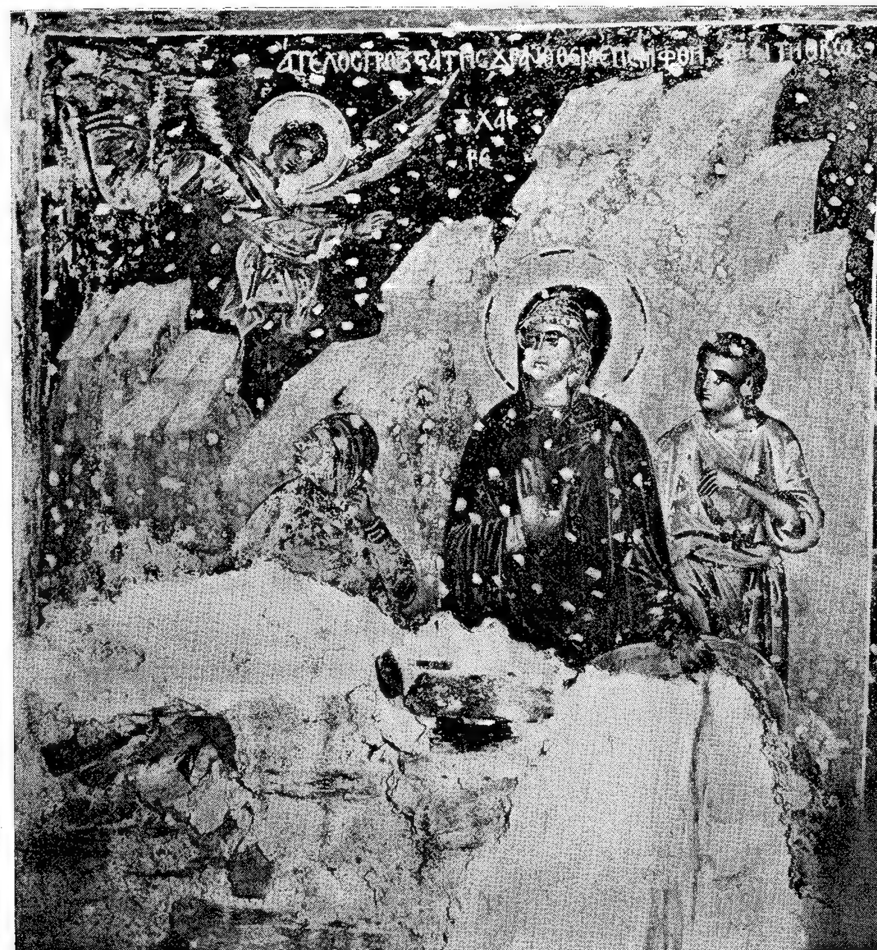
[2]) J. Stzygowski, Die Miniaturen des Serbischen Psalters, Wien 1906, 129.

[3]) Vl. Petković, Deçani II, πίν. 250 (ἀριστερᾷ).

[4]) Millet, Athos, Les peintures, πίν. 145,2.

[5]) Ἔκδ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, σ. 127.

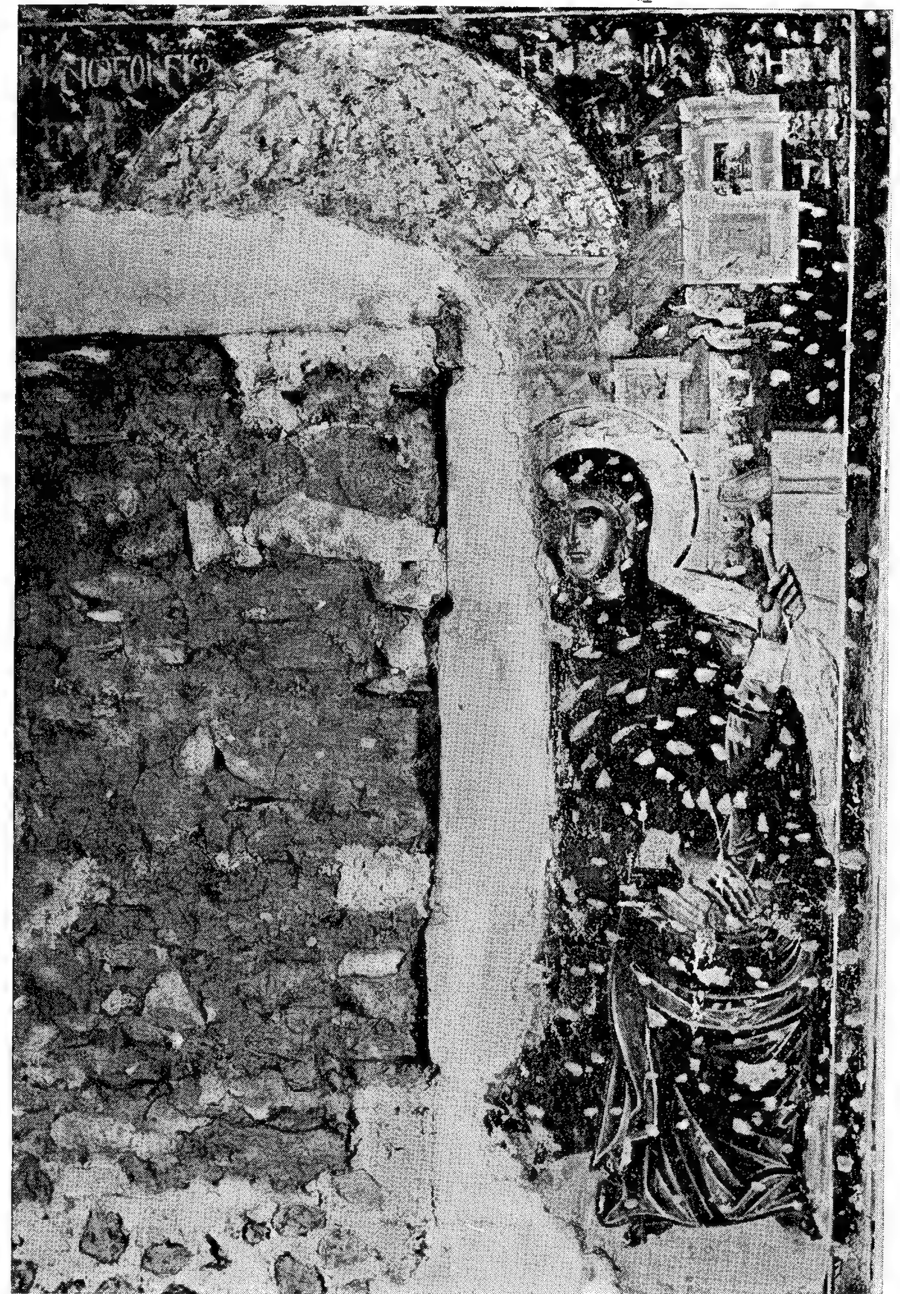
[6]) Stefanescu, Nouv. Recherches sur l'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie, σ. 156.

ΟΙΚΟΣ Α (1).

ΟΙΚΟΣ Β (2).

ΟΙΚΟΣ Γ (3).

ΟΙΚΟΣ Δ (4).

Οἶκος Δ (4) (πίν. 10). Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται μέγα ροδόχρουν οἰκοδόμημα μὲ δύο πύργους κατὰ τ' ἄκρα. Κάτωθεν τοῦ εὐθέος γείσου τοῦ μέσου τμήματος ἐζωγραφήθη πριονωτὴ διακοσμητικὴ ταινία. Ἄνω εἰς τὸ μέσον διαγράφονται δύο ἐπάλληλα ἀκτινωτὰ ἡμικύκλια, ὑπὸ τὰ ὁποῖα εἰκονίζεται, ὀρθία ἐντὸς ἀνοικτοπρασίνης (vert amande) ἐλλειψοειδοῦς δόξης (mandorla), ἡ Θεοτόκος, κατὰ τὸν τύπον τῆς Βλαχερνιτίσσης ἤτοι μὲ τὰς χεῖρας ἐκτεινομένας πλαγίως πρὸς τὰ ἄνω εἰς σχῆμα δεήσεως καὶ τὸν νεαρὸν Χριστὸν ἐν ἐγκολπίῳ πρὸ τοῦ στήθους της (πίν. 10). Ἡ Παρθένος εἶναι ἐνδεδυμένη γαλάζιον μὲ λευκὰς γραμμὰς πτυχῶν χιτῶνα, φέροντα χρυσοκέντητα ἀκρομάνικα καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ πορφυροῦν μαφόριον. Ὁ νεαρὸς Χριστός, φέρων λευκὸν μὲ χρυσᾶς πτυχὰς χιτῶνα, διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον τὸ εἰλητὸν τοῦ Νόμου.

Ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῆς Παναγίας, εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἐλλειψοειδοῦς δόξης, εἰκονίζεται, ἐντὸς φαιοῦ κύκλου, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐν εἴδει λευκῆς περιστερᾶς, μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας περιβαλλομένας ὑπὸ χρυσοῦ φωτοστεφάνου.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἡ ἐπιγραφή:

Δύναμις τοῦ Ὑψίστου ἐπεσκίασε τότε πρὸς σύλληψιν τῇ ἀπειρογάμῳ.

Εἰς ἄλλας παραστάσεις τοῦ οἴκου τούτου ἀντὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος καὶ τῆς ἐλλειψοειδοῦς δόξης, ἡ Παναγία προβάλλεται ἐπὶ μεγάλου ὑφάσματος (μανδηλίου), δηλοῦντος τὸ μυστήριον τῆς συλλήψεως, τὸ ὁποῖον κρατοῦσι δύο ἢ τέσσαρες θεραπαινίδες, ὡς π.χ. εἰς τὴν Τράπεζαν τῶν Μονῶν Λαύρας[1] καὶ Χελανδαρίου[2] τοῦ Ἁγ. Ὄρους καὶ εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς Μ. Βαρλαὰμ τῶν Μετεώρων[3]. Τὴν παραλλαγὴν ταύτην ἀναγράφει καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ[4].

Οἶκος Ε (5) (πίν. 11). Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται ἐν τῷ μέσῳ ὑψηλὴ φαιόχρους οἰκία μὲ δικλινῆ στέγην, κάτωθεν τῆς ὁποίας ἀνοίγονται ἓν μέγα τοξωτὸν παράθυρον ἐν τῷ μέσῳ καὶ τρεῖς μικρότεροι κυκλικοὶ φεγγῖται, εἰς τὰς τρεῖς γωνίας, ἐν ᾧ κάτωθεν ζωγραφεῖται διακοσμητικὴ ζωφόρος ἐκ τοξυλλίων. Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς οἰκίας εἰκονίζεται προοπτικῶς ἀνὰ μία πυργοειδὴς προχώρησις στεφομένη ὑπὸ ἡμιανθεμωτοῦ ἀκροκεράμου.

Κάτω, πρὸ τοῦ μέσου οἰκοδομήματος, εἰκονίζεται ἡ Ἐπίσκεψις τῆς Μαρίας πρὸς τὴν Ἐλισάβετ καὶ ὁ ἀσπασμὸς τῶν δύο γυναικῶν, εἰκονιζομένων

---

1) Millet, Athos, πίν. 145,2.

2) Millet, Athos, πίν. 99,2. Stefanescu, L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie, σ. 156.

3) Φ. Κόντογλου, Κιβωτός, τ. Β', 1953, σ. ε'.

4) Ἔνθ. ἀν. σ. 147.

ἐντελῶς μόνων, ὡς εἰς τὴν Μολυβοκλησιὰν τοῦ Ἁγ. Ὄρους[1]. Εἰς τὴν Λαύραν ὅμως εἰκονίζεται[2] εἰς μικροτέραν κλίμακα καὶ τρίτη μορφή, παιδίον μὲ βραχὺν χιτῶνα, οἷον ἀναγράφει καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων, ἥτις, πλὴν αὐτοῦ, παρεμβάλλει εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ἀσπασμοῦ καὶ τὸν Ζαχαρίαν συνομιλοῦντα πρὸς τὸν Ἰωσήφ. Ἐνταῦθα ἡ λευκόθριξ Ἐλισάβετ φορεῖ κίτρινον, χειριδωτὸν χιτῶνα μὲ λευκὰς πτυχὰς καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικτοπράσινον μαφόριον, ἀσπάζεται δὲ τὴν δεξιὰν παρειὰν τῆς Παναγίας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ κανονικά, ἐξιδανικευμένα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου τῆς νεαρᾶς Παναγίας, τῆς Ἐλισάβετ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀπεδόθησαν ρεαλιστικώτερα (ρὶς ἀνάσιμος, παχὺ ἄνω χεῖλος). Ἡ Θεοτόκος εἶναι ἐνδεδυμένη φαιογάλαζον χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπόρφυρον μαφόριον.

Ἄνω ἐπὶ τοῦ βάθους ἡ ἐπιγραφή:

Ἔχουσα θεοδόχον ἡ παρθένος τὴν μήτραν ἀνέδραμε πρὸς τὴν Ἐλισάβετ

Ὁ οἶκος Ε παρουσιάζει συνδυασμὸν τῶν ἀφηγήσεων κανονικοῦ (Λουκ. 1, 40) καὶ ἀποκρύφου (Πρωτευαγγ. Ἰακώβου 12, 2) Εὐαγγελίου.

Οἶκος Ζ (6) (πίν. 12). Κάτωθεν προοπτικῶς εἰκονιζομένου, ροδίνου, χρώματος, δικιονίου προστῴου μὲ ἐπίπεδον στέγην, εἰκονίζονται ἀριστερᾷ μὲν ὁ Ἰωσήφ, δεξιᾷ δ' ἡ Παναγία. Οἱ κίονες τοῦ προστῴου εἶναι ἐκ πρασίνου λίθου μὲ κορινθιακὰ κιονόκρανα, συνδέονται δὲ πρὸς ἀλλήλους μὲν δ' ἡμικυκλικῶν τόξων πρὸς δὲ τὸν ὄπισθεν τοῖχον δι' εὐθέος ἐπιστυλίου.

Ὁ ἀριστερᾷ εἰς στάσιν 3/4 πρὸς τὰ δεξιὰ εἰκονιζόμενος Ἰωσήφ, μὲ λευκὴν κόμην καὶ λευκὸν βραχὺ γένειον, εἶναι ἐνδεδυμένος βαθυγάλαζον χιτῶνα μὲ λευκὰς πτυχὰς καὶ χρυσοκίτρινον ἱμάτιον μὲ λευκὰς ἐπίσης πτυχάς. Καὶ τὴν μὲν ἀριστεράν του χεῖρα ἔχει κεκαλυμμένην κάτωθεν τοῦ ἱματίου, τὴν δὲ δεξιὰν ὑψώνει εἰς σχῆμα ζωηρᾶς ὁμιλίας ἢ ἐπιπλήξεως πρὸς τὴν ἀπέναντί του ἱσταμένην Παρθένον. Ἡ ἔκφρασίς του εἶναι σοβαρά. Τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωσὴφ λεγόμενα ἀντικρούει μετὰ σεμνότητος ἡ Παναγία, ἥτις, κλίνουσα ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἐμπρός, ὑψώνει τὴν δεξιάν της χεῖρα πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἐν ᾧ τὴν ἀριστεράν της φέρει πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω, οἱονεὶ ἀποκρούουσα τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωσὴφ λεγόμενα. Ὡς δ' ὁ Ἰωσὴφ εἶναι καὶ ἡ Παναγία κατὰ τὰ 3/4 ἐστραμμένη πρὸς τὸν θεατήν. Ἡ Παρθένος εἶναι ἐνδεδυμένη γαλάζιον χειριδωτὸν χιτῶνα μὲ χρυσᾶ ἀκρομάνικα καὶ λευκὰς πτυχὰς καὶ φέρει ἐπ' αὐτοῦ τὸ τυπικὸν βαθυπόρφυρον μαφόριον.

---

1) Millet, Athos, πίν. 155,1.
2) Millet, Athos, πίν. 145.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

Ζάλην ἔνδοθεν ἔχων λογισμῶν ἀμφιβόλων, ὁ σώφρων Ἰωσήφ, ἐταράχθη πρὸς τὴν ἄγαμόν σε θεωρῶν.

Οἱ ***Οἶκοι Η*** (7) καὶ ***Θ*** (8) εἶναι τελείως κατεστραμμένοι. (Βλ. εἰκ. 18).

Τοῦ ***Οἴκου Ι*** (9) σῴζεται μικρὸν μόνον τμῆμα πρὸς τὰ δεξιά, εἰκονίζον οἰκοδόμημα μὲ παράθυρον καὶ τμῆμα φωτοστεφάνου.

Οἶκος Κ (10) (πίν. 13). Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζεται εἰς τὸ βάθος, ἀριστερᾷ μὲν βαθμιδωτὸς ἐσχηματοποιημένος βράχος, δεξιᾷ δὲ πόλις περικλειομένη ἐντὸς στρογγύλου τείχους μετὰ πύργων (κάστρου). Ἐντὸς τοῦ κάστρου εἰκονίζονται προοπτικῶς πλεῖονα οἰκοδομήματα, ἄλλα μὲ δικλινεῖς κεραμοσκεπεῖς στέγας καὶ ἄλλα μὲ ὁριζόντια δώματα. Ἐμπρὸς εἰκονίζεται ἡ τοξωτὴ πύλη τῆς εἰσόδου τῆς πόλεως, δεξιᾷ τῆς ὁποίας κάθηται, ἐπὶ πρασίνου μὲ ὑψηλὴν ράχιν καὶ ὑποπόδιον θρόνου, γυναικεία ἐστεμμένη μορφή, ἐνδεδυμένη πορφυρᾶν στολὴν μετὰ κατακόσμου τραχηλέας καὶ φέρουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μαργαριτοποίκιλτον στέμμα. Ὁ μανδύας της διαστίζεται ἀπὸ χρυσοῦν ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων σταυροειδῶς διατεταγμένων κοκκίδων κόσμημα.

Πρὸ τῆς ἐστεμμένης μορφῆς εἰκονίζονται, διευθυνόμεναι πρὸς αὐτήν, τρεῖς ἀνδρικαὶ μορφαί, μία νεαρά, ἡ πρώτη, καὶ δύο γενειοφόροι μετ' αὐτήν. Ὁ πρῶτος ἀνὴρ ἐν ᾧ βαδίζει πρὸς τὴν καθημένην στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τοὺς ἀκολουθοῦντας συντρόφους του. Φορεῖ βραχὺν πράσινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ πορφυροῦν ἱμάτιον καλύπτον ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας του. Εἰς τοὺς πόδας φέρει ὠχροπρασίνας ἐνδρομίδας, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς τὸ ἐλαφρόν, μετὰ κορύμβου εἰς τὴν κορυφήν, ἀνατολικὸν κάλυμμα. Τῶν δύο μετὰ τὸν πρῶτον ἐρχομένων μορφῶν σῴζεται μόνον τὸ ἄνω μέρος. Ἀμφότεραι παρουσιάζουν ζωηρὰν πρὸς τὰ ἐμπρὸς κίνησιν. Καὶ ὁ μὲν δεύτερος, φορῶν πράσινον ἱμάτιον καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὸν πρῶτον κάλυμμα κεφαλῆς, τείνει ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἐμπρός, ὁ δὲ τρίτος ἀκκουμβῶν, ὡς γηραιότερος, ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ δευτέρου, φορεῖ πορτοκαλιόχρουν μανδύαν, πορπούμενον πρὸ τοῦ στήθους. Τὰ χρώματα τοῦ προσώπου τῶν δύο τελευταίων μορφῶν ἔχουν ἐξαλειφθῆ, ἀπομένοντος μόνον τοῦ προπλασμοῦ καὶ τῶν περιγραμμάτων.

Ἄνω ὑψηλὰ ἡ μὲ πολλὰς ligaturas ἐπιγραφή:

[Κήρυκες θεοφόροι] *γεγονότες οἱ μάγοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα.*

Κατὰ ταῦτα ἡ μὲν εἰς τὸ βάθος εἰκονιζομένη πόλις εἶναι ἡ Βαβυλών, ἡ πρὸ αὐτῆς γυναικεία ἐστεμμένη μορφὴ ἡ προσωποποίησις ἢ ἡ βασίλισσα τῆς Βαβυλῶνος, οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν τρεῖς μὲ ἀνατολικὰς στολὰς βαδίζοντες ἄνδρες, οἱ τρεῖς μάγοι ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Βαβυλῶνα.

Εἰς ἄλλας παραστάσεις τοῦ αὐτοῦ οἴκου ἡ μὲν βασίλισσα ἵσταται ὀρθία πρὸ τῆς πύλης[1], οἱ δὲ ἐπιστρέφοντες μάγοι εἰκονίζονται ἔφιπποι, ὡς π.χ. εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ ναοῦ τῆς Deçani[2], εἰς τὰς Τραπέζας τῶν μονῶν Χελανδαρίου καὶ Λαύρας[3], εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ παρεκκλησίου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Μ. Βαρλαὰμ Μετεώρων[4] καὶ εἰς τὸ ἑλλην. ὑπ' ἀρ. 113 χ/φον τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (Tafrali ἔ.ἀν. σ. 128, εἰκ. 20). Ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων (σ. 148) τὴν πρὸ τῆς πύλης μορφὴν χαρακτηρίζει ὡς θυρωρόν, τοὺς δὲ μάγους θέλει ἐφίππους καὶ ὁδηγουμένους ὑπὸ ἀγγέλου. Τέλος εἰς τὴν Deçani τοὺς ἐφίππους μάγους ὑποδέχονται οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως.

Οἶκος Δ (11) (πίν. 14). Εἰς τὸ βάθος ἀριστερᾷ βουνὸν κλιμακωτόν. Δεξιᾷ ὑψηλὰ τείχη πόλεως μὲ πύργους καὶ τοξωτὸν παράθυρον. Ὁ πίναξ εἰκονίζει τὴν φυγὴν εἰς Αἴγυπτον. Εἰς τὸ μέσον παρίσταται ἡ Παναγία, καθημένη ἐπὶ φαιοῦ πώλου ὄνου μετ' ἐρυθροῦ ἐφιππίου. Εἰς τοὺς κόλπους της κρατεῖ τὸν νεαρὸν Χριστὸν φοροῦντα λευκὸν χιτῶνα μὲ πρασίνας σκιάς. Τὸ παιδίον κρατοῦν διὰ τῆς ἀριστερᾶς συνεπτυγμένον εἱλητὸν στρέφει τὴν κεφαλὴν καὶ τείνει τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸς τὸν ὄπισθεν τοῦ ἵππου βαδίζοντα Ἰωσήφ. Οὗτος ἐνδεδυμένος πράσινον χιτῶνα μετὰ σημείου (clavus) εἰς τὴν δεξιὰν χειρίδα καὶ ἐπ' αὐτοῦ καστανόχρουν ἱμάτιον, βαίνει πρὸς τὰ δεξιὰ κρατῶν εἰς τὴν δεξιὰν τὴν μακρὰν ἀνθήσασαν ράβδον, καὶ τείνων τὴν ἀριστερὰν πρὸς τὰ ἐμπρὸς εἰς ἔνδειξιν τῆς πρὸς τὰ πρόσω κινήσεως. Ἄνω δεξιᾷ προβάλλει μετέωρος ἀπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως νεαρὰ γυναικεία μορφή, ἐνδεδυμένη μακρὸν ἀνοικτοπράσινον χιτῶνα καὶ κρατοῦσα διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς κέρας ἀφθονίας, τὴν δὲ δεξιάν της τείνουσα πρὸς τὴν Παναγίαν εἰς χειρονομίαν ὑποδοχῆς. Ὑπὲρ τὴν κεφαλήν της εἰκονίζεται μακρός, μέλας θύσανος, ὑπενθυμίζων τὸ παλαιὸν κάλυμμα τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων· Ὄπισθεν τῆς μορφῆς ταύτης εἰκονίζεται τετράπουν μέλαν ζῷον. Ἡ αἰωρουμένη μορφὴ θὰ εἰκονίζει βεβαίως τὴν προσωποποίησιν τῆς Αἰγύπτου μὲ τὰ ἐξωτικὰ ζῷα καὶ τοὺς μέλανας ζωομόρφους δαίμονας—τὸ ψεῦδος τοῦ σκότους κατὰ τὸν ὕμνον—εἷς τῶν ὁποίων εἰκονίζεται κατακρημνιζόμενος ἀπὸ τοῦ ἄνω ἀριστερᾷ εἰκονιζομένου, πλήρους θάμνων, βράχου (Ματθ. β' 13, 14).

Εἰς ἄλλας παραστάσεις τῆς φυγῆς εἰκονίζεται ἡ μὲν Αἴγυπτος μὲ στέμμα, πρὸ δὲ τοῦ πώλου καὶ τρίτη, νεαρὰ μορφή, ὁδηγοῦσα τὸ ζῷον, ὡς εἰς τοὺς Ἀκαθίστους τῆς Deçani[5] καὶ τοῦ Markov-Manastir[6], εἰς τὴν Κοίμη-

---

[1]) Π.χ. εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Μ. Χελανδαρίου (Millet, Athos, πίν. 101_2).

[2]) Vl. Petkovič, Deçani II, πίν. 244.

[3]) Millet, Athos, πίν. 101_2, καὶ 147.

[4]) Κιβωτὸς Β', σ. η'.

[5]) Vl. Petković, Deçani II, πίν. 87, ἔνθα τὸ βρέφος φέρει εἰς τοὺς ὤμους του ὁ Ἰωσήφ. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ Markov-Manastir.

[6]) Mirkovič-Tatič, Markov-Manastir, εἰκ. 44.

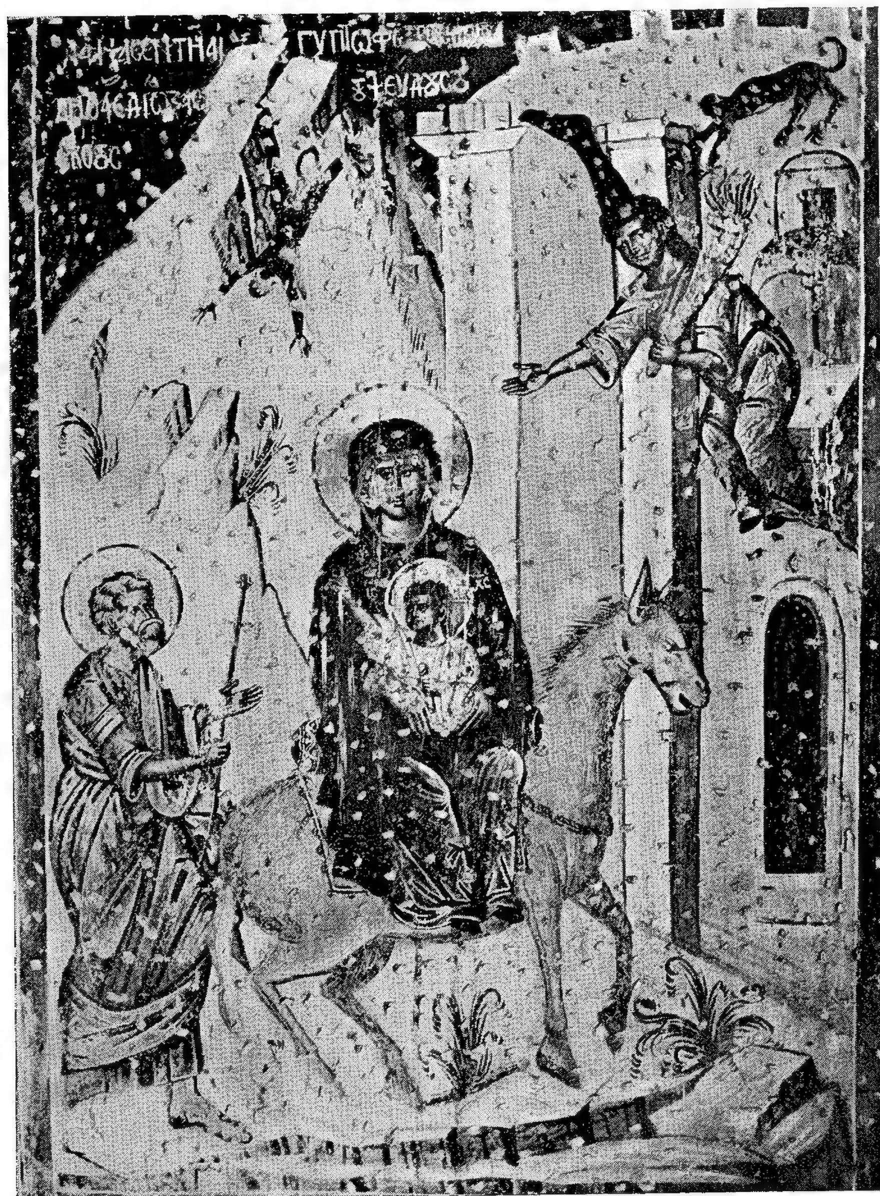
ΟΙΚΟΣ Ε (5).

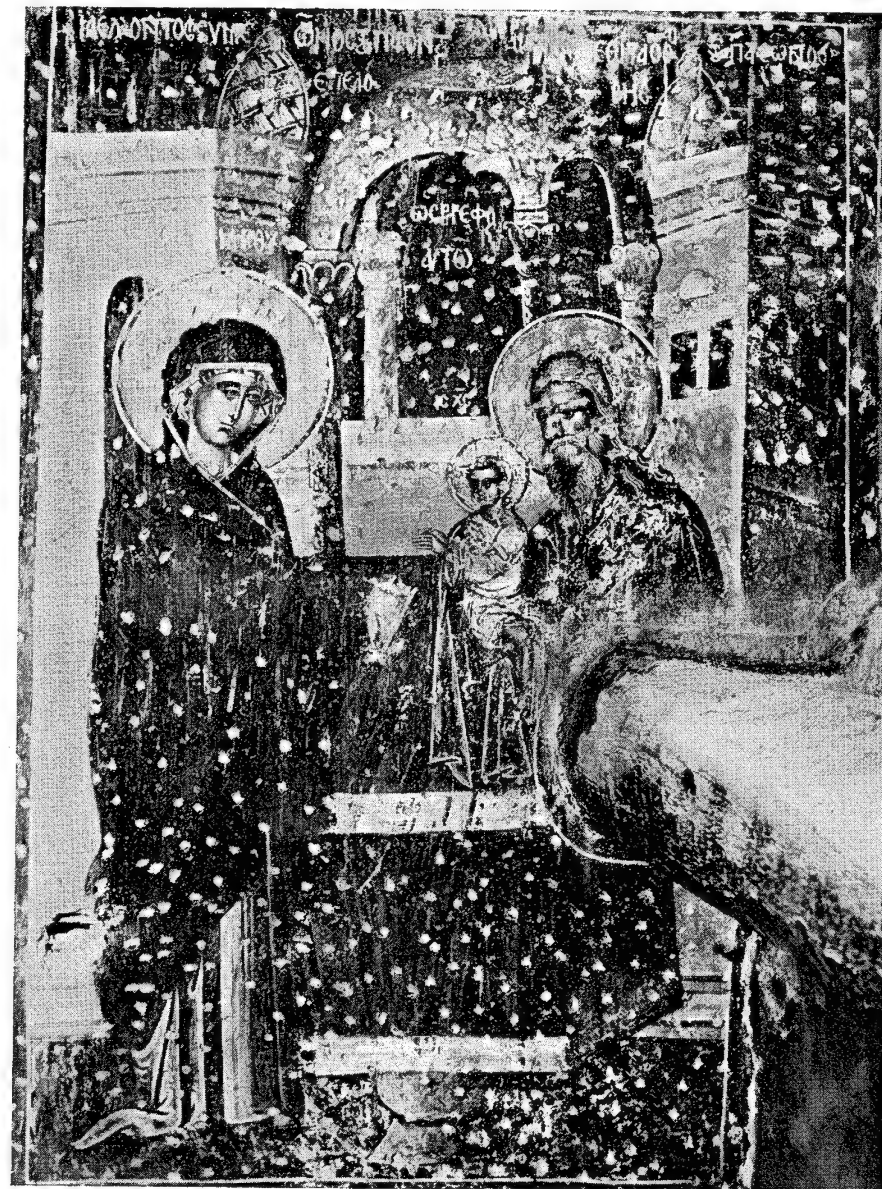
ΟΙΚΟΣ Ζ (6).

ΟΙΚΟΣ Κ (10).

ΟΙΚΟΣ Λ (11).

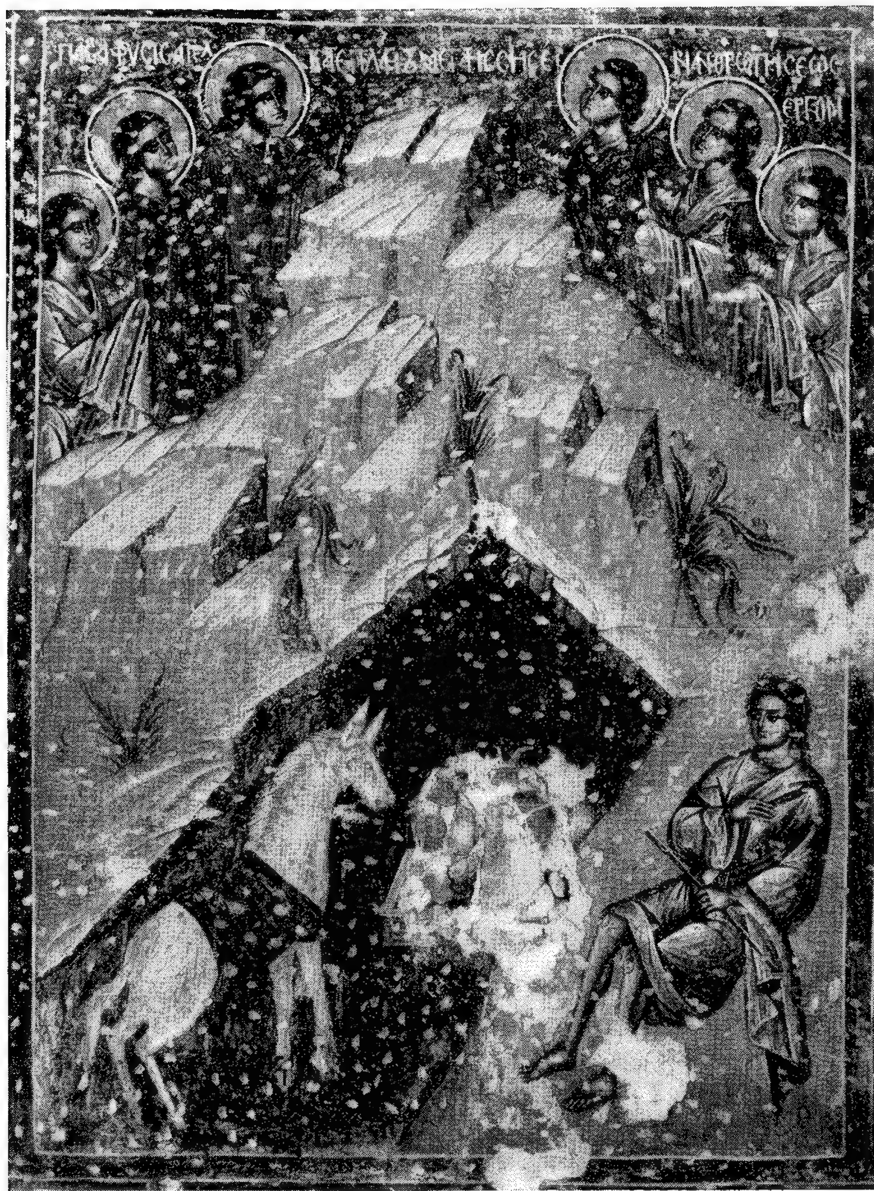
ΟΙΚΟΣ Μ (12).

ΟΙΚΟΣ Ξ (14).

ΟΙΚΟΣ Ο (15).

ΟΙΚΟΣ Π (16).

σιν τῆς Θεοτόκου Σοφικοῦ τῆς Κορινθίας (16ου αἰ.)[1], καὶ εἰς τὰς Τραπέζας τοῦ Χελανδαρίου καὶ τῆς Λαύρας[2]. Τὴν μορφὴν ταύτην ἀναγράφει καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων (ἔ.ἀν. σ. 87).

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἡ ἐπιγραφή:

Λάμψας ἐν τῇ Αἰ/γύπτῳ φωτισμὸν ἀληθείας ἐδίωξας τοῦ ψεύδους τὸ / σκότ/ος.

Οἶκος Μ (12) (πίν. 15). Εἰς τὸ βάθος κιβώριον Ἁγ. Τραπέζης στηριζόμενον ἐπὶ τεσσάρων κιόνων μὲ κορινθιακὰ κιονόκρανα. Ὁ οὐρανίσκος του εἶναι κόκκινος, οἱ δὲ κίονες φαιοί. Ἡ κάτωθεν τοῦ κιβωρίου Ἁγ. Τράπεζα φέρει βαθυπόρφυρον ἐνδυτήν. Ἑκατέρωθεν τοῦ κιβωρίου εἰκονίζονται δύο κτήρια στεγαζόμενα διὰ καμάρας. Οἱ τοῖχοί των εἶναι πρασινόλευκοι, αἱ δὲ στέγαι κεραμιδόχροοι. Κάτωθεν τοῦ ἀριστεροῦ κτηρίου ἵσταται ἡ Παναγία μὲ ὑποπράσινον χιτῶνα καὶ πορφυροῦν μαφόριον. Ἔναντί της εἰκονίζεται ὁ λευκόθριξ θεοδόχος Συμεών, φέρων ὑποπράσινον ἱμάτιον, μεσολαβήσει τοῦ ὁποίου κρατεῖ τὸ βρέφος Ἰησοῦν. Ὁ Χριστός, φορῶν χρυσοκίτρινον χιτῶνα, τείνει ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας πρὸς τὴν Παναγίαν. Πρόκειται περὶ τοῦ συνήθους εἰκονογραφικοῦ θέματος τῆς Ὑπαπαντῆς. Ἐνταῦθα ὅμως παραλείπεται ἡ προφῆτις Ἄννα, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς ἄλλους Ἀκαθίστους, ὡς π.χ. εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς Μ. Βαρλαάμ (Κιβωτὸς Β', σ. θ').

Ἄνω ὑψηλὰ ἡ ἐπιγραφή:

Μέλλοντος Συμεῶνος τοῦ παρόντος αἰῶνος μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος, ἐπεδόθης ὡς βρέφος αὐτῷ.

Οἱ δύο τελευταῖοι Οἶκοι ***Λ*** καὶ ***Μ*** τοῦ πρώτου μέρους παρίστανται, ὡς εἴδομεν, διὰ τῆς Φυγῆς εἰς Αἴγυπτον καὶ τῆς Ὑπαπαντῆς. Ἔχει ὅμως ἐδῶ ἀντιστραφῆ ἡ χρονολογικὴ σειρά των· διότι ἡ Ὑπαπαντὴ προηγήθη τῆς φυγῆς εἰς Αἴγυπτον, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ἀποκρύφου Εὐαγγελίου (κεφ. XV.2) τοῦ [ψευδο]*Ματθαίου* (K. Tischendorf, Εὐαγγ. Ἀπόκρ., Λειψία 1876, 81). Ἡ ἀντιστροφὴ αὕτη παρατηρεῖται καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα παραδείγματα τῆς εἰκονογραφήσεως τοῦ Ἀκαθίστου.

Ὁ ***Οἶκος Ν*** (13) εἶναι κατεστραμμένος (βλ. εἰκ. 19).

Οἶκος Ξ (14) (πίν. 16). Δεξιᾷ εἰς τὸ μέσον εἰκονίζεται ἀνὴρ ἀνακεκλιμένος ἐπὶ κλίνης τοποθετημένης κατὰ γωνίαν 45° ἐπὶ βραχώδους ἐδάφους. Ἔχει

---

[1]) Ὀρλάνδος, Α.Β.Μ.Ε. Α' (1935) σ. 66, εἰκ. 13.

[2]) Millet, Athos, πίν. 101,3 καὶ 147.

καστανὴν τὴν κόμην καὶ βραχὺ τὸ γένειον. Φορεῖ χιτῶνα βαθυπράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ πλούσιον πορφυροῦν ἱμάτιον καλύπτον τοὺς ὤμους καὶ τὰς χεῖρας, ἀναδιπλούμενον δὲ δεξιᾷ εἰς πολλὰς καμπύλας πτυχάς. Ἀριστερά του εἰκονίζονται, εἰς μικροτέραν κλίμακα, τρεῖς μορφαί, μὴ σωζόμεναι ἀκέραιαι. Ἐκ τούτων ἡ δεξιὰ κάτω εἰκονίζει νεαρὸν ἀγένειον ἄνδρα, ὅστις, στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰς δύο ἄλλας μορφάς, δεικνύει διὰ τῆς τεταμένης ἀριστερᾶς του χειρὸς τὸν ἀνακεκλιμένον ἄνδρα. Ἐκ τῶν δύο ἄλλων μορφῶν ἡ μία—ἀνδρὸς μὲ ἐλαφρὸν γένειον—τείνει τὰς χεῖρας εἰς σχῆμα ἱκεσίας πρὸς τὸν ἀνακεκλιμένον, ἐν ᾧ ἡ ἄλλη—ἀνὴρ ἀγένειος—θέτει τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ πρώτου. Τὸ ἀριστερὸν καὶ τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ πίνακος εἶναι κατεστραμμένον. Ὁ ἱκετεύων ἀνὴρ φορεῖ κυανοῦν χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ πορφυροῦν ἱμάτιον, οἱ δὲ ἄλλοι δύο ἱμάτιον πορφυροῦν. Αἱ σάρκες τῶν νεαρῶν μορφῶν εἶναι ροδαλαὶ μὲ σκιὰς ἐλαιοχρόους ἀποδιδούσας τὸν ὄγκον. Ὑπεράνω τοῦ πίνακος εἶναι ἐζωγραφημένη διπλῆ ἑλικοειδὴς ταινία, κοκκίνη ἐναλλὰξ καὶ πρασίνη, ὕψους ὁλικοῦ 0.29 μ.

Ἐπιγραφή:

Ξένον τόκον ἰδόντες ξενωθῶμεν τοῦ κόσμου.

Ὁ κατακεκλιμένος πρέπει νὰ εἶναι ὁ τοῦ ὕμνου «ὑψηλός», ὅστις ἐπὶ γῆς ἐφάνη ταπεινὸς ἄνθρωπος.

Ἡ παράστασις τοῦ οἴκου τούτου εἶναι τελείως διάφορος ἀπὸ τὴν ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων (σ. 147) διαγραφομένην. Εἰς τὸ δογματικὸν τοῦτο μέρος οἱ ἁγιογράφοι συνθέτουσιν, ὡς γνωστόν, κατ' ἐλευθέραν ἔμπνευσιν εἰκονογραφικὰς συνθέσεις[1].

Οἶκος Ο (15) (πίν. 17). Ἄνω ἐντὸς ἀντεστραμμένου ἡμικυκλικοῦ τόξου ἀπὸ τοῦ ὁποίου καταβαίνουν τρεῖς ἀκτῖνες, εἰκονίζεται ἐν προτομῇ ὁ Χριστός, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς συνεπτυγμένον εἰλητόν. Φορεῖ χιτῶνα πορφυροῦν καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπράσινον ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλιές. Κάτωθεν τοῦ ἡμικυκλίου εἰκονίζεται δευτέρα μορφὴ τοῦ Χριστοῦ ὁλοσώμου, καθημένου, μεσολαβήσει κυλινδρικοῦ κατακόσμου προσκεφαλαίου, ἐπὶ πολυτελοῦς σκαλιστοῦ θρόνου, ἔχοντος τὴν ράχιν καὶ τὰς κάτω πλευρὰς διατρήτους. Ὁ Χριστός, πρὸς τὸν ὁποῖον διευθύνονται αἱ ἐκ τοῦ ἄνω ἡμικυκλίου ἀκτῖνες φωτός, ἔχει τὴν κόμην καστανὴν καὶ ροδαλὸν τὸ πρόσωπον μὲ σκιὰς ἐλαιοχρόους, φορεῖ δὲ χιτῶνα πορφυροῦν χειριδωτὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικτογάλαζον ἱμάτιον μὲ λευκὰς γραμμὰς τονιζούσας τὰς πολλὰς πτυχάς, εἰς ἃς τοῦτο καταπίπτει ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ του ὤμου, καλύπτον ὅλον τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς του ὁ Χριστὸς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς

[1]) Βλέπε σχετικῶς J. Myslivec, Seminarium Kondakovianum V, 1932, σ. 97 ἑξ. καὶ Α. Ξυγγόπουλον, Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. 10, 1933, σ. 323.

ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον. Εἶναι ὑποδεδεμένος ἐλαφρὰ σανδάλια μεθ' ἱμάντων, πατεῖ δ' ἐπὶ ὀρθογωνίου ὑποποδίου, εἰκονιζομένου μὲ ἀντίθετον τῆς φυσικῆς προοπτικήν. Ἑκατέρωθεν τοῦ ἄνω ἡμικυκλίου, ἀριστερᾷ καὶ δεξιᾷ, ἡ ἐπιγραφή:

Ὅλος ἦν ἐν τοῖς κάτω καὶ τῶν ἄνω [οὐ]*δόλως ἀπῆν* [ὁ ἀπερίγραπτος].

Τούτου ἕνεκα εἰκονίζεται ἐνταῦθα ὁ Χριστὸς καὶ κάτω ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἄνω ἐν τῷ οὐρανῷ[1].

Οἶκος Π (16) (πίν. 18). Τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος καταλαμβάνει ἄνω κωνικός, βαθμιδωτὸς ροδόχρους βράχος μὲ πρασίνους θάμνους. Κάτωθέν του ἀνοίγεται σπήλαιον μὲ τριγωνικὴν ἄνω ἀπόληξιν καὶ βαθυκύανον κάμπον. Εἰς τὰς δύο ἄνω γωνίας, ἑκατέρωθεν τοῦ βράχου, εἰκονίζονται, διατεταγμένοι λοξῶς, ἀνὰ τρεῖς ἄγγελοι γονατιστοί, ὑψοῦντες τὴν μίαν χεῖρα κάτωθεν τοῦ ἱματίου των.

Τοῦ ἀριστεροῦ τάγματος τῶν ἀγγέλων τὰ ἱμάτια εἶναι: τοῦ πρώτου χρώματος πρασίνου πρὸς τὸ πορτοκαλί, τοῦ δευτέρου βαθυπόρφυρον καὶ τοῦ τρίτου κιτρινόλευκον μὲ πορφυρᾶς πτυχάς, τοῦ δὲ δεξιοῦ κατὰ σειρὰν πορφυροῦν, φαιοπράσινον καὶ φαιογάλαζον.

Ἐντὸς τοῦ κάτωθεν σπηλαίου, παριστῶντος ἀσφαλῶς τὸ σπήλαιον τῆς Βηθλεέμ, εἰκονίζεται λευκὸς ἵππος, μὲ πράσινον κατάκοσμον ἐφίππιον, εἰς δὲ τὸ βάθος τοῦ σπηλαίου κατεστραμμένη ἡ φάτνη. Δεξιᾷ ἐπὶ τοῦ βράχου παρίσταται καθήμενος νεαρός, ἀγένειος ἀνήρ, ἐνδεδυμένος βραχὺν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ράβδον, τὴν δὲ δεξιὰν φέρει πλαγίως πρὸ τοῦ στήθους. Εἶναι πιθανώτατα ποιμήν. Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

Πᾶσα φύσις ἀγγέλων κατεπλάγη τὸ μέγα τῆς σῆς ἐνανθρωπίσεως ἔργον.

Εἰς ἄλλας παραστάσεις τοῦ Ἀκαθίστου ὁ οἶκος Π εἰκονίζεται μὲ τὸν Χριστὸν νεαρόν, ἱστάμενον ὄρθιον ἐν τῷ μέσῳ καὶ μὲ πλῆθος ἀγγέλων ἑκατέρωθεν αὐτοῦ[2].

Πλάτος πίνακος 1.59 μ.

[1]) Εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ Χελανδαρίου, τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Δοχειαρείου τοῦ Ἁγ. Ὄρους ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἐντὸς ἐλλειψοειδοῦς δόξης (Millet, Athos, πίν. 103, 1, 147 καὶ 236, 1). Ὁμοίως καὶ εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Μ. Βαρλαάμ (Κιβωτὸς Β, σ. ια').

[2]) Οὕτω π.χ. εἰς τὸν Ἀκάθιστον τῆς Μολυβοκλησιᾶς, καὶ τῆς Μ. Δοχειαρίου (Millet, Athos, πίν. 155, 1 καὶ 236, 1) τοῦ παρεκκλησίου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Μ. Βαρλαὰμ τῶν Μετεώρων (1637) (Κιβωτός, τ. Β', 1953, σ. ια'). Ἡ παράστασις αὕτη εἶναι σύμφωνος καὶ πρὸς τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων (ἔ.ἀν. σ. 148).

Οἶκος Ρ (17) (πίν. 19). Εἰς τὸ βάθος πλουσία ἀρχιτεκτονικὴ διακόσμησις, μὲ πρασινωποὺς κορινθιακοὺς κίονας, τοξωτὰ παράθυρα, ἀέτωμα καὶ κυματίζοντα διακοσμητικὰ ὑφάσματα. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον εἰκονίζεται ἐν τῷ μέσῳ ἡ Θεοτόκος καθημένη καὶ στρέφουσα ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν πρὸς τ' ἀριστερά. Φορεῖ ὑπεράνω ἀνοικτοῦ χιτῶνος τὸ πορφυροῦν μαφόριον, κρατεῖ δ' ἐπὶ τῶν γονάτων της τὸν νεαρὸν Χριστόν, περιβεβλημένον χρυσοκίτρινον ἱμάτιον καὶ προσβλέποντα τὴν μητέρα του, εὐλογοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς ὄρθιον συνεπτυγμένον εἰλητόν. Δεξιᾷ τῆς Παναγίας παρίστανται 3 ὄρθιαι μορφαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μέση, ἐστεμμένη καὶ μὲ καστανὸν γένειον, ἡ ἀριστερὰ ἀκάλυπτος, ἡ δὲ δεξιὰ μὲ πράσινον μανδήλιον ἐν εἴδει σαρικίου. Ἡ μορφὴ αὕτη φορεῖ ποδήρη πορτοκαλιόχρουν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπράσινον ἱμάτιον. Ἀριστερᾷ τῆς Παναγίας εἰκονίζεται ὁμὰς ἐκ 5 προσώπων, ἐξ ὧν 4 νέοι, ὁ δ' ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν γέρων λευκογένειος, ὅστις καὶ τείνει τὰς δύο χεῖρας πρὸς τὴν Θεοτόκον καὶ τὸν Χριστὸν εἰς σχῆμα ἱκεσίας. Τῆς ὁμάδος σώζονται καλῶς μόνον αἱ κεφαλαὶ καὶ τὸ ἄνω μέρος τῶν ἐνδυμάτων. Εἰς τὸ κάτω μέρος θὰ εἰκονίζοντο, συμφώνως πρὸς τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, (σ. 148) «βιβλία κατὰ γῆς ἀνοικτὰ καὶ σφαλισμένα».

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἡ ἐπιγραφή:

Ῥήτορας πολυφθόγγους ὡς ἰχθύας ἀφώνους, ὁρῶμεν ἐπὶ σοὶ Θεοτόκε.

Οἶκος Σ (18) (πίν. 20). Εἰς τὸ βάθος ὑψηλὸν βουνὸν δικόρυφον, ἀφίνον νὰ διαφαίνεται μεταξὺ τῶν δύο κορυφῶν του πόλις ἀφ' ὑψηλοῦ. Ἐπὶ τῶν ἐρυθρωπῶν βράχων πράσινα δενδρύλλια. Κάτω, εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον, εἰκονίζεται ἀνακεκλιμένος ὁ νεαρὸς Χριστὸς - Ἐμμανουὴλ (ἐπιγραφὴ IC - XC), μὲ τὴν κεφαλὴν περιβαλλομένην ὑπὸ ἐνσταύρου φωτοστεφάνου, ἐφ' οὗ τὰ γράμματα Ο - Ω - Ν (ὁ ὤν). Φορεῖ λευκὸν χειριδωτὸν χιτῶνα μετὰ μακροῦ σήματος κατερχομένου ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ του ὤμου. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματός του καλύπτεται ὑπὸ ἐρυθροῦ ἱματίου. Ἀριστερᾷ τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται ἡ Παναγία ἐστραμμένη πρὸς τὸν υἱόν της, περιβεβλημένη δὲ τὸ σύνηθες πορφυροῦν μαφόριον καὶ στηρίζουσα τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς χειρός. Δεξιᾷ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὑπεράνω τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται δύο ἄλλαι μορφαὶ εἰς μικροτέραν κλίμακα φέρουσαι βραχεῖς πορφυροῦς χιτῶνας. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη, γηραιά, παρίσταται καθημένη καὶ ἐστραμμένη πρὸς δεξιά, ἑτοιμαζομένη δὲ νὰ καταφέρῃ σφῦραν ἐπὶ τοῦ ἄκμονος, ἡ δὲ δευτέρα, βαίνουσα πρὸς τ' ἀριστερά, κρατεῖ εἰς τὰς δύο ὑψωμένας χεῖράς της ἀδιάγνωστόν τι ἀντικείμενον. Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

Σῶσαι θέλων τὸν κόσμον....

Ἡ σκηνὴ αὕτη διαφέρει τελείως τῆς ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων παρεχομένης· διότι ἐδῶ ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἀνακεκλιμένος κατὰ τὸ

πρότυπον τοῦ «Ἀναπεσόντος» (Γέν. μθ', 9), θέματος συμβολίζοντος τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ [1]. Ἡ παρ' αὐτὸν ἱσταμένη Παναγία εἰκονίζεται συχνάκις εἰς τὸ θέμα τοῦ ἀναπεσόντος [2]. Αἱ δύο ἄλλαι μορφαὶ συμβολίζουν πιθανῶς κοινοὺς ἀνθρώπους τῆς κοινωνίας (τοῦ κόσμου), εἶναι δ' ἀσφαλῶς δημιουργήματα τῆς φαντασίας τοῦ ἁγιογράφου μας. Ἄλλοι ἁγιογράφοι ἀποδίδουν τὴν σκηνὴν ὅπως καὶ τὴν συνήθη εἰς Ἅδου κάθοδον, ὡς π.χ. ὁ ἱερεὺς Ἰωάννης τοῦ παρεκκλησίου τῆς Μ. Βαρλαὰμ (Κιβωτὸς Β', σ. ιβ') καὶ ὁ τῆς Τραπέζης Χελανδαρίου καὶ τῆς Μολυβοκλησιᾶς τοῦ Ἁγ. Ὄρους [3].

Οἶκος Τ (19) (πίν. 21). Εἰς τὸ μέσον εἰκονίζεται ἡ Παναγία ἐστραμμένη κατὰ τὰ 3/4 πρὸς τ' ἀριστερά. Φορεῖ πράσινον χιτῶνα καὶ πορφυροῦν μαφόριον, τοῦ ὁποίου αἱ πτυχαὶ τονίζονται μὲ λευκὰς γραμμάς. Ἑκατέρωθεν τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται ἀνὰ 3 ἕως 4 μοναχοὶ μὲ χιτῶνα κόκκινον καὶ πράσινα ἱμάτια καὶ κουκούλια. Ἡ Παναγία τὴν ἀριστερὰν χεῖρα φέρει πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω, τὴν δὲ δεξιὰν προβάλλει ἄνω μὲ ἀνοικτοὺς τοὺς δακτύλους. Ἀφ' ἑτέρου οἱ μοναχοὶ ἐκτείνουσι τὰς χεῖρας ὁριζοντίως πρὸς τὴν Θεοτόκον, εἰς σχῆμα δεήσεως. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ταινία μὲ κοσμήματα καὶ πλαίσιον μὲ καμπύλας, συνηθιζομένας ὡς ἄνω διακόσμησις ἀνοιγμάτων σπιτιῶν τῆς Τουρκοκρατίας.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

Τεῖχος εἶ τῶν παρθένων Θ[εοτό]κε Παρθένε καὶ πάντων....

Διαστάσεις τοῦ πίνακος: πλάτος 1.22×ὕψος 1.825. Ἀριστερᾷ τοῦ πινακός μας ὑπάρχει στενὸς πίναξ (πλ. 0.40) μὲ ῥοδακοειδὲς κόσμημα.

Καὶ ἡ παράστασις αὕτη διαφέρει τῶν συνήθων, αἵτινες ἑκατέρωθεν τῆς Παναγίας εἰκονίζουσι πλῆθος παρθένων, οἷον ἀπαιτεῖ καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων (σ. 148). Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι εἰς τὸν Ἀκάθιστον τῆς Παντανάσσης τοῦ Μυστρᾶ [4] ἀριστερᾷ μὲν τῆς Παναγίας εἰκονίζεται ὁμὰς ἐστεμμένων παρθένων, δεξιᾷ δ' ἀνδρῶν.

Οἶκος Υ (20) (πίν. 22). Ἄνω εἰς τὸ βάθος, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, οἰκοδομήματα. Τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος καταλαμβάνει ὁ Χριστὸς κατὰ μέτωπον, καθήμενος ἐπὶ θρόνου, μεσολαβήσει κατακόσμου κυλινδρικοῦ προσκεφαλαίου. Εἶναι ἐν-

[1]) Περὶ τοῦ θέματος τοῦ Ἀναπεσόντος εἰς τὸν Ἀκάθιστον ὅρα Kondakof-Minns, The Russian Icon, σ. 109.

[2]) Ὡς π.χ. εἰς τὸ Σερβικὸν Ψαλτήριον τοῦ Μονάχου Strzygowski, Serb. Psalter, πίν. LVI, $_{141}$.

[3]) Millet, Athos, πίν. 102_{3} καὶ 155_{1}, ἔνθα δεξιᾷ σπήλαιον μὲ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὔαν καὶ ἀριστερᾷ Ἄγγελος.

[4]) Millet, Monuments byzantins de Mistra, 151_{6}.

δεδυμένος ἀρχιερατικὴν στολὴν - φαιλόντον κατάκοσμον μὲ κιτρίνας ταινίας, ὠμοφόριον μὲ μεγάλους μέλανας σταυροὺς καὶ ἐπιγονάτιον. Διὰ τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἀπὸ τοῦ θρόνου καὶ ἄνω περιβάλλεται ὑπὸ ἐλλειψοειδοῦς δόξης (mandorla), ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶναι ἀχνὰ ἐζωγραφημένοι ἓξ ἄγγελοι, ἀνὰ τρεῖς ἑκατέρωθεν, ἐπάλληλοι [1]. Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται νεαρὸς καὶ γλυκύς, μὲ ροδόχρουν τὸ πρόσωπον καὶ βαθυπόρφυρον τὴν κόμην. Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς «δόξης» εἰκονίζονται γενειοφόροι ἱεράρχαι μὲ λευκὰ φαιλόνια καὶ ὠμοφόρια κοσμούμενα μὲ μεγάλους μέλανας σταυρούς. Ἐκ τῶν δύο ὁμάδων ὁλόκληροι διακρίνονται μόνον οἱ πρῶτοι καὶ ἡ κεφαλὴ τῶν δευτέρων, ἐν ᾧ τῶν ἄλλων φαίνονται μόνον τμηματικῶς οἱ φωτοστέφανοι. Οἱ δύο πρῶτοι ἑκάστης ὁμάδος τείνουσι πρὸς τὸν Χριστὸν τὰς χεῖρας εἰς σχῆμα ἱκεσίας.

Ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων πλὴν τῶν Ἱεραρχῶν ἀναγράφει περὶ τὸν Χριστὸν καὶ ἀγγέλους, οἷοι εἰκονίζονται π.χ. εἰς τὸν Ἀκάθιστον τῆς Μ. Βαρλαάμ. Ὁμοίαν παράστασιν τοῦ οἴκου Υ συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν Μ. Λαύρας (M i l l e t, Athos, πίν. 147).

Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

Ὕμνος ἅπας ἡττᾶται συ]*νεκτείνεται σπεύδων τῷ πλήθει τῶν πολλῶν οἰκτιρμῶν σου.*

Οἶκος Φ (21) (πίν. 23). Τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τοῦ πίνακος καταλαμβάνει ἡ Παναγία περιβαλλομένη ὑπὸ μεγάλης ἐλλειψοειδοῦς δόξης. Εἶναι ἐνδεδυμένη πράσινον χειριδωτόν χιτῶνα, καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ βαθυπόρφυρον μαφόριον. Κρατεῖ δι᾽ ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ὀρθίαν μεγάλην λαμπάδα εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ὁποίας εἰκονίζεται ἐντὸς κυκλικοῦ μεταλλίου, ὁ νεαρὸς Χριστὸς ἐν προτομῇ. Οὗτος, ἐνδεδυμένος λευκά, διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου. Τὸ ἄνω ἀριστερὸν μέρος τοῦ πίνακος εἶναι κατεστραμμένον, εἰς δὲ τὸ δεξιὸν εἰκονίζονται βράχοι μὲ δένδρα, κάτωθεν τῶν ὁποίων ἀνοίγεται σπήλαιον ἀπὸ τοῦ ὁποίου φαίνονται ἐξερχόμενοι ἄνδρες ἄνευ φωτοστεφάνου (ὄχλος), ἄλλοι ἐλαφρῶς γενειοφόροι καὶ ἄλλοι ἀγένειοι, ἐνδεδυμένοι ποδήρεις χειριδωτοὺς χιτῶνας καὶ ἱμάτια καὶ τείνοντες τὰς χεῖρας πρὸς τὴν Θεοτόκον εἰς σχῆμα ἱκεσίας (πίν. 23). Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος δὲν σώζεται ἐπιγραφή, εἶναι ὅμως προφανὲς ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ οἴκου Φ.

Φωτοδόχον λαμπάδα τοῖς ἐν σκότει φανεῖσαν, ὁρῶμεν τὴν ἁγίαν Παρθένον κλπ.

---

[1]) Ὅμοιοι ἀχνὰ ἀποδιδόμενοι ἄγγελοι εἰκονίζονται καὶ ἐπὶ τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρᾶ (M i l l e t, Mon. byz. de Mistra, πίν. 116,4) καὶ εἰς τὸ Καθολικὸν τῆς Μ. Διονυσίου τοῦ Ἁγ. Ὄρους (M i l l e t, Athos, πίν. 197,2).

καὶ λόγῳ τῆς τάξεως τοῦ πίνακος καὶ διότι ἡ Παναγία κρατεῖ λαμπάδα, τὴν φλόγα τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ὁ Χριστός, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ σκοτεινοῦ σπηλαίου ἐξερχόμενοι ἄνδρες εἶναι οἱ «ἐν σκότει», εἰς οὓς ἐφάνη ἡ φωτοδόχος λαμπάς. Ἡ ἡμετέρα παράστασις εἶναι σχεδὸν καθ᾽ ὅλα ὁμοία πρὸς τὴν τῆς ἁγιορειτικῆς Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου (Ε.Ε.Β.Σ. σ. 328 εἰκ. 10) καὶ τῆς Μ. τοῦ Χελανδαρίου (M i l l e t, Athos, 102,4).

Ἡ παράστασις τῆς φωτοδόχου λαμπάδος ἀπεικονίσθη ὑπὸ τῶν ζωγράφων κατὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους περὶ τῶν ὁποίων λεπτομερῶς ἐπραγματεύθη ὁ συνάδελφος Α. Ξυγγόπουλος [1]. Εἰς τὰς περισσοτέρας ἐξ αὐτῶν [2] οἱ «ἐν σκότει» παρίστανται, ὡς ἐνταῦθα, ἐξερχόμενοι ἀπὸ σπηλαίου.

Πλάτος πίνακος 1.33 μ.

Οἶκος Χ (22) (πίν. 24). Εἰς τὸ βάθος δικόρυφον ἐσχηματοποιημένον, φαιογάλαζον βουνόν. Εἰς τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος εἰκονίζεται εἰς μεγάλην κλίμακα ὁ Χριστὸς πατῶν ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ κρατῶν δι᾽ ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, καταπῖπτον ἐμπρός του εἰς γωνιῶδες σχῆμα. Φορεῖ ἀνοικτογάλαζον, ἐζωσμένον χιτῶνα μετὰ σημείου εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα, καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ καστανόχρουν ἱμάτιον καλύπτον τὸν ἀριστερόν του ὦμον καὶ ὅλον τὸ κάτω σῶμα. Αἱ πτυχαὶ τοῦ ἱματίου τονίζονται μὲ ἐρυθρὰς γραμμάς. Ἀριστερὰ καὶ κάτω τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζονται, κατὰ 3/4 ἐστραμμένοι πρὸς τὸν Χριστόν, ὁ Ἀδὰμ λευκόθριξ, ἡ Εὔα μὲ πορφυρᾶν κόμην καί τρίτη μορφή, τῆς ὁποίας φαίνεται μόνον τμῆμα τῆς μελανῆς κόμης καὶ τοῦ στεφάνου. Αὐτη θὰ εἶναι πιθανώτατα ὁ Ἄβελ. Καὶ οἱ τρεῖς ἐξέρχονται ἀπὸ ὀρθογωνίων σαρκοφάγων, ὅπως εἰς τὴν σκηνὴν τῆς εἰς Ἅδου καθόδου, ἔνθα ἐπίσης ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζονται, ὡς ἐνταῦθα, οἱ προφητάνακτες Δαυὶδ καὶ Σολομὼν ἐνδεδυμένοι πολυτελεῖς βασιλικὰς στολὰς καὶ φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέμματα. Ὄπισθέν των διακρίνεται καὶ ἐδῶ τμῆμα τῆς μελανῆς κόμης καὶ τοῦ φωτοστεφάνου τρίτης μορφῆς.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἡ ἐπιγραφή:

[Χάριν δοῦναι θελήσας ὀφλημάτων ἀρχαίων] *ὁ πάντων χρεωλύτης ἀνθρώπων.*

Κατὰ ταῦτα τὸ εἰλητόν, ὅπερ κρατεῖ ἀνεπτυγμένον ὁ Χριστός, ἀνέγραφε τὰς ὀφειλὰς *(ὀφλήματα)* τῶν ἀνθρώπων, τὰς ὁποίας καταργεῖ, ὁ εἰς πάντας τοὺς δικαίους τὰ χρέη συγχωρῶν *(χρεωλύτης)* Χριστός.

---

[1]) Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τ. Ι (1933) σ. 324-339.

[2]) Τράπεζα Μ. Λαύρας 1512 (M i l l e t, Athos, πίν. 146-4, ἀρ. 2). Παρεκκλήσιον Τριῶν Ἱεραρχῶν Μ. Βαρλαὰμ Μετεώρων (1937) (Κιβωτός, Β΄, 1953, σ. ιδ΄).

Ὁμοία σύνθεσις τοῦ οἴκου Χ εὑρίσκεται καὶ εἰς τοὺς Ἀκαθίστους Ὕμνους τῶν Μ. Λαύρας καὶ Δοχειαρίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους[1] καὶ τοῦ παρεκκλησίου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Μ. Βαρλαὰμ τῶν Μετεώρων[2]. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι τὸ ἐν σχήματι V εἰκονιζόμενον χ/φον οὐδέποτε εἰκονίζεται ἐσχισμένον εἰς δύο—ὡς γράφει ὁ ὕμνος *(καὶ σχίσας τὸ χειρόγραφον)* καὶ υἱοθετεῖ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων (σ. 148), ἀλλὰ πάντοτε γωνιῶδες, ἤτοι τεθλασμένον εἰς δύο.

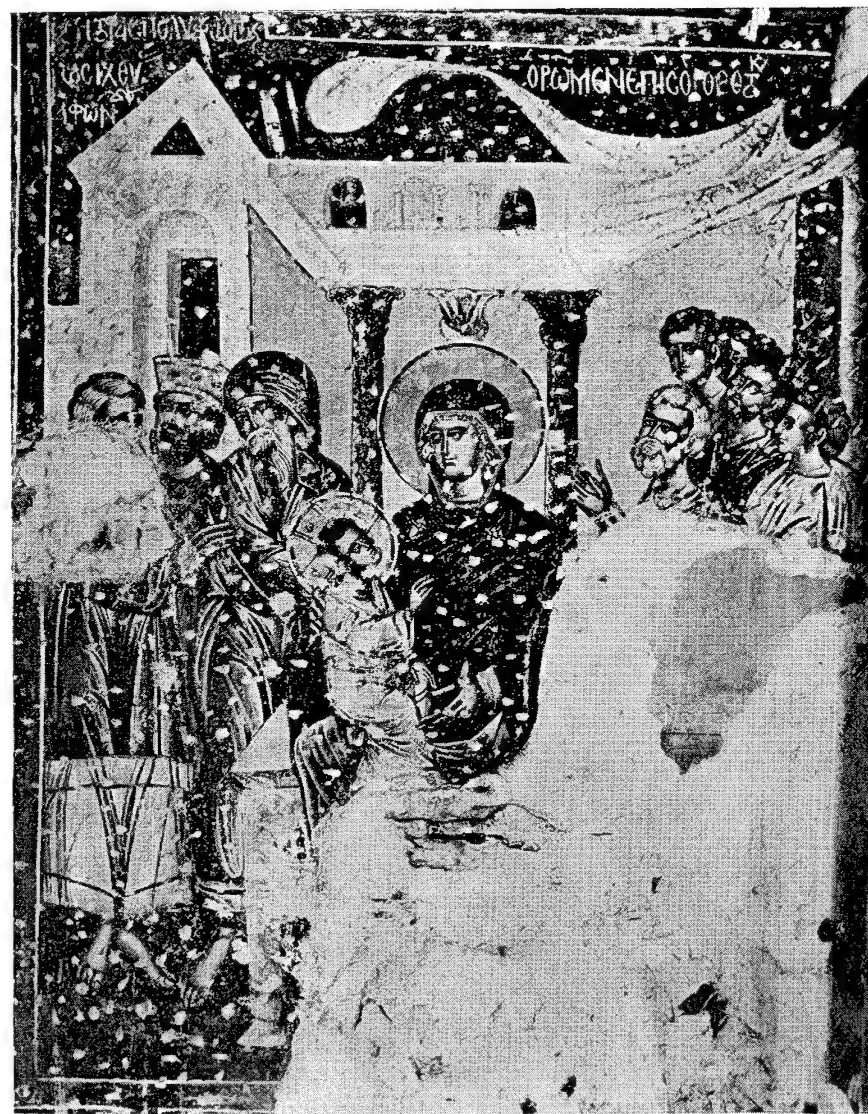
Οἶκος Ψ (23) (πίν. 25) Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται ἀνοικτόφαιον οἰκοδόμημα μὲ ὀδοντωτὴν κορνίζαν, καλυπτομένην ἀπὸ σκοτεινὸν διακοσμητικὸν ὕφασμα. Πρὸ τοῦ οἰκοδομήματος ζωγραφεῖται, κατὰ τὸν ἄξονα, μέγας σταυρός, δεξιᾷ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἡ Παναγία καθημένη (μεσολαβήσει κυλινδρικοῦ προσκεφαλαίου) ἐπὶ ξυλίνης ὀρθογωνίου κασέλλας, ἄνευ ῥάχεως. Ἡ Θεοτόκος, ἐλαφρῶς πρὸς τ' ἀριστερὰ ἐστραμμένη, φέρει εἰς τοὺς κόλπους της τὸν νεαρὸν Χριστόν, εὐλογοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς σφαῖραν, ἐφ' ἧς σταυρός. Καὶ ἡ μὲν Παναγία φορεῖ πράσινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ βαθυπόρφυρον μαφόριον, ὁ δὲ Χριστὸς χιτῶνα καὶ ἱμάτιον πορτοκαλιόχροα. Τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τοῦ πίνακος καταλαμβάνει ὁμὰς ἐκ 5 ἀνδρικῶν μορφῶν, ἐξ ὧν ἡ προσθία, γενειοφόρος, φέρει λευκὴν ἱερατικὴν στολὴν μὲ ἐπιτραχήλιον ἐσωτερικῶς, κρατεῖ δὲ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ὁριζοντίως Εὐαγγέλιον. Ἡ δεξιᾷ αὐτοῦ, δευτέρα γενειοφόρος μορφὴ φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ γαλάζιον ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μηνισκοειδὲς σκιάδιον, κρατεῖ δὲ ἀνοικτόν χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον φαίνεται ἀναγινώσκουσα.

Αἱ τρεῖς ἄλλαι ὄπισθεν εἰκονιζόμεναι μορφαί, ἔχουσαι βραχὺ ξανθὸν γένειον, φοροῦσιν ὅμοια πρὸς τὴν δευτέραν καλύμματα κεφαλῆς. Πρόκειται βεβαίως περὶ ψαλτῶν, συμφώνως ἄλλωστε καὶ πρὸς τὴν εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἐπιγραφήν, τῆς ὁποίας διατηρεῖται μόνον ἡ λέξις ψά]*λλοντες*. Ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων ἀναγράφει μεταξὺ τῶν ψαλτῶν καὶ διακόνους κανοναρχοῦντας.

Οἶκος Ω (24) (πίν. 26). Τοῦ πίνακος τούτου σώζεται μόνον τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ εἰκονίζον εἰς τὸ βάθος λευκὸν οἰκοδόμημα μὲ ψευδοκουφικὴν διακόσμησιν. Ἂν κρίνωμεν ἐξ ἀναλόγων ἀπεικονίσεων τοῦ οἴκου Ω καὶ ἐκ τοῦ πρώτου στίχου αὐτοῦ, ὅστις ἀποτελεῖ προσφώνησιν πρὸς τὴν Παναγίαν (*Ὦ πανύμνητε Μῆτερ*) θὰ πρέπει εἰς τὸ μέσον τοῦ πίνακος νὰ εἰκονίζετο ἡ Παναγία ὀρθία κρατοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστόν, ἢ καὶ μόνον εἰκὼν αὐ-

---

[1]) Millet, Athos, πίν. 146-7, Β' καὶ 236$_{22}$.
[2]) Κιβωτός, τ. Β' (1953) σ. ιδ'.

ΟΙΚΟΣ Ρ (17).

ΟΙΚΟΣ Σ (18).

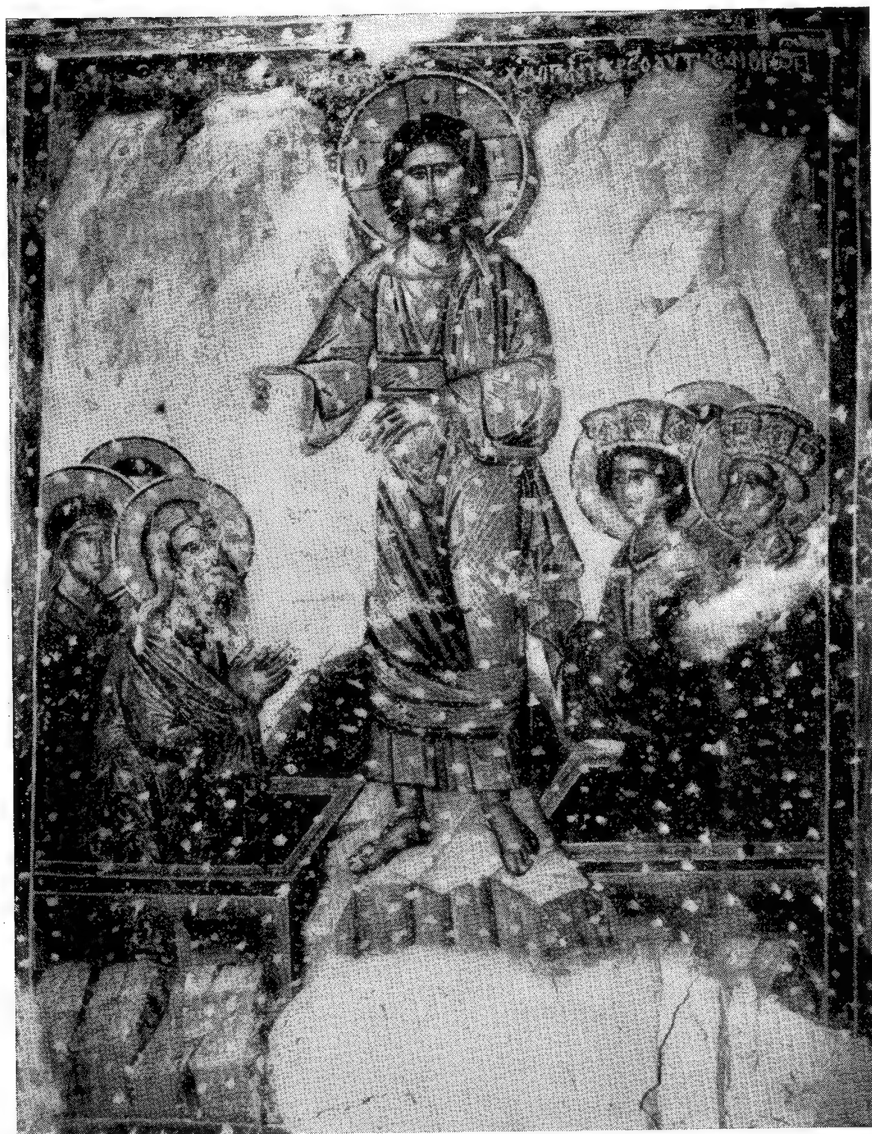
ΟΙΚΟΣ Τ (19).

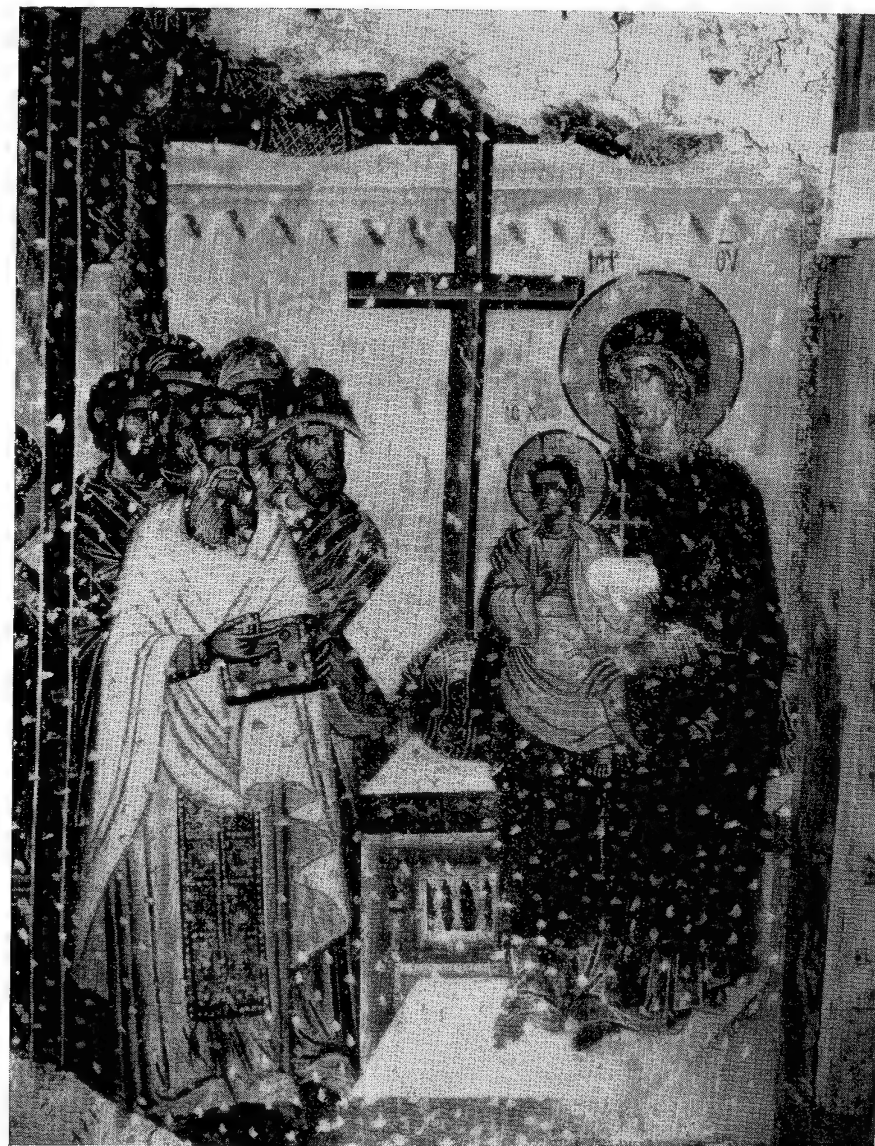
ΟΙΚΟΣ Υ (20).

ΟΙΚΟΣ Φ (21).

ΟΙΚΟΣ Χ (22).

ΟΙΚΟΣ Ψ (23).

ΟΙΚΟΣ Ω (24).

της[1]. Ἑκατέρωθεν δ' αὐτῆς ὁμάδες προσώπων—ἀρχιερέων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐστεμμένων καὶ ἄλλων ἀφ' ἑτέρου—ὡς ἐν Μ. Χελανδαρίου καὶ Λαύρας[2]. Τοιοῦτοι ἐστεμμένοι, λευκογένειοι ἄνδρες εἰκονίζονται καὶ ἐνταῦθα τέσσαρες εἰς τὸ σωζόμενον ἀριστερὸν ἥμισυ, πλὴν δ' αὐτῶν εἰκονίζονται καὶ ἄλλοι ὥριμοι καὶ νεαροὶ ἄνδρες μὲ σγουρὰ μαλλιὰ κρατοῦντες ὑψηλὰ λάβαρα. Ἐστεμμένοι καὶ μὴ τείνουσι πρὸς τὰ ἐμπρὸς τὰς χεῖρας εἰς στάσιν ἱκεσίας, τὸ δὲ βλέμμα των οἱ πλεῖστοι στρέφουν πρὸς τὰ ἄνω.

Ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων ὁμιλεῖ περὶ βασιλέων, ἱερέων, ἀρχιερέων καὶ ὁσίων προσευχομένων, ἄλλων γονατιστῶν καὶ ἄλλων κρατούντων χαρτιὰ καὶ λεγόντων «ἀλληλούϊα». Εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ παρεκκλησίου τῆς Μ. Βαρλαὰμ εἰκονίζονται ἑκατέρωθεν οἱ Ἀπόστολοι μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Πέτρον καὶ Παῦλον[3].

Ἡ σχετικὴ ἐπιγραφὴ δὲν σώζεται.

ΣΚΗΝΑΙ ΕΚ ΤΗΣ Π. ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Κάτωθεν τῶν οἴκων ἦσαν ἐζωγραφημένοι κατ' ἀμφότερα τὰ τοιχώματα τοῦ ἱεροῦ καὶ ἄλλοι πίνακες εἰκονίζοντες σκηνὰς ἐκ τῆς Π. Διαθήκης. Οἱ πίνακες οὗτοι, κατεστραμμένοι σήμερον οἱ πλεῖστοι, ἔφθανον καὶ μέχρις ὕψους 1.48 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, τῆς ὑπολοίπου μέχρι τοῦ δαπέδου ἐπιφανείας καταλαμβανομένης ὑπὸ τῆς παραστάσεως ὀρθοστατῶν μετὰ κοσμημάτων. Ἐκ τῶν πινάκων τούτων ἐπὶ μὲν τοῦ νοτίου τοιχώματος διεσώθη εἷς κατὰ τὰ 3/4 καὶ δεύτερος μόνον κατὰ τὴν ἄνω δεξιάν του γωνίαν (εἰκ. 18). Ἐπὶ δὲ τοῦ βορείου τοιχώματος διεσώθη κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ ἴες μόνον πίναξ καὶ παρ' αὐτὸν ἄλλος λίαν ἐφθαρμένος.

Ἐπὶ τοῦ κατὰ τὰ 3/4 σωζομένου πίνακος τοῦ νοτίου τοιχώματος (πίν. 27) εἰκονογραφεῖτο, συμφώνως πρὸς τὴν σχετικὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφήν, τὸ ἐκ τῶν Παροιμιῶν (Θ'$_{1}$) εἰλημμένον χωρίον:

Ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον καὶ ὑπήρεισε στύλους ἑπτά.

Ἐπὶ τοῦ 1.86 μ. ὑψηλοῦ πίνακος τούτου εἰκονίζεται ἀριστερᾷ γυναικεία μορφὴ καθημένη διαγωνίως ἐπὶ θρόνου μετὰ ὑποποδίου καὶ προσκεφαλαίου. Εἶναι ἐνδεδυμένη κάτω μὲν κόκκινον ποδῆρες φόρεμα, ἄνω δὲ πράσινον κολλητὸν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ corsage, μὲ μανίκια καταλήγοντα εἰς κίτρινα ἀκρομάνικα. Οἱ ὦμοι καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς μορφῆς ἔχουν τελείως καταστραφῆ. Τὴν δεξιὰν χεῖρα ἀκκουμβᾷ ἡ μορφὴ ἐπὶ τοῦ μηροῦ αὐτῆς, ἐν ᾧ τὴν ἀριστερὰν τείνει πρὸς τὴν ἔναντι αὐτῆς ἱσταμένην ὁμάδα πλειόνων νεαρῶν

1) Ὡς π.χ. εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ Markov-Manastir (L. Mirkovič-Ch. Tatič, Markov-Manastir, Beograd 1925, σ. 49 καὶ 52.

2) Millet, Athos, πίν. 102,$_{4}$ καὶ 147.

3) Κιβωτὸς Β', σ. ιε'.

καὶ ἀγενείων ἀνδρῶν (πίν. 27 δεξιᾷ), ἀσκεπῶν, ἐνδεδυμένων μακροὺς χιτῶνας καὶ καστανόχροα ἱμάτια. Μεταξὺ τῆς καθημένης γυναικὸς καὶ τῆς ὁμάδος τῶν ἀνδρῶν εἰκονίζεται τράπεζα καλυπτομένη ὑπὸ φαιοχρόου ἐνδυτῆς καὶ πτυχωτῆς ποδέας, ἐπ' αὐτῆς δὲ κεῖνται ἀρτίσκος, ἀμφορεὺς ἐν σχήματι σημερινῆς τσότρας καὶ ποτήριον μεταλήψεως. Ἐκ τῶν δύο προσθίων ἀνδρῶν τῆς ὁμάδος εἷς μὲν κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ὑψωμένον ποτήριον μεταλήψεως, ἐν ᾧ τείνει τὴν δεξιὰν πρὸς τὴν καθημένην, ἄλλος δὲ κρατεῖ διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ ἱματίου του κεκαλυμμένων χειρῶν ἀρτίσκον, τὸν ὁποῖον προσφέρει εἰς τὴν καθημένην.

Παραπλεύρως καὶ ὄπισθεν τῆς γυναικὸς εἰκονίζεται ὑψηλὸν ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα μὲ δικλινῆ, κεραμοσκεπῆ στέγην, στηριζόμενον ἐπὶ στύλων ἐκ τῶν ὁποίων διασώζονται πέντε. Ἀφ' ἑτέρου ὄπισθεν τῆς ὁμάδος τῶν ἀνδρῶν εἰκονίζεται λευκὸν οἰκοδόμημα μετὰ τετραγώνου κεραμοσκεποῦς πύργου, φέροντος ὀρθογώνια παράθυρα. Μεταξὺ τῆς στέγης τοῦ πρώτου οἰκοδομήματος καὶ τοῦ πύργου ἐγράφη διὰ λευκῶν γραμμάτων ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ ἀέρος ἡ ἐν ἀρχῇ μνημονευθεῖσα ἐπιγραφή.

Κατὰ τ' ἀνωτέρω ἡ γυναικεία μορφὴ εἶναι ἡ προσωποποίησις τῆς Σοφίας, τὸ δὲ μέγα παρ' αὐτὴν οἰκοδόμημα ὁ *οἶκος ὃν ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ καὶ ὑπήρεισε στύλους ἑπτά*, δηλαδὴ ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος. Ὁ ναὸς οὗτος εἰκονίζεται εἰς Gračaniça (1321) καὶ εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μ. Χελανδαρίου (ἀρχῶν 14ου αἰ., Millet, Athos, πίν. 79,$_2$) ἀλλὰ διαφόρως ἤτοι ὡς καμπύλη στοὰ ἢ ὡς οὐρανίσκος ἐξ 7 στύλων, ἄνωθεν τραπέζης μὲ ἕνα ἢ τρεῖς ἀγγέλους περὶ αὐτήν.

Τὴν αὐτὴν ἐπίσης παράστασιν συναντῶμεν καὶ εἰς Ἅγ. Κλήμεντα τῆς Ἀχρίδος (13ου αἰ.), ἐκεῖ ὅμως ἡ Σοφία εἰκονίζεται ὑπὸ μορφὴν ἀγγέλου καθημένου πλησίον τραπέζης, ἐφ' ἧς σκεύη ἐδεσμάτων. Ἔναντι τοῦ ἀγγέλου, εἰς τὸ ἄλλο μέρος τῆς τραπέζης, εἰκονίζονται παρθένοι χειρονομοῦσαι καὶ προσερχόμεναι μετὰ ἐδεσμάτων εἰς τὴν τράπεζαν[1].

Τέλος ἡ αὐτὴ σκηνὴ εἰκονίζεται καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Suceviţa τῆς Μολδαβίας (16ου αἰ.)[2], μὲ πολὺ περισσότερα πρόσωπα καὶ μὲ τὸν Χριστὸν νεαρὸν καθήμενον πρὸ τραπέζης καὶ τείνοντα τὰς χεῖρας πρὸς τοὺς προσερχομένους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Σολομὼν κρατῶν ἀνεμιζόμενον εἰλητὸν καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, τοῦ ὁποίου ἐνταῦθα εἰκονογραφεῖται σχετικὴ ὁμιλία.

Ἡ «Σοφία» τῆς ἡμετέρας εἰκόνος ἀντιπροσωπεύει τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ δὲ ναὸς τῆς σοφίας εἶναι ἀλληγορία τοῦ Σωτῆρος.

---

[1]) Εἰκὼν προχείρως παρὰ J. D. Stefanescu, L'iconographie de la Bible, Paris 1938, πίν. XXXVIII, σ.13 καὶ παρὰ Meyendorff, Cah. Arch. X (1959) 271.

[2]) Stefanescu, ἔ.ἀ. πίν. XXXIX, σ. 14.

Ἐπὶ τοῦ παραπλεύρως τοῦ περιγραφέντος κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένου πίνακος, εἰκονίζονται ἐντὸς δωματίου καλυπτομένου δι' ὀροφῆς ἐκ ξυλίνων δοκῶν δύο ἀνδρικαὶ μορφαί, ἐξ ὧν ἡ μία γενειοφόρος ἐνδεδυμένη κόκκινον χειριδωτὸν χιτῶνα, διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἔχει συλλάβει ἀπὸ τοῦ ὤμου τὸν πρὸ αὐτῆς ὄρθιον ἄνδρα, ἐν ᾧ διὰ τῆς ὑψωμένης καὶ κεκαμμένης δεξιᾶς κρατεῖ σπάθην, τὴν ὁποίαν ἑτοιμάζεται νὰ καταφέρῃ κατὰ τοῦ λαιμοῦ τοῦ δευτέρου ἀνδρός. Κάτω δεξιὰ διεσώθη ἀκόμη καὶ χεὶρ μορφῆς φερούσης χειριδωτὸν χιτῶνα, ὑψωμένη εἰς σχῆμα ἱκεσίας. Ποίαν ἀκριβῶς σκηνὴν εἰκονογραφεῖ ἡ περιγραφεῖσα κολοβὴ παράστασις δὲν δύναμαι νὰ καθορίσω.

Ἐπὶ τοῦ βορείου τοιχώματος καὶ κάτωθεν τῶν οἴκων διεσώθη, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ μόνον, ἡ παράστασις τῆς *κλίμακος τοῦ Ἰακώβ*. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ἄνω μέρους τοῦ πίνακος εἰκονίζεται, ἐντὸς ἡμικυκλίου, ἡ Παναγία ἐν προτομῇ κρατοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστόν. Κάτωθεν τοῦ ἡμικυκλίου εἰκονίζεται, λοξῶς τοποθετημένη, ξυλίνη κινητὴ κλῖμαξ, εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ὁποίας πατεῖ ἄγγελος, μὲ καστανὰς τὰς πτέρυγας καὶ σκοτεινογάλαζον ἱμάτιον. Ὁ ἄγγελος ὅμως δὲν εἰκονίζεται στρέφων τὴν ράχιν πρὸς τὸν θεατήν, ἀλλά, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ σκαλοπάτι, στρέφεται πρὸς τὰ ἐμπρὸς προσβλέπων τὴν κάτω ἀριστερᾷ ἐπὶ κιτρινωπῶν βράχων εἰκονιζομένην μετὰ φωτοστεφάνου μορφήν, τῆς ὁποίας σώζεται σήμερον μόνον τμῆμα τοῦ φωτοστεφάνου καὶ τῆς κεφαλῆς. Ὡς δὲ ἡ προσγεγραμμένη ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ, τὸ εἰκονιζόμενον πρόσωπον τοῦτο εἶναι ὁ πατριάρχης Ἰακώβ. Ὅπως δ' ἐξ ἄλλων πολλῶν παραδειγμάτων γνωρίζομεν, ὁ Ἰακὼβ θὰ εἰκονίζετο καὶ ἐδῶ πιθανώτατα ἀνακεκλιμένος καὶ βλέπων κατ' ὄναρ τὴν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάγουσαν κλίμακα, μὲ τοὺς ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας αὐτὴν ἀγγέλους, συμφώνως πρὸς τὸ σχετικὸν χωρίον τῆς Π Διαθήκης[1].

Εἰς παλαιοτέρας παραστάσεις τοῦ θέματος αὐτοῦ, ὡς π.χ. εἰς τὴν Ἁγ. Σοφίαν τῆς Ἀχρίδος[2] (11ου αἰ.) ὁ Ἰακὼβ εἰκονίζεται νεαρὸς καὶ κατακεκλιμένος δεξιᾷ τῆς κλίμακος, ἐντὸς δὲ τοῦ ἄνω τῆς κλίμακος ἡμικυκλίου εἰκονίζεται ὁ Παλαιὸς τῶν Ἡμερῶν. Ἀργότερον, εἰς τὸν ναὸν τῆς Deçani[3] (14ου αἰ.), ὁ Ἰακὼβ εἰκονίζεται ὡς ὥριμος ἀνὴρ κοιμώμενος ἀριστερᾷ τῆς κλίμακος, εἰς δὲ τὸ Πρωτᾶτον τῶν Καρυῶν[4] (14ου αἰ.), ὁ Ἰακὼβ εἰκονίζεται ὄρθιος καὶ δεξιᾷ τῆς κλίμακος. Ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὡς π.χ. εἰς τὸ καθο-

---

[1]) Γένεσις 28,$_{19}$: *Καὶ ἐνυπνιάσθη* (Ἰακὼβ) *καὶ ἰδοὺ κλῖμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς.*

[2]) Εἰκὼν παρὰ Hamann-Mac Lean-Horst Hallensleben, Die Monumentalmalerei in Serbien und Makedonien, 1963, εἰκ. 23.

[3]) Vl. Petkovič, Deçani, τ. II, πίν. 265.

[4]) Millet, Monuments de l' Athos, πίν. 32,$_2$.

λικὸν τῆς Μ. Διονυσίου[1] (16ου αἰ.) ὁ Ἰακὼβ εἰκονίζεται ἀνακεκλιμένος δεξιᾷ τῆς κλίμακος, εἰς δὲ τὸ ἄνω ἡμικύκλιον ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα, ὡς ἐνταῦθα. Ὡς συνέχεια δὲ τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου εἰκονίζεται ἡ κλῖμαξ τοῦ Ἰακὼβ καὶ εἰς τὸν ἐν Μολδαβίᾳ ναὸν τῆς Suçevita[2] (16ου αἰ.), μὲ τὸν Ἰακὼβ ἀνακεκλιμένον κάτω ἀριστερᾷ τῆς κλίμακος.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ ἐξέτασις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ἀκαθίστου ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ τεχνίτης των, οὐδόλως ἐπηρεασθεὶς ἀπὸ τὴν Δυτικὴν τέχνην, ἔμεινε προσηλωμένος εἰς τὴν βυζαντινὴν εἰκονογραφικὴν παράδοσιν καὶ εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ἥτις, καθιερωθεῖσα τὸν 16ον αἰῶνα ἀπὸ τὸν μέγαν Θεοφάνην, ἐδέσποσεν ἐπὶ μακρόν, τόσον εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ὅσον καὶ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὴν Βενετίαν καὶ δὴ καὶ εἰς τὰ μεγάλα θρησκευτικὰ κέντρα τοῦ Ἄθω, τῶν Μετεώρων καὶ τοῦ Ὄρους Σινᾶ, ὑψωθεῖσα δι᾽ αὐτῶν εἰς ἐπίσημον τέχνην τῆς Ὀρθοδοξίας.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ ἁγιογράφου μας πρὸς μίμησιν παλαιοτέρων, παλαιολογείων, προτύπων, ληφθέντων εἴτε ἀπὸ φορητὰς εἰκόνας, εἴτε ἀπὸ μικρογραφίας χειρογράφων. Τοῦτο τοὐλάχιστον ἀποδεικνύουν τὰ πολλὰ καὶ συχνάκις πολύπλοκα οἰκοδομήματα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ ὁ τοιχογράφος μας διὰ τὸ βάθος τῶν πινάκων του (πβλ. πίν. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18), τὰ πολυάριθμα πρόσωπα ποὺ συνθέτουν τὰς διαφόρους σκηνὰς τῶν εἰκόνων (πίν. 20, 21, 22, 24, 25, 26) μάλιστα δὲ τὰ φωτεινὰ χρώματα (ρόδινον, ἀνοικτὸν γαλάζιο, φυστικὶ) τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ διὰ τὰ οἰκοδομήματα τοῦ βάθους.

Ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς ἐκτελέσεως ἀκολουθεῖ ὁ ἁγιογράφος μας τὴν παράδοσιν τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ὅπως ἀποδεικνύει ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον τὴν ἐφαρμόζει, ὁ ὁποῖος μιμεῖται τὴν τεχνικὴν τῶν Κρητῶν τοιχογράφων τοῦ 16ου αἰῶνος, οἵτινες, ὅπως καὶ ἐδῶ, εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῶν φωτεινῶν καὶ σκιερῶν μερῶν τοῦ προσώπου παρεμβάλλουν ἐνδιαμέσους χρωματικοὺς τόνους. Ἀντιθέτως αἱ πτυχαὶ τῶν ἐνδυμάτων, τονιζόμεναι εἰς τοὺς Οἴκους μας διὰ μελανῶν ἢ βαθυκαστανίνων γραμμῶν, εἶναι ὅλως γραμμικαί, μὴ παρουσιάζουσαι τὴν μαλακότητα καὶ πλαστικότητα ποὺ ἐμφανίζουν τὰ παλαιότερα ἔργα.

Γενικῶς δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ τεχνοτροπία τῶν Οἴκων μας δεικνύει, ὅτι ὁ τεχνίτης των, ἠθέλησε μὲν νὰ μιμηθῇ παλαιὰ πρότυπα, δὲν κατώρθωσεν ὅμως καὶ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ ἀπολύτως. Εἰς τὰς δογματικὰς μάλιστα

[1]) Millet, ἔνθ.ἀν. πίν. 196,3, J. D. Stefanescu, Iconographie de la Bible, Paris 1938, πίν. 21.
[2]) Stefanescu, Iconographie de la Bible, Paris 1938, πίν. 39 κάτω.

σκηνάς (πίν. 15, 17, 19), ὅπου ἦτο ἐλεύθερος νὰ δράσῃ δημιουργικῶς, ἡ τέχνη του καταντᾷ περισσότερον λαϊκή. Πρέπει ὅμως πάντως νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι ὁ ἁγιογράφος τῆς Καταπολιανῆς εἶναι ἕνας εὐσυνείδητος τεχνίτης, χωρὶς βεβαίως καὶ νὰ παρουσιάζῃ ἰδιαιτέραν καλλιτεχνικὴν προσωπικότητα.

Ὡς πρὸς τοὺς χρόνους ἐκτελέσεως τῶν Οἴκων νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ τοὺς τοποθετήσωμεν εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐποχὴν ἥτις ἄλλως τε χαρακτηρίζεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐκ τῶν κτητορικῶν ἐπιγραφῶν τῶν ναῶν μαρτυρουμένην ἐν Πάρῳ μεγάλην ναοδομικὴν δραστηριότητα, οὖσαν, ἀναμφιβόλως, ἀποτέλεσμα τῶν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ Γ΄ παρασχεθέντων εἰδικῶν προνομίων εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν νήσων. Εἶναι λοιπὸν πιθανώτατον, ὅτι καὶ ἡ ἤδη ἀναζωογονηθεῖσα ἀρχιεπισκοπὴ Παροναξίας[1], θὰ μετεκάλεσεν εἰδικὸν ἁγιογράφον πρὸς διακόσμησιν τοῦ μεγάλου μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Πάρου.

Πλὴν τῶν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Καταπολιανῆς τοιχογραφιῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἐγράψαμεν ἀνωτέρω ἐν ἐκτάσει, διετηρήθησαν καὶ εἰς ἄλλα τινὰ μέρη τοῦ ναοῦ καὶ τῶν παρεκκλησίων του λείψανα τοιχογραφιῶν μαρτυροῦντα, ὅτι πιθανῶς ὁλόκληρος ὁ ναὸς εἶχε τοιχογραφηθῆ, πάντως μετὰ τὴν ἀναζωογόνησιν τῆς Ἐπισκοπῆς Παροναξίας, ἤτοι κατὰ τὸν 16ον καὶ τὸν 17ον αἰῶνα. Ὅπως δὲ αἱ ἐν τῷ ἱερῷ τοιχογραφίαι, οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ λείψανα αὐτῶν εἴτε ὁλοσχερῶς κατεστράφησαν, εἴτε ἐκαλύφθησαν διὰ παχέος ἀσβεστοκονιάματος, κατὰ τὰς γενομένας τὸν 18ον αἰῶνα μεγάλας ἐργασίας ὑποστηλώσεως τοῦ ἐκ σεισμῶν ἰσχυρῶς βλαφθέντος ναοῦ. Ἀφαιρουμένου ἤδη σὺν τῇ προόδῳ τῶν ἐσχάτως τελουμένων ἐργασιῶν ἀναπαλαιώσεως τοῦ μνημείου τοῦ εἰρημένου ἀσβεστοκονιάματος, ἀποκαλύπτονται ὁλονὲν νέα—μικρᾶς ἐκτάσεως—λείψανα τοιχογραφιῶν, εὑρέθησαν δὲ τοιαῦτα εἰς τὰ ἑξῆς σημεῖα:

α) Εἰς τὰ δύο εὐθὺς ὑπὸ τὸν τροῦλλον ἀνατολικὰ λοφία: Εἰς τὰ μεγάλα σφαιρικὰ ταῦτα τρίγωνα ἐζωγραφήθησαν, ἀντὶ τῶν συνήθως ἐνταῦθα εἰκονιζομένων Εὐαγγελιστῶν, ἀνὰ ἓν ἑξαπτέρυγον Σεραφεὶμ (πίν. 28α) (ὡς εἰς τὴν Ἁγ. Σοφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως). Ἀντιστοίχως πρὸς αὐτὰ θὰ εἰκονίζοντο βεβαίως ἐπὶ τῶν δύο δυτικῶν λοφίων ἀνὰ ἓν πολυόμματον Χερουβείμ. Ἐκ τῶν ἓξ πτερύγων τῶν Σεραφείμ, αἵτινες ἐκφύονται ἀπὸ τῆς ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ τριγώνου εἰκονιζομένης κεφαλῆς των, αἱ μὲν τέσσαρες εἶναι κλεισταί, συνενούμεναι ἀνὰ δύο ὑπεράνω καὶ ὑποκάτω τῆς κεφαλῆς, αἱ δὲ ὑπόλοιποι δύο ἀνοικταὶ πρὸς τὰ πλάγια, καλύπτουσαι οὕτω ἁρμονικῶς ἐν τῷ συνόλῳ των τὴν τριγωνικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ λοφίου. Αἱ νεαραί, παχουλαὶ κεφαλαὶ τῶν Σεραφείμ, μὲ τὰ κανονικώτατα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου των, ἔχουσι τὴν κόμην καστανὴν καὶ δεδεμένην ὄπισθεν, ὅπως συνήθως ἡ

[1]) Π. Ζερλέντης, Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν νήσων, Σῦρος 1913, σ. 44.

τῶν ἀγγέλων, διὰ λευκῆς ταινίας, τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα ἀνεμίζονται πλαγίως εἰς ἑλικοειδεῖς γραμμάς (πίν. 28α). Αἱ πτέρυγές των ἔχουσι χρῶμα ἐρυθροκαστάνινον, πλὴν τῶν πτερῶν τῶν ριζῶν των, ἅτινα δηλοῦνται διὰ γραμμῶν κιτρίνου χρώματος.

Σημειωτέον, ὅτι κάτωθεν τοῦ σήμερον ὁρατοῦ ὑπάρχει καὶ δεύτερον στρῶμα τοιχογραφίας. Ἐπὶ τῆς παρατιθεμένης εἰκόνος (πίν. 28α) διακρίνονται σαφῶς καὶ τὰ χάριν προσφύσεως τοῦ μεταγενεστέρου κονιάματος ἐπενεχθέντα ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν κτυπήματα τῆς σφύρας.

β) Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ ἰσογείου τοῦ βορείου σκέλους τοῦ σταυροῦ. Εἰκονίζεται ἐνταῦθα ἡ Παναγία ἐν προτομῇ κατὰ τὸν τύπον τῆς Ὁδηγητρίας. (Διαστ. 0.80×1.00 μ.). Ἡ Θεοτόκος κεκαλυμμένη ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μὲ τὸ μαφόριον φέρει τὴν μὲν δεξιὰν χεῖρα πρὸ τοῦ στήθους, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὸν νεαρὸν Χριστόν, πρὸς τὸν ὁποῖον κλίνει ἐλαφρῶς τὴν κεφαλήν. Ὁ Χριστὸς διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου. Ἀμφοτέρων τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἔχουν ἐξαφανισθῆ, ὅπως ἔχουν ἐπίσης φύγει καὶ τὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπέμεινε μόνον ὁ κόκκινος προπλασμὸς (βῶλος) μὲ μερικὰς μελανὰς καὶ καστανὰς γραμμὰς τῶν πτυχῶν τῶν ἐνδυμάτων.

γ) Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς κόγχης εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγει ὁ νάρθηξ πρὸς νότον. Εἰκονίζεται ἐνταῦθα ἐπὶ βαθυπρασίνου ἀέρος ἡ Παναγία, κατὰ τὸν τύπον τῆς Βλαχερνιτίσσης, οὐχὶ ὅμως ὀρθία ἀλλ' ἐν προτομῇ. Ὑψοῦσα ἑκατέρωθεν τὰς χεῖρας εἰς στάσιν δεήσεως, φέρει πρὸ τοῦ στήθους αὐτῆς ἐντὸς μεγάλου (διαμ. 1.12 μ.) ἀνοικτοχρώμου ἐγκολπίου τὸν νεαρὸν Χριστὸν ἐν προτομῇ, εὐλογοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον. Καὶ ἡ μὲν Παναγία, τῆς ὁποίας τὸ πρόσωπον εἶναι ὁλοσχερῶς κατεστραμμένον, φέρει ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ σύνηθες βαθυπόρφυρον μαφόριον, ὁ δὲ Χριστὸς ὠχροκίτρινον χειριδωτὸν χιτῶνα, ἐφ' οὗ ἀναδιπλοῦται τὸ ἱμάτιον. Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς Παναγίας εἰκονίζονται, σεβίζοντες αὐτήν, ἀνὰ εἷς ἄγγελος—βεβαίως οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ—εἰς πολὺ μικροτέραν ὅμως κλίμακα.

δ) Εἰς τὸ νότιον κλῖτος τοῦ γυναικωνίτου καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἐγκάρσιον σκέλος τοῦ σταυροῦ καμπὴν αὐτοῦ. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται δὲν ἔχουσιν εἰσέτι ἀπαλλαγῆ τελείως τοῦ καλύπτοντος αὐτὰς ἀσβεστοκονιάματος, δι' ὃ καὶ ἀπέχομεν τῆς περιγραφῆς των.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΙ ΒΑΠΤΙΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗΣ

Πλὴν τοῦ κυρίως ναοῦ, λείψανα τοιχογραφιῶν παρουσιάζουν καὶ ὁ πρὸς Βορρᾶν αὐτοῦ προσηρτημένος ναὸς τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ τὸ πρὸς νότον εἰς ἐκκλησίαν ἀργότερον μετατραπὲν Βαπτιστήριον.

Εἰς τὸν Ἅγ. Νικόλαον τοιχογραφίαι διετηρήθησαν μόνον εἰς τὸ διακονικόν, ἤτοι εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ νοτίου κλίτους, περὶ τὴν αὐτόθι μικρὰν κόγχην καὶ τὸ ὑπεράνω αὐτῆς τύμπανον.

Καὶ ἐντὸς μὲν τῆς κόγχης εἰκονίζεται, ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογῶν διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατῶν τὸ Εὐαγγέλιον (πίν. 29), πέριξ δὲ τῆς κόγχης καὶ κάτωθεν τόξου κοσμουμένου δι' ἀστέρων οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, καθήμενοι ἀνὰ ἕξ, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, μὲ τοὺς κορυφαίους ἐξ αὐτῶν, Πέτρον καὶ Παῦλον, ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τόξου καὶ τοὺς νεωτάτους εἰς τὰ δύο κάτω ἄκρα.

Εὐθὺς ὑπεράνω τῶν Ἀποστόλων, ὑπὸ τὴν καμάραν, εἰκονίζεται καὶ πάλιν κάτωθεν τόξου ὁ Χριστὸς μέχρι τῆς ὀσφύος περιβεβλημένος κόκκινον ἱμάτιον καὶ εὐλογῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὰς δύο ὁμάδας τῶν Ἀποστόλων. Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ του ὄρθιοι καὶ προσκλίνοντες πρὸς αὐτόν, εἰκονίζονται οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, μὲ κόκκινον χιτῶνα καὶ φαιὸν ἱμάτιον.

Δαπάνῃ τίνος καὶ πότε ἐξετελέσθησαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἁγ. Νικολάου μανθάνομεν ἐκ δύο ἐπιγραφῶν ἐζωγραφημένων τῆς μὲν ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ κάμπου τῆς κάτω κόγχης, δεξιᾷ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ (πίν. 29) τῆς δὲ ἐπὶ τοῦ ἀριστερᾷ τῆς κόγχης τοιχώματος.

Ἡ πρώτη ἐπιγραφή, καλῶς ὁπωσδήποτε διατηρουμένη, λέγει:

Δέησης τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ
Ἰω(άννου) Καπούτσου

Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γ. Κορρέ[1]. Τὸ ἐπώνυμον Καποῦτσος εἶναι καὶ σήμερον συχνότατον εἰς τὴν Πάρον.

Τὴν δευτέραν, λίαν ἐφθαρμένην ἐπιγραφήν, ἀνέγνωσεν, ἤδη τὸ 1891, ὁ Γ. Λαμπάκης[2], ὡς ἑξῆς:

α φ λ ξ (=1536)
μην.. τοβρήȣ
C. . ΟΥ . ΘΥ
ΠΟΥ C Τ. . ΕΟ. . ΑΥ
ΤΟΥ

Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Λαμπάκη ἐπανέλαβε πανομοιοτύπως τὸ 1912 καὶ ὁ Γ. Ναυπλιώτης[3]. Ἔτι ἀργότερον ὁ Hasluck[4] ἀνέγνωσε μόνον τὸ ἔτος καὶ τὸν μῆνα ὡς ἑξῆς:

1) Ἡ Ἑκατονταπυλιανὴ τῆς Πάρου, Ἀθῆναι 1954, σ. 96.
2) Δελτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρ. Α', 1892, σ. 107.
3) Ἑκατονταπυλιανῆς τῆς Πάρου τὰ σωζόμενα, Ἀθήνησι 1912, σ. 68.
4) The Church of our Lady of the hundred Gates, London 1920, σ. 72.

α ψ λ ξ (1736)
μηνὶ[Ὀκ]τοβρήου

Τέλος, ἐσχάτως, ὁ γυμνασιάρχης κ. Γ. Κ ο ρ ρ έ ς, διατηρήσας τὴν χρονολογίαν τοῦ Λαμπάκη (1536), συνεπλήρωσεν ἐπιτυχῶς τὴν ἐπιγραφήν (ἔνθ. ἀν.), ὡς ἑξῆς:

α φ λ ϛ´
ΜΗ[ΝΟΣ ΟΚ]ΤΟΒΡΙ[ΟΥ]
ΔΕΗΣΗ [Σ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ Τ]ΟΥ Θ(εο)Υ [ΙΩ]
[ΚΑ]ΠΟΥΤΣ[ΟΥ Κ]ε[ΤΟΥ ΥΙΟΥ] ΑΥΤΟΥ

Στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς τεχνοτροπίας τῶν τοιχογραφιῶν καὶ τῆς μεγάλης ἐπιγραφικῆς πείρας τοῦ H a s l u c k θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς ὀρθὴν τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀνάγνωσιν τῆς χρονολογίας (α ψ λ ϛ´) καὶ ἑπομένως νὰ χρονολογήσωμεν τὰς ἁγιογραφίας τοῦ Ἁγ. Νικολάου εἰς τὸ ἔτος 1736, νὰ θεωρήσωμεν δηλονότι αὐτὰς ὡς γενομένας ἕνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὰς τοιχογραφίας τοῦ ἱεροῦ τοῦ κυρίως ναοῦ, δαπάνῃ τοῦ Ἰωάννου Καπούτσου.

Ὑπολείπεται ἤδη νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ Βαπτιστηρίῳ ὀλίγων λειψάνων τοιχογραφιῶν.

Ὅταν, εἰσαχθέντος τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα, τὸ βαπτιστήριον τῆς Καταπολιανῆς ἠχρηστεύθη μετατραπὲν εἰς ἐκκλησίαν (βασιλικὴν μετὰ τρούλλου), ἡ μὲν ἐν αὐτῷ παλαιά, σταυρόσχημος κολυμβήθρα διετηρήθη ἀνέπαφος, τὸ διαμέρισμα ὅμως ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρίσκετο μετὰ τῆς πρὸς ἀνατολάς του ἀνοιγομένης ἡμικυκλικῆς κόγχης [1] ἐχρησίμευεν ἐφεξῆς ὡς ἱερὸν βῆμα. Τὸ ἱερὸν τοῦτο βῆμα ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου ναοῦ διὰ μαρμαρίνου τέμπλου, ἀποτελεσθέντος ἐκ δύο ἐνδιαμέσων πεσσῶν καὶ δύο ἑκατέρωθεν αὐτῶν εὐρειῶν παραστάδων. Ἐπὶ τῆς βορείου ἐκ τῶν δύο τούτων παραστάδων καὶ τοῦ συνεχομένου πρὸς αὐτὰς ΒΑ. στηρίγματος τοῦ τρούλλου, διετηρήθησαν λείψανα τοιχογραφίας Ἱεράρχου, ζωγραφηθέντος κάτωθεν τριλόβου τόξου. Ὁ Ἅγιος, τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον καὶ τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ σώματος εἶναι τελείως κατεστραμμένα, εἰκονίζεται κατὰ μέτωπον ἐπὶ βαθυγαλάζιου κάμπου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διακρίνονται καὶ ἴχνη ἐπιγραφῆς διὰ λευκοῦ χρώματος. Ὁ Ἅγιος φορεῖ φαιλόνιον κοσμούμενον διὰ μικρῶν συνεχῶν σταυρῶν (πολυσταύριον) ἐπ' αὐτοῦ δὲ σταυρωτὸν λευκὸν ὠμοφόριον φέρον μεγάλους μέλανας σταυρούς.

Ἡ διατήρησις τῆς εἰκόνος εἶναι τόσον κακή, ὥστε δὲν δύναταί τις ν' ἀποφανθῇ ἀσφαλῶς περὶ τῶν χρόνων τῆς ἐκτελέσεώς της.

---

1) Βλέπε τὴν σχετικὴν κάτοψιν παρὰ J e w e l l-H a s l u c k, The Church of our Lady of the hundred Gates, London 1920, πίν. 1.

Ἓν τελευταῖον ἀλλὰ καὶ σπουδαιότατον λείψανον τοιχογραφίας εὑρίσκεται περὶ τὸ μέσον τοῦ μήκους τοῦ βορείου τοίχου τοῦ βαπτιστηρίου, εὐθὺς ὑπὸ τὰς γεννήσεις τοῦ κυλινδρικοῦ θόλου, ὅστις καλύπτει τὸ βόρειον κλῖτος τοῦ ναοῦ. Εἰκονίζεται δ' ἐνταῦθα (εἰκ. 18) ἐντὸς ἀρκετὰ παχέος ὀρθογωνίου πλαισίου (διαστ. 1.34×1.00 μ.) νεαρὸς ἅγιος ἐν προτομῇ κατ' ἐνώπιον, κρατῶν διὰ μὲν τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς μικρὸν σταυρόν, ἔχων δὲ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ὑψωμένην πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω, ἤτοι εἰς στάσιν δεήσεως. Ἡ ὑπὸ φωτοστεφάνου περιβαλλομένη κεφαλή του—δυστυχῶς ἀρκετὰ ἐφθαρμένη—παρουσιάζει ἁδρὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, μάλιστα δὲ μεγάλους ἀμυγδαλωτοὺς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἡ μᾶλλον σγουρὴ κόμη του φέρει στέφος, τὸ ὁποῖον, κρατεῖ ἐπ' αὐτῆς εἷς ἄγγελος πετῶν ἐξ ἀριστερῶν (εἰκ. 18). Θὰ πρόκειται λοιπόν, πιθανώτατα περὶ τοῦ μεγαλομάρτυρος Ἁγίου Γεωργίου, ὅστις συνήθως εἰκονίζεται μετὰ στέφους, εἰς ἔργα κατὰ τὸ πλεῖστον προγενέστερα τοῦ 15ου αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀργότερα [1]. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοιχογραφία εἶναι δεξιᾷ ἐφθαρμένη, δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ἐκεῖ εἰκονίζετο ἄλλος, συμμετρικῶς πρὸς τὸν ἀριστερὸν πετῶν ἄγγελος ἢ ἂν προέβαλλεν ἀπὸ τεταρτοκυκλίου ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ εὐλογοῦσα, ὡς εἰς τὴν φορητὴν εἰκόνα (13ου; αἰ.) τῆς Ἐθν. Πινακοθήκης τῆς Σόφιας [2] ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ εὐλογῶν τὸν Ἅγ. Γεώργιον, ὡς εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς Μ. Ξενοφῶντος τοῦ Ἁγ. Ὄρους [3].

Πάντως ἡ παράστασις τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐν προτομῇ μὲ στολὴν «πατρικίου» [4], κρατοῦντος σταυρὸν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ ἔχοντος τὴν ἀριστερὰν ὑψωμένην πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην ἐστραμμένην πρὸς τὰ ἔξω, εἶναι συνήθης παράστασις ἁγίου μάρτυρος κατά τε τὸν 11ον καὶ τὸν 12ον αἰῶνα.

---

1) Ὡς π.χ. εἰς Παλαιὰν Λαδόγαν (12ου αἰ.) (S c h w e i n f u r t, Gesch. der Rus. Malerei 1930, εἰκ. 66), εἰς τὸ Πρωτᾶτον τοῦ Ἁγ. Ὄρους (14ου αἰ.) (M i l l e t Monuments de l'Athos, Les peintures, πίν. $48,_2$), εἰς Λογκανίκον τῆς Λακωνίας (14ου αἰ.). (Ὀρλ ά ν δ ο ς, Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδ. τ. 14 (1938) σ. 469 καὶ εἰκ. 6), εἰς Μέσα Μάνην (Δ ρ α ν δ ά κ η ς, Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Μέσα Μάνης, Ἀθῆναι 1963, πίν. 48), εἰς φορητὴν εἰκόνα (13ου αἰ.) τῆς Ἐθν. Πινακοθήκης τῆς Σόφιας (Kunstschätze in bulgarischen Museen, 1964, ἀρ. 239) κλπ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἄλλωστε καὶ τοιχογραφία τοῦ 1544 τῆς ἁγιορειτικῆς μονῆς Ξενοφῶντος (M i l l e t, Athos, Les peintures, πίν. 176) ἔνθα ὁ δεξιᾷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ προβάλλων ἐν προτομῇ Χριστὸς τείνει πρὸς τὸν Ἅγ. Γεώργιον εἰλητὸν ἐφ' οὗ γράφεται: *Ὁρῶ σε μάρτυν καὶ δίδομί σει οὐράνιον στέφος.* Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη σημειοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ M y s l i v e č ἐν Byzantinoslavica V, σ. 321, ὅπου ὅμως ἀνεγνώσθη ἐσφαλμένως *Ὁρῶ σε μάρτυρον καὶ δόμι* (?) *σει οὐράνιον στέφος.*

2) Ἀπεικόνισις ἐν Kunstschätze in bulgarischen Museen und Klöstern, 1964, ἀρ. 239.

3) M i l l e t, Athos, Les peintures, πίν. 176.

4) Κατὰ M y s l i v e č ἐν Byzantinoslavica V (1933-1934) σ. 382. Ἐνταῦθα, λόγῳ φθορᾶς τῆς τοιχογραφίας, δὲν διακρίνεται ἡ στολή.

Ὡς πρόχειρα παραδείγματα ἀναφέρω διὰ μὲν τὸν 11ον αἰ. τὸ σμάλτον τῆς συλλογῆς Zvenidgorodskoi[1], διὰ δὲ τὸν 12ον τὴν ψηφιδωτὴν παράστασιν τῆς Μαρτοράνας τοῦ Παλέρμου[2].

Εἰκ. 18. Τοιχογραφία τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐν τῷ Βαπτιστηρίῳ.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐπιθέσεως τοῦ «οὐρανίου στέφους» ὑπὸ δύο ἀγγέλων καὶ γενικῶς τῆς ὑπὸ δύο ἀγγέλων στέψεως θείου προσώπου ἢ μονάρχου, τοῦτο ἕλκον ἴσως τὴν καταγωγὴν ἀπὸ ὑστερορρωμαϊκὰς παραστάσεις ἀποθεώσεως αὐτοκρατόρων[3], συναντᾶται εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην ἤδη κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, εἰς τὸν θρίαμβον Βασιλείου τοῦ Β΄ τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος ἀρ. 17, ἔνθα οἱ ἄγγελοι ἵπτανται περίπου ὁριζοντίως ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ εἰς πολὺ

[1]) N. Kondakof, Ἱστορία καὶ μνημεῖα τοῦ σμάλτου. Ἡ συλλογὴ Zvenidgorodskoi, Πετρούπολις 1892, πίν. 9. Προχείρως παρὰ Dalton, Byzantine Art and Archaeology, Oxford 1911, εἰκ. 314.

[2]) Colasanti, L'arte bizantina in Italia, Milano, ἄν. χρ., πίν. 32. πβλ. καὶ O. Demus, The Mosaics of Norman Sicily, London 1949, σ. 326.

[3]) Ἀποθέωσις Ἀντωνίνου Πίου, ἀποθέωσις Σαβίνης κλπ.

μικροτέραν αὐτοῦ κλίμακα[1]. Τὸν 13ον αἰῶνα συναντῶμεν τὸ αὐτὸ θέμα εἰς δύο καμέους ἐκ σαρδόνυχος (Μονάχου[2] καὶ Παρισίων[3]) ἐκτελεσμένους ἐν Βενετίᾳ κατὰ παλαιοχριστιανικὰ πρότυπα. Εἰς τούτους οἱ ἄγγελοι εἰκονίζονται οὐχὶ ἱπτάμενοι, ἀλλὰ ὄρθιοι ἑκατέρωθεν τοῦ στεφομένου (Χριστοῦ) καὶ εἰς τὴν αὐτὴν περίπου πρὸς ἐκεῖνον κλίμακα. Ἀντιθέτως εἰς φορητὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Προκοπίου τῆς Μ. Σινᾶ (13ου αἰ.)[4] καὶ εἰς τοιχογραφίαν τοῦ 14ου αἰ. τοῦ κοιμητηριακοῦ ναοῦ τοῦ Μπατσκόβου[5], εἰκονίζουσαν τὸν βασιλέα Ἰβὰν Ἀλέξανδρον, οἱ ἄγγελοι παρίστανται καὶ πάλιν ἱπτάμενοι ὁριζοντίως ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ βασιλέως καὶ εἰς πολὺ μικροτέραν αὐτοῦ κλίμακα. Ὁ καθαυτὸ βυζαντινὸς αὐτὸς τύπος θὰ ἐπικρατήσῃ καὶ ἀργότερον, ὡς βλέπομεν π.χ. εἰς φορητὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Δημητρίου τοῦ 15ου αἰῶνος τῆς Μ. Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων[6], εἰς τὸ κεντητὸν λάβαρον Στεφάνου τοῦ Μεγάλου, τὸ ἀποκείμενον εἰς τὸ στρατιωτικὸν μουσεῖον τοῦ Βουκουρεστίου[7], καὶ εἰκονίζον τὸν Ἅγ. Γεώργιον καθήμενον καὶ μὲ στρατιωτικὴν στολὴν καὶ τέλος εἰς πολλὰς μεταβυζαντινὰς φορητὰς εἰκόνας, ἰδίως τῆς Παναγίας[8].

Προσθέτω ἐν τέλει, ὅτι τὸ θέμα δύο ὁριζοντίως ἱπταμένων ἀγγέλων κρατούντων στέμμα ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἁγίου (πρὸ πάντων τῆς Παναγίας) ἢ ἄλλου προσώπου (Ἀρετῆς κλπ.), ἐφηρμόσθη συχνὰ καὶ μὲ τὸ ἀνάλογον βεβαίως ὕφος, ὑπὸ τῶν μεγάλων ζωγράφων τῆς Δύσεως, ἰδίᾳ δὲ τῶν τοῦ 16ου αἰῶνος, ὡς π.χ. τοῦ Dürer[9], τοῦ Ραφαήλου[10], τοῦ Correggio[11], τοῦ Perugino[12], καὶ ἄλλων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων συνάγεται μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ὅτι ἡ ἐν τῷ Βαπτιστηρίῳ τῆς Καταπολιανῆς τοιχογραφία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (;)

[1]) Εἰκὼν προχείρως παρὰ A. Grabar, L'empereur dans l'art byzantin, Paris 1938, πίν. 23.

[2]) Staatliche Münzsammlung, K.M.C. 174.

[3]) E. Coche de la Ferté, L'antiquité chrétienne au Louvre, 1958, No 62.

[4]) Γ. καὶ Α. Σωτηρίου, Εἰκόνες τῆς Μ. Σινᾶ εἰκ. 188.

[5]) Appa Kostova et Constantin Kostov, Bachkowki Manastir, Sofia 1963, εἰκ. 18.

[6]) Εἰκὼν ἐν Ὁδηγῷ Βυζ. Ἐκθέσεως Ἀθηνῶν 1964, ἀρ. 240.

[7]) Repertoriul Monumentelor de Arta. Ἔκδ. Ρουμαν. Ἀκαδ. 1958, εἰκ. 211.

[8]) Π.χ. τοῦ Μουσ. Μπενάκη, Α. Ξυγγόπουλος, Κατάλογος εἰκόνων, ἀρ. 24, πίν. 18 (17ου αἰῶνος), Ἁγ. Νικολάου Καταπολιανῆς Πάρου (ὅρα κατωτέρω) κλπ.

[9]) R. Hamann, Geschichte der Kunst, Berlin 1955, τ. 2, εἰκ. 617 (πίναξ μονῆς Strohan, περὶ τὸ 1506).

[10]) Ad. Rosenberg, Raffaelo, 1906, εἰκ. 66 (πίναξ ἐν Palazzo Pitti τῆς Φλωρεντίας, περὶ τὸ 1514).

[11]) G. Gronau, Correggio, Stuttgart und Leipzig 1907, εἰκ. 138 (πίναξ Ἀρετῆς τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου τοῦ 1532-33).

[12]) Walter Bombe, Perugino, Stuttgart-Berlin 1914, εἰκ. 139 καὶ 186 πίνακες ἐν Perugia, 2ου ἡμίσεος τοῦ 16ου αἰ.).

χρονολογουμένη εἰς τὸν 11ον ἢ 12ον αἰῶνα ἀποτελεῖ τὸ ἀρχαιότατον δεῖγμα βυζαντινῆς τοιχογραφίας τῆς Πάρου.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΜΟΝΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥ

Ἐκ τῶν λοιπῶν ναῶν τῆς Πάρου τοιχογραφίας ἐσημείωσα κυρίως εἰς τὰ καθολικὰ τῶν Μονῶν 1) Λαγγουβάρδας 2) Ἁγ. Μηνᾶ, Βίκτωρος καὶ Βικεντίου 3) Ἁγ. Ἀντωνίου Κεφάλου 4) Ἁγ. Ἰω. Θεολόγου εἰς Κραῦγα καὶ 5) Ἀποτομῆς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ΝΔ. τοῦ Τσηπίδου, ἀλλὰ καὶ εἴς τινας ἐνοριακοὺς ναούς, ὡς π.χ. τὸν Ἅγ. Ἰωάννην τὸν Θεολόγον τῆς Ναούσης καὶ τὸν Ἅγ. Εὐστάθιον τοῦ Τσηπίδου.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΜΟΝΗΣ ΛΑΓΓΟΥΒΑΡΔΑΣ

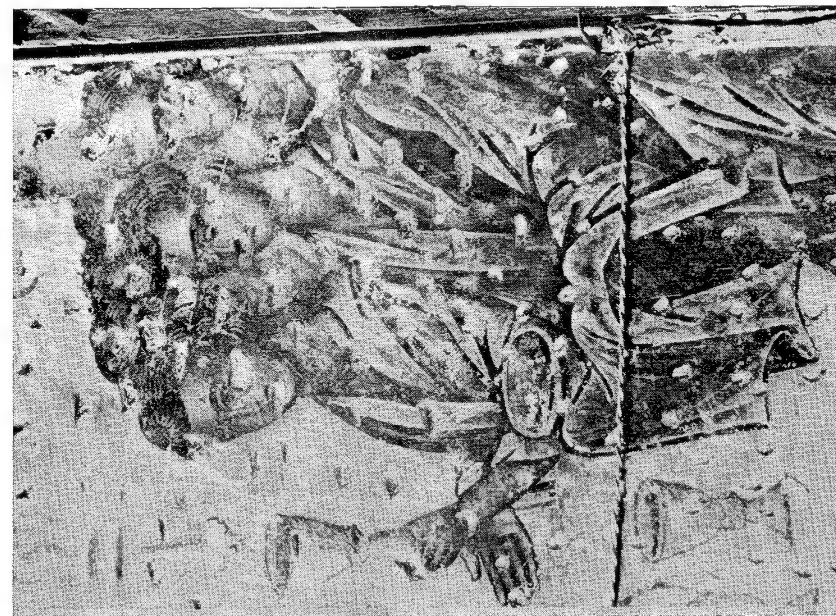
Εἰς τὸ σταυρόσχημον μετὰ τρούλλου καθολικὸν τῆς Μ. Λαγγουβάρδας (εἰκ. 19) εἰκονίσθη εἰς μὲν τὸν τροῦλλον ὁ Παντοκράτωρ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, εἰς δὲ τὴν σφενδόνην (τύμπανον) οἱ Προφῆται καὶ εἰς τὰ λοφία οἱ 4 Εὐαγγελισταί. Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τοῦ ἱεροῦ εἰκονίσθη ἡ Πλατυτέρα φέρουσα πρὸ τοῦ στήθους της τὸν Χριστὸν ἐν ἐγκολπίῳ καὶ σεβιζομένη ὑπὸ δύο ἑκατέρωθεν ἀρχαγγέλων εἰς μικροτέραν κλίμακα. Ἑκατέρωθεν τοῦ τεταρτοσφαιρίου εἰκονίσθη ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου.

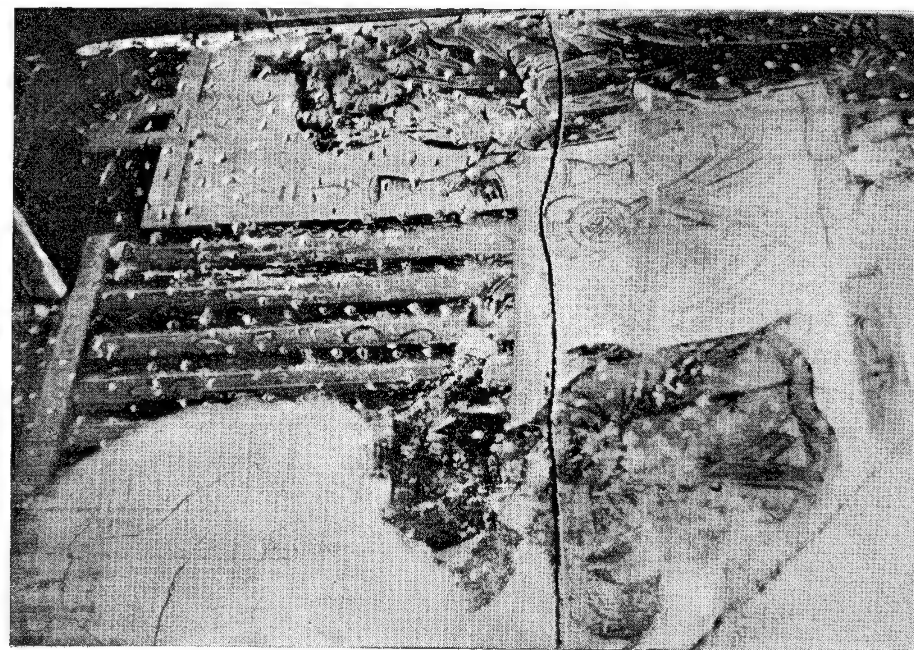
Εἰς τὴν καμάραν τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ παρεστάθη ἡ Θεία Λειτουργία καὶ εἰς τὸ μέσον οἱ Ἱεράρχαι: Νικόλαος καὶ Σπυρίδων καὶ οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι.

Εἰς τὴν καμάραν τοῦ Β. σκέλους εἰκονίσθησαν σκηναὶ ἐκ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ κάτωθεν τύμπανον ἡ Πεντηκοστή, καὶ εἰς τὰ τοιχώματα ἀσκηταὶ ἅγιοι (Ἀρσένιος, Ἰωάννης ὁ τῆς Κλίμακος, Συμεὼν ὁ Στυλίτης καὶ ἄλλοι). Τοῦ νοτίου σκέλους αἱ τοιχογραφίαι εἰκονίζουσι κάτω τοὺς Ἁγίους Ἱερόθεον, Συμεὼν τὸν νέον θεολόγον καὶ ἄλλους. Εἶναι ὅμως πάντες οὗτοι ὡς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ἰσχυρῶς ἀνακαινισμένοι ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀμφίσσης ζωγράφου Δ. Ροπάκη, μετακληθέντος τὸ 1832.

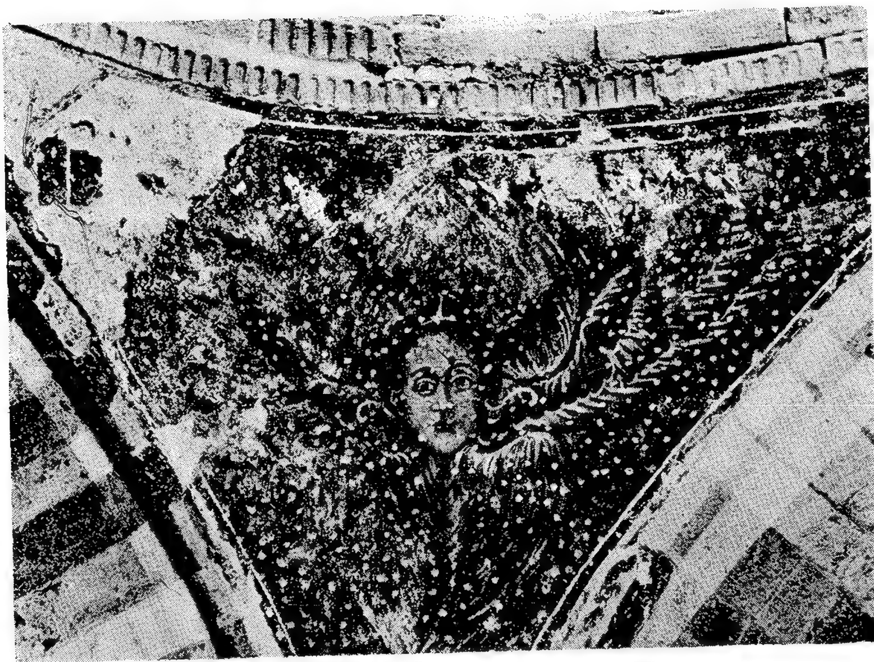
Εἰς τὸ Δ. σκέλος τοῦ σταυροῦ εἰκονίσθησαν ἐπὶ μὲν τῆς καμάρας οἱ 24 Οἶκοι τοῦ Ἀκαθίστου, εἰς ἰσάριθμα ὀρθογώνια διαμερίσματα, ἐπὶ δὲ τῶν κατακορύφων τοιχωμάτων κάτω μὲν ὁλόσωμοι ἅγιοι καὶ δὴ πρὸς βορρᾶν μὲν οἱ Ἅγ. Μηνᾶς, Βικέντιος, Βίκτωρ, Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, Εὐστάθιος ὁ Πλακίδας, Θεόδωρος ὁ Τήρων (πίν. 30), ὡς καὶ οἱ Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη ἑκατέρωθεν τοῦ τιμίου Σταυροῦ καὶ περαιτέρω ὁ Ἀναπεσών, εἰς δὲ τὸ νότιον οἱ στρατιωτικοὶ ἅγιοι: Ἀρτέμιος, Μερκούριος, Θεόδωρος Στρατηλάτης κλπ. Ὑπεράνω τῶν ὁλοσώμων ἁγίων ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν εἰκονίσθησαν ἐντὸς μεταλλίων (médaillons) προτομαὶ μαρτύρων γυναικῶν (Ματρώνης, Θεοκτίστης, Μηνοδώρας, Νυμφοδώρας, κλπ.).

Τέλος ἐπὶ τοῦ ὑπὲρ τὴν θύραν τῆς εἰσόδου τυμπάνου εἰκονίσθη, ὡς

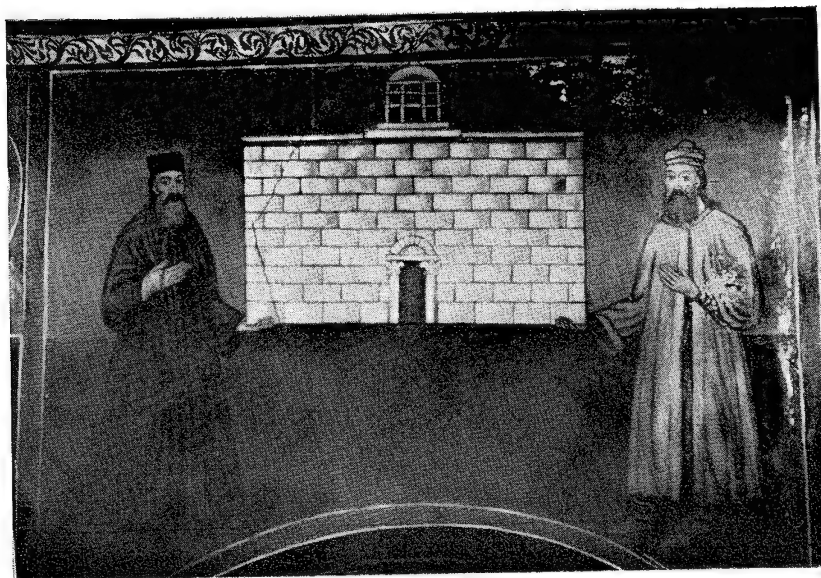

α ΣΟΦΙΑ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ β

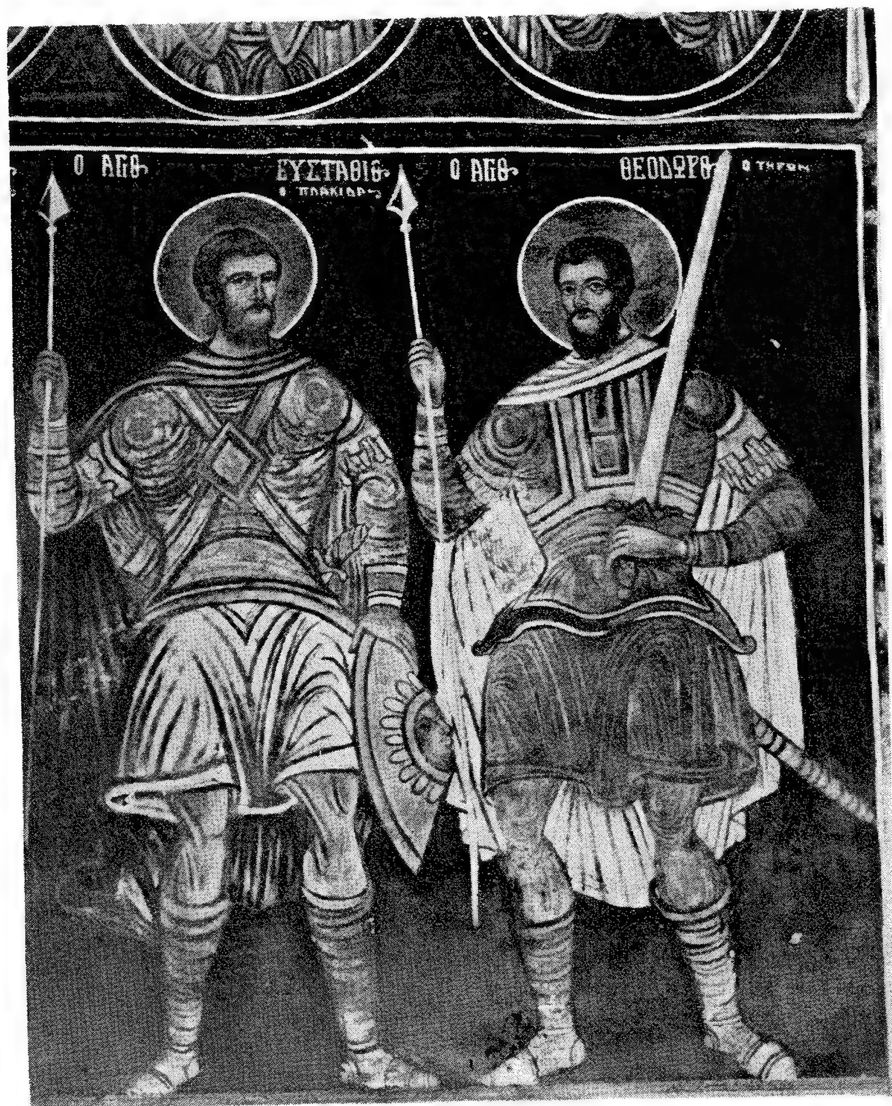
α. Τὸ Σεραφεὶμ τοῦ Β Α. λοφίου τῆς Καταπολιανῆς.

β. Τοιχογραφία ὑπεράνω τῆς εἰσόδου τοῦ καθολικοῦ τῆς Μ. Λαγγουβάρδας.

Τοιχογραφία τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς τῆς κόγχης τοῦ διακονικοῦ τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγ. Νικολάου τῆς Καταπολιανῆς.

Οἱ Ἅγιοι Εὐστάθιος ὁ Πλακίδας καὶ Θεόδωρος ὁ Τήρων. Τοιχογραφία τοῦ καθολικοῦ τῆς Μ. Λαγγουβάρδας.

συνήθως, ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, πλὴν δὲ ταύτης καὶ οἱ 3 Παῖδες ἐν τῇ καμίνῳ καὶ οἱ Ἅγ. Τεσσαράκοντα.

Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ εὐθὺς ὑπὲρ τὴν θύραν τῆς εἰσόδου παράστασις (πίν. 28, β) ἡ εἰκονίζουσα ἀριστερᾷ μὲν τὸν κτήτορα ἢ ἀνακαινιστὴν ἡγούμενον, μὲ σκοτεινόχρουν ποδῆρες ἔνδυμα, κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς κομβοσχοίνιον, τὴν δὲ δεξιὰν φέροντα πρὸ τοῦ στήθους, δεξιᾷ δὲ τὸν πρωτομάστορα, πιθανώτατα, τοῦ ναοῦ, ἐνδεδυμένον ρόδινον καφτάνι μὲ παρυφὴν ἐκ γούνας καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς γούνινο καλπάκι. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων

Εἰκ. 19. Τὸ καθολικὸν τῆς Μ. Λαγγουβάρδας ἀπὸ ΝΑ.

προσώπων εἰκονίζεται ἡ πρόσοψις τοῦ καθολικοῦ, ἐσχεδιασμένη μὲ κανονικὴν ἰσόδομον τοιχοποιΐαν καὶ ὑπεράνω τοῦ μέσου αὐτῆς τὸ κωδωνοστάσιον (βλ. πίν. 28,β).

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ καθολικοῦ τῆς Λαγγουβάρδας ἀκολουθοῦσι μὲν ἀκόμη τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν, εἶναι ὅμως ἔργα μετρίας τέχνης καὶ μὲ ἔντονον γραμμικότητα, ἐκτελεσθέντα πιθανώτατα περὶ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος ἤτοι εὐθὺς ἅμα τῇ ἐκ βάθρων ἀνεγέρσει τοῦ καθολικοῦ (1657)[1] ὑπὸ τοῦ τότε ἡγουμένου Ἰωακεὶμ Παλαιολόγου. Ἐπεσκευάσθη δ' ἡ τοιχογραφία αὕτη ἀργότερον ἐπὶ ἡγουμενείας Ἰωαννικίου τοῦ Ραγκούση[2] (1788-1800). Ἀλλὰ

---

[1]) Βλέπε τὴν σχετικὴν κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου του εἰς Ἀρχ. Β. Μν. Ἑλλ. τ. Θ' (1961) σ. 208, ἀρ. 38.

[2]) Ἐμμ. Σαγκριώτου, Ἱστορία τῆς Ἱ. Μ. Ζωοδόχου Πηγῆς Λογγοβάρδας, ἐν Πύργῳ 1926, σ. 29.

καὶ αὕτη, ὡς εἴδομεν, «ἐπιδιωρθώθη» κατὰ τὸ β´ τέταρτον τοῦ 20οῦ αἰῶνος [1] ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀμφίσσης ζωγράφου Δ. Ροπάκη. Δεῖγμα τῆς τέχνης τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς Λαγγουβάρδας παρέχει ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν (πίν. 30) δύο ἁγίων τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ, ἰσχυρῶς ὅμως ἀνακαινισμένων.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΝΑΟΥΣΗΣ

Ὁ ναὸς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (μικρὰ μονόκλιτος βασιλικὴ μετὰ τρούλλου) κτισθεὶς πρὸ τοῦ 1687, πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Σημαντήρη (;) ὡς συνάγεται ἐκ τῆς χρονολογίας τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ τάφου [2], περιῆλθεν ἀργότερον εἰς τὴν οἰκογένειαν Μοστράτου, μέλος τῆς ὁποίας, ὁ ἱερεὺς καὶ χαρτοφύλαξ Ναούσης Γεώργιος Μοστρᾶτος, ἀσκῶν ἐκ παραλλήλου καὶ τὴν ζωγραφικήν, τὴν ἐτοιχογράφησε τὸ 1784, συμφώνως πρὸς σχετικὴν ἐπιγραφὴν σωζομένην ἄλλοτε εἰς τὸν νάρθηκα αὐτῆς [3].

Καὶ εἰς μὲν τὸν τροῦλλον τοῦ ναοῦ εἰκονίσθη ὁ Παντοκράτωρ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων, εἰς δὲ τὴν ἀμέσως κάτωθεν ζώνην ἡ Θεία Λειτουργία καὶ ἡ περιφορὰ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου ὑπὸ τῶν ἀγγέλων πρὸς ταφήν. Εἰς τὰ λοφία εἰκονίσθησαν, ὡς συνήθως, οἱ 4 Εὐαγγελισταί.

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ ἐπὶ τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου τοιχώματος πολυπρόσωποι συνθέσεις. Ἐκ τούτων ἡ μὲν ἐπὶ τοῦ βορείου τοιχώματος παριστάνει τὴν Ἀποκάλυψιν, ὡς τὴν εἶδεν ὁ Ἰωάννης, ὅστις καὶ εἰκονίζεται εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον ἀνακεκλιμένος ἐπὶ βράχου (πίν. 31) μὲ τὸν Χριστὸν ἐπιφαινόμενον εἰς αὐτὸν ἄνωθεν ἐντὸς ἐλλειψοειδοῦς φωτεινῆς νεφέλης. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς συνθέσεως εἰκονίζετο ἐν τῷ μέσῳ ἔνθρονος ὁ Χριστός, ἑκατέρωθεν δ᾽ αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἄντυγα τοῦ θόλου, ἀνὰ 12 θρόνοι διὰ 24 λευκὰ ἐνδεδυμένους πρεσβυτέρους, οἵτινες καὶ διετηρήθησαν ἐν ᾧ τὸ πλεῖστον τῆς ὑπολοίπου παραστάσεως κατεστράφη, διασωθέντων μόνον τῶν δύο ἐκ τῶν τεσσάρων ἱππέων, οἵτινες ἐξεπήδησαν ἐκ τοῦ ἐσφραγισμένου βιβλίου, ὡς καί τινων ἄλλων μορφῶν ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει ἀναφερομένων.

Ἐπὶ δὲ τοῦ νοτίου τοιχώματος εἰκονίζεται, εἰς πολλὰ ὅμως σημεῖα καὶ αὐτὴ ἐφθαρμένη, ἡ Δευτέρα Παρουσία, διατεταγμένη εἰς τρεῖς ἐπαλλήλους ζώνας. Ἐκ τούτων, ἡ μὲν ἀνωτάτη εἰκόνιζεν ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ θρόνου καθήμενον τὸν Χριστὸν καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τὴν Θεοτόκον καὶ Ἅγ. Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον (Δέησις), συνοδευομένους ἀπὸ ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ τοὺς Ἀποστόλους. Πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται τράπεζα, ἐφ᾽ ἧς ἀνοικτὸν τὸ βιβλίον τῶν πεπραγμένων, ἑκατέρωθεν δὲ τῆς τραπέζης οἱ Πρωτόπλαστοι καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἡ ζυγὸς τῆς Δικαιοσύνης.

---

[1]) Ἐμμ. Σαγκριώτης, Μεσαιων. Γραμ. τ. Β´, 1934, σ. 273.

[2]) Α.Β.Μ.Ε, Θ´, σ. 213, ἔνθα ἀντὶ «Κονταράτου» ἀναγνωστέον πιθανῶς «Σημαντήρη».

[3]) Σαγκριώτης, Μεσ. Γρ. Β´, σ. 267.

Εἰς τὴν μεσαίαν ζώνην, εὐθὺς κάτωθεν τῆς ζυγοῦ, εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ διαχωρίζων τοὺς ἐκ δεξιῶν δικαίους ἀπὸ τοὺς ἐξ εὐωνύμων ἁμαρτωλούς, τεταγμένους καθ᾽ ὁμάδας καὶ ἑτοίμους νὰ κατασπαραχθῶσιν ἀπὸ τὰ θηρία ἢ νὰ παρασυρθῶσιν ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ πυρίνου ποταμοῦ, ὅπερ καταβροχθίζεται ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ὡς τερατώδους θηρίου εἰκονιζομένου Ἅδου.

Τέλος εἰς τὴν κατωτάτην ζώνην εἰκονίζεται ὁ Παράδεισος (πίν. 32,α) διὰ τῆς κλειστῆς πύλης τοῦ ὁποίου ἑτοιμάζονται νὰ εἰσέλθουν καθ᾽ ὁμάδας, εἰς τρεῖς ἐπαλλήλους σειράς, οἱ Δίκαιοι, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν κρατοῦντα τὰς κλεῖδας Πέτρον. Μεταξὺ τῶν δικαίων εἶναι καὶ ὁ προφητάναξ Δαυίδ, κρατῶν εἰλητόν, ἐφ᾽ οὗ ἡ ἐπιγραφή :

Οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει,

ἄλλος δὲ πάλιν δίκαιος κρατεῖ εἰλητὸν μὲ τὴν ἐπιγραφήν :

Δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ.

Δεξιᾷ, ἐντὸς ἰδιαιτέρου τετραγώνου, εἰκονίζεται ὁ Ἀβραάμ, ἀριστερᾷ δὲ τῆς πύλης ὁ δίκαιος Ληστής, φέρων τὸν σταυρόν, ἐντὸς τοπίου μετὰ δένδρων (παραδείσου) (πίν. 32,α).

Ἐπὶ τῆς καμάρας τοῦ ἱεροῦ, διῃρημένης εἰς δύο μέρη πλαισιούμενα ὑπὸ μεταλλίων, εἰκονίζεται ἐντὸς 12 ὀρθογωνίων πινάκων τὸ δωδεκάορτον.

Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ παρεστάθη ἐπὶ μὲν τοῦ περιβάλλοντος λώρου ἡ Ἁγία Τριὰς καὶ Προφῆται, ἐντὸς δὲ τῆς κόγχης ἡ Παναγία, μεταξὺ δύο ἀγγέλων, κατωτέρω δὲ ὁ Χριστὸς νεαρὸς ἐντὸς κύκλου βαίνων ἐπὶ τροχῶν. Ἑκατέρωθέν του εἰκονίζονται Προφῆται κρατοῦντες ὑψωμένα εἰλητά.

Τέλος ἐπὶ τῆς καμάρας τοῦ δυτικοῦ σκέλους, ἥτις διαιρεῖται εἰς 18 πίνακας, ἐζωγραφήθησαν εἰς 6 μὲν τετράγωνα σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, εἰς ἄλλα δὲ 6 τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰ ὑπόλοιπα 6 ἐποικοδομητικαὶ σκηναὶ εἰλημμέναι ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ τέχνη τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Θεολόγου εἶναι μετρία, πάντως ἐξπρεσσιονιστικὴ καὶ μᾶλλον λαϊκή, ἀκολουθεῖ δ᾽ ἀσφαλῶς σύγχρονα ἢ προγενέστερα ἁγιορειτικὰ πρότυπα, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐν εἴδει συνεχῶν σφαιρῶν ἀπεικόνισιν τῶν νεφελῶν, οἵαν βλέπομεν εἰς τὴν παράστασιν τῆς Ἀποκαλύψεως τῆς Τραπέζης τῆς ἐν Ἁγ. Ὄρει Μ. Διονυσίου (1547 καὶ 1603) [1].

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΥΠΟΛΟΙΠΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΝΑΩΝ

Πλὴν τοῦ καθολικοῦ τῆς Λαγγουβάρδας διὰ τοιχογραφιῶν ἐκοσμήθησαν, ὡς εἴπομεν, καὶ ἄλλων μονῶν τὰ καθολικά. Οὕτω π.χ. τὸ καθολικὸν τῆς σήμερον διαλελυμένης **μονῆς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου** εἰς Κραῦγα

---

[1]) Millet, Athos, πίν. 207 καὶ $208_{1,2,3}$. Juliette Reynaud, Le Cycle de l'Apocalypse de Dionysiou, Paris 1943, πίν. 1, 2, 3, 5 κλπ.

(δίκλιτος δρομικὸς ναὸς) ἦτο ἄλλοτε κατάγραφον διὰ τοιχογραφιῶν, ἔργων τοῦ Γεωργίου Μοστράτου, αἵτινες ὅμως, ἤδη ἀπὸ τριακονταετίας, ἦσαν τελείως κατεστραμμένα[1], ὥστε δὲν δύναται νὰ γίνῃ περὶ αὐτῶν λόγος.

Διὰ τοιχογραφιῶν ἐπίσης εἶχε κοσμηθῆ καὶ τὸ καθολικὸν τῆς παρὰ τὸ Μαράθι **μονῆς τῶν Ἁγ. Μηνᾶ, Βίκτωρος καὶ Βικεντίου.** Ἐκ τούτων καλῶς ὁπωσδήποτε διατηροῦνται αἱ μετρίας τέχνης τοιχογραφίαι τοῦ ΒΔ. διαμερίσματος, εἰκονίζουσαι σκηνὰς ἐκ τῆς Γενέσεως, τῆς ὁποίας καὶ παρατίθενται καὶ τὰ σχετικὰ χωρία (Α΄, 3, 6, 9).

Τοιχογραφημένον ὡσαύτως ἦτο καὶ τὸ καθολικὸν τῆς ἐπὶ τοῦ κωνικοῦ λόφου τοῦ Κεφάλου, σήμερον διαλελυμένης **μονῆς τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου.** Ὡς «καλλιτεχνικαὶ» μάλιστα χαρακτηρίζονται ὑπό τε τοῦ Σαγκριώτη[2] καὶ τοῦ Πασχάλη[3] αἱ τοιχογραφίαι αὗται καὶ δὴ ὡς ἔργα μοναχῶν ἐξ Ἁγ. Ὄρους, προδρόμων τῶν ἔπειτα Ἰωασαφαίων, ἐγκατασταθέντων εἰς τὴν μονὴν καὶ ἀσκούντων αὐτόθι τὴν ζωγραφικὴν μέχρι καὶ τοῦ 1830, ἤτοι ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς μονῆς. Ὅταν ἐν τούτοις ἡμεῖς ἐπεσκέφθημεν τὴν μονὴν (1961) εὕρομεν τὰς τοιχογραφίας οἰκτρῶς ἐπεζωγραφημένας ὑπὸ νεωτέρων ἀδαῶν ἁγιογράφων. Εἰκὼν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ τρούλλου, ὡς εἶχον πρὸ τοῦ 1912, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κ. Ναυπλιώτη[4].

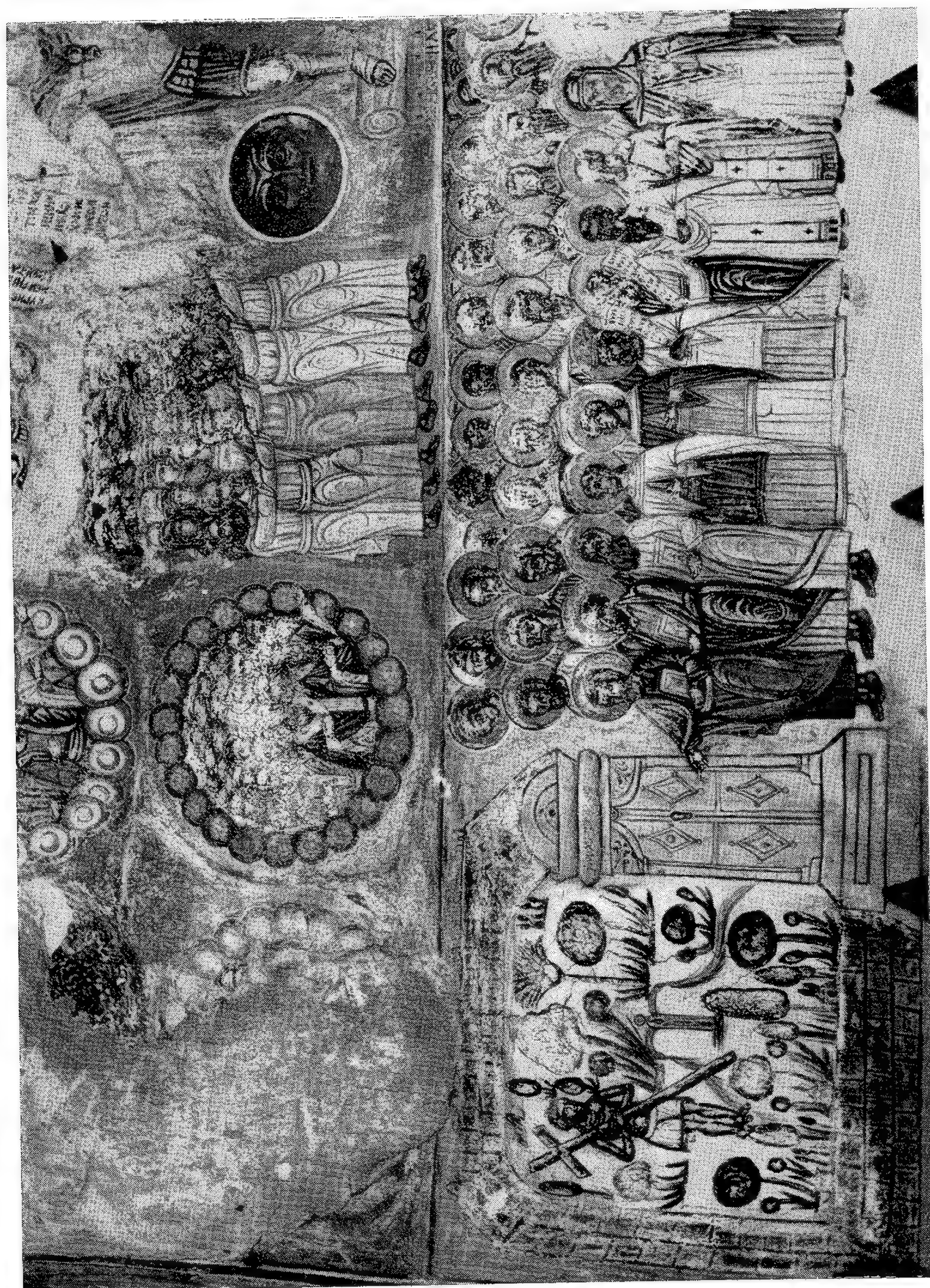
Τοιχογραφιῶν ἀμυδρὰ δείγματα διασώζει ἀκόμη σήμερον καὶ τὸ καθολικὸν τῆς μικρᾶς ΝΔ. τοῦ Τσηπίδου κειμένης Μονῆς τοῦ **Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου** (Ἀποκεφαλιστοῦ), ἥτις σήμερον εἶναι ἰδιοκτησία τῆς οἰκογενείας Ἀλιπράντη. Τῆς μονοκαμάρου μικρᾶς ταύτης βασιλικῆς τὰ κατὰ τὰς γεννήσεις τοῦ θόλου τοιχώματα κοσμοῦνται μὲ ζωοφόρον ἐκ στηθαρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται ἅγιαι μάρτυρες γυναῖκες, ἀμυδρῶς διαφαινόμεναι.

Τελευταῖον θ' ἀναφέρομεν λείψανον τῆς τοιχογραφίας, ἥτις ἐκόσμει τὸν ἐντὸς τοῦ Τσηπίδου **ναὸν τοῦ Ἁγ. Εὐσταθίου,** καλύπτον τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ του καὶ εἰκονίζον τὴν Ἁγ. Τριάδα καὶ κάτωθεν αὐτῆς τέσσαρας ἱεράρχας συλλειτουργοῦντας. Τὴν μετρίας τέχνης τοιχογραφίαν ταύτην ἐξετέλεσεν ὁ ἁγιογράφος Νικόλαος Παπασταματάκιος τὸ 1714, ὡς διδασκόμεθα ἐκ διατηρουμένης εἰσέτι ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῦ περατοῦντος κάτω τὸ τεταρτοσφαίριον κοσμήτου, ἥτις ἀναφέρει τὸ ὄνομα καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ φιλοτεχνήσαντος τὴν τοιχογραφίαν.

[1]) Σαγκριώτης, Μεσ. Γραμμ. Β΄, 272
[2]) Μεσ. Γράμμ. Β΄, 275.
[3]) Δελτ. Ἱστ. καὶ Ἐθν. Ἑτ. 2α σειρὰ τ. Α΄, σ. 107 σημ. 1. Ὁ αὐτὸς ἐν Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. λ. Πάρος.
[4]) Ἑκατονταπυλιανῆς Πάρου τὰ σωζόμενα, Ἀθήνησι 1912 (ἔναντι σ. 112).

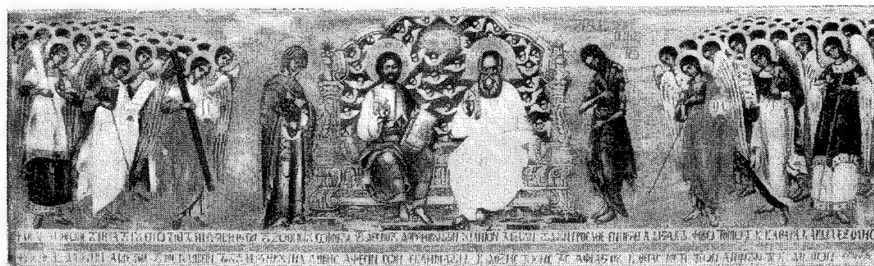
Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος δεχόμενος τὴν Ἀποκάλυψιν.
Τοιχογραφία τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ τῆς Ναούσης.

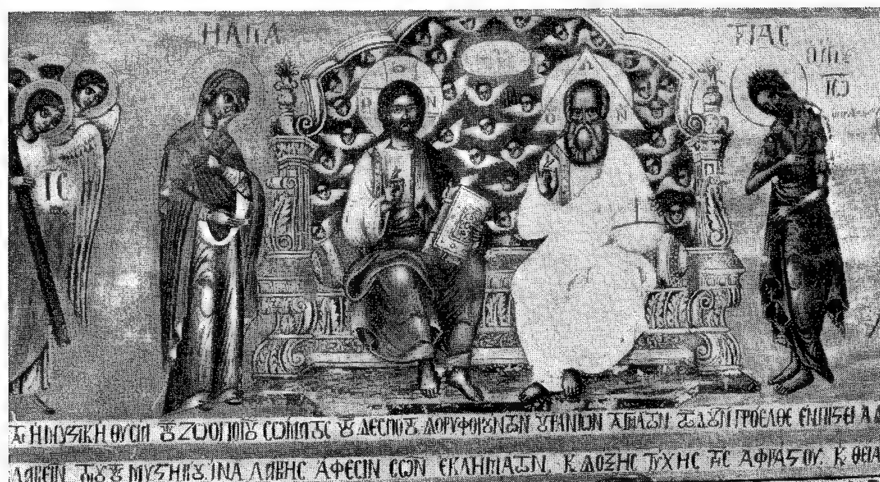
Αἱ κάτω ζῶναι τῆς παραστάσεως τῆς Δευτέρας Παρουσίας. Τοιχογραφία τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ναούσης τοῦ 1784 (βλ. σελ. 32).

Τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ναούσης (βλ. σελ. 65 καὶ 98).

α. Παροικιά. Καταπολιανή. Ἁγ. Τριὰς ὑπεράνω τῆς Ὡραίας Πύλης τοῦ τέμπλου. Σύνολον. Ἔργον Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου τοῦ Σιφνίου.

β. Παροικιά. Καταπολιανή. Λεπτομέρεια τῆς εἰκόνος τῆς Ἁγίας Τριάδος. Λεπτομέρεια. Ἔργον Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου τοῦ Σιφνίου (βλ. σελ. 69).

β) Αἱ φορηταὶ εἰκόνες.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ὀλίγας σχετικῶς τοιχογραφίας, αἵτινες, ἀφιλοκάλως αἱ πλεῖσται ἐπεσκευασμέναι ἢ καὶ λίαν ἐφθαρμέναι, καλύπτουν τὰ τοιχώματα τῶν μεταβυζαντινῶν ναῶν τῆς Πάρου, ἰδίᾳ δὲ τῶν καθολικῶν τῶν μονῶν αὐτῆς, πολυάριθμοι καὶ καλῶς κατὰ τὸ πλεῖστον διατηρημέναι εἶναι αἱ φορηταὶ εἰκόνες, φιλοξενούμεναι ὄχι μόνον εἰς τὰς μονὰς ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐνοριακοὺς καὶ λοιποὺς ναοὺς καὶ εἰς τὰ ἀπόμερα ἀκόμη παρεκκλήσια τῆς νήσου. Σχεδὸν κάθε παλαιὰ ἐκκλησία—καὶ εἶναι αὗται πάμπολλαι, ὡς εἴδομεν—ἔχει στολισμένον μὲ καλῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τέχνης φορητὰς εἰκόνας τὸ τέμπλον της, ἐνίοτε μαρμάρινον καὶ ψυχρόν, συνηθέστατα ὅμως ξυλόγλυπτον καὶ ἐπιχρυσωμένον, μὲ ἕνα θερμὸν τόνον, ἁρμονικώτατα συνδυαζόμενον πρὸς τὰ ζωηρὰ χρώματα καὶ τὸν χρυσὸν κάμπον τῶν εἰκόνων (πίν. 33). Πολὺ συχνὰ ἐπίσης τὰς ἐπὶ τοῦ τέμπλου εἰκόνας—τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου καὶ τοῦ τιμωμένου Ἁγίου, ὡς καὶ τὰς τοῦ ὑπεράνω του, ἐν εἴδει στεφούσης ζωφόρου, ἐκτεινομένου δωδεκαόρτου, συνοδεύουν, καὶ ἄλλα εἰκονίσματα, εἴτε τοποθετημένα εἰς ἰδιαίτερα προσκυνητάρια ἑκατέρωθεν τοῦ τέμπλου ἢ τῆς εἰσόδου, εἴτε κρεμασμένα ἐπὶ τῶν πλαγίων τοίχων καὶ τῶν στύλων τοῦ ναοῦ.

Τὸ τέμπλον μὲ τὰς εἰκόνας του καὶ τὰ ἔξω αὐτοῦ εἰκονίσματα ἀποτελοῦν συνήθως τὸν μόνον ζωγραφικὸν διάκοσμον τῶν μικρῶν ναῶν, τῶν ὁποίων κατάλευκα παραμένουν τὰ ἐσωτερικὰ τοιχώματα.

Αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς φορητὰς εἰκόνας τῶν ἐκκλησιῶν εἶναι ἀφιερώματα εὐλαβῶν πιστῶν, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων ἀναφέρει συνήθως μία πολὺ διακριτικὰ γραμμένη εἰς τὴν κάτω παρυφὴν ἢ καὶ ἐντὸς τοῦ κάμπου τῆς εἰκόνος ἐπιγραφή [1], ἄλλοτε διὰ λευκῶν, ἄλλοτε διὰ κιτρινοχρύσων καὶ ἄλλοτε διὰ μελανῶν γραμμάτων, κεφαλαίων ἢ πεζῶν, γραφομένη.

Πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ὅλαι αἱ φορηταὶ εἰκόνες τῆς Πάρου εἶναι ἔργα ἁγιογράφων τοῦ 17ου καὶ τοῦ 18ου αἰῶνος ἀκολουθούντων τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ μάλιστα τὴν κρητικὴν σχολήν, ὀλίγον δὲ ἢ οὐδόλως ἐπηρεασμένων ἀπὸ τὴν τέχνην τῆς Δύσεως. Ἐκ τῶν ἁγιογράφων αὐτῶν ἄλλοι μὲν εἶναι ἐντόπιοι—ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ μοναχοὶ ἢ κληρικοὶ—ἄλλοι δ' ἐπήλυδες, πιθανώτατα Κρῆτες, εἴτε ἐκ τῶν ἐποικησάντων τὴν Πάρον κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος, ὅτε ἡ νῆσος εἶχε σχεδὸν ἐρημωθῆ κατόπιν τῆς

[1]) Πολλὰς τοιαύτας ἐπιγραφὰς ἐδημοσίευσε πρῶτος τὸ 1934 εἰς τὰ Μεσαιωνικὰ Γράμματα (τ. Β' (1934 - 35) σ. 240 - 279), ὁ μακαρίτης Ναουσαῖος γυμνασιάρχης Ἐμμανουὴλ Σαγκριώτης, ἐσχάτως δ' ἐμνημόνευσε τὰς κυριωτέρας ἐξ αὐτῶν καὶ ὁ ζωγράφος κ. Παν. Μαθιόπουλος εἰς τὸ νεωστὶ (1963) ἐκδοθὲν ἔργον του «Πάρος».

καταλήψεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Χαϊρεδδὶν Μπαρμπαρόσσα (1537) καὶ τῆς ἀπαγωγῆς 6000 Παρίων αἰχμαλώτων· εἴτε ἐκ τῶν καταφυγόντων εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὸν μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ Τούρκων πόλεμον τῆς πατρίδος των (1644-1669)[2]. Ἄλλαι πάλιν εἰκόνες—πολὺ ὀλίγαι—φαίνεται ὅτι μετεκομίσθησαν εἰς τὴν νῆσον ἔξωθεν ἢ παρηγγέλθησαν εἰς ἔξω τῆς νήσου φημισμένους Κρῆτας ζωγράφους τῆς ἐποχῆς (Βίκτωρα, Μόσκους κλπ.).

Ἀρκεταὶ ἀπὸ τὰς εἰκόνας ἀναγράφουν τὸ ὄνομα τοῦ φιλοτεχνήσαντος αὐτὰς ζωγράφου, μερικαὶ δ' ἀκόμη καὶ τὴν χρονολογίαν. Μέγας ὅμως ἀριθμὸς αὐτῶν εἶναι ἀνεπίγραφοι καὶ ἀχρόνιστοι, τοῦ χρόνου τῆς ἐκτελέσεώς των συναγομένου μόνον κατὰ προσέγγισιν ἐκ τῆς τεχνοτροπίας των.

ΠΑΡΟΙΚΙΑ

ΝΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗΣ

Εἰκόνες τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου περιβαλλόμεναι ὑπὸ περιτέχνων διατρήτων ξυλίνων πλαισίων, ἄλλοτε ἐπιχρυσωμένων βαφέντων ὅμως λευκῶν πρό τινων ἐτῶν. Τὰ ἐν λόγῳ πλαίσια περιλαμβάνουσι καὶ πολλὰ μικρότερα παλαιὰ εἰκονίσματα.

α) **Εἰκὼν τῆς Παναγίας** (Διαστάσεις 1.05 × 1.35).

Ἡ Θεοτόκος παρίσταται ἐν προτομῇ μέχρι τῆς ὀσφύος, εἰς μέγεθος κατά τι μεγαλύτερον τοῦ φυσικοῦ, ἀριστεροκρατοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστὸν κατὰ τὸν τύπον τῆς Ὁδηγητρίας.

Τὸ βρέφος Ἰησοῦς, καθήμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος τῆς Παναγίας, δὲν ἔχει τὴν συνήθη παιδικὴν ἔκφρασιν ἀλλὰ προσβλέπει τὴν μητέρα του μετὰ στοργῆς μὲν ἀλλὰ μᾶλλον σύννουν, εὐλογοῦν συνάμα διὰ τῆς προτεταμένης δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου.

Ἐξαιρέσει τῶν προσώπων τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅλη ἡ ὑπόλοιπος εἰκὼν καλύπτεται ὑπὸ περιτέχνου ἀργυρᾶς ἐπιχρύσου «ἐσθῆτος» κοσμουμένης καὶ διά τινων πολυτίμων λίθων καὶ μαργαριτῶν[3]. Ἀξία σημειώ-

---

[1]) Cornari, Hist. Cand. B.M. Add. 8637, φ. 93. Πβλ. F. W. Hasluck, BSA XVII (1910-11), σ. 161.

[2]) Προφανῆ ὑπαινιγμὸν μεταναστεύσεως Κρητῶν εἰς Πάρον παρέχει τὸ Κρητικὸν ποίημα τῆς «Λεηλασίας τῆς Παροικίας Πάρου», τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς γεγονότα τοῦ Ἑνετοτουρκικοῦ πολέμου (πρβ. ἰδίᾳ τοὺς στ. 241-246). Τὸ ποίημα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἐμμ. Κριαρᾶ ἐν Ἀθηνᾶς τ. 48 (1938), σ. 127 ἑξ. Περὶ τῆς εἰς τὰς Κυκλάδας μεταναστεύσεως Κρητῶν βλ. τελευταῖον καὶ Β. Σφυρόεραν, Περ. Ἠώς, 1964, σ. 462.

[3]) Τὴν πολυτέλειαν τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ περιγράφει καὶ τὸ παλαιὸν λαϊκὸν τραγούδι, τὸ ἀφηγούμενον τὴν παλαιὰν λεηλασίαν τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ

σεως εἶναι ἡ εἰς τὸ μέσον τοῦ κάτω μέρους τῆς ἐσθῆτος - παρεμβολὴ μικρᾶς εἰκόνος τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.

Τέλος ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος πλὴν τῶν παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπιγραφῶν :

Μ(ήτ)ΗΡ Θ(εο)Υ Η ΕΚΑΤΟΝΤΑΠΥΛΗΑΝΗ
καὶ Ι(ησοῦ)C Χ(ριστὸ)C

εἶναι χαραγμέναι, ἐντὸς μικροῦ ὀρθογωνίου πλαισίου, εἰς τὸ κάτω μέρος, αἱ ἑξῆς συντμήσεις λέξεων καὶ χρονολογία.

ΙΩ : ΝΚ : ΠΤΡ : ΒΒΔ
ΜΡ : ΔΜ : Κ - 1788 - ΤΚΝ
ΒΚΡCΤΗ[1]

καὶ περαιτέρω :

ἐχρυσώθη καὶ ἐκοσμήθη διὰ χειρὸς Δημοσθ. Δημητριάδου
Κωνσ'πολίτου

β) **Εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ**. Τῶν αὐτῶν καὶ ἡ τῆς Παναγίας μεγάλων διαστάσεων (1.03×1.30 μ.) εἶναι καὶ ἡ δεξιᾷ τῆς Ὡραίας Πύλης εὑρισκομένη εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, εἰκονίζουσα τὸν Κύριον ἐν προτομῇ μέχρι τῆς ὀσφύος καὶ εἰς μέγεθος κατά τι μεγαλύτερον τοῦ φυσικοῦ. Ὁ Σωτὴρ παρίσταται ἐνταῦθα ἰσχνὸς καὶ σύννους, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον. Ὡς ἡ τῆς Παναγίας οὕτω καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καλύπτεται δι' ἀργυρᾶς, ἐπιχρύσου «ἐσθῆτος», ἥτις ἀφίνει νὰ φαίνεται μόνον τὸ πρόσωπον. Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἡ προσθήκη εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς ἐσθῆτος μικρᾶς εἰκόνος παριστανούσης τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου.

Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ καλύμματος, πλὴν τῆς ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐπιγραφῆς

Ι(ησοῦ)C Χ(ριστὸ)C Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ

ὑπάρχει κεχαραγμένη ἐντὸς μικροῦ πλαισίου εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς ἐσθῆτος

τῶν Τούρκων (ἔκδ. Ἐμμ. Κριαρᾶ, εἰς Ἀθηνᾶς τ. 48 (1938) σ. 143-144).

. . . .

στ. 474 *καὶ βλέπουν τὴν εἰκόνα σκεπασμένη*
μ' ἀσήμι καὶ χρυσάφι καὶ λιθάρια
καὶ μὲ πολλῶ λογιῶ μαργαριτάρια
ἔτσι καὶ τοῦ Χριστοῦ ἦταν γεμισμένη
ἡ εἰκόνα του ἡ ἁγία ἀσημωμένη

. . . .

. . . .

στ. 503 *καὶ ἡ Καταπολιανὴ ἡ εὐλογημένη*
ἐπόμεινε κι' αὐτήνη κουρσεμένη

[1]) Πανομοιότυπον τῆς ἐπιγραφῆς ἐδημοσίευσεν ὁ Th. Blancard, Les Mavroyéni, 1909 σ. 543.

ὁμοία ἀκριβῶς πρὸς τὴν τῆς Παναγίας ἀφιερωτικὴ ἐπιγραφή, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐνταῦθα ἡ λέξις *Βουκουρέστη* ἐγράφη ὁλόκληρος, πλὴν δὲ ταύτης ὑπάρχει καὶ ἡ ἑξῆς προσθήκη :

παρὰ Γεωργίου ΓΚίκα ἀρχιχρυσοχόου

γ) **Εἰκὼν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου** (εἰς μνήμην τῆς ὁποίας καὶ τιμᾶται ὁ ναός).

Ἡ εἰκὼν αὐτὴ εἶναι μικροτέρα τῶν δύο πρώτων (0.77×0.92) προσαυξάνονται ὅμως αἱ διαστάσεις της (εἰς 1.52×2.10) διὰ τῆς πέριξ αὐτῆς ἀπεικονίσεως 17 ἐν ὅλῳ μικροτέρων εἰκόνων ἤτοι 16 τῶν προφητῶν ἐν προτομῇ καὶ ἄνω ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν.

Πλὴν τῶν προσώπων τῆς Παναγίας, τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς εἰκόνος καλύπτεται δι' ἀργυρᾶς ἐπιχρύσου «ἐσθῆτος» ἐφ' ἧς, πλὴν τῆς μεγάλης ἐπιγραφῆς *Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ*, εἶναι καὶ πάλιν χαραγμένη, κάτωθεν τοῦ μανουαλίου τῆς Κοιμήσεως, ἡ ἑξῆς, κάπως συντομωτέρα τῶν προηγουμένων κτητορικὴ ἐν συντμήσει ἐπιγραφή:

ΙΩ Ν(ι)*Κ*(όλαος) *Π*(έ)*ΤΡ*(ου) *Μ*(αυρο)*Γ*(ένης) Β(οε)*β*(όδας]
Μ(α)*Ρ*(ία) Δ(ό)*Μ*(να) *1788.*

Συμφώνως πρὸς τὰς συνοδευούσας τὰς τρεῖς περιγραφείσας εἰκόνας ἐπιγραφὰς ἀφιερωταὶ αὐτῶν ἐγένοντο ἐν ἔτει 1788 ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Νικόλαος Πέτρου Μαυρογένης, Βοεβόδας Μολδοβλαχίας, γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων πρὸς τὴν πατρίδα του Πάρον δωρεῶν καὶ εὐεργεσιῶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ σύζυγος αὐτοῦ Μαρία καὶ τὰ τέκνα του. Τὰς ἐσθῆτας τῶν εἰκόνων ἐξετέλεσεν ἐν Βουκουρεστίῳ ὁ ἀρχιχρυσοχόος Γκίκας—σύνηθες ρουμανικὸν ὄνομα—ἐχρύσωσε δὲ καὶ ἐκόσμησεν ὁ Κωνσταντινουπολίτης Δημοσθένης Δημητριάδης. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὰς ἀργυρᾶς ἐσθῆτας. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐπενδυθεῖσαν δι' αὐτῶν γραπτὴν εἰκόνα, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ἁδρὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Παναγίας καὶ τὴν αὐστηράν της ἔκφρασιν, θὰ πρέπει νὰ τὴν τάξωμεν εἰς χρόνους κατὰ ἕνα τοὐλάχιστον αἰῶνα παλαιοτέρους τῆς ἐσθῆτος. Τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Κοιμήσεως. Εἶναι μάλιστα πιθανόν, ὅτι αἱ εἰκόνες αὗται θὰ ἐξετελέσθησαν ἐν Μολδοβλαχίᾳ ὑπό τινος τῶν πλανήτων Ἑλλήνων ἁγιογράφων, οἵτινες ἐξυπηρέτουν τὰς πυκνὰς κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἑλληνικὰς κοινότητας τὰς ἐγκατεστημένας ἐν Ρουμανίᾳ, θὰ ἐστάλησαν δ' ἐκεῖθεν ὑπὸ τοῦ Μαυρογένους τὸ 1788 εἰς Πάρον, ἀφ' οὗ ἐφωδιάσθησαν εἰς Βουκουρέστιον διὰ τῶν ἀργυρῶν των ἐσθήτων καὶ τοῦ ἄλλου των διακόσμου, ἵνα κοσμήσωσι τὸ τέμπλον τοῦ μεγάλου ναοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν στερέωσιν εἶχεν ἀναλάβει ἡ αὐτὴ οἰκογένεια.

Ὡς θὰ παρετήρησεν ἤδη ὁ ἀναγνώστης εἰς πάσας τὰς ἀφιερωτικὰς τῶν εἰκόνων ἐπιγραφὰς τῆς οἰκογενείας Μαυρογένους προτάσσεται τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχηγοῦ, Νικολάου Πέτρου Μαυρογένους, τὸ δίγραμμα *ΙΩ*. Τοῦτο ὑπὸ πάντων τῶν ἐκδοτῶν τῆς ἐπιγραφῆς[1] συμπληροῦται εἰς Ἰωάννης. Ἀλλ' ἐρωτᾶται: διατί ἀφ' οὗ ὁ ἀφιερωτὴς ὠνομάζετο Πέτρος προτάσσεται αὐτοῦ καὶ τὸ Ἰωάννης; Τὴν ἀπάντησιν μᾶς δίδουν τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ αἱ διαταγαὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας, εἰς τὰς ὁποίας τῶν ὑπογραφῶν τῶν ἀρχόντων προτάσσεται πάντοτε τὸ δίγραμμα ΙΩ ἢ ΙΟ. Ἑρμηνεύεται δὲ τὸ ΙΩ ἢ ΙΟ τοῦτο κατὰ ποικίλους τρόπους. Πάντως δὲν δύναται νὰ σημαίνῃ *ἐγὼ* ἢ *ἡμεῖς*, ὡς θὰ ἠδύνατό τις εὐλόγως νὰ ὑποθέσῃ, διότι συνοδεύει συχνάκις τὰς ἀντωνυμίας ταύτας[2]. Κατὰ τὸν ἐσχάτως πραγματευθέντα περὶ αὐτοῦ Ρουμᾶνον Emil. Virtosu[3] τὸ συμπίλημα *Ιῶ*, συντομογραφία τοῦ ὀνόματος *Ἰωάννης*, ἕλκει τὴν καταγωγήν του ἀπὸ βουλγαρικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν, ὁ ὁποῖος ἀπεμιμεῖτο τὴν ὑπογραφὴν τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ τὸ συμπίλημα *Ιῶ* καθιερώθη εἰς τὰ σλαβωνικὰ ἔγγραφα τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας ὡς σύμβολον ἡγεμονικῆς ἀξίας, κακῶς δὲ ἐκλαμβάνεται ὡς συντομογραφία τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος *Ἰωάννης*.

δ) **Ἁγία Τριάς**. Εὑρίσκεται ὑπεράνω τῆς Ὡραίας Πύλης. Ἔχει τὸ σχῆμα πλαγιαστοῦ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου διαστάσεων 0.47×1.23 μ. Ἐπὶ τοῦ ὁλοχρύσου κάμπου τοῦ πίνακος (πίν. 34α, β) εἰκονίζονται ἐν τῷ μέσῳ, καθήμενοι ἐπὶ πολυτελοῦς ἀνακλίντρου ρυθμοῦ baroque, ὁ γηραιὸς Πατήρ, ἔχων δεξιᾷ του τὸν Υἱὸν Χριστόν, μεταξὺ δὲ τῶν κεφαλῶν των τὸ Ἅγ. Πνεῦμα ἐν εἴδει λευκῆς περιστερᾶς μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας, ἐν ᾧ ἡ τὸ βάθος τῆς συνθέσεως σχηματίζουσα ράχις τοῦ ἀνακλίντρου κοσμεῖται διὰ πλήθους νεαρῶν κεφαλῶν ἀγγέλων. Ὁ γηραιὸς λευκογένειος Πατὴρ εἶναι ἐνδεδυμένος λευκὸν χιτῶνα μετὰ σήματος (clavus) καὶ ἐπ' αὐτοῦ λευκὸν ἱμάτιον καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου. Ὁ νέος καστανόκομος Υἱὸς Χριστός, ἐνδεδυμένος ἀνοικτόχρωμον χιτῶνα μετὰ σημείου, φέρει ἱμάτιον ζωηροῦ ἐρυθροῦ χρώματος καταπίπτον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ του ὤμου. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστόν, ἐσταχωμένον τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐστηρά, ἡ δὲ τοῦ Υἱοῦ μειλιχία.

---

[1]) Γ. Λαμπάκη (Δελτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρείας Α', 1892 σ. 105), Th. Blancard (Les Mavroyéni, Paris 1909, σ. 543), Κ. Ναυπλιώτου (Ἑκατονταπυλιανῆς Πάρου τὰ σωζόμενα 1912, σ. 65), F. W. Hasluck (The Church of our Lady of the Hundred Gates in Paros, 1921, σ. 74 ἀρ. 28, ὅστις τὸ ΜΓ ἐσφαλμένως συμπληρώνει Μέγας, δέον Μαυρογένης), Γ. Κορρέ (Ἡ Ἑκατονταπυλιανὴ τῆς Πάρου, 1954 σ. 122), Π. Μαθιοπούλου (Ἡ Πάρος, 1963, σ. 37)

[2]) Βλ. σχετικῶς Εὐλόγιον Κουρίλαν, εἰς Μνήμην Σπ. Λάμπρου, ἐν Ἀθήναις 1935 σ. 245.

[3]) Titulatura Domnilor si asocierea la Domnie in Tara Romineasca si Moldova, Bucuresti 1960, σ. 11-101.

Ἑκατέρωθεν τοῦ ἀνακλίντρου εἰκονίζονται, ἀμφότεροι ὄρθιοι εἰς στάσιν δεήσεως, ἐστραμμένοι καὶ προσκλίνοντες πρὸς τὴν Ἁγ. Τριάδα, ἀριστερᾷ μὲν ἡ Θεοτόκος, δεξιᾷ δὲ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Τέλος τὰ δύο ἄκρα τοῦ πίνακος καταλαμβάνουσι πολυάριθμα ἀγγελικὰ τάγματα, προσκλίνοντα καὶ ταῦτα πρὸς τὴν κεντρικὴν σύνθεσιν τῆς Ἁγ. Τριάδος. Ἑκάστης ὁμάδος τῶν ταγμάτων προηγοῦνται τρεῖς ἄγγελοι. Ἐκ τούτων οἱ μὲν τῆς ἀριστερᾶς ὁμάδος, χαρακτηριζομένης διὰ τῆς ἐπιγραφῆς Ἰ(ησοῦ)C, κρατοῦσιν ἕκαστος ἀνὰ ἓν σύμβολον σχετικὸν πρὸς τὸ σταυρικὸν πάθος τοῦ Χριστοῦ (σταυρόν, λόγχην κλπ.), οἱ δὲ τῆς δεξιᾶς, χαρακτηριζομένης διὰ τῆς ἐπιγραφῆς Θ(εὸ)C σύμβολα σχετιζόμενα πρὸς τὴν Π. Διαθήκην (ἠνθισμένην ῥάβδον, τρικήριον κλπ.).

Τὴν ὅλην εἰκόνα χαρακτηρίζει ἔντονον πλάσιμον τῶν μορφῶν, ὀρθαὶ ἀναλογίαι τῶν σωμάτων καὶ ζωηραὶ ἀντιθέσεις τῶν χρωμάτων. Ποῖος δὲ ὁ ζωγράφος, ὅστις τὴν ἐφιλοτέχνησε, διδάσκει ἐπιγραφὴ εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος λέγουσα διὰ μὲν κεφαλαίων γραμμάτων

χεὶρ Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου

δι' ἐπισεσυρμένης δὲ γραφῆς *σίφνιου*.

Τέλος τὴν κάτω παρυφὴν τοῦ ὅλου πίνακος καταλαμβάνει μεγαλογράμματος ἐπιγραφή, ἑρμηνεύουσα θεολογικῶς τὴν σύνθεσιν τῆς εἰκόνος, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας προστίθεται ἡ χρονολογία τῆς ἐκτελέσεως ΑΨΝΘ (=1759).

ε) **Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.** Εἰκονίζεται ἐπὶ τῆς μονοφύλλου τοξωτῆς βορείου θύρας τοῦ τέμπλου. Διαστάσεις: 1.16×2.30 μ. (πίν. 35). Ὁ Ἀρχάγγελος, ὁλόσωμος φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς περίτεχνον στρατιωτικὸν κάλυμμα, εἶναι ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολὴν ἤτοι διάχρυσον θώρακα πλουσίως κεκοσμημένον, χλαμύδα ἐρυθρὰν κομβουμένην ἔμπρὸς καὶ καταπίπτουσαν ὄπισθεν εἰς πλουσίας πτυχάς, καὶ κατακόσμους ἐνδρομίδας εἰς τοὺς πόδας. Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς δόρυ, διὰ δὲ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς μικρὸν ὁμοίωμα βρέφους ἐσπαργανωμένου, συμβολίζον τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνδρός, τὸν ὁποῖον ποδοπατεῖ[1]. Ὁ τελευταῖος οὗτος, κείμενος ἐκτάδην ὑψώνει ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας εἰς κίνησιν ἱκεσίας.

Ἀριστερᾷ κάτωθεν τῆς πτέρυγος τοῦ ἀρχαγγέλου εἶναι γεγραμμένη διὰ λευκοῦ χρώματος ἡ χρονολογία ΑΧξϛ' (=1666). Καὶ περαιτέρω ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου Σκλεροῦ.

[1]) Πρέπει ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ ὅτι δύο μικροὶ γυμνοὶ ἄνθρωποι μὲ ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας κάθηνται ἐπὶ τῆς ἄκρας δεξιᾶς χειρὸς τοῦ ἀρχαγγέλου, καθ' ὃ σημεῖον αὕτη κρατεῖ τὸ δόρυ. Ἐπειδὴ ὁ ἀρχάγγελος ζυγίζει τὰς ψυχάς, ὡς βλέπομεν εἰς τὴν παράστασιν τῆς Δευτέρας Παρουσίας, εἰκονίζεται καὶ ἐδῶ ἀναμφιβόλως ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας του τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

«Τὰ σπίτια τοῦ Σκληροῦ τὰ κεντημένα» ἀναφέρονται εἰς τὸ περὶ Λεηλασίας τῆς Παροικιᾶς ποίημα (στ. 642) (Ἀθηνᾶς τ. 48 1935, σ. 148).

Ἂν ἐξαιρέσῃ κανεὶς τὴν ἐντελῶς λαϊκοῦ τύπου μορφὴν τοῦ ποδοπατουμένου ἐπιθανατίου ἀνδρὸς—ἥτις καὶ ἔχει ἀσφαλῶς ἀναζωγραφηθῆ καὶ παραμορφωθῆ—κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀρχαγγέλου φαίνεται ἔργον ἁγιογράφου μιμουμένου ἐπιτυχῶς καλοσχεδιασμένον καὶ ῥωμαλέον παλαιότερον πρότυπον. Τόσον ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου ὅσον καὶ ἡ στάσις τοῦ ἀρχαγγέλου καὶ ἡ πλουσία ρεαλιστική, πλὴν σκληρῶς ἀποδοθεῖσα, πτυχολογία τῆς χλαμύδος του, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ δι' ἐρωτιδέων διακόσμησις τοῦ θώρακος αὐτοῦ, μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ ἐκτελέσας τὴν εἰκόνα ἀνώνυμος ἁγιογράφος μιμεῖται μακρινὰ πρότυπα τῆς Ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως.

ϛ) **Ὁ Χριστὸς νεκρός.** Εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ τέμπλου ὑπεράνω τῆς πύλης τῆς προσκομιδῆς, ἔχει σχῆμα πλαγιαστοῦ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου διαστ. 1.16×0.50. Ὁ Σωτὴρ εἰκονίζεται νεκρὸς καὶ γυμνὸς ἐξηπλωμένος ἐπὶ ὁριζοντίας πλακός, μὲ τὸ σῶμα κλῖνον ἰσχυρῶς πρὸς τὸν θεατήν. Αἱ σάρκες του ἔχουν χρῶμα ὠχροπράσινον. Ὄπισθέν του, κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος ἵσταται, χονδρὸς καὶ σκοτεινόχρωμος ἀλλὰ κολοβός, ὁ σταυρὸς τῆς Σταυρώσεως. Ἑκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ εἰκονίζεται ἐν προτομῇ ἀνὰ εἷς ἄγγελος, μὲ κόκκινον ἱμάτιον καὶ πρασίνας πτέρυγας, κλίνων τεθλιμμένος πρὸς τὸν Χριστόν.

Ἡ ἀγνώστου τεχνίτου, καλῆς δ' ὁπωσδήποτε τέχνης, εἰκὼν αὕτη, παριστάνουσα τὸν Χριστὸν ὅπως εἰς τὸν ἐπιτάφιον θρῆνον ἀλλ' ἄνευ τῶν θρηνούντων αὐτὸν θνητῶν προσώπων τοποθετημένη δ' ὑπεράνω τῆς θύρας τῆς προσκομιδῆς, ἔχει ἐδῶ μᾶλλον εὐχαριστιακὸν χαρακτῆρα, ἐνθυμίζει δὲ ζωηρῶς ἀνάλογον παράστασιν εὑρισκομένην εἰς τὴν ἁψῖδα τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐν Σάμαρῃ τῆς Μεσσηνίας ναοῦ, ἔνθα ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται μόνος, ἐκτάδην ἐπὶ λίθου, ἑκατέρωθεν δ' αὐτοῦ ἵσταται ἀνὰ ἓν Σεραφείμ[1]. Ἐνθυμίζει ἀκόμη καὶ τὸν κεντητὸν ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Σόφιας[2], ἐπιτάφιον τοῦ Μπάτσκοβο, ἔνθα ὅμως οἱ δύο ἄγγελοι κρατοῦσι ῥιπίδια.

ζ) **Ἐσταυρωμένος.** Εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ ὄπισθεν τῆς Ἁγ. Τραπέζης ὑψηλοῦ ξυλίνου σταυροῦ τῆς σταυρώσεως. Ὄπισθεν καὶ εἰς τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος εὑρίσκεται ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Ἰωάννη Σκορδείλη

Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Σκορδίλης ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Πάρου (Α Β Μ Ε Θ' σ. 202 ἀρ. 22 καὶ κατωτέρω) καὶ ἄλλων νή-

[1]) Εἰκὼν παρὰ G. Millet, Recherches sur l'iconographie de l'Évangile, σ. 499, εἰκ. 536.

[2]) G. Millet, Broderies religieuses de style byzantin, Paris 1947, πίν. 179.

σων τοῦ Αἰγαίου (Κύθνου [1], Μήλου [2], Κιμώλου, Σικίνου [3], Μυκόνου [4]) εἶναι δὲ καὶ αὐτὸ κρητικῆς προελεύσεως [5]. Εἰς τὸν χειρόγραφον ὑπ' ἀρ. 212 νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου τῶν Γ. Ἀρχείων τοῦ Κράτους ἀναφέρεται τρὶς Ἰωάννης Σκορδίλης δοττόρος, διὰ τὰ ἔτη 1716 φ. 6r, 1730 φ. 13v καὶ 1732 φ. 39r. Δὲν εἶναι ἀπίθανον οὗτος νὰ εἶναι καὶ ὁ ἀφιερωτὴς τοῦ Ἐσταυρωμένου.

Ὁ Λαμπάκης (Δελτ. Χρ. Ἀρχ. Ἑτ. Α', 107), ἄγνωστον ποῦ στηριζόμενος, θεωρεῖ τὸν Ἐσταυρωμένον ὡς ἔργον τοῦ 1660. Πιθανώτερον δύναται οὗτος νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος.

ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

α) **Εἰκὼν Παναγίας** (πίν. 36). Εὑρίσκεται εἰς τὸ μαρμάρινον τέμπλον (διαστάσεις 0.70×0.90). Εἶναι τοῦ τύπου τῆς Ὁδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης. Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου ἐντὸς μικρῶν κύκλων ἡ συντετμημένη ἐπιγραφὴ Μ(ήτ)Ρ Θ(εο)Υ. Ἀριστερᾷ τῆς κεφαλῆς τῆς Θεοτόκου ἡ ἐπιγραφή: Η ΕΛΕΟΥΣΑ παρὰ δὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ Χριστοῦ Ι(ησοῦ)C Χ(ριστό)C.

Ἡ Παναγία φορεῖ πρασινοκύανον χιτῶνα, τοῦ ὁποίου φαίνεται μόνον μικρὸν κατὰ τὸν λαιμὸν τμῆμα καὶ τὸ ταινιωτὸν ἀκρομάνικον. Ἐπ' αὐτοῦ φέρει ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ σύνηθες βαθυπόρφυρον μαφόριον. Ὁ νεαρὸς Χριστός, ἐνδεδυμένος ἀνοικτὸν ἐλαιόχρουν χιτῶνά τε καὶ ἱμάτιον, διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον τὸ εἰλητὸν τοῦ Νόμου.

Αἱ πτυχαὶ τοῦ μαφορίου τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ Χριστοῦ ἀπεδόθησαν ἄκαμπτοι καὶ σκληραί. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου μητρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι ἤρεμος καὶ γλυκεῖα, τὰ δὲ πρόσωπα φωτεινὰ καὶ μὲ ὁμαλὸν σκιοφωτισμόν.

Εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ πίνακος ἐσχεδιάσθη τὸ ἐν εἰκόνι 20 σύμπλεγμα, ἀναγινωσκόμενον:

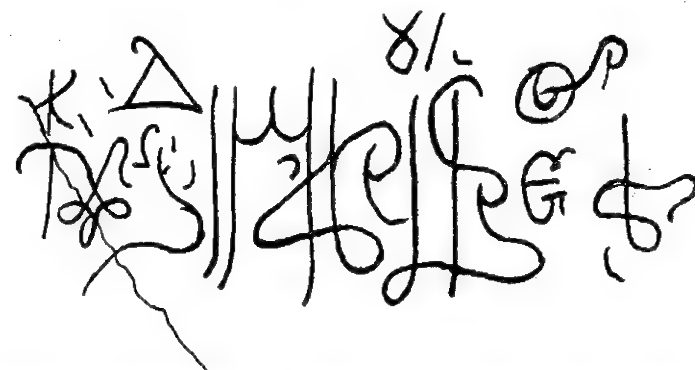
διὰ χειρὸς Δημητρίου ἱερέως

β) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ τέμπλον. Διαστ. 0.65×0.80. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον ἐφ' οὗ τὸ κατὰ Ἰωάννην (8, 12) χωρίον:

Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν μοι κλπ.

[1]) Ἀντ. Βάλληνδα, Κυθνιακά, 1882, σ. 35, 51, 76.
[2]) Ἰωσὴφ Χατζηδάκη, Ἱστορία τῆς Μήλου, σ. 237.
[3]) Ζαφ. Γαβαλᾶ, Ἡ Σίκινος, ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 48, σημ. 3.
[4]) Β. Σφυρόερας περ. Ἠώς 1964, σ. 462.
[5]) Βλ. σχετικῶς G. Gerola ἐν Annuario della R. Scuola Arch. Italiana di Atene III, σ. 235, IV-V, σ. 218, VI-VII, σ. 72.

Ὁ Χριστὸς φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Τὸ πρόσωπόν του εἶναι σκοτεινόν, κατὰ κρητικὴν τεχνοτροπίαν 17ου αἰῶνος.

Εἰκ. 20. Ἡ καλλιτεχνικὴ ὑπογραφὴ τοῦ ἁγιογράφου ἱερέως Δημητρίου.

γ) **Παναγία Ἑκατονταπυλιανὴ** (σήμερον εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ ναοῦ). Δίζωνος εἰκών, Παναγίας ἄνω καὶ πλοίου κάτω (πίν. 37): Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου, ἐντὸς ἐρυθρῶν κύκλων, ἡ συντετμημένη ἐπιγραφὴ *Μ(ήτ)ηρ Θ(εο)ῦ* καὶ παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Παναγίας *Ἡ ἁγία Ἑκατωνταπηλυανή.* (Διαστάσεις 0.61×0.86).

Ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται κατὰ τὸν τύπον τῆς Ὁδηγητρίας, μὲ τὸν Χριστὸν καθισμένον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ της βραχίονος.

Μήτηρ καὶ υἱὸς φέρουσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς βασιλικὸν στέμμα. Τῆς Παναγίας εἰδικῶς τὸ στέμμα κρατοῦσι διὰ τῆς προτεταμένης χειρός των ἀνὰ εἷς ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς της ἱπτάμενος ἄγγελος [1]. Ἡ Παναγία φορεῖ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ σύνηθες βαθυπόρφυρον μαφόριον ὑπεράνω τοῦ χιτῶνος, τοῦ ὁποίου φαίνεται μόνον μικρὸν παρὰ τὸν λαιμὸν τμῆμα καὶ τὸ ἀκρομάνικον.

Ὁ Χριστὸς φορεῖ ἐρυθρὸν χιτῶνα καὶ ἀνοικτόχρωμον ἱμάτιον καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν κυματίζον εἰλητάριον, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τοῦ Ἡσαΐου (ξα', 1) ἐπιγραφή:

Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι...

Τῆς Παναγίας τὰ χαρακτηριστικὰ ἀπεδόθησαν ἁδρὰ καὶ ἡ ἔκφρασις σοβαρά, τοῦ νεαροῦ ὅμως Χριστοῦ ἡ ἔκφρασις εἶναι μᾶλλον ὡρίμου ἀνδρὸς ἢ παιδίου, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου τὸ στέμμα του μαρτυρεῖ δυτικὴν ἐπίδρασιν. Τῆς Ἰταλικῆς ὡσαύτως Ἀναγεννήσεως τὴν ἐπίδρασιν δεικνύει καὶ ἡ ἔκφρασις τῶν κρατούντων τὸ στέμμα τῆς Παναγίας ἀγγέλων.

[1]) Βλέπε σχετικῶς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο τὰ λεχθέντα εἰς σ. 58 τοῦ παρόντος τεύχους τοῦ Ἀρχείου.

Εἰς τὴν κάτω ζώνην τοῦ πίνακος εἰκονίζεται τρικάταρτον καράβι μὲ ἀνοικτὰ τὰ λευκὰ πανιά του, πλέον ἐπὶ κυματώδους θαλάσσης πρὸς βράχον εἰκονιζόμενον δεξιᾷ.

Ἐπὶ τοῦ κάμπου τῆς εἰκόνος ἐπιγραφὴ διὰ λευκῶν γραμμάτων γεγραμμένη λέγει:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Φραντζέσκου Νατάλλη.

Τὸ ἐπώνυμον Νατάλλης τὸ πρῶτον ἐνταῦθα συναντᾶται. Θὰ πρόκειται βεβαίως περὶ ναυτικοῦ, εἴτε ἁπλῶς περὶ μακρόθεν ἐλθόντος ὡς προσκυνητοῦ τῆς Καταπολιανῆς, εἴτε σωθέντος ἐκ ναυαγίου κατόπιν ἐπικλήσεώς του πρὸς τὴν Παναγίαν τῆς Πάρου.

Τέχνη μᾶλλον τοῦ 18ου αἰῶνος.

ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΑΓ. ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ
(Νοτίως τοῦ Ἁγίου Βήματος τῆς Καταπολιανῆς)

α) **Κοσμᾶς καὶ Δαμιανός,** Εἰς τὸ τέμπλον. (Διαστ. 0.55×0.70 μ.). Ὁ Κοσμᾶς φορεῖ χιτῶνα πράσινον καὶ κόκκινον ἱμάτιον. Κρατεῖ μὲ τὰς δύο του χεῖρας νάρθηκα. Ὁ Δαμιανὸς φορεῖ βαθυπράσινον χιτῶνα καὶ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον κρατεῖ δὲ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ἰατρικόν τι ἐργαλεῖον, ὅμοιον πρὸς σημερινὸν ἀκουστικόν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς νάρθηκα. Ὁ κάμπος πορτοκαλιόχρους. Τέχνη μετρία τοῦ τέλους τοῦ 17ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

β) **Παναγία Ὁδηγήτρια,** ἀριστεροκρατοῦσα τὸν Χριστόν, ὅστις φορεῖ κόκκινον ἀνοικτὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον (διαστ. 0.55×0.70).

Κάτω ἀριστερᾷ διὰ λευκῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Χεὶρ Πέτρου Γοργοστάρη

Ὁ ζωγράφος οὗτος εἶναι ἄλλοθεν ἄγνωστος.

γ) **Χριστὸς Παντοκράτωρ** ἐν προτομῇ (0.55×0.70). Φορεῖ χιτῶνα κόκκινον καὶ βαθυπράσινον ἱμάτιον. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον ἐφ᾽ οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἰω. 8, 12):

Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου κλπ.

Κάτω ἀριστερᾷ διὰ λευκῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

(χεὶρ) *Πέτρου Γοργοστάρη.*

Μέσων ἢ τέλους 18ου αἰῶνος.

δ) **Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος** πτερωτὸς καὶ ἐν προτομῇ. Φορεῖ βαθυπρασίνην μηλωτὴν καὶ ἐπ᾽ αὐτῆς ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν εἱλητὸν καὶ σταυρόν.

Τέχνη μετρία τῶν μέσων ἢ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος.

Παροικιά. Καταπολιανή. Θύρα τέμπλου. Ἀρχάγγελος Μιχαήλ (βλ. σελ. 70).

Παροικιά. Καταπολιανή. Παρεκκλήσιον Ἁγ. Νικολάου. Παναγία ἡ Ἐλεοῦσα. Ἔργον τοῦ ἱερέως Δημητρίου (βλ. σελ. 72).

Παροικιά. Καταπολιανή. Παρεκκλήσιον Ἁγ. Νικολάου. Παναγία Ἑκατονταπυλιανὴ μετ' ἀπεικονίσεως πλοίου (Βλ. σελ 73).

Παροικιά. Καταπολιανή. Παναγία ἡ 'Αμόλυντος (βλ. σελ. 75).

ΕΙΚΟΝΕΣ ΔΙΕΣΠΑΡΠΑΡΜΕΝΑΙ ΑΝΑ ΤΟΝ ΝΑΟΝ ΤΗΣ ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗΣ

α) **Ἡ Παναγία μὲ τὰ σύμβολα τοῦ πάθους** (πίν. 38). Εὑρίσκεται ἐντὸς ἰδιαιτέρου προσκυνηταρίου τοποθετημένου σήμερον παρὰ τὸν ΝΔ. πεσσὸν τοῦ κυρίως ναοῦ. Διαστάσεις 0.76×1.03 μ.

'Επὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου τοῦ πίνακος εἰκονίζεται ἡ Παναγία ἐν προτομῇ κρατοῦσα καθισμένον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ της βραχίονος τὸν νεαρὸν Χριστόν, ὅστις, ἔμφοβος, πιάνει μὲ τὰς δύο του χεῖρας τὴν δεξιὰν χεῖρα τῆς μητρός του, ἐν ᾧ συνάμα στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν δεξιᾷ ὑπεράνω ἐν ἡμιτόμῳ εἰκονιζόμενον ἀρχάγγελον (Γαβριὴλ) κρατοῦντα ὑψωμένον τὸν σταυρόν. Συμμερικῶς πρὸς τὸν Γαβριὴλ εἰκονίζεται ἀριστερᾷ ἄλλος ἀρχάγγελος (Μιχαὴλ) κρατῶν καὶ αὐτὸς σύμβολα τοῦ πάθους: λόγχην καὶ σπόγγον.

Ἡ Παναγία φορεῖ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ὑπεράνω βαθυκυάνου χιτῶνος μὲ ταινιωτὰ ἀκρομάνικα, τὸ σύνηθες βαθυπόρφυρον μαφόριον, ἐν ᾧ ὁ Χριστὸς εἶναι ἐνδεδυμένος ἐλαιόχρουν χιτῶνα ἐζωσμένον μὲ κόκκινην ζώνην καὶ ἱμάτιον πορτοκαλὶ φωτιζόμενον μὲ χρυσοκονδυλιές. Οἱ φωτοστέφανοι τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ κοσμοῦνται διὰ γραμμικοῦ κυματιστοῦ κοσμήματος. 'Αριστερᾷ τῆς κεφαλῆς τῆς Παναγίας εἶναι γεγραμμένη ἡ ἐπιγραφὴ *Η ἀμώλιντος*, δεξιᾷ δὲ μεταξὺ Γαβριὴλ καὶ Χριστοῦ:

ὁ τὸ χαῖρε πρὶν τῇ Πανάγνῳ μινήσας
τὰ σήμβωλα νῖν τοῦ πά/θους προδικνίει.

Ὁ περιγραφεὶς τύπος εἰκόνος ἦτο συνηθέστατος κατὰ τὸν 16ον καὶ τὸν 17ον αἰῶνα ἐφαρμοσθεὶς ὑπὸ ὀνομαστῶν ζωγράφων (Μιχ. Δαμασκηνοῦ, 'Εμμ. Τζανφουρνάρη, 'Εμμ. Λαμπάρδου κλπ.) καὶ ἐπαναλαμβανόμενος ἔκτοτε σχεδὸν ἀπαράλλακτος. 'Εν αὐτῇ τῇ Πάρῳ ὑπάρχουσιν ἀκόμη ἄλλαι 6 ἢ 7 εἰκόνες τοῦ αὐτοῦ τύπου, ὅστις παλαιότερον μὲν ἐθεωρεῖτο δημιουργηθεὶς ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ζωγράφου τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰ.[1] 'Ανδρέα Ρίτζου (Rico)[2], ἀπεδείχθη δ' ὅμως, ὅτι, ὡς σύνθεσις ὑφίστατο ἤδη ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος (1192), ὡς μαρτυρεῖ τοιχογραφία τῆς ἐν Κύπρῳ Παναγίας τοῦ 'Αράκου[3], μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐκεῖ ἡ Παναγία εἰκονίζεται ὁλόσωμος καὶ ὀρθία φέρουσα ἐξηπλωμένον ἐπὶ τῶν βραχιόνων της τὸν νεαρὸν Χριστόν, δίκην 'Αναπεσόντος, ἐν ᾧ ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, εἰκονίζονται οἱ δύο ἀρχάγγελοι

---

1) M. Chadjidakis, Icônes de St Georges des Grecs et de la collection de l'Institut Hellénique, Venise (1962), σ. 40.

2) Ph. Schweinfurth, Gesch. der Russ. Malerei, Haag. 1930, σ. 403 καὶ Wulff-Alpatof, Denkmäler der Ikonenmalerei 222-223.

3) Γ. Α. Σωτηρίου, Α. Ε. 1953-54 εἰς μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου Α', σ. 87 ἑξ. πίν. 1.

κρατοῦντες τὰ σύμβολα τοῦ πάθους. Οὐδ' εἶναι μοναδικὸν τὸ παράδειγμα τῆς Κύπρου· διότι τοιχογραφίας μὲ ὀρθίαν πάλιν τὴν Παναγίαν καὶ κρατοῦσαν ὕπτιον τὸν νεαρὸν Χριστόν, ὅστις ἔντρομος προσβλέπει τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ κρατοῦντα τὸν σταυρὸν τοῦ Πάθους, συναντῶμεν ἐπίσης κατὰ μὲν τὸν 14ον αἰ. εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ζίτσας[1] καὶ τοῦ Κόντσε[2] τῆς Παλαιᾶς Σερβίας, κατὰ δὲ τὸν 15ον (1482) εἰς τὴν Κουμπελίδικην τῆς Καστοριᾶς[3].

Ἡ ἡμετέρα εἰκὼν μὲ τὸ σκοτεινὸν καὶ εἰς ὀλίγα μόνον προέχοντα μέρη φωτιζόμενον πρόσωπον τῆς Παναγίας, τὴν αὐστηρὰν ἱερατικὴν καὶ ἀφηρημένην ἔκφρασιν αὐτῆς καὶ τὰς ἐντελῶς γεωμετρικὰς πτυχὰς τοῦ μαφορίου της, ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς καλῆς ποιότητος ἔργον Κρητὸς ζωγράφου τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος, μιμουμένου καὶ αὐτοῦ πιστῶς τὸν τύπον τοῦ Ἀνδρέα Ρίτζου[4].

β) Εἰκὼν τοῦ **Χριστοῦ ὡς Μεγάλου Ἀρχιερέως**. Εἶναι ἐζωγραφημένη ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ξυλογλύπτου δεσποτικοῦ θρόνου τοῦ κυρίως ναοῦ. (Διαστάσεις 0.43×0.98).

Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται καθήμενος ἐπὶ θρόνου φέρων τὴν ὁλόχρυσον στολὴν ἀρχιερέως καὶ εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἰω. 8, 12):

ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

Ἄλλη ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ κάμπου τῆς εἰκόνος λέγει:

ΙC - ΧC βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων
κ(αὶ) κ(ύριο)ς τῶν κυριευόν-
των κ(αὶ) μέγας ἀρχιερεύς.

Καὶ κατωτέρω:

ΑΨΝΘ' (1759) Ἰουνίου Β'. Διὰ χειρὸς Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου

Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ αὐτοῦ Σιφνίου ἁγιογράφου, ὅστις ἐφιλοτέχνησε καὶ τὴν ὑπεράνω τῆς Ὡραίας Πύλης εἰκόνα τῆς Ἁγ. Τριάδος·

---

[1]) Vlad. Petkovič, Starinar 1909, I, σ. 64.

[2]) Lazar Mircovič, Actes du IVe Congrès Internat. des Études byz., Sofia 1936, σ. 132, εἰκ. 65.

[3]) Ἀ. Ὀρλάνδος ἐν Α.Β.Μ.Ε., τ. Δ', 1938, εἰκ. 94. Βλ. καὶ Στ. Πελεκανίδη, Καστοριά, Θεσσαλονίκη 1953, πίν. 117α.

[4]) Ἀπεικόνισιν τῆς Παναγίας τοῦ Ρίτζου εὑρισκομένης ἄλλοτε ἐν Φλωρεντίᾳ σήμερον δὲ εἰς τὴν Reale Galleria τῆς Πάρμας (ὑπ' ἀρ. 447) βλ. παρὰ L. Mircovič ἔ.ἀ., σ. 130 καὶ παρὰ L. Marcucci, Gallerie Naz. di Firenze, I dipinti Toscani κλπ., εἰκ. 28. Ἄλλη αὐθεντικὴ εἰκὼν τῆς Παναγίας τοῦ Ρίτζου μὲ τὰ σύμβολα τοῦ πάθους εὑρίσκεται εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Χριστοδούλου τῆς ἐν Πάτμῳ Μ. Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (εἰκών της ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἄννης Χατζηνικολάου, Πάτμος, Ἀθήνα 1957, πίν. XXXII).

γ) **Τὸ ἐπὶ σοὶ χαίρει τῆς Θεοτόκου** (πίν. 39α, β) (διαστάσεις 0.65 μ.× 1.16 μ.). Ἡ εἰκὼν αὕτη ἦτο ἄλλοτε ἀνηρτημένη εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ νάρθηκος τοῦ κυρίως ναοῦ. Σήμερον φυλάσσεται εἰς τὸ ΒΔ. κελλίον τοῦ συγκροτήματος.

Ὁ πίναξ περιλαμβάνει ὡς κεντρικὸν θέμα τὴν Ἀποθέωσιν τῆς Παρθένου. Ἡ Παναγία εἰκονίζεται πράγματι εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνος ἐπὶ νέφους, ἔνθρονος καὶ βρεφοκρατοῦσα, πατοῦσα ἐπὶ Χερουβεὶμ καὶ συνοδευομένη ὑπὸ τροχῶν, ἀγγελικῶν ταγμάτων καὶ κεφαλῶν ἀγγέλων. Εὐθὺς ὑπεράνω της παρίσταται, ἐντὸς δύο τεμνομένων πρασίνων τετραγώνων μὲ χρυσᾶς ἀκτῖνας, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς, ὑπεράνω δὲ τούτου διαφαίνεται ἀχνὰ μὲ ἀνεμιζόμενον ῥόδινον ἱμάτιον, ὁ Παλαιὸς τῆς Ἡμερῶν, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου φέρουσαν σταυρὸν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς *ὁ ἐμὸς κόσμος*.

Κάτωθεν τοῦ νέφους τῆς Θεοτόκου εἰκονίζεται ἀριστερᾷ μὲν ὁ Ἥλιος, δεξιᾷ δ' ἡ Σελήνη καὶ ἀστέρες καὶ ὑπὸ τούτους ὁ ἐν Ἐδὲμ Παράδεισος ὑπὸ μορφὴν προοπτικῶς εἰκονιζομένου τετραγώνου περιβολοτοίχου, μὲ χρυσολιθοκτισμένον τειχίον[1], ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ὀρθοῦται ναὸς ῥυθμοῦ baroque. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου καὶ μεταξὺ τῶν δένδρων αὐτοῦ προβάλλουν ἀριστερᾷ μὲν ἡ μορφὴ τοῦ Ἀβραὰμ ἔχοντος εἰς τοὺς κόλπους του τοὺς δικαίους, δεξιᾷ δὲ ἡ τοῦ Δικαίου Ληστοῦ γονατιστοῦ καὶ φέροντος ἐπὶ τῆς ῥάχεώς του τὸν Σταυρόν. Ὅτι δὲ πρόκειται περὶ τοῦ παραδείσου ἀποδεικνύουν προσθέτως ἀφ' ἑνὸς ἡ ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ περιβολοτοίχου του ἀναγραφὴ τῶν ὀνομάτων τῶν 4 ποταμῶν τοῦ Παραδείσου (Γεν. β', 10-14) ΦΙCΟΝ - ΓΕΟΝ - ΤΗΓΡΙC ΚΕ ΕΦΡΑΤ(ης) ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἐρυθρὰ πρὸ τῶν 3 πυλῶν αὐτοῦ εἰκονιζόμενα Σεραφείμ.

Ἑκατέρωθεν τῶν κεντρικῶν συνθέσεων εἰκονίζονται ἐπὶ νεφῶν ἄνω μὲν καὶ ἀριστερᾷ ὁ ὅμιλος τῶν Ἀποστόλων μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Πέτρον, κρατοῦντα τὰς κλεῖδας τοῦ Παραδείσου, καὶ τὸν Παῦλον, κρατοῦντα κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον, κάτωθεν δ' αὐτῶν ὁμὰς ἐστεμμένων καὶ μὴ γυναικῶν εἰς στάσιν ἱκεσίας μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν Ἁγ. Αἰκατερίνην. Ἀντιστοίχως πρὸς τὰς δύο εἰρημένας ὁμάδας εἰκονίζονται δεξιᾷ ἄνω μὲν ὅμιλος κληρικῶν ἀνδρῶν, κάτωθεν δ' αὐτοῦ πομπὴ γυναικῶν εἰς στάσιν ἱκεσίας. Τέλος εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζονται σκηναί, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρὸς τ' ἀριστερὰ παριστάνει τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, ἡ δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, μὲ τοὺς γονεῖς γονατιστοὺς προσκυνοῦντας τὸ θεῖον βρέφος.

Ἐπιγραφὴ γεγραμμένη εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνος λέγει:

ΤΟ ΕΠΙ CΙ ΧΕΡΙ   ΤΙC ΘΕ ΟΤΟΚΟΥ

---

[1]) Πβλ. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, ἔκδ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, σ. 147.

Ἡ εἰκὼν αἰσθητοποιεῖ τὸν εἰς τὴν Θεοτόκον ὕμνον (Θεοτοκίον): «Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ Φύσις κλπ.» ὅστις ψάλλεται, κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου, μετὰ τὴν ἐκφώνησιν «Ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας ἀχράντου κλπ.». (Ν. Βούλγαρι, Κατήχησις Ἱερά, Κέρκυρα 1852, 142. Γ. Βιολάκη, Τυπικὸν τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις ἄ.χ. σ. 38 § 45).

Ἄλλη πάλιν ἐπιγραφὴ εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ πίνακος, ἤτοι ὑπὸ τὴν παράστασιν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, μᾶς γνωρίζει τὸν φιλοτεχνήσαντα τὴν εἰκόνα ζωγράφον, λέγουσα

ΠΙΥΜΑ ΙΑΚΟΒΟΥ
ΜΟΣΚΟΥ
1704

Τέλος τρίτη ἐπιγραφὴ κάτωθεν τοῦ Παραδείσου μᾶς πληροφορεῖ περὶ τῶν ἀφιερωσάντων τὴν εἰκόνα:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Γεοργίου Καριδήτζι κ(αὶ) τῆς συνβίας αὐτοῦ Ἀντωνίνας.

Ὁ ἄλλοθεν ἄγνωστος ἁγιογράφος Ἰάκωβος Μόσκος θὰ ἀνήκει βεβαίως εἰς τὴν γνωστὴν οἰκογένειαν τῶν Κρητῶν ἁγιογράφων Μόσκων [1]. Οὗτος ὅμως, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐξετασθεῖσα εἰκών, ἔχει ὑποστῆ ἰσχυρὰν τὴν Δυτικὴν ἐπίδρασιν.

δ) **Ἁγία Τριὰς καὶ ἡ χειροτονία Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου.** Ἡ εἰκὼν αὐτὴ ἦτο ἄλλοτε ἀνηρτημένη εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ κυρίως ναοῦ, δεξιᾷ τῆς εἰσόδου. Σήμερον φυλάσσεται καὶ αὐτὴ εἰς τὸ ΒΔ. κελλίον τοῦ συγκροτήματος (πίν. 40α, β). Ἔχει μεγάλας διαστάσεις (1.50×1.80 μ.) περατοῦται δ' ἄνω εἰς ἡμικύκλιον. Διαιρεῖται εἰς δύο ζώνας. Εἰς τὴν ἄνω ζώνην εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Τριὰς μὲ τὸν γηραιὸν Πατέρα εὐλογοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου, καὶ τὸν νέον Υἱὸν καθήμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός, εὐλογοῦντα ἐπίσης διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον. Ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν των καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίνακος, εἰκονίζεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐν εἴδει περιστερᾶς, ἐντὸς δύο διασταυρουμένων βαθυπρασίνων τετραγώνων. Πατὴρ καὶ Υἱὸς κάθηνται ἐπὶ πολυτελοῦς ἀνακλίντρου πλήρους Σεραφεὶμ καὶ ἀγγέλων, φέροντος ἐν τῷ μέσῳ μὲν τὴν ἐπιγραφήν:

τρόμῳ σοι λειτουργοῦσι ἀγγελικαὶ λαμπρότητες,

δεξιᾷ δέ:

παρεστῶσαι μέλπουσιν ἀεί.

[1]) Βλ. σχετικῶς Ἀ. Ξυγγόπουλον, Σχεδίασμα ἐκκλησ. ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἅλωσιν, Ἀθῆναι 1957, σ. 241.

Τέλος εἰς τὰ δύο ἄκρα τῆς συνθέσεως εἰκονίζονται, εἰς μικροτέραν κλίμακα, ὄρθιοι καὶ εἰς στάσιν δεήσεως, ἀριστερᾷ μὲν ἡ Παναγία, πρὸς ἣν ἓν Σεραφεὶμ λέγει, ἐντὸς ἀνεπτυγμένου εἰλητοῦ:

τρισάκτινε ἥλιε, τρισόκλειστον φῶς,

δεξιᾷ δ' ὁ Πρόδρομος, πρὸς ὃν ἄλλο Σεραφεὶμ λέγει ὁμοίως:

τρισὶ γνωριζόμενος, ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος εἶναι γεγραμμένη δι' ἐρυθρῶν κεφαλαίων γραμμάτων ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

Η ΜΕΓΑΛΟΝΥΜΟΣ Κ(αὶ) Α·Ι·ΔΙΟΣ ΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ
ΣΥΝ ΤΗ ΝΟΕΡΑ ΟΥΣΙΑ

Ἡ κάτω ζώνη περιλαμβάνει δύο παραστάσεις. Ἐκ τούτων ἡ δεξιὰ εἰκονίζει εἰς μὲν τὸ βάθος πολλὰ οἰκοδομήματα, συμβολίζοντα, κατὰ τὴν προσγεγραμμένην ἐπιγραφήν, τὴν *Ἁγίαν Σιών*, εἰς δὲ τὸ πρῶτον ἐπίπεδον τὴν ἐξέλευσιν τῶν τιμίων δώρων, τὰ ὁποῖα ὑποδέχεται ὁ δεξιᾷ εἰκονιζόμενος, ὄρθιος καὶ ἀσκεπής, Χριστός, ἐνδεδυμένος στολὴν μεγάλου ἀρχιερέως καὶ εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον. Τῆς φερούσης τὰ τίμια δῶρα πομπῆς προηγοῦνται ἄγγελοι, ἄλλοι θυμιῶντες καὶ ἄλλοι κρατοῦντες λαμπάδας ἢ ἑξαπτέρυγα, ἕπονται δὲ γυναῖκες—ἴσως αἱ σύντροφοι τῆς Παναγίας θυγατέρες Σιών, αἵτινες, συμφώνως πρὸς τὴν προφητείαν τοῦ Ἡσαΐου (3, 16) εἶναι πολυτελῶς ἐνδεδυμέναι, τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν φέρουσι καὶ καλύπτρας ἀπὸ τῆς κεφαλῆς.

Εἰς τὴν δεξιᾷ τῆς κάτω ζώνης παράστασιν εἰκονίζεται συμφώνως πρὸς τὴν προσγεγραμμένην ἐπιγραφήν, ἡ

Χειροτονία τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου,

ὅστις παρίσταται γονατιστὸς ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ φοροῦντος τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν μετὰ μίτρας καὶ εὐλογοῦντος αὐτόν, ἐν ᾧ ἓξ ἄλλα πρόσωπα μετὰ φωτοστεφάνων παρακολουθοῦσι τὴν τελετὴν τῆς χειροτονίας τοῦ Ἰακώβου εἰς πρῶτον ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων.

Εἰς τὸ μέσον τῆς κάτω παρυφῆς τῆς εἰκόνος εἶναι γεγραμμένον τὸ ἐν εἰκόνι 20 συμπίλημα, ὅπερ ἀναγινώσκεται:

διὰ χειρὸς Δημητρίου ἱερέως.

Τὸν ἁγιογράφον ἱερέα Δημήτριον, ὅστις, ὡς εἴδομεν, ἐφιλοτέχνησε καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Ἐλεούσης τοῦ Ἁγ. Νικολάου, ὁ Γ. Λαμπάκης (Δελτίον Χρ. Ἀρχ. Ἑτ. Α', 1892, σ. 108) χαρακτηρίζει ὡς «ἔγκριτον βυζαντινὸν ἁγιογράφον τοῦ ιε' περίπου αἰῶνος, τὸ πρῶτον ἤδη ἡμῖν γνωριζόμενον» (πρβλ. καὶ Ν. Βέην, Βυζαντίς, Β', σ. 468 σημ.), ταῦτα δ' ἐπαναλαμβάνει τὸ 1912 καὶ ὁ Κ. Ναυπλιώτης (Ἑκατονταπυλιανῆς Πάρου τὰ σωζόμενα σ. 69).

Εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ τιμίου Προδρόμου τῆς Μ. τοῦ Ὄρους Σινᾶ ὁ Κ. Ἄμαντος ἐσημείωσε[1] πολυπρόσωπον εἰκόνα φέρουσαν τὴν ἀχρονολόγητον ἐπιγραφήν: *Χεὶρ Δημητρίου ἱερέως*, τῆς ὁποίας παρέσχε καὶ πανομοιότυπον (εἰκ. 21) Παρεδέχθη δ' ὁ Ἄμαντος α) ὅτι ὁ ἱερεὺς Δημήτριος τῆς εἰκόνος τοῦ Σινᾶ εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Πάριον ἱερέα Δημήτριον καὶ ἑπομένως β) ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Σινᾶ εἶναι σύγχρονος πρός τὰς τῆς Πάρου, (τὰς ὁποίας ὁ Λαμπάκης ἐχρονολόγησεν ἀπὸ τοῦ 15ου αἰ.) ἐπειδή, ὡς λέγει, «ἀρχαΐζει, ἀφ' οὗ οἱ ἐν αὐτῇ εἰκονιζόμενοι ἀρχιερεῖς δὲν φέρουν σάκκον καὶ μίτραν ἀλλ' εἶναι ἀσκεπεῖς καὶ φέρουν πολυσταύρια φαιλόνια καὶ ὠμόφορα». Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ὅτι τὸ παρασχεθὲν πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Σινᾶ (εἰκ. 21) διαφέρει πάμπολυ τοῦ καλλιτεχνικωτάτου συμπιλήματος (εἰκ. 20), δι'

ΧΕΙΡ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΕΡΕΩΣ

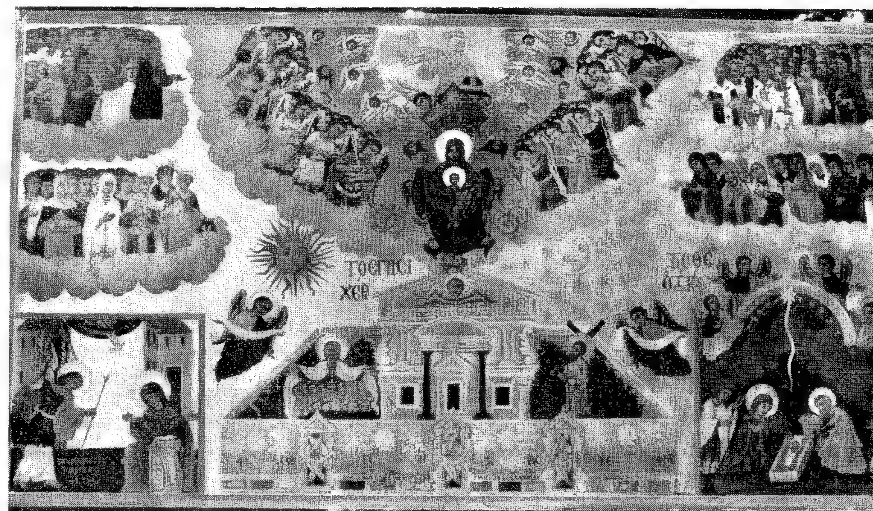
Εἰκ. 21. Ὑπογραφὴ ἱερέως Δημητρίου τῆς Μ. Σινᾶ.

οὗ ὑπογράφει τὰ ἔργα του ὁ Πάριος ζωγράφος—ἐκτὸς ἂν τὸ «πανομοιότυπον» δὲν εἶναι ἀκριβὲς—καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἀμάντου, ὅτι εἰς ἔργα μεταγενέστερα τοῦ 16ου αἰ. οἱ ἀρχιερεῖς δὲν παρίστανται ἄνευ μίτρας καὶ δὲν φέρουν πολυσταύρια φαιλόνια καὶ ὠμοφόρια δὲν εὐσταθεῖ διότι ὑπάρχουσιν ἱκανὰ παραδείγματα περὶ τοῦ ἀντιθέτου, ἀνήκοντα εἰς τὸν 17ον καὶ τὸν 18ον αἰῶνα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Λαμπάκη παρεσύρθη ἐσχάτως καὶ ὁ Γ. Κορρὲς (ἔνθ. ἀν. σ. 121) ὅστις ἀνεκήρυξε τὸν ἱερέα Δημήτριον «ἱκανώτατον ἁγιογράφον, ἄξιον νὰ καταταγῇ μεταξὺ τῶν ἐξεχόντων μεταβυζαντινῶν ἁγιογράφων». Ἐστηρίχθη δὲ πρὸς μόρφωσιν τῆς γνώμης του ταύτης κυρίως εἰς τὴν «ἐξαίρετον ἔκφρασιν» τῶν μορφῶν τῆς εἰκόνος τῆς Ἁγ. Τριάδος. Ἀλλ' ὡς δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς παρατιθεμένης λεπτομερείας τῆς εἰκόνος τῆς Ἁγ. Τριάδος (πίν. 40, β) αἱ ἐν αὐτῇ μορφαί, ἰδίᾳ δὲ αἱ τῆς παραστάσεως τῆς χειροτονίας, πᾶν ἄλλο ἢ «ἐξαίρετον ἔκφρασιν» παρουσιάζουν. Εἶναι τοὐναντίον στεγναὶ καὶ ἀλύγιστοι καὶ μὲ ἀναλογίας σωμάτων οὐχὶ πάντοτε ἀκριβεῖς. Τούτων ἕνεκα τὸν ζωγράφον ἱερέα Δημήτριον τοποθετῶ μᾶλλον εἰς τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος, ἐὰν δ' οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ζωγράφον τοῦ Σινᾶ καὶ τούτου ἡ εἰκὼν θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους.

---

[1]) Σιναϊτικὰ μνημεῖα ἀνέκδοτα (Παράρτημα 1 τῶν Ἑλληνικῶν) σ. 48.

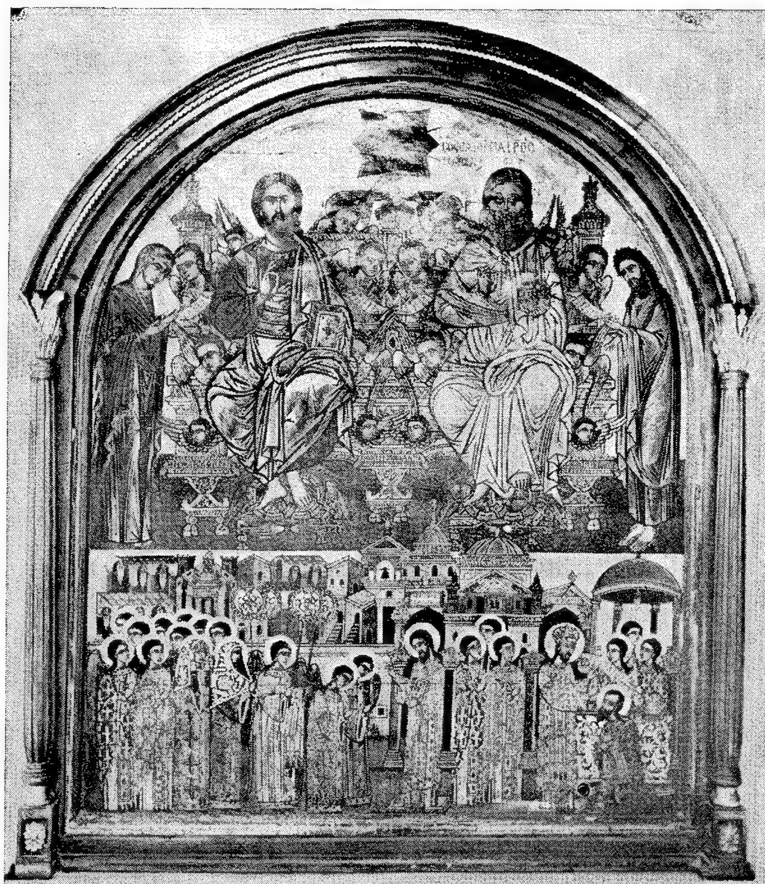
α (Σύνολον)

β (Τὸ ἄνω ἥμισυ)

Παροικιά. Καταπολιανή. Φορητὴ εἰκών.
Τὸ ἐπὶ σοὶ χαίρει. Ἔργον Ἰακώβου Μόσκου (βλ. σελ. 77).

Παροικιά. Καταπολιανή. Άγ. Τριὰς καὶ χειροτονία Άγ. Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου. Ἄνω, τὸ σύνολον. Κάτω, λεπτομέρεια τῆς χειροτονίας. Ἔργον τοῦ ἱερέως Δημητρίου. (Βλ. σελ. 78).

Παροικιά. Ναὸς Άγ. Κωνσταντίνου. Ὁ Χριστὸς ὡς μέγας ἀρχιερεύς. Ἔργον Βίκτωρος (βλ. σελ. 81).

Παροικιά. Ναὸς Ἁγ. Κωνσταντίνου. Παναγία τοῦ Πάθους (βλ. σελ. 83).

ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ
(Εἰς τὸ κάστρον)

α) Εἰκὼν τοῦ **Χριστοῦ** ἐπὶ τοῦ τέμπλου (πίν. 41). Διαστάσεις 0.68×0.85.

Ὁ Κύριος εἰκονίζεται ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον, μέχρι τῆς ὀσφύος. Φέρει στολὴν μεγάλου ἀρχιερέως ἤτοι πολυτελὲς πολυσταύριον φαιλόνιον, ὠμοφόριον μὲ χρυσοῦς σταυροὺς καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μίτραν (νῦν πρόσθετον ἀργυρᾶν) μὲ παραπενδούλια. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἄνοικτὸν τὸ εὐαγγέλιον, εἰς τὴν ἀριστερὰν σελίδα τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται ἡ ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου (18, 36) εἰλημμένη φράσις:

ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, εἰ ἐκ τοῦ κόσ(μου τούτου ἦν) κλπ.,

ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς, ἡ ἐκ τῆς λειτουργίας εἰλημμένη φράσις:

λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν

Ἡ ἔκφρασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι αὐστηρά, τὸ πρόσωπόν του σκοτεινόν, φωτιζόμενον μόνον κατὰ τὰ ἐξέχοντα μέρη, κατὰ ἁγνῶς κρητικὴν τεχνοτροπίαν. Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ βάθους δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων
καὶ μέγας ἀρχιερεύς.

Τέλος κάτω δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου:

Χεὶρ Βίκτωρος

Ὁ τύπος τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀρχιερέως ἐφηρμόσθη ἤδη ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐμφανίζεται ὁ Χριστὸς ὁλόσωμος, ἄλλοτε μόνος καὶ ὄρθιος[1] καὶ ἄλλοτε μετέχων πολυπροσώπων συνθέσεων, ὡς π.χ. εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν[2]. Ἐμφανίζεται ὡσαύτως καὶ ἔνθρονος εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς Δεήσεως[3]. Τέλος ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἰκονίζεται μὲν καὶ εἰς τὴν Δέη-

[1]) Π.χ. εἰς τὸ διακονικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ Lesnovo τῆς Π. Σερβίας, 14ου αἰ. Vlad. Petkovič, La peinture Serbe du Moyen-Age, I, Beograd 1930, πίν. 12β. I. Stefanescu, L'Illustration des liturgies, Ann. de l'Inst. de Phil. et d'Hist. Orientales III, 1935, 80.

[2]) Ἄνευ μίτρας εἰς τὴν Περίβλεπτον τοῦ Μυστρᾶ (Millet, Mon. Byz. de Mistra, πίν. $113_{,2}$. $114_{,1}$ καὶ $132_{,2}$).

[3]) Τύρνοβο Βουλγαρίας. Ναὸς Ἁγ. Πέτρου καὶ Παύλου 14ου αἰ. (B. Filow, Die Altbulgarische Kunst, Bern 1919, πίν. LII). Ἀχρίς. Ναὸς Ζαούμ (1361) (Millet, Rev. Arch. 1908, I, πίν. XI). Καστοριά Ἅγ. Ἀθανάσιος (1384) Ὀρλάνδος, ΑΒΜΕ, τ. Δ' (1938), σ. 148.—Πελεκανίδης, Καστοριά, πίν. 150β (μὲ μίτραν καὶ παραπενδούλια). Ἄνευ μίτρας εἰς τὸ Ψαλτήριον τοῦ Μονάχου (14ου αἰ.).

σιν [1], συνήθως ὅμως μόνος, εἴτε ὁλόσωμος εἴτε ἐν προτομῇ [2], ὡς ἐνταῦθα.

Φορηταὶ εἰκόνες μὲ ὑπογραφὴν Βίκτωρος ὑπάρχουσι πλείονες [3] κατεσπαρμέναι πολλαχοῦ καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀρχαιοτέρα τούτων χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1605, ἡ δὲ νεωτέρα ἀπὸ τοῦ 1694. Πρέπει λοιπὸν νὰ εἶναι πλείονες τοῦ ἑνὸς Βίκτωρες ἁγιογράφοι. Κατὰ τὸν κ. Ἀ. Ξυγγόπουλον δύο [4]. Ἐκ τούτων ἀρχαιότερος εἶναι ὁ ὑπογράφων τὰς εἰκόνας του ὡς Βίκτωρ ὁ Κρής. Οὗτος δὲ εἰργάσθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 16ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος [5], ὁ δὲ ἄλλος Βίκτωρ (πιθανῶς Κερκυραῖος) ἤκμασε κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰ. Ὁ Κερκυραῖος αὐτὸς Βίκτωρ ἀρχίζει μὲ ἔργα συντηρητικὰ διὰ νὰ καταλήξῃ μὲ εἰκόνας καθαρῶς ἰταλικοῦ χαρακτῆρος. Ὁ Χριστὸς τοῦ τέμπλου τῆς Πάρου δυνατὸν νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ συντηρητικὰ ἔργα τοῦ Κερκυραίου Βίκτωρος, ὁπότε θὰ ἐφιλοτεχνήθη κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰ. Ἂν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι εὑρίσκεται εἰς ναὸν τῆς οἰκογενείας Κονταράτου [6], ἥτις ἦλθε πιθανώτατα ἐκ Κρήτης [7] συναποκομίσασα

(Strzygowski, Die Miniaturen des Serb. Psalters πίν. XIVa, Millet, Rev. Arch. 1908, I, σ. 180, εἰκ. 7).

1) Τρίπτυχον Μουσείου Μπενάκη Ἀ. Ξυγγόπουλος, Εἰκόνες Μουσ. Μπενάκη, ἀρ. 72, πίν. 50,Β (18ου αἰ. Σίφνος, Ναὸς Ἁγ. Γεωργίου (1635). Λαμπάκης, Βυζ. Πινακοθήκη πίν. 17=Ξυγγόπουλος, Σχεδίασμα ἱστ. θρησκ. ζωγρ. πίν. 51, 1.

2) Κέρκυρα Παλαιόπολις (νῦν εἰς Μουσ. Μπενάκη) Λαμπάκης, Δελτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἑτ. Δ' 1904, 64=Ξυγγόπουλος, Κατάλ. εἰκ. Μουσ. Μπενάκη ἀρ. 19, πίν. 15β. (εἰκὼν Πέτρου Λαμπάρδου, α' ἡμίσεος 17ου αἰ.). Μουσεῖον Λοβέρδου, ἀριθμοὶ Καταλόγου Παπαγιαννοπούλου-Παλαιοῦ 201, 202, 212, 214, 286, 291. 336. Ζάκυνθος, Μουσεῖον Λ. Ζώης, Ὁδηγὸς Μουσ. Ζακύνθου 1936 ἀρ. 20. Βενετία (1686) (Ν. Δρανδάκης, Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς, ἐν Ἀθήναις 1962, πίν. 37). Μονὴ Φιλοσόφου Γορτυνίας Γριτσόπουλος, Ἡ Μονὴ τοῦ Φιλοσόφου, 1960, σ. 50-51. Ἄρτα Παρηγορήτισσα Ἀ. Ὀρλάνδος, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης, 1963, εἰκ. 149 (1758) Βενετία, Συλλογὴ Ἑλλην. Ἰνστ. M. Chadjidakis, Icônes ἀρ. 57 καὶ 158 (17ου αἰ.). Βλέπε κατωτέρω καὶ πολλὰ ἄλλα παραδείγματα ἐν Πάρῳ.

3) Βλ. κατάλογον αὐτῶν παρὰ L. Mirkovič, Πεπραγμ. Θ' Βυζ. Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, Ἀθῆναι 1955, σ. 324. Ἀ. Ξυγγοπούλῳ, Σχεδ. ἱστορίας τῆς θρησκ. ζωγρ. μετὰ τὴν Ἅλωσιν, Ἀθῆναι 1957, 210, M. Chadjidakis, Icônes, Venise 1962, σ. 146.

4) Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἅλωσιν, Ἀθῆναι 1957, σ. 212 κ.ἑ. τὴν γνώμην ταύτην ὅμως ἀποκρούει ὁ Χατζηδάκης (Icônes, σ. 147), ὅστις θεωρεῖ τὰς ἐπὶ εἰκόνων ἀθηναϊκῶν τινων συλλογῶν ἐπιγραφὰς ὡς πλαστάς.

5) Πβλ. Κ. Ἄμαντον, Σιναϊτικὰ Μνημεῖα σ. 57.

6) Βλ. σχετικῶς ΑΒΜΕ, τ. Θ', σ. 177.

7) Οἰκογένεια Κονταράτου μαρτυρεῖται ἐν Ρεθύμνῳ τῆς Κρήτης δι' ἀφιερωτικῆς ἐπιγραφῆς εἰς φορητὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Πάθους, φερούσης τὴν χρονολογίαν 1634. (Ν. Δρανδάκη, Παναγία ἡ Ρεθυμνιώτισσα, Κρητ. Χρον. 1951, σ. 67).

καὶ τὴν ἐξεταζομένην εἰκόνα [1], δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἔργον τοῦ Κρητὸς Βίκτωρος, ὁπότε θὰ πρέπει αὕτη νὰ χρονολογηθῇ ἥμισυν αἰῶνα ἐνωρίτερον.

β) **Παναγία μὲ τὰ σύμβολα τοῦ Πάθους** (πίν. 42). Εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ τέμπλου ἀριστερᾷ τῆς Ὡραίας Πύλης. Διαστάσεις 0.67×0.87.

Ἡ Παναγία φέρουσα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ μαφόριον εἰκονίζεται ἐν προτομῇ ἔχουσα καθισμένον τὸν νεαρὸν Χριστὸν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ της βραχίονος. Τὸ παιδίον ἔντρομον πιάνει μὲ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα του τὴν δεξιὰν χεῖρα τῆς μητρός του, στρέφον συνάμα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν ὑπεράνω καὶ δεξιᾷ εἰκονιζόμενον ἀρχάγγελον Γαβριήλ, κρατοῦντα τὸν σταυρόν, ἐν ᾧ συμμετρικῶς πρὸς αὐτὸν εἰκονίζεται ἀριστερᾷ ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ κρατῶν τὴν λόγχην καὶ τὸν κάλαμον μὲ τὸν σπόγγον. Πλὴν ὅμως τῶν δύο τούτων ἀγγέλων ἡ εἰκὼν πλουτίζεται καὶ μὲ ἄλλους ἀγγέλους. Ἐκ τούτων δύο εἰκονίζονται κατὰ τὰς δύο ἄνω γωνίας αἰωρούμενοι συμμετρικῶς καὶ κρατοῦντες διὰ τῆς μιᾶς χειρός των τὸ στέμμα καὶ τὸν φωτοστέφανον τῆς Παναγίας, ἐν ᾧ δύο ἄλλοι εἰς τὰς κάτω γωνίας τοῦ πίνακος κρατοῦσι τοὺς ἀγκῶνας τῆς Παρθένου. Τέλος τέσσαρες ἀκόμη πτερωταὶ κεφαλαὶ εἰκονίζονται ἀνὰ δύο περὶ τὸ μέσον τῆς εἰκόνος ἑκατέρωθεν τοῦ σώματος τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ.

Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου τῆς εἰκόνος ὑπάρχει δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἡ συνήθης εἰς τὴν παράστασιν ταύτην ἐπιγραφή: *ἡ ἀμό-λυντος* [2].

Ἡ ἐπιμελοῦς ἐργασίας εἰκών, ἀκολουθοῦσα τὴν κρητικὴν τεχνοτροπίαν παρουσιάζει προφανῆ τὴν ἰταλικὴν ἐπίδρασιν (πτερωταὶ κεφαλαὶ καὶ στάσεις τῶν τε ἱπταμένων καὶ τῶν κάτω ἀγγέλων), ἀνήκει δὲ πιθανῶς εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἰδιαιτέρως φροντισμένον εἶναι τὸ πρόσωπον τῆς Παναγίας μὲ τὴν εὐθεῖαν ῥῖνα καὶ τὰς καμαρωτὰς ὀφρῦς του.

γ) Εἰκὼν **Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης**. Εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ τέμπλου δεξιᾷ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ (διαστάσεις 0.68×0.80). Ἑκατέρωθεν τοῦ κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος εἰκονιζομένου Σταυροῦ τῆς Σταυρώσεως παρίστανται καθήμενοι οἱ ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη. Ὁ Ἅγ. Κωνσταντῖνος φορεῖ ἐσωτερικῶς κόκκινον χιτῶνα μὲ χρυσᾶ ἐνυφασμένα κοσμήματα, ἄνωθεν δ' αὐτοῦ χλαμύδα χρυσοπάρυφον πορπουμένην πρὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ καταπίπτουσαν ἐπὶ τῆς ῥάχεως. Ἡ Ἁγ. Ἑλένη φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ σκοτεινόχρωμον μανδύαν κοσμούμενον μὲ δικεφάλους ἀετούς (ἀετάριον).

1) Εἰδικαὶ συνθῆκαι συναφθεῖσαι ἐπέτρεψαν τὴν κατὰ τὸν ἑνετοτουρκικὸν πόλεμον καὶ μετ' αὐτὸν ἐξαγωγὴν ἐκ Κρήτης ἱερῶν λειψάνων, εἰκόνων καὶ γενικῶς ἐκκλησιαστικῶν ἔργων. Βλ. σχετικῶς G. Gerola, Atti dell'Ist. R. Accad. di Scienze ed Arti 1903. Degli Agiati in Roveretto. Σειρὰ 3η τ. IX, 1903, σ. 3-40.

2) Ἡ αὐτὴ παράστασις τιτλοφορεῖται ἐνίοτε καὶ ὡς «ἡ Κυρία τῶν Ἀγγέλων» ἢ καὶ ὡς «ἡ Φοβερὰ προστασία».

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζονται ἀριστερᾷ μὲν ὁ Ἥλιος δεξιᾷ δ' ἡ Σελήνη, εἰς δὲ τὸ μέσον ὁ Χριστὸς ἐντὸς τριῶν ἐπαλλήλων ῥόμβων, θέτων μὲ τὰς δύο του χεῖρας στέμμα ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου καὶ τῆς Ἁγ. Ἑλένης.

Πέριξ τῆς κεντρικῆς ταύτης παραστάσεως εἰκονίζονται, εἰς μικροτέραν κλίμακα, σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου, ἐν αἷς καὶ ἡ Κοίμησις αὐτοῦ. Τέλος εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κεντρικῆς εἰκόνος ὑπάρχει γεγραμμένη διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

ΑΧΠΘ (1689). *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Μελετίου ἱερομονάχου Κ(ον)ταράτου.*

Ἡ οἰκογένεια τῶν Κονταράτων ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως ἀπὸ τοῦ 1652 εἰς κτητορικὰς ἐπιγραφὰς ναῶν τῆς Πάρου (βλ. ΑΒΜΕ, Θ' ἀρ. 37, 45, 63) ὡς καὶ εἰς νοταριακὸν κώδικα τῶν ἐτῶν ἀπὸ 1685 ἕως 1716 ἀποκείμενον σήμερον εἰς τὸ Ἀρχεῖον Ἱστορίας τοῦ Ἑλλην. Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Αὐτὸς δ' οὗτος μάλιστα ὁ παπα Μελέτιος φέρεται ὡς νοτάριος Πάρου εἰς τὸν εἰρημένον κώδικα (φ. 1,2). Ὡς δὲ προκειμένου περὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ εἴπομεν δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἦλθον ἐκ Κρήτης οἱ Κονταρᾶτοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κρητικοῦ πολέμου (1644 - 1669) καὶ νὰ ἐγκατεστάθησαν εἰς Πάρον. Γόνος τῆς οἰκογενείας ταύτης θὰ εἶναι πιθανῶς ὁ ἱερομόναχος Μελέτιος, ὅστις καὶ ἀφιέρωσε τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου εἰς τὸν ὁμώνυμον ναὸν κτισθέντα ὑπὸ τῶν Κονταράτων, ὡς συνάγεται ἐκ φωνηεντολίπου συμπιλήματος (ΚΤΡ) λαξευμένου ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου [1].

Βιβλιογραφία. Ἐμμ. Σαγκριώτης, Μεσ. Γράμμ. Β' (1934-35) σ. 249, ὅστις ἀντὶ χεὶρ Βίκτωρος ἀνέγνωσε χεὶρ Ἕκτωρος. Π. Μαθιόπουλος, Πάρος, 1963 σ. 38. Γιάννη Μιχαηλίδη, Μία ἐκκλησία στὴν Πάρο, 1951.

δ) Εἰκὼν τοῦ **Χριστοῦ ἐνθρόνου** (πίν. 43 α). Εὑρίσκεται ἐντὸς χωριστοῦ προσκυνηταρίου τοποθετημένου ἀριστερᾷ τοῦ τέμπλου (διαστάσεις 0.49×0.80). Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἔνθρονος καὶ κατ' ἐνώπιον, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν εὐαγγέλιον. Φορεῖ χιτῶνα κόκκινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπράσινον ἱμάτιον μὲ πολλὰς χρυσοκονδυλιάς. Οἱ ὀφθαλμοί του στρέφονται πρὸς τὰ δεξιά, ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου του εἶναι ἤρεμος, μειλιχία, τὰ χαρακτηριστικὰ κανονικά, ἡ χεὶρ ὡραῖα σχεδιασμένη, αἱ παρειαὶ ῥοδίζουσαι μὲ ἐλαφρὰν καστανὴν φωτοσκίασιν προσδίδουσαν τὸν ὄγκον. Τὰ φωτεινὰ χρώματα μαρτυροῦσι τὴν μίμησιν παλαιολογείου προτύπου. Εἶναι ἔργον ἀρίστης τέχνης, ἴσως τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰ., εἰσαχθὲν εἰς τὴν νῆσον πιθανῶς ἔξωθεν. Ἡ εἰκὼν ἔχει ἀνάγκην συντηρήσεως.

[1]) Βλ. σχετικῶς Α.Β.Μ.Ε., τ. Θ', σ. 177 καὶ σημ. 2.

ε) **Εἰκὼν Παναγίας ἐνθρόνου βρεφοκρατούσης.** Εὑρίσκεται εἰς ἰδιαίτερον, συμμετρικῶς τοῦ πρώτου, εὑρισκόμενον προσκυνητάριον, δεξιᾷ τοῦ τέμπλου. (Διαστάσεις 0.44×0.89). Τέχνη λεπτὴ καὶ σύγχρονος πρὸς τὴν τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ.

ϛ) **Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ** ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον ἐπὶ τῆς θύρας τῆς προσκομιδῆς (διαστ. 0.70×0.77). Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ὑψωμένον τὸ ξίφος τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνασπάσει ἐκ τῆς θήκης του (φηκάρι), διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἀνεπτυγμένον εἰλητὸν μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

τοὺς μὴ καθαρᾷ καρδίᾳ προσιόντας τῷ καθαρῷ θείῳ ναῷ τούτῳ ἀσυμπαθῶς μου τὴν σπάθην ἐκτείνω τῷ φασφάνῳ μοι τῷδε τῷ φλεγοστρόφῳ[1].

Καλῆς τέχνης, ἀλλὰ πιθανώτατα ἐπεζωγραφημένη.

ΝΑΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ

(Παραπλεύρως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου).

α) Εἰκὼν **Χριστοῦ** ἐπὶ τοῦ τέμπλου (πίν. 43 β) (διαστάσεις 0.64×0.75). Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον ἀτενίζων τὸν θεατήν. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ ἐσταχωμένον εὐαγγέλιον. Φορεῖ χιτῶνα πορφυροῦν μετὰ χρυσοῦ σημείου (clavus) καὶ ἱμάτιον βαθυπράσινον μὲ πτυχὰς δηλουμένας διὰ σκοτεινοτέρων πρασίνων γραμμῶν. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου εἶναι αὐστηρὰ ἀλλ' ἐστερημένη πνευματικότητος. Ἡ τεχνοτροπία τῆς εἰκόνος κατὰ μίμησιν τῆς κρητικῆς. Ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται ἀνὰ εἷς ἄγγελος ἐν προτομῇ ἐντὸς κύκλου εἰς μικροτέραν κλίμακα. Παρὰ τοὺς ὤμους τοῦ Κυρίου δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἡ ἐπιγραφή:

Πήιμα Δαμασκηνοῦ ιερομονάχου - ΑΧΜΘ (=1649).

Ὁ αὐτὸς ζωγράφος ἐξετέλεσεν εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς Τσηπίδο καὶ Λεῦκες (βλ. κατωτέρω).

β) **Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.60×0.68 μ.). Εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ πίνακος εἰκονίζεται βαίνων πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ κεκαμμένον τὸ ἀριστερὸν γόνυ ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ, φορῶν ἀνοικτοκόκκινον χιτῶνα καὶ πράσινον μὲ ἄσπρα φῶτα ἱμάτιον. Ἀπέναντί του κάθηται ἐπὶ θρόνου μὲ κυλινδρικὴν ῥάχιν ἡ Παρθένος, ἐνδεδυμένη ἀνοικτοπράσινον ἱμάτιον. Αὕτη φέρει τὴν δεξιὰν πρὸ τοῦ στήθους ἐν ᾧ διὰ τῆς κάτω διευθυνομένης ἀριστερᾶς χειρὸς κρατεῖ τὴν ἠλακάτην. Μεταξὺ Γαβριὴλ καὶ Παναγίας εἰκονίζεται δένδρον.

[1]) Πβλ. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων, ἐκδ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, σ. 283.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν εὐχάριστον ἔκφρασιν τῆς Παναγίας, ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου εἶναι στυγνὴ καὶ ἄχαρις. Τέλους 17ου ἢ ἀρχῶν 18ου αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
(Τοπογρ. διάγρ. Παροικιᾶς ἀρ. 14).

Ἐπὶ τοῦ ξυλογλύπτου ἀλλ' ἀχρυσώτου τέμπλου του εὑρίσκονται, ἑκατέρωθεν τῆς Ὡραίας Πύλης, ἀνὰ δύο μεγάλαι εἰκόνες διαστ. 0.67×0.95: τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ ἀνὰ δύο Ἱεραρχῶν.

α) Ὁ **Χριστὸς** ἐν προτομῇ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν

ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ μέγας ἀρχιερεύς,

φέρει στέμμα τὸ ὁποῖον κρατοῦν δύο ἑκατέρωθεν προσιπτάμενοι ἄγγελοι. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον μὲ τὴν ἐπιγραφήν (Ἰω. 18,36):

ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου κλπ. καὶ

λάβετε φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα κλπ.

Εἶναι ἐνδεδυμένος πολυσταύριον φαιλόνιον, ἐφ' οὗ κόκκινον ἐπιρριπτάριον.

Κάτω ἀριστερᾷ ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου Θ(εο)ῦ Ἰω(άννου)
ἱερέως Καριστινοῦ χωρεπισκόπου

Ὁ αὐτὸς χωρεπίσκοπος Ἰωάννης Καρυστινὸς ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ μαρμαρίνου ὑπερθύρου τοῦ ναοῦ (ΑΒΜΕ Θ', σ. 200, ἀρ. 20), ἥτις φέρει τὴν χρονολογίαν 1692. Ἄρα καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, ἀφιερωθεῖσα ὑπὸ τοῦ κτήτορος, θὰ εἶναι τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰ.

β) **Παναγία** τύπου Ὁδηγητρίας μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

Ἡ ἐγγυήτρια τῶν ἁμαρτωλῶν,

φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέμμα, τὸ ὁποῖον κρατοῦσι δύο προσιπτάμενοι ἄγγελοι. Σύγχρονος πρὸ τὸν Χριστόν.

γ) Ὁ **Χριστὸς** νεαρός, εὐλογῶν, δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν πρὸ ἁγίας Τραπέζης (διαστ. 0.67×0.98 μ.). Εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ ξυλίνου συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὡραίας Πύλης.

Ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου σου Ἀντωνίου
Σκυφιάνου.

Τέλους 18ου αἰῶνος. Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Σκυφιάνος ἀπαντᾶται ἐπανειλημμένως εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου διὰ τὰ ἔτη 1724, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1736, 1739, 1742 (Σκιφιάνος, παπα Σπυρίδος), βλ. καὶ Ἐπετ. Ἀρχ. Ἱστ. Δικαίου, τ. 8 σ. 159.

δ) Τέσσαρες **Ἱεράρχαι** ὁλόσωμοι καὶ κατ' ἐνώπιον, ἀνὰ δύο εἰς τὰ ἄκρα διαμερίσματα τοῦ τέμπλου ἤτοι δεξιᾷ μὲν ὁ Ἅγ. Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας μὲ μίτραν καὶ ὁ Ἅγ. Ἰάκωβος ὁ Πέρσης μὲ καφτάνι, ἀριστερᾷ δὲ ὁ Ἅγ. Κύριλλος καὶ ὁ Ἅγ. Σπυρίδων.

ε) **Ἅγ. Γεώργιος.** Φορητὴ εἰκὼν ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου παρὰ τὴν θύραν (διαστ. 0.50×1.06 μ.). Εἰκονίζεται ἑτοιμαζόμενος νὰ φονεύσῃ τὸν δράκοντα. Πέριξ μικραὶ σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου, ὡς π.χ. τὰ εἴδωλα τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ ὁ Ἅγιος γονατιστὸς πρὸς δεξιά.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΜΑΡΙΝΗΣ
(Τοπογρ. διαγρ. ἀριθμ. 13). Εἰς τὸ μαρμάρινον τέμπλον.

α) **Παναγία ἡ Ἐλεοῦσα,** τύπου Ὁδηγητρίας (πίν. 44) (διαστ. 0.64×0.88 μ.).

Ἡ Παναγία φέρουσα χιτῶνα βαθυπόρφυρον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἀνοικτότερον πορφυροῦν μαφόριον μετὰ χρυσῆς παρυφῆς κρατεῖ τὸν νεαρὸν Χριστὸν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Οὗτος ἐνδεδυμένος χιτῶνα πορτοκαλιόχρουν μὲ χρυσοκονδυλιές, εὐλογεῖ διὰ τῆς τεταμένης δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου. Τόσον ἡ Παναγία ὅσον καὶ ὁ Χριστὸς ἔχουσι στάσιν ἱερατικὴν καὶ ἔκφρασιν γαληνιαίαν. Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος μιμεῖται προφανῶς παλαιότερον, βυζαντινὸν[1] πρότυπον, ὅπερ ἠκολούθησε καὶ ὁ Μιχαὴλ Δαμασκηνός, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς παραβολῆς τῆς εἰκόνος μας πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 27 εἰκόνα τοῦ Δαμασκηνοῦ τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας (Chadjidakis, Icônes, πίν. 19), ἔνθα παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ καὶ ἐνταῦθα ἀσύμμετρος διάταξις τῆς χρυσῆς παρυφῆς τοῦ μαφορίου τῆς Παναγίας. Ἁγνῶς κρητικῆς τεχνοτροπίας τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἀγνώστου τεχνίτου.

β) **Χριστὸς** μέγας ἀρχιερεύς. Εἰς τὸ τέμπλον. Λίαν σκοτεινός.

γ) **Ἅγ. Παντελεήμων.** Ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου. Διαστ. 0.70×1.10. Ὁ ἰατρὸς ἅγιος φορεῖ στολὴν κοκκίνην κρατεῖ δὲ διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς κιβώτιον ἐπίμηκες (νάρθηκα) ἐν ᾧ τὴν δεξιὰν φέρει πρὸ τοῦ στήθους. Ἂν καὶ ἡ εἰκὼν εἶναι σκοτεινὴ ὅμως διακρίνει τις τὴν καλὴν τέχνην της. Κάτω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἁγίου, ὑπάρχει γεγραμμένη διὰ κιτρίνου χρώματος ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Γεωργίου

καὶ ἡ χρονολογία *1636*

---

[1] Τὸν αὐτὸν ἀριβῶς τύπον παρουσιάζει καὶ φορητὴ εἰκὼν 14ου αἰ. τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (G. Sotiriou, Guide du M. Byz. Nº 177, σ.92. Ὁ αὐτὸς περ. Θεολογία, τ. 27, 1956, εἰκ. 6).

δ) **Παναγία**, τύπου γλυκοφιλούσης, ἀριστεροκρατούσης. Ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου (διαστ. 0.45×0.67 μ.). Φορεῖ ἀνοικτὸν κόκκινον μαφόριον, ὁ δὲ Χριστὸς πράσινον ἱμάτιον. Τὸ χρυσοῦν βάθος ἔχει ἀντικατασταθῆ διὰ γαλάζιου ἐλαιοχρώματος. Τέλους 18ου αἰῶνος.

ε) **Παναγία**, ἔνθρονος βρεφοκρατοῦσα. Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου (διαστάσεις 0.46×0.77μ.). Ὁ θρόνος πεποικιλμένος μὲ καγκελλάκια. Τὰ πρόσωπα πολὺ φροντισμένα. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ δύο ἄγγελοι ἐν προτομῇ ἐπὶ νεφῶν.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ

(τῆς συνοικίας Θολάκια. Τοπογρ. διαγρ, ἀριθμ. 8).

α) **Παναγία Ὁδηγήτρια.** Ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου. Πολὺ μετρίας τέχνης (διαστάσεις 0.57×0.85).

Κάτω διὰ λευκῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Μανουὴλ Ἀλησάφη

β) **Ἅγ. Ἀνάργυροι.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.60×0.84 μ.). Μετρίας τέχνης. Εἰς τὸ κάτω μέρος διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Ἐμανουὴλ
κ(αὶ) τῆς συμβίας αὐτοῦ Ἀνούσας.

Τέλους 17ου ἢ ἀρχῶν 18ου αἰ.

Ὁ ἀφιερωτὴς τῶν εἰκόνων Μανουὴλ Ἀλησάφης ἐτάφη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἰδιοκτήτου ναοῦ, ὡς μαρτυρεῖ ἡ σχετικὴ ἐπιγραφή (Α.Β.Μ.Ε. Θ', σ. 204, τ. ἀρ. 24).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ** καὶ

β) **Παναγία Ἐλεοῦσα** ἐν προτομῇ. Καλῆς τέχνης εἰκόνες εἰς τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ.

ΝΑΟΣ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ΑΓΟΡΑΣ

(Τοπογρ. διάγραμμα ἀρ. 27)

α) **Παναγία** ἐπὶ τοῦ ξυλίνου τέμπλου (διαστάσεις 0.54×0.80). Εἶναι τύπου Ὁδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης φέρει δὲ τὴν ἐπιγραφήν:

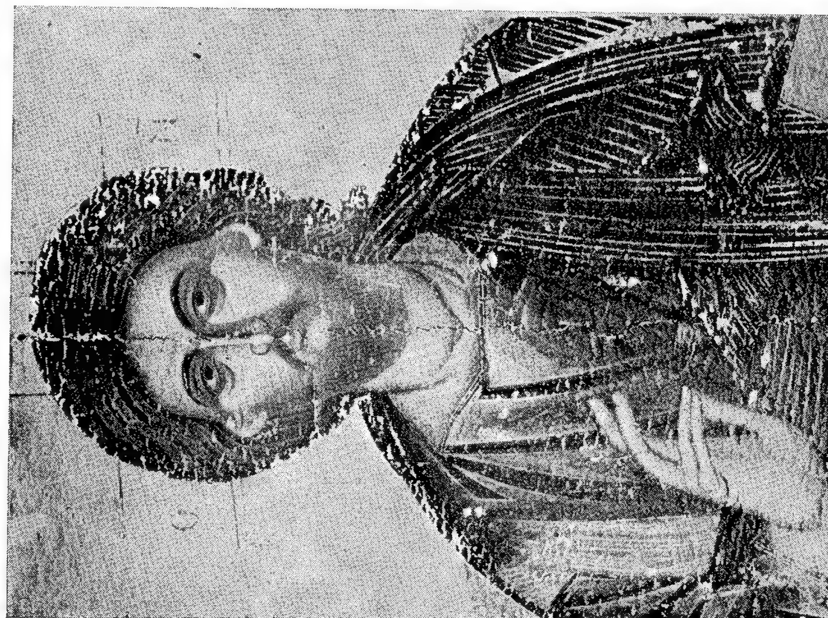
ΜΡ ΘΥ ἡ Παντάνασσα.

Φορεῖ χιτῶνα βαθυπράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ καστανέρυθρον μαφόριον· Ὁ Χριστὸς εἶναι ἐνδεδυμένος χιτῶνα ἐλαιόχρουν μὲ χρυσᾶ κοσμήματα καὶ κοκκίνην ζώνην καὶ ἐπ' αὐτοῦ κεραμόχρουν ἱμάτιον μὲ χρυσᾶς γραμμάς.

Κάτω ἀριστερᾷ ἐπὶ τοῦ κάμπου εἰκονίζεται οἰκόσημον (τὸ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν λεγόμενον σημεῖον) ὅπερ ἐντὸς φυλλοκοσμήτου κεντρικῆς ἐλλείψεως εἰκονίζει ὄρθιον λέοντα κρατοῦντα ὀρθίαν ῥάβδον, πέριξ δ' αὐτῆς ἄνω μὲν

β. Παροικιά. Ναὸς Εὐαγγελιστρίας. Χριστὸς τοῦ τέμπλου. Ἔργον ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ (βλ. σελ. 85).

α. Παροικιά. Ναὸς Ἁγ. Κωνσταντίνου. Χριστὸς ἔνθρονος. Λεπτομέρεια (βλ. σελ. 84).

Παροικιά. Ναὸς Ἁγ. Μαρίνης. Παναγία ἡ Ἐλεοῦσα (βλ. σελ. 87).

Νάουσα. Ναὸς Ἁγ. Ἀθανασίου. Ἅγ. Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας. Ἔργον Νικοδήμου μοναχοῦ (βλ. σελ. 95).

Νάουσα. Ναὸς Ἁγ. Ἀθανασίου. Ὁ Ζωηφόρος Ἄρτος. Ἔργον Ἀνδρέου Μοστράτου. (Βλ. σελ. 96).

τὰ γράμματα Μ καὶ Ν, κάτω δὲ δεξιᾷ C τοῦ συμμετρικοῦ πρὸς τ' ἀριστερὰ γράμματος ἐξαλειφθέντος. Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ οἰκοσήμου τοῦ ἀφιερωτοῦ, ἴσως τοῦ Μ(α) Ν(ουὴ)λ—['Αλι] C(άφη).

β) **Χριστός,** ὡς μέγας ἀρχιερεύς, ἐν προτομῇ εἰς τὸ τέμπλον (διαστάσεις 0.54×0.90 μ.). Ἐνδεδυμένος πολυσταύριον φαιλόνιον καὶ μὲ μίτραν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ιω. 18, 36):

Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

Ἐσθὴς ἀργυρᾶ καλύπτει τὴν χεῖρα καὶ τὸν φωτοστέφανον αὐτοῦ.

Κάτω ὡραῖον κυματιστὸν κόσμημα. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Χριστοῦ ἐγράφη ἐκ νέου μὲ νεωτερικὰ γράμματα, τὸ δὲ παλαιὸν χρυσοῦν βάθος τῆς εἰκόνος ἔχει ἀντικατασταθῆ διὰ βαθέος πρασίνου ἐλαιοχρώματος.

γ) **Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστάσεις 0.55×0.76). Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς ρομφαίαν διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἀνεπτυγμένον εἱλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἀνορθόγραφος ἐπιγραφή:

Ὁρᾷς με τὸ ὅπλον πρὸς μάχην ἐναντίον ξιφηφόρος δάραχος εἰμοὶ τῆς πύλης τὸν γοῦν ἀναιδὸς εἰσελθεῖν βουλειθέντα στρέφω κατ' αὐτοῦ τὴν σπάθην καὶ τὸ ξύφος.

δ) **Θεία λειτουργία.** Εἰς τὸ καταπέτασμα τῆς Ὡραίας Πύλης (διαστάσεις 0.68×1.03 μ.). Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ὄρθιος, ὄπισθεν Ἁγ. Τραπέζης συνοδευόμενος ὑπὸ ἓξ ἱεραρχῶν ἀνὰ τρεῖς ἑκατέρωθεν. Κάτω εἰκονίζονται καὶ τὰ σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν.

Ἐπιγραφὴ διὰ μελανῶν γραμμάτων ἐπὶ τοῦ πρασίνου κάμπου τῆς εἰκόνος λέγει:

Μνήστιτι Κύριε τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Σαμουὴλ ἡερομονάχου

Πολὺ μετρίας τέχνης εἰκὼν τοῦ 18ου αἰῶνος.

ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ
(πρὸς Ν. τοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν).

Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου φορητὴ εἰκών (διαστάσεις 0.53×0.88).

α) **Χριστὸς ὁ Φωτοδότης.** Εἰκονίζεται καθήμενος μέσῳ κοκκίνου προσκεφαλαίου ἐπὶ θρόνου μετὰ κυλινδρικῆς ράχεως. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ματθ. 11, 28):

Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες κλπ.

Φορεῖ χιτῶνα βαθυπράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικτὸν ἱμάτιον μὲ πολλὰς χρυσοκονδυλιάς.

Καλῆς τέχνης τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος.

β) **Ἁγ. Παρασκευή.** Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου (διαστάσεις 0.58×1.05). Ἡ ἁγία κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς τὸν σταυρὸν τῆς Σταυρώσεως, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἔχει ὀρθίαν πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω.

ΝΑΟΣ ΕΛΕΟΥΣΗΣ

(Ἀριθμ. τοπογρ. διαγράμματος 25).

α) **Χριστός, μέγας ἀρχιερεύς.** Ἐπὶ τοῦ ξυλίνου τέμπλου (διαστάσεις 0.57×0.90). Εἰκονίζεται ἐν προτομῇ. Πλὴν τοῦ προσώπου—17ου αἰ.—τὸ ὑπόλοιπον ἔχει ἀνακαινισθῆ τὸ 1908.

β) **Πρόδρομος.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστάσεις 0.52×0.90 μ.). Εἰκονίζεται ὁλόσωμος, πτερωτὸς καὶ κατ' ἐνώπιον. Φορεῖ μηλωτὴν κοκκίνην καὶ ἐπ' αὐτῆς πράσινον ἱμάτιον. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνεπτυγμένον εἱλητὸν ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ματθ. 4, 17. *Ἀποκ.* 22, 17):

Οὗτος ἐστιν ὃν εἶπον ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονε ὅτι πρῶτος μου ἦν. Μετανοῦτε ἤγγυκε γὰρ ἡ βασηλήα/τ(ῶν οὐρανῶν)·

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ

(μονόκλιτος βασιλικὴ παρὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν).

(Τοπογρ. διαγράμματος ἀρ. 23).

α) **Παναγία βρεφοκρατοῦσα.** Φορητὴ εἰκὼν ἀνηρτημένη ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου (διαστάσεις 0.65×0.92).

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίνακος εἰκονίζεται ἡ Παναγία ἀριστεροκρατοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστὸν καὶ πέριξ αὐτῆς τὰ πρόσωπα καὶ αἱ φράσεις τοῦ Στιχηροῦ ἰδιομέλου τοῦ ἑσπερινοῦ τῶν Χριστουγέννων[1]. Οὕτω εἰς τὸ μέσον μὲν καὶ ἀριστερᾷ εἰκονίζονται οἱ *Μάγοι* μὲ τὰ *δῶρα* καὶ κάτωθεν αὐτῶν δύο μελῳδοί: Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς μὲ σαρίκι καὶ ἴσως Κοσμᾶς ὁ Μαϊουμᾶ μὲ κουκούλλιον. Ὁ Δαμασκηνὸς κρατεῖ εἱλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή:

Τί σοι προσενέγκωμεν Χ(ριστ)ὲ ὅτι ὤφθης ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς ἕκαστον γὰρ κλπ.

Δεξιᾷ ἡ *Γῆ προσφέρουσα τὸ σπήλεον* καὶ ὑπ' αὐτὴν ἡ *Ἔρημος τὴν φάτνην*. Ἄνω εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται ὄρος, ἀριστερᾷ τοῦ ὁποίου τρεῖς *ἄγγελοι ψάλλουσι τὸν ὕμνον* καὶ τέταρτος ἀγγέλλων εἰς τοὺς *ποιμένας τὸ θαῦμα*.

Κάτω δεξιᾷ διὰ λευκῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

† Δέησις τῶν δούλ(ων) τοῦ Θ(εο)ῦ Φιλίππου κ(αὶ) τῆς συμβ(ίας) αὐτοῦ Ἑλένης κ(αὶ) τ(ῶν) γονέ(ων) αὐτῶν.

Τέχνη καλὴ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος.

---

[1]) Βλ. Μηναῖον Δεκεμβρίου ἔκδ. Βενετίας 1895, τ. IV 192 καὶ Konrad Onash, Das Weihnachtsfest im Orthodoxen Kirchenjahr, 1958, σ. 243.

ΟΙΚΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΔΡΕΤΤΑ

πλησίον τοῦ ἀνωτέρω Ἁγ. Ἰωάννου, παρὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν.

α) **Παναγία τοῦ Πάθους.** Εἰκὼν μεγάλων διαστάσεων 0.84×1.12 μ. μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἡ ἀμόληντος.*

Ἡ Παναγία εἰκονίζεται ἀριστεροκρατοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστόν. Φορεῖ πράσινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπόρφυρον μαφόριον, κρατεῖ δὲ μὲ τὰ μακροδάκτυλα χέρια της τὰ δύο χέρια τοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι ἐνδεδυμένος κίτρινον χιτῶνα καὶ κόκκινον ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλιές. Τὸ παιδίον στρέφει ἔμφοβον τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν ὑπεράνω πετῶντα ἀρχάγγελον Γαβριήλ, ὅστις κρατεῖ τὸν σταυρὸν τοῦ πάθους ἐν ᾧ ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ, εἰκονιζόμενος συμμετρικῶς ἄνω ἀριστερᾷ, κρατεῖ τὴν λόγχην καὶ τὸν σπόγγον. Λόγῳ τοῦ φόβου τοῦ παιδίου ἔχει ἐκπέσει ἀπὸ τὸν ἀριστερὸν πόδα του τὸ σανδάλιον.

Τὴν κεφαλὴν τῆς Παναγίας μὲ τὰ ὡραῖα καὶ ἁδρὰ χαρακτηριστικὰ περιβάλλει σήμερον νεώτερος ἀργυροῦς στέφανος.

Τὴν εἰκόνα ἀναφέρει ὁ Ἐμμ. Σαγκριώτης[1], ὅστις προσθέτει ταύτην τὴν ἐνδιαφέρουσαν λεπτομέρειαν, ὅτι, καθ' ἃ οἱ κάτοχοι τῆς εἰκόνος ὁμολογοῦσιν, ὑπῆρχεν ὑπὸ τὴν εἰκόνα «ἐπιγραφὴ

χεὶρ Γεωργίου Βλαστοῦ

καὶ χρονολογία, ἧς δὲν ἐνθυμοῦνται τὰ δύο τελευταῖα τῶν δεκάδων καὶ τῶν μονάδων (ψηφία) ἐνθυμοῦνται δὲ τὰ δύο πρῶτα (16. .) ἐξήλειψαν δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ἐσχάτως οἱ ἐπιδιορθώσαντες αὐτὴν μοναχοί».

Ἔχομεν λοιπὸν ἐνώπιον ἡμῶν ἔργον, δυστυχῶς ἐπεζωγραφημένον, τοῦ ἁγιογράφου Γεωργίου Βλαστοῦ ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, ἐκτελέσαντος δὲ καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς νήσου (Μάρμαρα, Τσηπίδο) ἔργα, τὰ ὁποῖα διασῴζουσι τὴν ὑπογραφήν του, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω.

β) **Ἄκρα ταπείνωσις** (διαστ. 0.25×0.30). Φέρει τὴν ἀνακαινισμένην ἐπιγραφὴν

Ἴδε ὁ ἄνθρωπος.

Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται πρὸ τοῦ σταυροῦ κατὰ τὰ ἄνω ²/₃ τοῦ σώματος ἐντὸς σαρκοφάγου, συμφώνως πρὸς παλαιὰ βυζαντινὰ πρότυπα, γυμνός, φέρων μόνον κολόβιον περὶ τὴν ὀσφὺν καὶ ἔχων τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας. Ἡ κεφαλή του κλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τ' ἀριστερά, ἡ δὲ κόμη του καταπίπτει ἀφθόνως ἐπὶ τῶν ὤμων του. Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ του εἰκονίζονται, λοξῶς ὄρθια, ἡ λόγχη καὶ ὁ κάλαμος. Καλῆς τέχνης τοῦ 17ου αἰῶνος.

γ) **Παναγία γλυκοφιλοῦσα** (μικροδιαστάσεων 0.16×0.20) ἀρχῶν 18ου αἰῶνος.

---

[1]) Μεσαιων. Γράμματα, τ. Β' (193-435), σ. 251.

ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΡΟΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΜΟΝΗ ΛΑΓΓΟΥΒΑΡΔΑΣ

Αἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου τοῦ καθολικοῦ: Χριστός, Ἱεράρχαι, Ἅγ. Πάντες καὶ Ζωοδόχος Πηγή, ὡς καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ πρὸς Β. προσκυνηταρίου ἡ εἰκονίζουσα τοὺς Ἁγ. Ἀποστόλους[1] εἶναι πᾶσαι τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰ. ἔργα τοῦ ἱεροδιακόνου Ἱεροθέου[2], τοῦ μετέπειτα χειροτονηθέντος ἐπισκόπου Ρεθύμνης καὶ Μυλοποτάμου Ἱεροθέου Πραουδάκη[3]. Τούτου ἕνεκα δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ αὐτάς.

α) **Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.** Εἰκονίζεται, ὡς συνήθως (ἅτε φύλαξ τῆς πύλης) ἐπὶ τοῦ θυροφύλλου τῆς προσκομιδῆς.

Ὁ ἀρχάγγελος ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολὴν καὶ κρατῶν διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ρομφαίαν, διὰ δὲ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς ζυγόν, πατεῖ ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ σώματος θνήσκοντος ἀνδρός, ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ὁποίου ἐξέρχεται ἡ προσγεγραμμένη φράσις:

φρῖξον ψυχή μου τὰ δρώμενα

Μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀρχαγγέλου ὑπάρχει ἡ χρονολογία

1766 Ἀπριλίου

κάτω δέ, ἀριστερᾷ, εἰκονίζεται καὶ ὁ δωρητὴς τῆς εἰκόνος, ἡγούμενος τῆς μονῆς, κρατῶν κομβοσχοίνιον καὶ παρ' αὐτόν, διὰ κεφαλαίων γραμμάτων, ἡ ἐπιγραφὴ

ΝΕ(οφύτου) Μον(αχοῦ) καὶ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ

καὶ ἔτι περαιτέρω παρὰ τὸν θνήσκοντα:

ἀνοικτίρμων κε ἀμετονόητος

Ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενος ἡγούμενος Νεόφυτος (Καλουδᾶς) διετέλεσεν ἡγούμενος Λαγγουβάρδας ἐπὶ ὁλόκληρον τριακονταετίαν[4] (1757-1787).

---

[1]) Ἡ εἰκὼν αὕτη ἐξωγραφήθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Πραουδάκη κατά τινα μεταγενεστέραν ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν μονήν, φέρει δὲ κάτωθεν τὴν ἐπιγραφήν:

μνήσθητι κύριε τοῦ δούλου σου Καλινίκου προσκυνητοῦ

[2]) Οὕτω ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἐνθρόνου, μεγάλου Ἀρχιερέως, ἀναγινώσκομεν:

Διὰ χειρὸς Ἱεροθέου ἱεροδιακόνου αωνη' (1858).

Ὡσαύτως ὑπὸ τὴν εἰκόνα τῶν Ἁγ. Πάντων εὕρηται ἡ ἐπιγραφή:

μνήσθητι Κύριε τοῦ ἀναξίου καὶ ἁμαρτωλοῦ δούλου σου Ἱεροθέου Ἱερομονάχου τοῦ κοπιάσαντος ἐν τῇδε τῇ μονῇ αωνη' Ἰουλίου ε'.

[3]) Ὅρα λεπτομερέστερον περὶ τούτου Ἐμμ. Σαγκριώτην, Ἱστορία τῆς ἐν Πάρῳ Ἱ. Μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Λογγοβάρδας, ἐν Πύργῳ 1926, σ. 132.

[4]) Ἐμμ. Σαγκριώτου, Ἱστορία τῆς Ἱ. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Λογγοβάρδας, ἐν Πύργῳ 1926, σ. 24 καὶ 26.

Τὸ θέμα τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς σπάθην διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἄλλοτε ζυγὸν καὶ ἄλλοτε τὴν ψυχὴν τοῦ θνήσκοντος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατεῖ, εἶναι σύνηθες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Ἀπεικονίσεις του ἔχομεν καὶ εἰς τοιχογραφίας, ὡς π.χ. εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐν Αἰτωλίᾳ Μονῆς Μυρτιᾶς[1] (18ου αἰ.), καὶ εἰς φορητὰς εἰκόνας[2], συνήθως ὅμως ἐπὶ τοῦ θυροφύλλου τῆς προσκομιδῆς, ὡς εἴδομεν καὶ εἰς τὴν Καταπολιανήν (βλ. ἀνωτέρω σ. 70) καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους ναοὺς τῆς Πάρου.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ (Μετόχιον Μ. Λαγγουβάρδας).

Ναὸς σταυροειδὴς ἐγγεγραμμένος μετὰ τρούλλου[8].

α) **Χριστὸς ἔνθρονος.** Ἐπὶ τοῦ ξυλοχρυσογλύπτου τέμπλου (διαστ. 0.80×1.00 μ.) Κάθηται ἐπὶ θρόνου μπαρόκ. Φορεῖ χιτῶνα κόκκινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὠχρορόδινον ἱμάτιον. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ φράσις (Ματθ. 11, 28):

Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες κλπ.

Κυρία ἐπιγραφή (τὰ γράμματα νεωτερικά, ἀνακαινισθέντα):

ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου

Καλῆς κρητικῆς τεχνοτροπίας. Περὶ τὸ 1700.

β) **Παναγία** ἔνθρονος βρεφοκρατοῦσα. Ἐπεζωγραφήθη τὸ 1853.

γ) **Ἅγ. Πέτρος καὶ Παῦλος.** Κρατοῦν ὁμοίωμα τῆς Ἐκκλησίας.

δ) **Σύναξις τῶν Ἀρχαγγέλων.**

Αἱ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα γ καὶ δ εἰκόνες εἶναι νεώτεραι.

---

[1]) Ἀ. Ὀρλάνδος, Α.Β.Μ.Ε., τ. Θ' (1961), σ. 110 εἰκ. 13.

[2]) Εἰκὼν εἰς Λένινγκραδ (Felicetti-Liebenfels, Gesch. der byz. Ikonenmalerei, 1956, πίν. 98 A). Εἰκὼν Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ Μ. Προδρόμου Λακωνίας (Κ. Ζησίου, Βυζαντὶς Α, 131). Εἰκὼν Μουσ. Λοβέρδου, ἀρ. καταλ. 74 (τοῦ 1734). Δύο εἰκόνες τῆς Συλλογῆς τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἑλλην. Ἰνστιτούτου Βυζ. καὶ Μεταβυζ. Σπουδῶν (M. Chadjidakis, Icônes, ἀρ. 60 καὶ 233, 18ου αἰ., μὲ τὴν αὐτὴν καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴν παρὰ τὸν θνήσκοντα:

ἀνοικτίρμων καὶ ἀμετανόητος

καὶ μὲ τὸν ἀρχάγγελον κρατοῦντα, ὡς ἐν Λαγγουβάρδᾳ, ζυγόν). Τὴν ἐπανευρίσκομεν τέλος καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν μικρὰν θύραν τοῦ τέμπλου τοῦ ἐν Ναούσῃ ναοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου κλπ.

[8]) Ἀναφέρεται ἤδη τὸ 1717 ὑπὸ τοῦ Pitton de Tournefort, Relation d'un voyage du Levant, Lyon 1717, τ. 1, σ. 246 καὶ περαιτέρω ὑπὸ τοῦ Pasch van Krienen, Breve descrizione dell'Arcipelago, 1773, σ. 123.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ

15' ΒΔ. τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων. Μικρὸς μονοκάμαρος μετὰ ψευδοθόλου. Ἐπὶ τοῦ πτωχικοῦ ξυλίνου τέμπλου του:

α) **Παναγία.** Τύπου Ὁδηγητρίας (διαστάσεις 0.35×0.50). Κρατεῖ τὸν Χριστὸν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Οὗτος φορεῖ σκοτεινόχρωμον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ κατάκοσμον ἱμάτιον, εὐλογεῖ δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου. Κάτω δεξιᾷ ὑπάρχει μικρὰ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου.

Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνος διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέησυς τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Γεοργίου ἱερέος
Μοστράτου κὲ σακελαρίου Ναούσης
1812 Μαρτίου 15

Εἶναι τὸ τελευταῖον ἔργον τοῦ Γεωργίου Μοστράτου, ὅστις, κατ' ἐνθύμησιν ἐπὶ λειτουργικοῦ βιβλίου[1], ἀπέθανε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1813.

Περὶ τῆς τέχνης του θὰ εἴπωμεν ἀργότερον.

β) **Χριστὸς** ἐν προτομῇ (διαστάσεις 0.35×0.52). Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τοῦ κατὰ τοῦ Ἰωάννην (8, 12) εὐαγγελίου φράσις:

Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

Κάτω δεξιᾷ ὑπὸ τὸ Εὐαγγέλιον διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Χὴρ ἱερέος Μοστράτου 1812.

γ) **Ἅγ. Φίλιππος καὶ Τρύφων (Φήλυπος καὶ Τρίφονας).** Εἰκονίζονται ἀμφότεροι ὄρθιοι καὶ κατ' ἐνώπιον. Ὁ Ἅγ. Φίλιππος φορεῖ πράσινον χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπόρφυρον ἱμάτιον. Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν φέρει πρὸ τοῦ στήθους.

Ὁ Ἅγ. Τρύφων, νέος ἀγένειος, φορεῖ στρατιωτικὴν στολὴν μὲ θώρακα καὶ χλαμύδα. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλαδευτήρι διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς δόρυ.

Ἐπὶ τοῦ εἰλητοῦ τὸ ὁποῖον κρατεῖ ὁ Φίλιππος ἀναγινώσκομεν τὴν ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (1, 45) Εὐαγγελίου φράσιν:

εὑρίκαμεν Ἰησοῦν τὸν ιὸν τοῦ Ιοσὶφ τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ
ὃν ἔγραψε Μοσῆς

ΝΑΟΥΣΑ[2]

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ (εἰς τὸ ΝΔ. ἄκρον τοῦ χωρίου)

α) **Χριστὸς ἔνθρονος.** Ἐπὶ τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου (διαστ. 0.66× 0.86). Ὁ Σωτὴρ φέρων χιτῶνα κόκκινον καὶ ἱμάτιον ἐπίσης κόκκινον μὲ πολλὰς χρυσοκονδυλιάς, κάθηται ἐπὶ θρόνου μπαρόκ, πατεῖ δ' ἐπὶ πορφυροῦ ὑποποδίου. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ, ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς σελίδος ἡ ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον (11, 28) Εὐαγγελίου φράσις:

Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς,

ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης (ἔνθ. ἀν. 11, 29):

ἄρατε τὸν ζυγόν ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾶος εἰμὶ καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.

Ὑπὸ τὸν θρόνον ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Πόθου ἱερέος τοῦ Τριανταφίλου.

Κάτω δεξιᾷ εἰκονίζεται εἰς μικρὰν κλίμακα ὁ ἀφιερώσας τὴν εἰκόνα ἱερεὺς γονατιστὸς καὶ μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας πρὸ τοῦ στήθους.

Τέχνη μετρία τοῦ τέλους τοῦ 17ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

β) **Ἅγ. Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (πίν. 45) (διαστ. 0.72×0.92 μ.).

Ὁ Ἅγιος ἱεράρχης εἰκονίζεται καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Φορεῖ χιτῶνα πορτοκαλιόχρουν καὶ ἐπ' αὐτοῦ πολυσταύριον φαιλόνιον μετ' ὠμοφορίου καὶ ἐπιγονατίου. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ὁ Ἅγιος εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν ποιμαντορικήν του ῥάβδον. Οἱ σταυροὶ τοῦ φαιλονίου του εἰκονίζονται ὡς ἐὰν τοῦτο ἦτο ἐντελῶς ἐπίπεδον, μὴ παρακολουθοῦντες δηλ. τὰς πτυχώσεις του, αἵτινες δηλοῦνται μόνον διὰ σκοτεινοτέρου χρώματος. Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ ἰσχυρὰ ἐκφραστικὴ δύναμις τοῦ βλέμματος τοῦ Ἱεράρχου.

Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνος ἡ ἐπιγραφή:

χεὶρ Νικοδήμου μοναχοῦ αχϟε' (=1695).

Ὁ μοναχὸς Νικόδημος (τοὐπίκλην Γεραρδῆς) ἤκμασε κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐξετέλεσε δὲ καὶ πολλὰς ἄλλας εἰκόνας, περὶ τῆς τέχνης τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ κατωτέρω λόγος.

γ) **Παναγία βρεφοκρατοῦσα.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου. Διαστ. 0.68×0.88. Ὠοειδές, λεπτοκαμωμένον πρόσωπον ἐκτελεσμένον μὲ πολὺ ἁπαλὴν φωτοσκίασιν, μαρτυροῦσαν δυτικὴν ἐπίδρασιν. Ἐπιγραφὴ δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων:

Ἡ Κυρία τῶν Ἀγγέλων.

δ) **Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου.** Ἐπὶ τοῦ βημοθύρου τοῦ τέμπλου. Ὑπὸ τὰς εἰκόνας τοῦ Γαβριὴλ καὶ τῆς Παρθένου ἐξ ἡμισείας ἡ ἐπιγραφή:

[1] Παν. Μαθιοπούλου, Ἡ Πάρος, σ. 34, σημ. 2.

[2] Πρὸς τὸν αἰδεσιμώτατον Ναουσαῖον ἱερέα Κωνστ. Ἀλιφέρην καὶ τὸν ἀξιότιμον ἰατρὸν κ. Ὄθωνα Κάπαρην, οἵτινες πολὺ ὑπεβοήθησαν τὸ ἔργον μου τῆς ἀνιχνεύσεως τῶν εἰκόνων Ναούσης, ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν θερμοτάτας εὐχαριστίας.

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Μακαρίου μοναχοῦ.

Εἰς τὰ δύο κάτω διάχωρα ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος.

ε) **Ὁ ζωηφόρος ἄρτος** (πίν. 46). Ἐπὶ τοῦ συρτοῦ ξυλίνου παραπετάσματος τῆς Ὡραίας Πύλης. Εἰκονίζεται κάτωθεν κατακόσμου τόξου ἰσλαμικῆς μορφῆς 17ου αἰ. Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἐνταῦθα νεαρός, ἀναδυόμενος κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐκ κατακόσμου Ἁγίου Ποτηρίου. Ἐνδεδυμένος βαθυπράσινον, χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ κόκκινον ἱμάτιον, ἵσταται κατ' ἐνώπιον εὐλογῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τοὺς ἑκατέρωθεν αὐτοῦ καὶ εἰς μικροτέραν κλίμακα ἱσταμένους ἀγγέλους, φοροῦντας κιτρινωπὸν χιτῶνα καὶ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον, κρατοῦντας δέ, μέσῳ τοῦ ἱματίου των, ἀνημμένας λαμπάδας.

Μεταξὺ τοῦ ἀριστεροῦ ἀγγέλου καὶ τοῦ Ἁγ. Ποτηρίου εὕρηται γεγραμμένη διὰ λευκῶν γραμμάτων, ἡ ἐπιγραφή:

ΔΕΗCIC ΤΟΥ| ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ Θ(εο)Υ| ΜΑΚΑΡΗΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ
καὶ διὰ χηρὸς ἀνδρέου μοστράτου.

Τὸ θέμα τοῦ ζωηφόρου ἄρτου εἶναι εὐχαριστιακόν, ἀπεικονίζει δὲ τὰ χωρία τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου (6, 48):

ἐγὼ εἰμὶ ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς

καὶ (6, 50):

οὗτος ἐστὶν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις
ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ,

ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου τῆς Μεταλήψεως ἀπεικόνισις τοῦ Χριστοῦ, αἰσθητοποιεῖ τὴν φράσιν τοῦ κατὰ Ματθαῖον (26, 26) Εὐαγγελίου καὶ τῆς λειτουργίας:

λάβετε φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον κλπ.
καὶ *πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον* κλπ.

Ἡ παράστασις τοῦ ζωηφόρου ἄρτου ἐφηρμόσθη κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνους. Τὸ παλαιότερον μέχρι τοῦδε γνωστὸν γραπτὸν παράδειγμα εὑρίσκεται τὸν μὲν 15ον αἰῶνα εἰς τὴν Εὐαγγελίστριαν τοῦ Μυστρᾶ [1], τὸν δὲ 16ον εἰς εἰκόνα τοῦ Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας [2], μὲ ταύτην ὅμως τὴν διαφοράν, ὅτι ἐκεῖ οἱ ἄγγελοι δὲν ἵστανται ἁπλῶς ἀλλὰ κρατοῦν γονατιστοὶ τὸ Ἅγ. Ποτήριον. Τὸ αὐτὸ

[1]) Millet, Monum. byz. de Mistra, πίν. 135,3.
[2]) M. Chadjidakis, Icônes, πίν. 32, ἀρ. 47.

θέμα συναντῶμεν κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν καὶ εἰς ἐκκλησιαστικὰ κεντήματα [1] καὶ ἱεροὺς πέπλους.

Ὁ ἁγιογράφος Ἀνδρέας Μοστρᾶτος ἔδρασε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γεωργίου κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος ἐξετέλεσε δ' ἐν Πάρῳ καὶ ἄλλας εἰκόνας, ἰδίᾳ δὲ τοῦ ζωηφόρου ἄρτου, εἰργάσθη δ' ὅμως καὶ ἔξω τῆς πατρίδος αὐτοῦ, π.χ. ἐν Ἀμοργῷ [2]. Ἡ τέχνη του εἶναι πολὺ ἀνωτέρας ποιότητος ἀπὸ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ του.

ϛ) **Ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ.** Εἰκονίζεται καὶ ἐδῶ ἐπὶ τῆς ξυλίνης θύρας τῆς προσκομιδῆς (διαστ. 0.82×1.92 μ.). Ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολήν, μὲ θώρακα κατάκοσμον ἐξ ἀρχαίων κεφαλῶν, κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ὑψωμένον τὸ ξίφος, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ζυγόν. Τὸ παχουλόν του πρόσωπον παρουσιάζει μαλακὴν διαβάθμισιν τόνων μαρτυροῦσαν μίμησιν παλαιοῦ προτύπου τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως

Πατεῖ ἐπὶ ἐπιθανατίου ἀνδρός, παρὰ τὸν ὁποῖον ὑπάρχουν αἱ ἐπιγραφαί:

Φρῖξον ψυχή μου τὰ δρώμενα

καὶ κατωτέρω

ὁ ἀνελεήμων καὶ ἀμετανόητος.

Δεξιᾷ, παρὰ τὴν πτέρυγα τοῦ ἀρχαγγέλου, ἐζωγραφήθη εἰκονίδιον τῆς Ἁγ. Εὐγενίας, κατ' ἀπαίτησιν βεβαίως τῆς ὁμωνύμου ἀφιερωτρίας τῆς εἰκόνος, περὶ τῆς ὁποίας μᾶς πληροφορεῖ ἡ διὰ κεφαλαίων γραμμάτων προσγεγραμμένη ἐπιγραφή:

ΔΕΗΣΙC ΤΗC ΔΟΥΛΗC ΤΟΥ Θ[εο]Υ
ΕΥΓΕΝΙΑC ΜΟΝΑΧΗC

Προσθέτομεν ἐν τέλει α) ὅτι εἰς τὰ κάτω θωράκια τοῦ τέμπλου εἰκονίζονται, ὡς συνήθως, σκηναὶ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης. *Ἡ ἐξορία τοῦ Ἀδὰμ — ἡ θυσία τοῦ Ἀβραὰμ — τὸ Γενέσιον τοῦ Προδρόμου*, καλῆς λαϊκῆς τέχνης, καὶ β) ὅτι εἰς τὴν κόγχην τῆς προσκομιδῆς ἀπόκειται καλῆς τέχνης τετράτοξος πίναξ (διαστ. 0.50×0.74) ὀνομάτων μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ ἱερέως, στεφόμενος ὑπὸ ἀετώματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἡ Δέησις, ἔνθα ὅμως τὴν θέσιν τοῦ Προδρόμου κατέχει ὁ Ἅγ. Ἀθανάσιος.

Σχετικὴ ἐπιγραφὴ λέγει:

μνήσθητι Κ(ύρι)ε τῶν δούλων τοῦ Θ(εο)ῦ Ἀνφιλοχήου ἱερομονάχου κ(αὶ) τῶν γονέων αὐτοῦ.

Ὁ αὐτὸς Ἀμφιλόχιος ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ ἐπιτάφιον πλάκα τοῦ ἔτους 1717 (Α.Β.Μ.Ε. τ. Θ', σ. 214, ἀρ. 53).

[1]) Εὐγενίας Βέη-Χατζηδάκη, Ἐκκλησιαστικὰ κεντήματα τοῦ Μουσείου Μπενάκη, Ἀθῆναι 1963, ἀρ. 76, 88, 90, 93, 95.
[2]) Βλ. σχετικῶς Ἀντ. Μηλιαράκην ἐν Δελτ. Ἱστ. καὶ Ἐθνολ. Ἑτ. τ. Α', 1883, 597. Ναὸς Ἀναλήψεως: *διὰ χειρὸς Ἀνδρέου Μοστράτου 1757.*

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Μονόκλιτος βασιλικὴ μετὰ τρούλλου.

α) **Χριστός.** Ἐπὶ τοῦ ξυλοχρυσογλύπτου τέμπλου (πίν. 33) (διαστ. 0.68×0.90 μ.). Εἰκονίζεται εἰς φυσικὸν μέγεθος μέχρις ὀλίγον κάτω τῆς ὀσφύος. Εἶναι ἐνδεδυμένος τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν μετὰ μίτρας. Στιχάριον καὶ σάκκος παρουσιάζουν πολὺ στενὰς τὰς χειρίδας. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἰω. 15, 1):

ἐγὸ ημὺ ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθυνὴ καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεοργός ἐστιν.
Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμὴ μὶ φέρειν καρπὸν κλπ.

Εἰς τὰς δύο ἄνω γωνίας τοῦ πίνακος ἀνὰ εἷς ἄγγελος γονατιστὸς ἐπὶ νέφους, κρατεῖ ἕνα κύκλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ συντετμημένη ἐπιγραφὴ $\overline{IC}$-$\overline{XC}$. Ἀφ' ἑτέρου ἑκατέρωθεν τῶν ὤμων τοῦ Χριστοῦ εἶναι γεγραμμένη δι' ἀνακαινισθέντων γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ μέγας ἀρχηρεύς.

Τόσον ἡ γλυκερὰ ἔκφρασις τοῦ προσώπου καὶ τὸ σχῆμα τοῦ γενείου, ὅσον καὶ ἡ ἐνδυμασία καὶ ἡ τεχνικὴ τῆς ἐκτελέσεως τῆς εἰκόνος τὴν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰ παλαιὰ βυζαντινὰ πρότυπα.

Εἰς τὴν κάτω παρυφὴν τοῦ πίνακος εὕρηται γεγραμμένη διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Γεωργίου ἡρερὸς Μοστράτου
Χαρτοφύλαξ καὶ διὰ χηρὸς αὐτοῦ 1788 Μαρτίου.

Κατὰ ταῦτα ἡ εἰκὼν εἶναι συγχρόνως ἀφιέρωμα καὶ ἔργον τοῦ ἱερέως καὶ χαρτοφύλακος Γεωργίου Μοστράτου, εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ὁποίου περιῆλθεν ἀργότερον ὁ ναὸς τοῦ Θεολόγου. Ὁ αὐτὸς ζωγράφος ἐξετέλεσε πιθανώτατα καὶ τὰς κοσμούσας τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοιχογραφίας, περὶ τῶν ὁποίων ἐγράψαμεν λεπτομερῶς εἰς τὴν σελ. 62 καὶ ἑξῆς τοῦ παρόντος τεύχους.

Ὁ Γεώργιος Μοστρᾶτος εἰργάσθη ἐν Ναούσῃ κατὰ τὸ β´ ἥμισυ τοῦ 18ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος. Τὰ ἔργα του εἶναι μετρίας καλλιτεχνικῆς ποιότητος. Τελευταῖον ἐξ αὐτῶν φαίνεται νὰ εἶναι αἱ εἰκόνες τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Φιλίππου παρὰ τοὺς Ἁγ. Ἀποστόλους. Αὗται ἐξετελέσθησαν, ὡς εἴδομεν (σ. 94) τὸ 1812, ἓν ἔτος δηλ. πρὸ τοῦ θανάτου του (1813).

β) **Παναγία.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.74×0.92). Εἶναι τύπου Ὁδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης τὸν Χριστόν. Ἐπιγραφὴ *ΜΡ-ΘΥ ἡ Ὁδηγήτρια.* Ἄνω δύο ἄγγελοι ἐντὸς μικρῶν κύκλων. Ὁ Χριστὸς φορῶν κόκκινον ἱμάτιον μὲ πολλὰς χρυσοκονδυλιάς, εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον εἱλητόν. Καλῆς κρητικῆς τεχνοτροπίας.

γ) **Πρόδρομος** εἰκονίζεται εἰς τὸ στενὸν ἄκρον δεξιὸν τμῆμα τοῦ τέμπλου. Λόγῳ ἐλλείψεως χώρου εἰκονίσθη στενόμακρος.

δ) **Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος.** Εἶναι τοποθετημένος ἐπὶ χωριστοῦ προσκυνηταρίου δεξιᾷ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.70×0.90). Ὁ Εὐαγγελιστὴς εἰκονίζεται καθήμενος ἐπὶ σκίμποδος ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τῆς Ἀποκαλύψεως, πλησίον μικρᾶς τραπέζης. Ἐνδεδυμένος κοκκινωπὸν ἱμάτιον στρέφει τὰ βλέμματά του ἄνω δεξιᾷ πρὸς τὸ ἐμφανιζόμενον ἀκτινοβόλον Ἅγ. Πνεῦμα, τοῦ ὁποίου ἀκούει τὴν φωνὴν λέγουσαν «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος». Τὴν ῥῆσιν ταύτην ὑπαγορεύει ὁ Ἰωάννης εἰς τὸν ἀπέναντί του παρὰ τὴν αὐτὴν τράπεζαν, ἐπὶ σκίμποδος ὁμοίως, καθήμενον μαθητήν του Πρόχορον. Οὗτος γράφει τὴν ῥῆσιν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον διὰ γραφίδος, τὴν ὁποίαν ἐμβαπτίζει εἰς τὸ ἐπὶ τῆς τραπέζης μελανοδοχεῖον. Εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ σπηλαίου εἶναι κρεμασμένη θήκη περιέχουσα εἰλητὰς μεμβράνας. Τέλος εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζεται ἡ Μετάστασις τοῦ Θεολόγου.

Ἡ τέχνη τῆς περιγραφείσης εἰκόνος εἶναι πολὺ ἀνωτέρας ποιότητος ὅλων τῶν ἄλλων τοῦ ναοῦ. Ἀκολουθεῖ καὶ εἰκονογραφικῶς καὶ τεχνικῶς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἔργον τοῦ Γεωργίου Μοστράτου, ὡς φρονεῖ ὁ Ἐμμ. Σαγκριώτης (Μεσ. Γρ. Β´ σ. 261) συμπληρώνων τὴν εἰς τὴν κάτω παρυφὴν τοῦ πίνακος ἐπιγραφὴν

χεὶρ Γεωργίου τοῦ (δυσανάγνωστος)

πάντως ὄχι Μοστράτου ἀλλὰ *Δακωρ.* (ώνια). Βλέπε τὸ σχετικὸν πανομοιότυπον (εἰκ. 22).

Εἰκ. 22 Πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς τῆς εἰκόνος Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

Τὸ ἔργον ἀνάγεται ἀσφαλῶς εἰς τὸν 17ον αἰῶνα.

ε) **Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.** Μετρίας τέχνης εἰκὼν ἐπὶ τῆς θύρας τῆς προσκομιδῆς. Ὁ Ἀρχάγγελος κρατῶν τὴν ἀνεσπασμένην ῥομφαίαν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ζυγόν, πατεῖ, ὡς συνήθως, ἐπὶ ἐξηπλωμένου θνῄσκοντος ἀνδρός, παρὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἐπιγραφή:

ὁ ἀνελεήμων καὶ ἀμετανόητος

Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος διὰ κεφαλαίων γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:
ΔΕΗCΙC ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΓΕΡΑCΗΜΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ

ϛ) **Ὁ Ζωηφόρος Ἄρτος.** Εἰκονίζεται καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ ξυλίνου συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὡραίας Πύλης.

Τέλος εἰς τὰ κάτω θωράκια τοῦ τέμπλου εἰκονίζονται ἀριστερᾷ μὲν ἡ *ἐξορία τῶν πρωτοπλάστων*, δεξιᾷ δὲ οἱ *Τρεῖς Ἱεράρχαι* καὶ ὁ *Ἅγ. Στυλιανός*, κρατῶν, ὡς συνήθως, εἰς τὰς ἀγκάλας του μικρὸν παιδίον.

ΝΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Βασιλικὴ μονοκάμαρος.

α) **Ὁ Χριστὸς** ἐν προτομῇ (πίν. 47). Ἐπὶ τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου. (Διαστ. 0.62×0.85). Ὡς δηλοῖ καὶ ἡ προσγεγραμμένη ἐπιγραφὴ ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἐδῶ ὡς *Παντοκράτωρ*. Ἐνδεδυμένος κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον, εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ὄρθιον ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον, ὅπερ παρουσιάζει ταύτην τὴν πρωτοτυπίαν, ὅτι, ἀντὶ νὰ φέρῃ εἰς τὸ περίβλημά του, ὡς συνήθως, πολυτίμους λίθους ἢ παραστάσεις ἐκ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ, παρουσιάζει τὴν μίαν τῶν ὄψεων αὐτοῦ ὡς φορητὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, εἰκονιζομένης ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον μὲ τὴν δεξιὰν χεῖρα ὁριζοντίως πρὸ τοῦ στήθους καὶ τὴν ἀριστερὰν ὑψουμένην μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω ἤτοι εἰς στάσιν δεήσεως.

Ἡ ἔκφρασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἤρεμος καὶ πραεῖα, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου κανονικώτατα καὶ μὲ ἀκρίβειαν σχεδιασμένα, τὸ δὲ πλάσιμον λεπτομερὲς καὶ φροντισμένον. Ἡ ὅλη τεχνικὴ τῆς ἐκτελέσεως ἀκολουθεῖ τὴν κρητικὴν σχολήν.

Εἰς τὴν κάτω παρυφὴν τῆς εἰκόνος εὕρηται, διὰ μελανῶν κεφαλαίων γραμμάτων, ἡ ἐπιγραφή :

ΔΕΗCIC ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ Θ(εο)Υ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΙ ΕΛΕΝIC -1741
Κ(ΑΙ) ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΕΡΕΟC

Κατὰ ταῦτα ἡ καλῆς τέχνης εἰκὼν αὕτη εἶναι τῶν μέσων περίπου τοῦ 18ου περίπου αἰῶνος. Τὸν ἀφιερωτὴν ἱερέα Δημήτριον ὁ Π. Μαθιόπουλος (Πάρος σ. 34) θεωρεῖ καὶ ὡς τὸν ζωγράφον τῆς εἰκόνος, ὅπερ ἀβέβαιον.

β) **Παναγία γλυκοφιλοῦσα.** Εἰς τὸ τέμπλον. (Διαστ. 0.54×0.65 μ.). Ἡ μετρίας τέχνης εἰκὼν αὕτη καλύπτεται, ἐξαιρέσει τοῦ προσώπου, ὑπὸ ἀργυρᾶς ἐσθῆτος ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχει χαραχθῆ ἡ ἐπιγραφή :

δέησις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Βασιλείου ἱερέος

γ) **Ὁ Χριστὸς μέγας ἀρχιερεὺς** (διαστ. 0.51×0.70 μ.). Μετρίας τέχνης εἰκών. Φέρει κάτω διὰ λευκῶν κεφαλαίων γραμμάτων τὴν ἐπιγραφήν :

δι ἐξόδου Νηκολάου ἱερέος Ρενιέρι κέ σ(υμβίας;)
χείρ . . . . (χαρτο)*φήλαξ Μ*(οσ)*τράτ*/*ου*

Τέλους 18ου αἰῶνος.

Μέλη τῆς οἰκογενείας Ρενιέρη ἀναφέρονται εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου δύο: ὁ σακελίων Ρενιέρης, διὰ τὰ ἔτη 1733, 1741 καὶ 1751, καὶ ὁ Θεοδωρῆς διὰ τὸ ἔτος 1751 (φ. 180).

δ) **Ἁγ. Ἀναστασία ἡ φαρμακολύτρια.** Διαστ. 0.54×0.64.
Μετριωτάτης τέχνης εἰκὼν φέρουσα κάτω δεξιᾷ τὴν ἐπιγραφήν :

Δέξε δέησιν ω μάρτης βασιλείου ιερέος καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ
ΑΩΔ' (=1804).

ε) **Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ** (διαστ. 0.60×0.95 μ.). Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνος παρίσταται κάτωθεν σπηλαίου, ἐντὸς λίκνου, τὸ θεῖον βρέφος. Ἑκατέρωθεν τοῦ λίκνου εἰκονίζονται γονατιστοὶ καὶ μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας πρὸ τοῦ στήθους ἀριστερᾷ μὲν ἡ Παρθένος, δεξιᾷ δ' ὁ Ἰωσήφ. Κάτω ἀριστερᾷ εἰκονίζεται ποιμὴν εἰς στάσιν «καλοῦ ποιμένος» ἤτοι μὲ τὸ πρόβατον ἐπὶ τῶν ὤμων. Δεξιᾷ τρεῖς μάγοι μὲ σαρικοειδῆ ἀνατολικὰ καλύμματα τῆς κεφαλῆς. Ἄνω ἀριστερᾷ πολλοὶ ἄγγελοι, δεξιᾷ δ' ἄλλος ἄγγελος ἀγγέλλων τὸ θαῦμα εἰς ἔκθαμβον ποιμένα, περιστοιχιζόμενον ὑπὸ 8 προβάτων.

Δεξιᾷ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου εἶναι γεγραμμένη δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἡ χρονολογία *αψκδ'* (=1724).

Ἡ ἀπεικόνισις τῆς Παναγίας γονατιστῆς πρὸ τοῦ βρέφους συναντᾶται κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὰς κρητικὰς τοιχογραφίας τοῦ Ἁγ. Ὄρους[1] καὶ τῶν Μετεώρων[2], ὡς καὶ εἰς φορητὰς εἰκόνας τοῦ Μουσείου Μπενάκη[3] καὶ τῆς Συλλογῆς Ἑλένης Σταθάτου[4]. Πολὺ συνήθης ὅμως εἶναι εἰς τὴν Δύσιν[5]. Ἡ παράστασις τῆς ἡμετέρας εἰκόνος συμφωνεῖ πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων (86 § 5) γραφόμενα, διότι δὲν εἰκονίζει μόνον τὴν Παναγίαν ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰωσὴφ γονατιστὸν πρὸ τοῦ βρέφους.

ϛ) **Ὁ ἀσπασμὸς Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννης.** Εἰς τὴν ποδιὰν τοῦ τέμπλου ἀριστερᾷ.

ΝΑΟΣ ΘΕΟΣΚΕΠΑΣΤΟΥ

Μονόκλιτος βασιλικὴ μετὰ τρούλλου.

Τὸ ξυλόγλυπτον τέμπλον φέρει ἐντὸς δύο μικρῶν ἐλλειψοειδῶν μεταλλίων δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἀναθέσαντος αὐτό:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ — Σπήρου Βατζέλι

[1]) Μονὴ Σταυρονικήτα (1546) Millet, Athos, Les peintures, πίν. 168,3 Μ. Δοχειαρίου (1653), Millet, ἔνθ' ἀν. πίν. 222,5) Ἅγ. Νικόλαος Λαύρας (1560) Millet, ἔνθ. ἀν., πίν. 257,3.

[2]) Millet, Recherches sur l'iconographie de l'Évangile, σ. 94, εἰκ. 35.

[3]) Ἀ. Ξυγγόπουλος, Εἰκόνες τοῦ Μουσείου Μπενάκη, ἀρ. 52, σ. 75 (μέσων τοῦ 17ου. αἰ.).

[4]) Ἀ. Ξυγγόπουλος, Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου, ἐν Ἀθήναις 1951, ἀρ. 8, σ. 11, πίν. 8 (τοῦ 1658).

[5]) Βλ. προχείρως τὸ ἐν τῇ Πινακοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ, Ἐνετικῆς τέχνης, τρίπτυχον 15ου αἰ. παρὰ S. Bettini, La pittura Cretese-veneziana, Padova 1933, πίν. XXIV.

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ** (πίν. 48). Εἰς τὸ τέμπλον.

Εἰκονίζεται μέχρις ὀλίγον κάτω τῆς ὀσφύος, κατὰ γνησίως βυζαντινὸν πρότυπον τοῦ 14ου αἰῶνος. Φορεῖ χιτῶνα κόκκινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὸ Εὐαγγέλιον.

Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου εἶναι σοβαρὰ ἀλλὰ καὶ μειλιχία, πλήρης ἁγνότητος καὶ εἰλικρινείας. Τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ αἱ χεῖρες εἶναι καλῶς ἐσχεδιασμέναι. Τὸ πλάσιμον τοῦ προσώπου ἁβρόν. Αἱ πτυχαὶ τῶν ἐνδυμάτων ἀπεδόθησαν μὲ ζωηρὰς σκοτεινὰς γραμμὰς καὶ λευκὰ φῶτα προσδίδοντα ἔντονον πλαστικότητα εἰς τὸ σῶμα.

Εἶναι καλῆς ποιότητος ἔργον τοῦ τέλους τοῦ 16ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνος.

β) **Παναγία.** Εἰς τὸ τέμπλον, δεξιοκρατοῦσα τὸν Χριστόν, μὲ πολλὴν δυτικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς ἐκτελέσεως.

γ) **Ζωηφόρος ἄρτος** ἐπὶ τοῦ ξυλίνου, συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὡραίας Πύλης (διαστ. 0.66×1.10). Καλῆς ὁπωσδήποτε τέχνης.

Συνοδεύεται ὑπὸ ἐπισεσυρμένης ἐπιγραφῆς ἐχούσης οὕτω:

Μνήστητητη (sic) *Κ*(ύρι)*ε τοῦ δούλου σου Ἀντωνίου Τζανάκη καὶ τῶν γοναίων, συμβίας καὶ τῶν τέκνων, μεθων μνήσθητι καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δανιὴλ ἱερομονάχου*

καὶ διὰ χηρὸς ἀνδρέου μοστράτου 1762.

δ) **Ἁγ. Παρασκευή.** (Διαστ. 0.84×1.05). Εἰκονίζεται ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον κρατοῦσα διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς τὸν σταυρὸν τῆς σταυρώσεως τὴν δὲ ἀριστερὰν φέρουσα πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω ἤτοι εἰς στάσιν δεήσεως.

Φορεῖ χιτῶνα ἀνοικτογάλαζον καὶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐλαιόχρουν μαφόριον μὲ κοκκίνην παρυφήν, τοῦ ὁποίου αἱ πτυχαὶ τονίζονται διὰ μελανῶν γραμμῶν. Εἰκὼν πολὺ στυλιζαρισμένη.

Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τοῦ ξυλίνου πίνακος εἶναι ἐζωγραφημένος μέγας σταυρὸς τῆς σταυρώσεως καὶ ἑκατέρωθεν τῶν σκελῶν αὐτοῦ

IC | XC

NI | KA

ΜΠ ΟC

ΝΑΟΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

α) Εἰκὼν **Μεταμορφώσεως** ἐπὶ τοῦ τέμπλου (πίν. 49) διαστ. 0.75× 1.00 μ.).

Ἡ εἰκὼν διαιρεῖται εἰς τρεῖς καθ' ὕψος ζώνας. Εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐξ αὐτῶν εἰκονίζεται εἰς τὸ μέσον, ἐπὶ τῆς κορυφῆς κωνικοῦ ὄρους, σχεδιαζομένου κατὰ τὸν βυζαντινόν, συμβατικὸν κλιμακωτὸν τρόπον, ὁ Χριστός, ὄρθιος καὶ κατενώπιον, λεπτὸς καὶ ραδινὸς μὲ *ἱματισμὸν λευκὸν καὶ ἐξαστράπτοντα*[1], εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν τὸ εἴλητὸν τοῦ νόμου. Τὸ σῶμα του ὁλόκληρον περιβάλλει μεγάλη κυκλικὴ δόξα, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶναι ἐγγεγραμμένα δύο διασταυρούμενα τετράγωνα, συμβολίζοντα, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Millet[2], τὰ δύο ἄλλα πρόσωπα τῆς Ἁγ. Τριάδος ἢ *τὸ τριλαμπὲς τῆς μιᾶς θεότητος*[3]. Ταῦτα ἐπικρατοῦσιν ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν.

Ἑκατέρωθεν τοῦ Σωτῆρος ἵστανται, ἐπὶ δύο ἰδιαιτέρων βράχων, ἀριστερᾷ μὲν ὁ λευκογένειος προφήτης Ἠλίας μὲ βαθυπράσινον ἱμάτιον εἰς στάσιν δεήσεως, δεξιᾷ δὲ ὁ προφήτης Μωυσῆς, μὲ ρόδινον ἔνδυμα, κρατῶν εὐλαβῶς, μέσῳ τοῦ ἱματίου του, τὰς πλάκας τοῦ Νόμου, τὰς ὁποίας τείνει πρὸς τὸν Χριστόν.

Ἡ ἀμέσως κάτωθεν δευτέρα ζώνη εἰκονίζει, εἰς μικροτέραν κλίμακα ἑκατέρωθεν τοῦ ὄρους, ἀφ' ἑνὸς μέν, ἀριστερᾷ, τὴν ἄνοδον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ Θαβὼρ μετὰ τῶν ἀκολουθούντων τριῶν μαθητῶν του, πρὸς τοὺς ὁποίους διαλέγεται στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀφ' ἑτέρου δέ, δεξιᾷ, τὴν κάθοδον τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ ὄρους, ὁμοίως μετὰ τῶν μαθητῶν του, πρὸς οὓς παραγγέλλει νὰ μὴ εἴπωσι τίποτε ἐξ ὅσων εἶδον, συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου (9,9) λεγόμενα.

Τέλος εἰς τὴν κατωτάτην ζώνην εἰκονίζονται οἱ τρεῖς συνοδεύσαντες εἰς τὸ ὄρος τὸν Χριστὸν μαθηταί: Πέτρος ἀριστερᾷ, Ἰωάννης ἐν τῷ μέσῳ καὶ Ἰάκωβος δεξιᾷ, ἕκαστος μὲ διάφορον καὶ βιαίαν κίνησιν παριστανόμενος, εἰς ἔκφρασιν τοῦ θάμβους ὑπὸ τοῦ ὁποίου κατελήφθησαν ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ μεταμορφωθέντος Χριστοῦ. Οὕτω ὁ μὲν λευκόθριξ Πέτρος, φορῶν κόκκινον ἱμάτιον, ἔχει πέσει προύμυτα κατὰ γῆς[4] πρὸς τ' ἀριστερά, ἀκκουμβῶν τὴν δεξιάν του εἰς τὸ χῶμα, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὴν κεφαλήν του, καὶ τέλος ὁ Ἰάκωβος, ἔχει ὁμοίως πέσει πρηνὴς πρὸς τ' ἀριστερά, ὡσεὶ κατακυλιόμενος ἀπὸ τῆς κλιτύος, ἀκκουμβᾷ δ' ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Ὁ ζωγράφος τῆς εἰκόνος μας ἀκολουθεῖ τὴν βιαιότητα τῆς πτώσεως τῶν μαθητῶν, ἥτις χαρακτηρίζει τὰς παραστάσεις τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ

[1]) Λουκ. 9,29.

[2]) Recherches sur l'iconographie, de l'Évangile, Paris 1916, 230.

[3]) Goar, Εὐχολόγιον σ. 407.

[4]) Κατὰ τὸν Ματθαῖον (17,6): *οἱ μαθηταὶ ἔπεσαν ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν.*

15ου καὶ 16ου αἰῶνος, εἰς τὰς ὁποίας εἰκονίζεται πάντοτε, συμφώνως καὶ πρὸ τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων [1], καὶ ἡ ἄνοδος καὶ κάθοδος τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῶν μαθητῶν του εἰς τὸ ὄρος, ἐν ᾧ παλαιότερον αὕτη εἰκονίζετο χωριστά [2].

Μεγάλην καθ' ὅλα ὁμοιότητα καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν, καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν παρουσιάζει ἡ εἰκών μας πρὸς τοιχογραφίαν τῆς Μεταμορφώσεως εἰς τὴν Μ. Ἁγ. Παύλου τοῦ Ἄθω [3] τοῦ ἔτους 1555, ἥτις πιθανώτατα καὶ θὰ τοῦ ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον. Πάντως ἡ ἡμετέρα εἰκὼν παρουσιάζει αὐστηρότητα ἐκτελέσεως καὶ ἰδίως οὐδεμίαν δυτικὴν ἐπίδρασιν Δὲν εἶναι διὰ τοῦτο ἀπίθανον νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ τέλος τοῦ 16ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος.

β) **Γέννησις τοῦ Χριστοῦ.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίνακος εἰκονίζεται, κάτωθεν σπηλαίου, τὸ θεῖον βρέφος ἐντὸς λίκνου καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ ὁ βοῦς καὶ ὁ ὄνος. Ἑκατέρωθεν τοῦ λίκνου εἰκονίζονται γονατιστοὶ καὶ προσκυνοῦντες τὸ βρέφος, ἀριστερᾷ μὲν ἡ Παναγία, δεξιᾷ δ' ὁ Ἰωσήφ. Ἀριστερᾷ τοῦ σπηλαίου εἰκονίζονται, ἐρχόμενοι ἔφιπποι, οἱ μάγοι, δεξιᾷ δ' οἱ ποιμένες πρὸς τοὺς ὁποίους ἄγγελος Κυρίου ἀγγέλλει τὸ θαῦμα. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος καὶ εἰς πολὺ μικροτέραν κλίμακα εἰκονίζονται γονατιστοὶ εἷς ποιμὴν καὶ τρεῖς ἄλλοι ἄνδρες.

Σχετικῶς πρὸς τὴν παράστασιν τῶν γονέων τοῦ βρέφους γονατιστῶν βλέπε ὅσα ἐλέχθησαν εἰς σελ. 101.

ΝΑΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

α) **Χριστός.** Ἐπὶ τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου. Εἰκονίζεται ὡς Μέγας ἀρχιερεύς.

β) **Παναγία,** τύπου Ὁδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης τὸν μικρὸν Χριστόν (διαστ. 0.46×0.69), 17ου αἰῶνος.

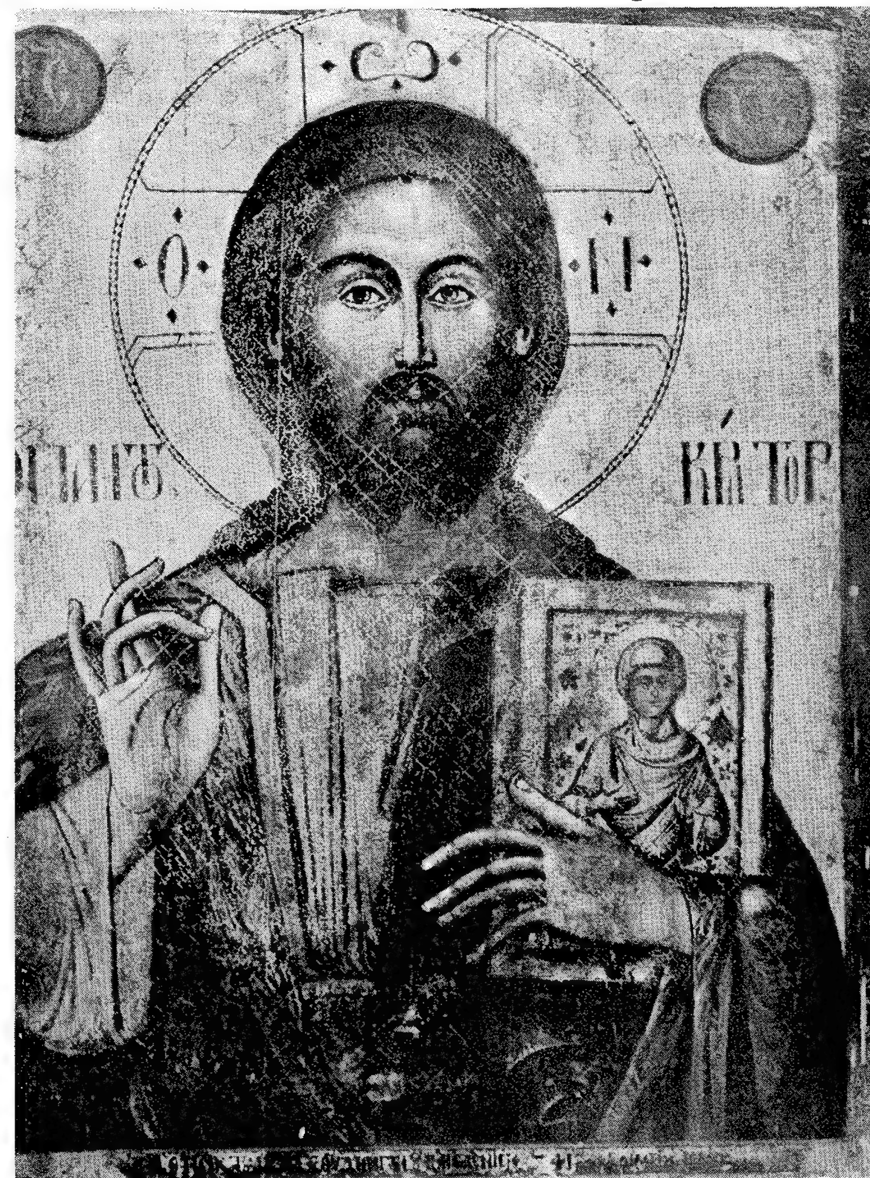
γ) **Ἡ σφαγὴ τῶν νηπίων.** Εἰς τὴν ποδιὰν τοῦ τέμπλου.

ΝΑΟΣ ΠΑΝΤΑΝΑΣΣΗΣ
(Ἀνακαινισθείς, πρώην Ἅγ. Βασίλειος)

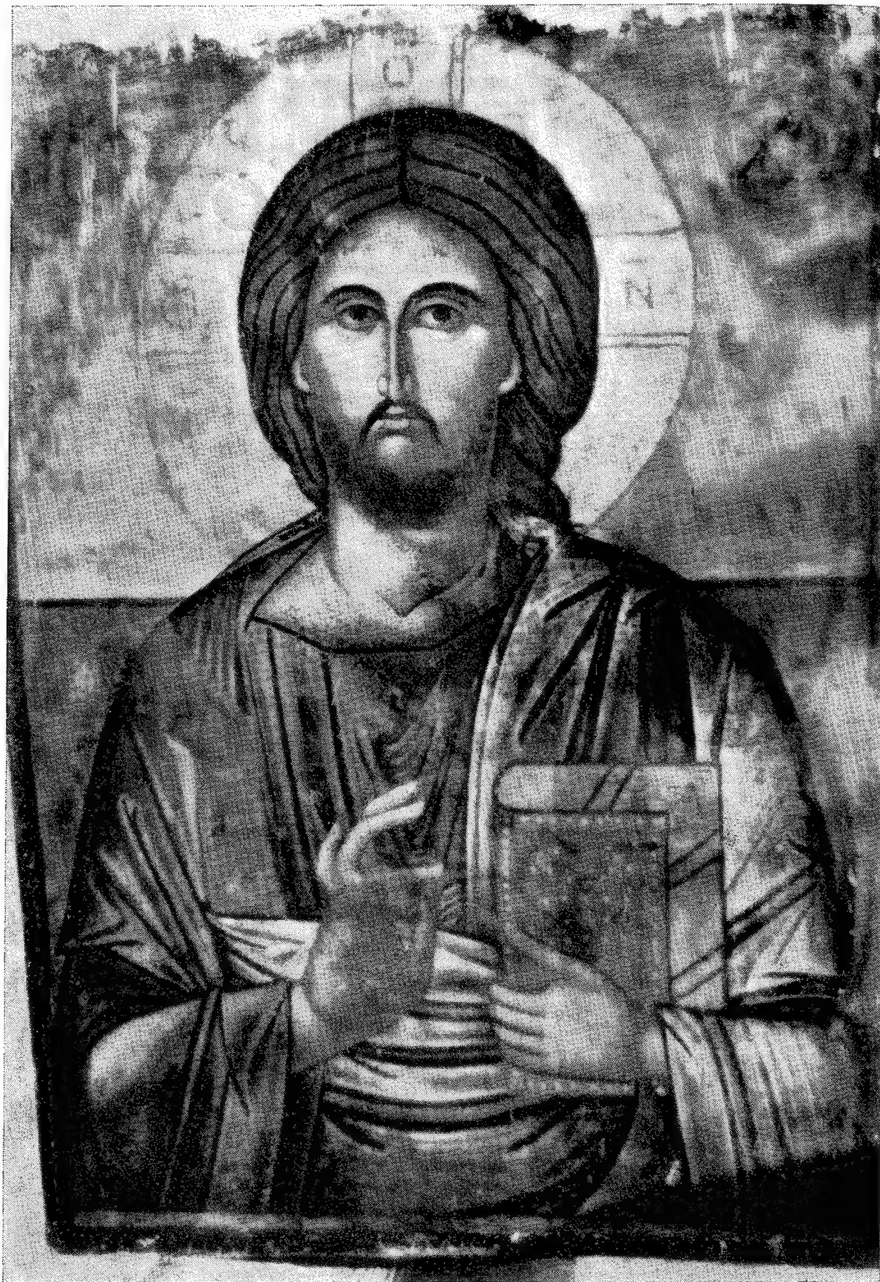
α) **Παναγία** (πίν. 50) (διαστ. 0.90×1.07 μ.). Σήμερον εἰς τὸ τέμπλον, πρότερον ἐπὶ ἰδιαιτέρου προσκυνηταρίου.

Ἡ Παρθένος εἰκονίζεται ἐν προτομῇ μέχρι καὶ κάτω τῆς ὀσφύος, ἐστραμμένη πρὸς δεξιὰ καὶ κρατοῦσα εἰς τὰς ἀγκάλας της τὸν νεαρὸν Χριστόν, ὅστις ἀκκουμβᾷ τὸ πρόσωπόν του, ἐπὶ τῆς παρειᾶς τῆς Παναγίας κατὰ τὸν γνωστὸν τύπον τῆς Γλυκοφιλούσης. Ἐπὶ τοῦ καλύπτοντος τὴν κεφαλὴν

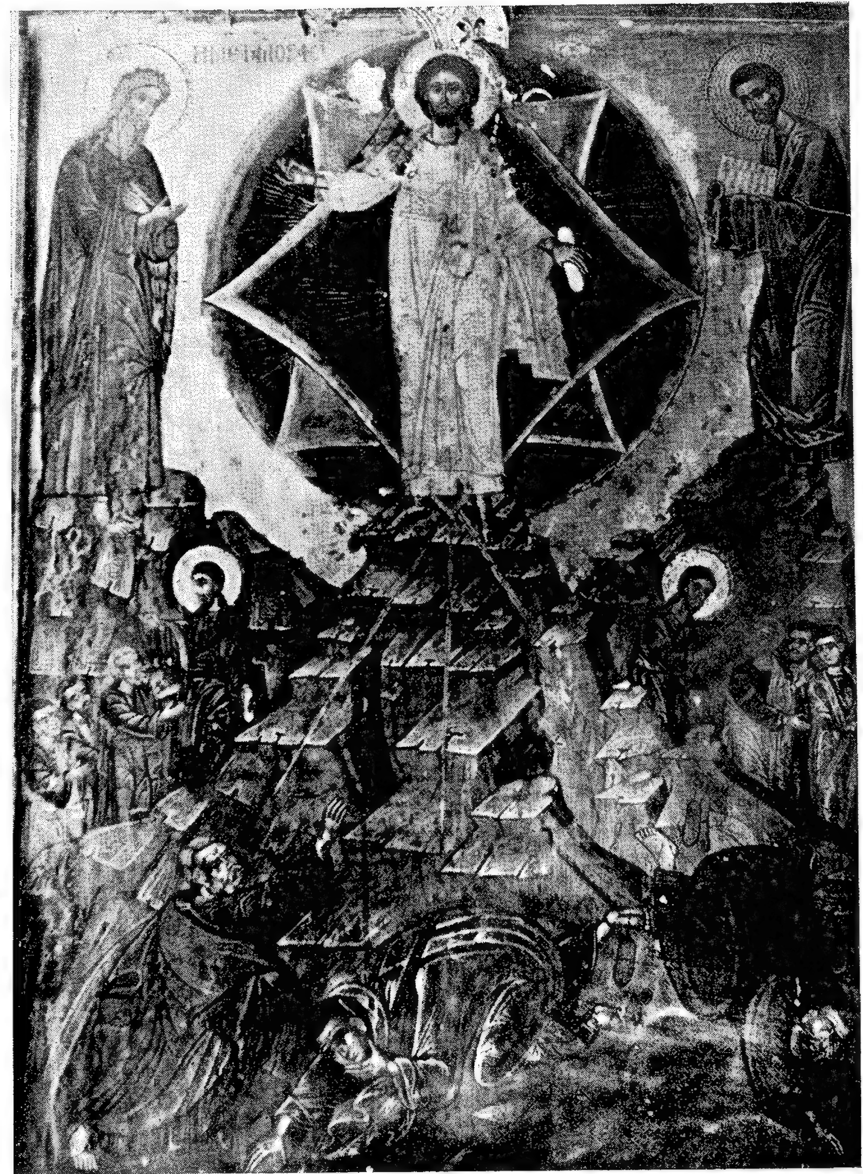
[1] Ἔκδ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπουλις 1909, σ. 97.
[2] Millet, Recherches sur l'iconographie de l'Évangile, Paris 1916, 231.
[3] Millet, Athos, Les peintures, πίν. 188, 4.

Νάουσα. Ναὸς Παναγίας τοῦ Χριστοῦ. Χριστὸς Παντοκράτωρ (βλ. σελ. 100).

Νάουσα. Ναὸς Θεοσκεπάστου. Χριστὸς Παντοκράτωρ (βλ. σελ. 102).

Λεῦκες. Ναὸς Μεταμορφώσεως Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ (βλ. σελ. 103).

Νάουσα. Ναὸς Παντανάσσης. Παναγία Γλυκοφιλοῦσα (Ἡ πάντων χαρὰ) (βλ. σελ. 104).

βαθυγαλάζου μανδηλίου καὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπορφύρου καὶ μὲ χρυσῆν παρυφὴν μαφορίου τῆς Παναγίας ἐτέθη μεταγενεστέρως ἀργυροῦν στέμμα. Δι' ἀργυρᾶς ἐπίσης ἐπενδύσεως ἐκαλύφθησαν καὶ αἱ δύο ἄκραι χεῖρες αὐτῆς. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἐνδεδυμένος ἐλαιόχρουν χιτῶνα ἐζωσμένον διὰ πορτοκαλιοχρόου ζώνης καὶ πολὺ ἀνοικτὸν κόκκινον ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλιές, τοῦ ὁποίου μία λωρὶς πίπτει ἐλευθέρως ὄπισθεν τῆς ράχεως αὐτοῦ. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ὑψουμένης ψαύει ἢ θωπεύει ὁ Χριστὸς τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου τῆς Παναγίας, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, στηρίζει ἐπὶ τοῦ μηροῦ του συνεπτυγμένον τὸ εἱλητὸν τοῦ νόμου. Εἰς τὰς δύο ἄνω γωνίας εἰκονίζονται ἐν προτομῇ οἱ ἀρχάγγελοι Γαβριὴλ καὶ Μιχαήλ, συνήθεις συνοδοὶ τῆς Θεοτόκου.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ γνησίως Κρητικὴ τεχνικὴ τῆς ἐκτελέσεως τῆς εἰκόνος, μὲ τὰ τελείως σκοτεινὰ πρόσωπα καὶ τὰ ἐλάχιστα ἐπὶ τῶν ἐξεχόντων σημείων λευκὰ «φῶτα». Τὴν ἐκ Κρήτης ἄλλως τε προέλευσιν τῆς εἰκόνος ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἡ περὶ αὐτῆς κρατοῦσα παράδοσις[1], καθ' ἣν κατὰ μίαν τῶν ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεων, Κρῆτες φεύγοντες τοὺς Τούρκους ἐπεβιβάσθησαν πλοίων συναποκομίζοντες καὶ τὰ ἱερά των κειμήλια, ἐν οἷς καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας. Αὕτη μετὰ πολλὰς περιπετείας (ναυάγια κλπ.) ἐξεβράσθη εἰς τὴν παραλίαν τῆς Πάρου, παραληφθεῖσα δ' ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐτοποθετήθη κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, ἔπειτα δέ, κατ' ἐπιθυμίαν τῆς Παναγίας, εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Βασιλείου, ἔνθα πλέον ἔμεινε λατρευομένη ὡς Παντάνασσα (ἐν ᾧ διὰ τῆς παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Παναγίας προσγεγραμμένης ἐπιγραφῆς χαρακτηρίζεται ὡς *ἡ πάντων χαρὰ*) τιμωμένου ἔκτοτε καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Βασιλείου εἰς τὸ ὄνομα τῆς Παντανάσσης.

Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τῆς Γλυκοφιλούσης εἶναι πολὺ παλαιός. Ἔχομεν ἤδη δύο παραδείγματά του ἐκ τοῦ 12ου αἰῶνος[2]. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἡ Παναγία κρατεῖ τὸν Ἰησοῦν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρός, ἄλλοτε δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Μεγάλην ὅμως ποικιλίαν παρουσιάζει ἡ στάσις τοῦ νεαροῦ Χριστοῦ, ὅστις ἄλλοτε μὲν περιπτύσσεται δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὴν μητέρα του, ἄλλοτε δὲ τὴν ἐναγκαλίζεται διὰ τῆς μιᾶς μόνον χειρός, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἄλλης πιάνει τὸ χέρι της[3] ἢ ἀφίνει τὴν χεῖρα του νὰ κρέμαται κατακορύφως πρὸς τὰ κάτω (εἰκὼν Μουσ. Μπενάκη). Ἄλλοτε τέλος, διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς ἐναγκαλίζεται τὴν Παναγίαν, διὰ δὲ τῆς ἄλλης θωπεύει τὸ κάτω μέρος τῆς κεφαλῆς της.

---

[1] Λεπτομερῆ ἔκθεσιν τῆς παραδόσεως βλ. παρὰ Ἐμμ. Σαγκριώτη, Μεσ. Γραμμ. Β', 270.

[2]) Παναγία τοῦ Βλαδιμὴρ τοῦ Ἱστορ. Μουσείου τῆς Μόσχας (Anisimof, Our Lady of Vladimir, Πράγα 1928) καὶ Παναγία τοῦ Μουσείου Μπενάκη (Ἀ. Ξυγγόπουλος, Εἰκόνες τοῦ Μουσείου Μπενάκη ἀρ. 1 πίν. 1 καὶ 2).

[3]) Εἰκὼν τῆς ἄλλοτε συλλογῆς Λιχατσέφ ἐν Πετρουπόλει. Βλέπε προχείρως ἀπεικόνισιν αὐτῆς ὑπὸ Γ. Σωτηρίου ἐν Θεολογίᾳ 27, 1956, εἰκ.13.

Ἡ τελευταία αὕτη περίπτωσις συνηθίζεται κυρίως κατὰ τὸν 16ον καὶ τὸν 17ον αἰῶνα[1].

Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ εἰκὼν τῆς Ναούσης παρουσιάζει τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τύπον πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Κρητὸς Ἐμμαν. Λαμπάρδου τοῦ Μουσείου Μπενάκη, ἐκτελεσθεῖσαν τὸ ἔτος 1609. Τόσον ὁ εἰκονογραφικός της τύπος ὅσον καὶ τὸ σχέδιον καὶ ἡ τεχνική, ἡ ἐπιμελὴς ἐργασία καὶ ἡ ὑποβλητικὴ ἔκφρασις τῆς Παναγίας ὑποδηλοῦσιν ὡς χρόνους ἐκτελέσεως τῆς εἰκόνος μας τὰ τέλη τοῦ 16ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ

Δίκλιτος, ἐπὶ τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου κλιτύος.

α) **Παναγία** (διαστ. 0.67×1.10 μ.). Εἰκονίζεται ὡς ἡ *Ἁγία Βάτος*, ἐντὸς ἐλλειψοειδοῦς δόξης (mandorla). Φέρει τὴν ἐπιγραφὴν

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Χρυσάνθου μοναχοῦ Μαρή-1801.

Μετριωτάτης τέχνης.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

(νῦν βυζ. μουσεῖον Ναούσης)

Εἰς τὸ ξυλόγλυπτον τέμπλον τοῦ μονοκαμάρου τούτου ναοῦ εὑρίσκονται αἱ ἑξῆς καλῆς τέχνης εἰκόνες:

Χριστός, μὲ πολλὰς χρυσοκονδυλιὰς καὶ **Παναγία** Ὁδηγήτρια.

Εἰς τὴν Ὡραίαν Πύλην ἐν τῷ μέσῳ ὁ **Ἄρτος τῆς ζωῆς** καὶ κάτω ἑκατέρωθεν ὁ **Ἅγ. Βασίλειος** καὶ ὁ **Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.**

Εἰς τὰ κάτω θωράκια (ποδιές): ἡ **Σφαγὴ τῶν νηπίων**, ἡ **Θυσία τοῦ Ἀβραάμ**, ὁ **Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὕα.**

Ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκος ἀνηρτημένων φορητῶν εἰκόνων, ἄξιαι μνείας εἶναι:

α) **Ὁ ἐπιτάφιος θρῆνος** (πίν. 51) (διαστάσεις 0.41×0.55). Πολυπρόσωπος παράστασις μὲ κυριαρχοῦν στοιχεῖον τὸν νεκρὸν Χριστόν, ὅστις, εἰκονίζεται γυμνός, μὲ μόνον τὸ κολόβιον περὶ τὴν ὀσφύν, ἐξηπλωμένος ἐπὶ λευκῆς ὁριζοντίας πλακός, ἥτις σχηματίζει τὸ κάλυμμα χαμηλοῦ, προοπτικῶς εἰκονιζομένου, ὀρθογωνίου ὑποβάθρου, τὴν προσθίαν πλευρὰν τοῦ ὁποίου κοσμεῖ ἐλλειψοειδὲς χρωματιστὸν ἔμβλημα.

---

[1]) Παραδείγματα παρὰ Ν. Λιχατσέφ, Ἡ Ἱστορικὴ σημασία τῆς Ἰταλοελληνικῆς ζωγραφικῆς εἰκόνων εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Θεοτόκου (ρωσ.), Πετρούπολις 1911, σ. 173 εἰκ. 388. Εἰκὼν Ἐμμ. Λαμπάρδου τοῦ 1609 τοῦ Μουσείου Μπενάκη (Ξυγγόπουλος, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 13 (Γ 66) σ. 29), Εἰκὼν Μουσείου Λοβέρδου (Κατάλογος Μουσ. Λοβέρδου ὑπὸ Ἀ. Παπαγιαννοπούλου-Παλαιοῦ ἀρ. 118) κλπ.

Τὸ μῆκος τοῦ σώματος τοῦ σωτῆρος ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ ὅλων τῶν ἄλλων προσώπων. Αἱ χεῖρες καὶ ἰδίως οἱ πόδες του παρεστάθησαν ἄκαμπτοι καὶ ὡσεὶ ξύλινοι, αἰσθητοποιοῦντες ζωηρῶς τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ψυχρὰν ἀκινησίαν. Ἡ ὑπὸ φωτοστεφάνου περιβαλλομένη κεφαλή του στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Παναγίας, ἥτις, καθημένη εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὑποβάθρου, ἀκκουμβᾷ τὴν πλήρη συγκρατημένης θλίψεως καὶ δακρυρροοῦσαν κεφαλήν της ἐπὶ τῆς κόμης τοῦ υἱοῦ της, ἐν ᾧ ψαύει μετὰ τρυφερότητος διὰ τῶν χειρῶν της τοὺς ὤμους του.

Κατὰ τὸ μέσον τοῦ πίνακος ὁ νεαρὸς Ἰωάννης, φορῶν χιτῶνα βαθυκύανον καὶ ρόδινον ἱμάτιον μὲ λευκὰ φῶτα, κύπτει περίλυπος πρὸς τὸν νεκρὸν διδάσκαλόν του, ἀκκουμβῶν τὴν παρειὰν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς του χειρός. Δεξιᾷ του ὁ γενειοφόρος Ἰωσὴφ ὁ Ἀριμαθείας, φορῶν πράσινον ἱμάτιον, κύπτει καὶ αὐτὸς περίλυπος καὶ ἔμφροντις πρὸς τὸν νεκρόν, τοῦ ὁποίου μόλις ἐγγίζει τὸν πόδα διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Ἡ χειρονομία καὶ ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου τοῦ Ἰωσὴφ αἰσθητοποιοῦν προφανῶς τὸ ὑπὸ τοῦ Τριωδίου[1] λεγόμενον περὶ αὐτοῦ: *πῶς σε κηδεύσω, Θεέ μου, ποίαις χερσὶ δὲ προσψαύσω τὸ σὸν ἀκήρατον σῶμα;*

Εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ πίνακος ἵσταται μὲ ροδόχρουν ἱμάτιον ἀλλ' ἄνευ φωτοστεφάνου ὁ Νικόδημος, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς χρησιμευσάσης διὰ τὴν ἀποκαθήλωσιν κλίμακος, διὰ μέσου δύο ἀναβαθμῶν τῆς ὁποίας ἔχει περάσει τὴν κεφαλήν του. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρός του στηρίζει οὗτος τὴν κεφαλήν, εἰς ἔνδειξιν θλίψεως, ἐν ᾧ τὴν ἀριστεράν του ἀκκουμβᾷ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ Ἰωσήφ. Τέλος ὄπισθεν τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἰωσὴφ εἰκονίζονται, ἐλαφρῶς προσκλίνουσαι πρὸς τὸν Χριστόν, δύο Μυροφόροι: Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ μὲ ἀνοικτὸν κόκκινον ἱμάτιον καὶ Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ μὲ χρυσοκίτρινον ἱμάτιον ἐπὶ πρασίνου χιτῶνος, φέρουσαι ἀμφότεραι φωτοστεφάνους. Ἡ πρώτη δακρύουσα στηρίζει τὴν παρειὰν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρός της.

Εἰς τὸ βάθος τῆς ὅλης συνθέσεως εἰκονίζεται σκοτεινόχρωμος ὁ σταυρὸς τῆς σταυρώσεως, μὲ πολὺ μακρὰν τὴν ὁριζοντίαν κεραίαν του, ὑπεράνω τῆς ὁποίας καθίπταται ἄγγελος μὲ λοξὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὸ σύμπλεγμα Παναγίας καὶ Χριστοῦ.

Ἡ ὅλη σύνθεσις δίδει σαφῆ τὴν ἔννοιαν τοῦ βάθους μὲ τὴν προοπτικὴν ἀπεικόνισιν τῆς πλακός, ἐφ' ἧς κεῖται ὁ Χριστός, μὲ τὴν ἐλαφρὰν πρὸς τὸν θεατὴν κλίσιν τοῦ σώματος τοῦ Σωτῆρος καὶ ἰδίᾳ μὲ τὴν *ἐπένθεσιν* τῶν δύο ὁμάδων τῶν προσώπων — Μυροφόρων καὶ Νικοδήμου, ἱσταμένων ὄπισθεν τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἰωσὴφ — καὶ τοῦ Σταυροῦ, μόλις διαφαινομένου ὄπισθεν τῶν Μυροφόρων καὶ τοῦ Νικοδήμου. Ἂν καὶ ὅλα τὰ πρόσωπα ἵσταν-

---

[1]) Ἱεροδιακόνου Σπυρ. Παπαδοπούλου, Τριῴδιον, Ἐνετίησιν 1768, σ. 395· Ἑσπερινὸς Μ. Παρασκευῆς.

ται, ὅμως, μὲ τὴν κλίσιν τοῦ σώματός των, δημιουργοῦν σαφῆ τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς πλαγίας κινήσεως καὶ τὴν συγκέντρωσιν αὐτῆς πρὸς τὸ κυριαρχοῦν ὁριζόντιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Δύο εἶναι αἱ δεσπόζουσαι κατευθύνσεις τῆς συνθέσεως: ἡ ὁριζοντία, καὶ ἡ πρὸς τ' ἀριστερὰ κατὰ γωνίαν 45°. Ἐξ αὐτῶν ἡ μὲν πρώτη δηλοῦται α) διὰ τῆς πλακός, β) διὰ τοῦ ἐπ' αὐτῆς σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ γ) διὰ τῆς παραλλήλου πρὸς τὴν πλάκα ὁριζοντίας κεραίας τοῦ σταυροῦ. Ἡ δὲ δευτέρα δηλοῦται πολλαπλῶς, διὰ τῆς πρὸς τὰ ἐμπρὸς κλίσεως ὅλων τῶν προσώπων, διὰ τῆς λοξῆς πτήσεως τοῦ ἀγγέλου καὶ δι' αὐτῆς ἀκόμη τῆς λοξὰ τοποθετημένης κλίμακος τοῦ Νικοδήμου. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν κατακόρυφον, αὕτη ἔχει σχεδὸν τελείως ἐξαφανισθῆ, τοῦ ζωγράφου ἐπιμελῶς ἀποκρύψαντος τὴν ὀρθίαν κεραίαν τοῦ σταυροῦ διὰ τῆς πρὸ αὐτῆς τοποθετήσεως τῶν σωμάτων τοῦ Ἰωάννου καὶ τῆς Μαγδαληνῆς, ἀφήσαντος δ' ἐλάχιστον μόνον μέρος της νὰ φαίνεται.

Ἡ σύνθεσίς μας παρουσιάζει σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους τύπους: ἡ Παναγία δὲν ἀσπάζεται τὸν Χριστόν, ὁ Ἰωάννης δὲν φιλεῖ τὴν χεῖρα του, ὡς συνήθως, αἱ Μυροφόροι δὲν ὀλοφύρονται ὑψοῦσαι ἀπελπιστικῶς τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἄνω ἢ τίλλουσαι τὴν κόμην. Ὡς πρὸς δὲ τὸ γραφικὸν θέμα τοῦ Νικοδήμου, διαπερῶντος τὴν κεφαλὴν διὰ μέσου τῆς κλίμακος, τοῦτο εἶναι σύνηθες καὶ εἰς ἄλλας παρομοίας συνθέσεις. Καμμία βιαία κίνησις καὶ δραματικότης δὲν διαπνέπει τὴν εἰκόνα μας. Μία εὐγενὴς καὶ συγκρατημένη θλῖψις τὴν διακρίνει. Ἀπὸ εἰκονογραφικῆς ἀπόψεως παρατηροῦμεν ὅτι αἱ Μυροφόροι εἰκονίζονται ἐνταῦθα περὶ τὸ μέσον τῆς συνθέσεως, ὡς συνηθίζεται εἰς τὴν Δύσιν, ἐν ᾧ εἰς τὴν Ἀνατολὴν τοποθετοῦνται αὗται εἰς τὰ ἄκρα καὶ ὅτι ἐπίσης κλίνουν αὗται πρὸς τ' ἀριστερὰ ἐν ᾧ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ κλίσις των διευθύνεται πάντοτε πρὸς τὰ δεξιά [1].

Ὅλα τ' ἀνωτέρω ἐκτεθέντα χαρακτηριστικὰ ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὸ μαλακὸν πλάσιμον, τὴν γλυκερότητα τῶν προσώπων καὶ τὰ κτυπητὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων, πλησιάζουν τὴν ἐξεταζομένην σύνθεσιν πρὸς δυτικὰ πρότυπα καὶ δὴ πρὸς τὰ τῆς Σχολῆς τοῦ Cavallini. Μεγάλη εἶναι ἰδίᾳ ἡ ὁμοιότης τῆς συνθέσεώς μας πρὸς τὸν πίνακα ἐνταφιασμοῦ τοῦ Palazzo Corsini (Venturi, Storia dell'Arte II σ. 171 εἰκ. 140) τῆς Σχολῆς τοῦ Cavallini.

Ἕνα τοιοῦτον λοιπὸν πίνακα φαίνεται ὅτι ἀντιγράφει καὶ ὁ ἡμέτερος ζωγράφος κατὰ τὸν 16ον ἢ τὸν 17ον αἰῶνα.

Ὑπάρχει εἰς τὸ μουσεῖον καὶ ἄλλη εἰκὼν Ἐπιταφίου Θρήνου (0.31×0.65) ἀλλὰ πολὺ ἐφθαρμένη.

---

[1] G. Millet, Recherches sur l'iconographie de l'Évangile, σ. 513.

β) **Παναγία Ὁδηγήτρια** (διαστ. 0.59×0.86). Καλῆς ὁπωσδήποτε τέχνης. Φέρει κάτω τὴν ἐπιγραφήν:

CΡΙΩ ΑΨΜΔ (=1744) *ΔΗΑ Χ*(ειρὸς) *ΑΝΔΡΕΟΥ ΜΟϚ*(ράτου)

γ) **Ὁ Ζωηφόρος ἄρτος** (διαστ. 0.74×0.94) φέρει τὴν ἐπιγραφήν:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)*ῦ Νικολάου ἱερέος*
Κουρτιάνου κ(αὶ) *μνιστι Κύ*(ρι)*ε τοῦ πατρὸς*
αυτου Ἠλείου ιερεος καικημημένου

Ἑκατέρωθεν τοῦ Ἁγ. Ποτηρίου εἰκονίζεται ἀνὰ εἷς ἄγγελος κρατῶν μεγάλην λαμπάδα.

Οἰκογένεια Κουρτιάνου ὑφίσταται μέχρι σήμερον εἰς Νάουσαν. Κορτιάνος παπᾶ Ρεντζέρης ἀναφέρεται εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου ὡς σκευοφύλαξ τὸ ἔτος 1751 (ἀρ. 181) βλ. καὶ Ἐπετ. Ἀρχ. Ἱστ. Ἑλλ. Δικαίου τ. 8 σ. 178.

δ) **Ὁ ζωηφόρος ἄρτος** (διαστ. 0.53×0.92). Κάτω δύο ἄγγελοι κρατοῦντες πολύκηρα.

Ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)*ῦ Γεωργίου Τζανάκη.*

Προέρχεται ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου.

ε) **Δέησις** (0.50×0.63). Καλῆς τέχνης καὶ διατηρήσεως.

ϛ) **Ἅγ. Ἀντώνιος.** Καλῆς τέχνης (0.35×0.43).

ζ) **Ἁγ. Ἀναστασία ἡ Φαρμακολύτρια** (0.54×0.635). Καλῆς τέχνης τοῦ τέλους τοῦ 17ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰ. Ἡ μάρτυς κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς Εὐαγγέλιον.

η) **Ὁ Χριστός, μέγας Ἀρχιερεύς.** Προέρχεται ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Παντανάσσης.

Φέρει κάτω τὴν ἐπιγραφήν:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)*ῦ Νικολάου*
Ρενιέρη ἱερέως καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ
Χείρ Γεωργίου Μοστράτου

Εἰκὼν μετρίας τέχνης τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 18ου αἰῶνος.

Τῆς οἰκογενείας Ρενιέρη ἀναφέρονται εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου τὸ 1751 (φ. 180 v) ὁ Θεοδωρῆς Ρενιέρης καὶ τὸ 1733, 1741 καὶ 1751 (φ. 51, 110 καὶ 181) ὁ σακελλίων Ρενιέρης Βλ. καὶ Ἐπετ. Ἀρχ. Ἱστ. Ἑλλ. Δικαίου τ. 8 σ. 178.

θ) **Εἰς Ἅδου κάθοδος** (0.40×0.47). Μετρίας τέχνης. Ἐν τῷ μέσῳ ἐπιγραφὴ διὰ μελανῶν γραμμάτων:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ (Θεοῦ) *Ἀντωνίου Πηρπίνη*

Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Πιρπίνης ἄγνωστον ἄλλοθεν.

Ὑπάρχει καὶ ἄλλη εἰς Ἅδου Κάθοδος (διαστ. 0.27×0.40) ἐφθαρμένη.

ι) **Χριστός, μέγας Ἀρχιερεύς** (διαστ. 0.88×1.20). Δύο ἄγγελοι προσιπτάμενοι κρατοῦσι τὴν μίτραν του. Μετρίας τέχνης τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰ.

ια) **Χριστός, μέγας Ἀρχιερεύς** (διαστ. 0.515×0.70). Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

δι' ἐξόδου Νικολάου ἱερέος
Βενέρι κε συ(μβίας)

Νικόλαος Βενέρης ἀναφέρεται τὸ 1627 εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ἀνωφλίου τοῦ παραθύρου τοῦ ναοῦ τῆς δευτέρας Παρουσίας ἐπιγραφὴν (ΑΒΜΕ, τ. Θ', σ. 207, ἀρ. 34).

Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Βενέρης ἢ Βενιέρης εἶναι συνηθέστατον οὐ μόνον ἐν Πάρῳ ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας νήσους.

ιβ) **Ἅγιοι Ἰουλιανὸς - Νικήτας καὶ Τρίφων** (διαστ. 0.33×0.40). Ὁλόσωμοι ἄνωθεν των τρεῖς ἄλλοι ἅγιοι ἐν προτομῇ, εἰς δὲ τὸ μέσον ὁ Χριστός. Μετρίας τέχνης, β' ἡμίσεος 18ου αἰῶνος.

ιγ) **Ἅγιοι Τεσσαράκοντα** (διαστ. 0.40×0.47). Ἄνω ὁ Χριστός, ἐν προτομῇ, εὐλογεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τοὺς μάρτυρας ἁγίους. Ἐφθαρμένη. Ὑπάρχει καὶ ἄλλη μικροτέρα εἰκὼν τῶν Ἁγ. Τεσσαράκοντα (διαστ. 0.26×0.31).

ιδ) **Παναγία Ὁδηγήτρια** (διαστ. 0.59×0.86). Μετρίας τέχνης.

ιε) **Πεντηκοστή**. Δύο εἰκόνες μετρίας τέχνης (διαστ. 0.255—0.39 καὶ 0.32×0.34).

ιϛ) **Πρόδρομος** πτερωτός (διαστ. 0.535×0.695).

ιζ) **Γέννησις Χριστοῦ**. Ἐφθαρμένη (διαστ. 0.31×0.35).

ιη) **Ἀρχάγγελος** (Γαβριήλ). Ἐφθαρμένη (0.18×0.28).

ιθ) **Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ**. Τρεῖς εἰκόνες κακῆς διατηρήσεως (διαστ. 0.40×0.51, 0.37×0.42 καὶ 0.13×0.34).

κ) **Βαϊοφόρος**. Μετρίας τέχνης (διαστ. 0.50×0.41).

κα) **Ἅγ. Ἀνάργυροι**, πολὺ ἐφθαρμένη (διαστ. 0.41×0.68.

κβ) **Ἁγ. Αἰκατερίνη** (;) στεφομένη ὑπὸ δύο ἑκατέρωθεν αὐτῆς ἱσταμένων ἁγίων. Μετρίας τέχνης (διαστ. 0.29×0.34).

κγ) **Ἅγ. Μόδεστος**. Φέρει ὠμοφόριον μετὰ σταυρῶν (διαστ. 0.18×0.23).

κδ) **Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου**. Ἐλλιπὴς κατὰ τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν (διαστ. 0.23×0.26). Μετρίας τέχνης.

κε) **Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου** (διαστ. 0.23×0.345). Λαϊκῆς μᾶλλον τέχνης.

κϛ) **Εὐαγγελισμὸς παρὰ τὸ φρέαρ** (0.28×0.385). Ἐφθασμένη.

Ρωσικαὶ εἰκόνες πιθανῶς τῆς ἐποχῆς τῆς παραμονῆς τοῦ Ρωσικοῦ στόλου εἰς Νάουσαν (1770-1774).

κζ) **Ἅγ. Νικόλαος** (διαστ. 023×0.29). Κρατεῖ Εὐαγγέλιον μὲ ρωσικὰ γράμματα.

κη) **Χριστός, μέγας Ἀρχιερεύς** (διαστ. 0.48×0.70). Κακῆς διατηρήσεως.

κθ) **Χριστὸς** κρατῶν Εὐαγγέλιον μὲ ρωσικὰ γράμματα (διαστ. 0.38×0.45).

λ) **Χριστὸς** κρατῶν Εὐαγγέλιον μὲ ρωσικὰ γράμματα (διαστ. 0.39×0.48).

λα) **Ἀνάστασις** νεωτέρου τύπου (Χριστὸς ὑπὲρ τὸ μνῆμα) (διαστ. 0.67×0.75) ἔτους 1862.

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ
εἰς Μεροβίγλι (λόφον ΝΑ. τῆς Ναούσης).

α) **Χριστός**. Ὡς μέγας Ἀρχιερεὺς ἐπὶ τοῦ τέμπλου. Φορεῖ πολυσταύριον φαιλόνιον καὶ ὠμοφόριον μὲ σταυροὺς καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μίτραν. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἐπὶ μὲν τῆς ἀριστερᾶς σελίδος ἡ ἐπιγραφή:

Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν....

Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς:

Λάβετε φάγετε τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Βασιλεὺς βασιλέων καὶ μέγας ἀρχιερεύς.

Εἰς δὲ τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Τιμοθέου ἱερομονάχου Ἀκριβοῦ
χοροεπισκόπου Ἀγούσις κτιτόρου ΑΧϞΘ' (=1699)
Χεὶρ Νικοδήμου Γεράρδου

β) **Παναγία τοῦ πάθους.**

Κάτωθεν ἡ ἐπιγραφή:

Ἐτελει(ώ)θησαν ἡ εἰκόνες διὰ ἐξόδου τοῦ πανοσιωτάτου/καθηγουμένου Τιμοθέου ἱερομονάχου 1699, χεὶρ Νικοδήμου ἱερομονάχου ΚΡΜΡ

Εἰς τὴν κάτωθεν τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας ποδέαν εἰκονίζεται ἡ *Ἁγία Βάτος*.

γ) **Χριστός.** Ἐπὶ τοῦ συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὡραίας Πύλης. Ὁ Κύριος εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ στῆθός του ἐκ τῆς πληγῆς τοῦ ὁποίου ρέει αἷμα εἰς τὸ Ἅγ. Ποτήριον.

Ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου / τοῦ Θ(εο)ῦ Ἀγαπίου ἱερο / μονάχου κεφαλι/νίου τοὐπίκλην / Μεταξᾶ ἡγουμέ / νου τῆς ἁγίας μο / νῆς ταύτης.

δ) **Δευτέρα Παρουσία.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου, παραπλεύρως τοῦ Χριστοῦ Μετρίας τέχνης εἰκών. Φέρει χρονολογίαν *ΑΨ* (= 1700).

ε) **Ἡ ἐξορία τοῦ Ἀδάμ.** Εἰς τὴν ποδέαν τοῦ τέμπλου.

Ἐπιγραφὴ διὰ μελανῶν ἐπισεσυρμένων γραμμάτων:

ΑΨΛ (=1730) *ἀπριλίου κζ' ἐγγένη ὁ νεότερος ουτος ναὸς τοῦ ἁγίου / μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπεοφόρου / καὶ θαυματουργοῦ.*

ϛ) **Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.** Ἐπὶ τῆς θύρας τῆς προθέσεως. Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ξίφος, διὰ δὲ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς τὴν ψυχὴν (=βρέφος ἐσπαργανωμένον) τοῦ ἐπιθανατίου ἀνδρός, ἐφ' οὗ πατεῖ.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Καθολικοῦ ξυλοχρυσόγλυπτον κιβώριον τῆς Ἁγ. Τραπέζης σχηματιζόμενον διὰ τεσσάρων κιόνων συνενουμένων διὰ τόξων, ἐφ' ὧν βαίνει ὀκτάγωνος βάσις στηρίζουσα ἡμισφαιρικὸν θόλον.

Βιβλιογραφία. Ε. Δράκος, Ἱερὸς Σύνδεσμος Ε΄ (1899), σ. 245-249, Ἐμμ. Σαγκριώτης, Μεσ. Γραμμ. Β΄ (1934-35), σ. 256-57), Π. Μαθιόπουλος, Πάρος, σ. 35. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ὑπερθύρου τοῦ καθολικοῦ εἰς ΑΒΜΕ, τ. Θ΄. σ. 213.

ΚΟΣΤΟΣ

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ

Κτισθεὶς τὸ 1780, κατ' ἐπιγραφὴν σωζομένην ἄλλοτε ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἀνεκαινίσθη ἀπό τινων ἐτῶν. Σταυροειδὴς ἐγγεγραμμένος μετὰ τρούλλου ἐπὶ πεσσῶν.

α) **Παναγία τοῦ Πάθους.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου. Καλῆς τέχνης εἰκὼν (πίν. 52) (διαστ. 0.49×0.70).

Ἡ Παρθένος, φέρουσα τὴν συνήθη περιβολήν, εἰκονίζεται ἀριστεροκρατοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστόν, ὅστις στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ δεξιὰ κρατεῖ

μὲ τὰς δύο του χεῖρας τὴν δεξιὰν χεῖρα τῆς Θεοτόκου. Ἡ Παναγία εἰκονίζεται ἐδῶ κάπως νεαρωτέρα, μὲ μεγάλας καμαρωτὰς ὀφρῦς καὶ γλυκεῖαν ἔκφρασιν, οἵαν παρουσιάζει καὶ τοῦ παιδίου ἡ κεφαλή. Οἱ ἄνω ἑκατέρωθεν ἀρχάγγελοι εἰκονίζονται ἐν προτομῇ ἐπὶ νεφῶν, ἅτινα ἀποδίδονται διὰ πολλῶν λευκῶν σφαιρῶν, ὡς τὰ βλέπομεν εἰς τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἰδίᾳ τῆς Μ. Διονυσίου. Πάντως ὁ ζωγράφος τῆς εἰκόνος μας, χωρὶς ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν, φαίνεται ὅτι ἔχει ἐπηρεασθῆ ἀπὸ ἔργα τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως.

Πλαγίως δεξιᾷ ὑπὸ τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ (μὴ φαινόμενον εἰς τὸν πίνακα) ὑπάρχει δι' ἐπισεσυρμένης γραφῆς ἡ συνήθης εἰς τὸ εἰκονιζόμενον θέμα ἐπιγραφή:

ὁ τὸ χαῖρε πρὶν τῇ Πανάγνῳ μηνύσας
τὰ σύμβολα νῦν τοῦ πάθους προδεικνύει
Χριστὸς δὲ θνη[τὴν σάρκα ἐνδεδυμένος]
[πότμον δεδοικὼς] *δειλιᾷ ταῦτα βλέπων.*

Εἰς δὲ τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνος ἐγράφη διὰ μελανῶν γραμμάτων

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Κονσταντὶ ἱερέος Σκορδίλι
κ(αὶ) τῆς πρεσβυτέρ(ας) Φλορέντζας κ(αὶ) τοῦ τέκνου Λεφθέρι
ΑΧΟϚ (=1676)

Περὶ τῆς οἰκογενείας Σκορδίλη βλέπε ὅσα ἐγράψαμεν εἰς σελ. 71 εἰς ἃ προσθετέον καὶ Σταύρου Μάνεση, Ἡ ἐν Μυκόνῳ Ἱ. Μ. Ἁγ. Παντελεήμονος (Ἐπετ. Ἑτ. Κυκλ. Μελετῶν, τ. Δ'), σ. 38, 39, 45, 69.

β) **Ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου.** Μετρίας τέχνης εἰκών. Εἰς τὸ κάτω μέρος φέρει τὴν ἐπιγραφήν:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γεωργίου
Ρούσσου μετὰ τῆς συμβίας καὶ τῶν τέκνων.

Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Ροῦσος (σύνηθες εἰς τὰς Κυκλάδας) ἀπαντᾶται εἰς Πάρον εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ναῶν: Ἁγ. Ἀρτεμίου Παροικιᾶς (Νικόλαος Ροῦσος ΑΒΜΕ, Θ', σ. 199, ἀρ. 10) καὶ Ἁγ. Δημητρίου Λεύκων (Μᾶρκος Ροῦσος 1756, Θ΄, σ. 217, ἀρ. 68) ὡς καὶ εἰς *σημεῖον* (=οἰκόσημον) ἰδιωτικῆς οἰκίας τοῦ Τσηπίδου (Νικόλαος Ροῦσος 1617, ἀνωτέρω σ. 20, ἀρ. 128).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ
(ἁπλοῦς μονοκάμαρος)

Εἰκόνες καλῆς ὁπωσδήποτε τέχνης τοῦ **Χριστοῦ** καὶ τῆς **Ἀναστάσεως.** Ἡ εἰκὼν τῆς **Δεήσεως** εἶναι κατεστραμμένη.

ΛΕΥΚΕΣ

ΝΑΟΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Εἰς τὸ τέμπλον πολὺ καλῆς τέχνης εἰκὼν τῆς **Μεταμορφώσεως** (διαστ. 0.60×0.82) (πίν. 49). Βλέπε σχετικὴν περιγραφὴν εἰς σ. 103, ἔνθα ἡ εἰκὼν κατὰ παραδρομὴν ἀπεδόθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως Ναούσης

ΝΑΟΣ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥ

Εἰκὼν τῆς **Παναγίας** φερούσης ἐν ἐγκολπίῳ πρὸ τοῦ στήθους της τὸν Χριστὸν ὄρθιον καὶ γενειοφόρον. Ἑκατέρωθέν της δύο ἄγγελοι κρατοῦντες ἐγκόλπιον. Μετρίας τέχνης.

Ἐπιγραφή:

διὰ σινδρομῆς καὶ ἐ/ξόδο μιχάλη/
χανιότι καὶ τὶς/συνβήας/1762.

Κωνσταντῖνος Χανηόντης ἀναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν εἰκόνος τῆς Μ. Θαψανῶν τοῦ 1818 (βλ. κατωτέρω). Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Χανιώτης, σύνηθες καὶ σήμερον ἐν Πάρῳ, μαρτυρεῖ τὴν ἐκ Κρήτης προέλευσιν τῆς οἰκογενείας.

ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΑΙ ΘΑΛΕΛΑΙΟΥ
(δίκλιτος)

Εἰς τὸ τέμπλον.

α) Ἐπὶ μικρᾶς εἰκόνος τῆς **Παναγίας**, βρεφοκρατούσης καὶ φερούσης στέμμα, εἰκονιζομένης δὲ μεταξὺ τῶν προφητῶν Δανιὴλ καὶ Σολομῶντος, ἡ ἐπιγραφή:

1756/δέισοις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ/Αὐγουστίνου ἱερέως Παρούσι.

β) Εἰκὼν **Παναγίας ἐνθρόνου βρεφοκρατούσης μὲ τὸν Χριστὸν εὐλογοῦντα.** Πολὺ κατεστραμμένη καὶ ἀποκολλημένη. Ἑκατέρωθεν ἀφ' ἑνὸς ὁ προφήτης Ἠσαΐας κρατῶν εἱλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ (Ἠσ. 7, 14):

Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ κλπ.

καὶ ἀφ' ἑτέρου Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, φέρων σαρίκιον καὶ κρατῶν εἱλητὸν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Θεοτοκίου Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, ἐκ τῆς Α' Ὠδῆς εἰς Ἅγ. Γεώργιον (βλ. σχετικῶς Α. Παπαδόπουλον-Κεραμέα ἐν Byz. Z. 14, 1905, 520 καὶ Ν. Σιὼν 28, 1933, 148):

Ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα.

Κάτω ἀριστερᾷ, πρὸ τοῦ θρόνου, ὁ προφήτης Ἀαρών, φέρων στέμμα καὶ κρατῶν εἱλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ (Ψαλμ. 71, 6):

Καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον.

Τέλος δεξιᾷ ὁ προφήτης Σολομὼν μὲ εἱλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ (Παροιμ. 9, 1):

Ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον.

Ἐντελῶς κάτω ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Γεωργίου Σκιαδᾶ
καὶ τῆς συμβίας καὶ τὸν τέκνον.

Ἡ οἰκογένεια Σκιαδᾶ εἶναι γνωστὴ καὶ ἐκ κτητορικῶν ἐπιγραφῶν ναῶν τῆς Πάρου τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰ. (βλ. ΑΒΜΕ Θ', σ. 201 ἀρ. 17, σ. 211 ἀρ. 47). Ὁ Γεώργιος Σκιαδᾶς ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1716 (φ. 6r), 1717 (φ. 26v), 1724 (φ. 23v), 1730 (φ. 31r), 1731 (φ. 35v), 1733 (φ. 48r), 1734 (φ. 58v, 61v, 62v).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

Εἰς τὸ τέμπλον **ὁ Χριστὸς** μὲ τὸ ἱμάτιόν του φέρον πολλὰς χρυσοκονδυλιάς. Τέλους 17ου αἰ. ἢ ἀρχῶν 18ου.

Ἐπὶ τοῦ ξυλίνου, συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὡραίας Πύλης ὁ **Μυστικὸς Δεῖπνος.**

Εἰς τὴν θύραν τῆς προθέσεως εἰκὼν τοῦ **Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.**

Αἱ δύο τελευταῖαι εἰκόνες φέρουν τὴν ἐπιγραφήν:

1821/Δεκέμβρι/Μνησθήει κύριος ὁ Θεὸς τῶν δούλων τοῦ Θεο/ῦ
Θεοδώρου, Κυριακῆς ἐν τῇ ἐπουρανίω αὐτοῦ βασιλεία/
Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης Ἀντωνίου Παντελέοντος καὶ/
τῆς συμβίας αὐτοῦ Μαρίας.

Πανταλαῖος Μιχαήλ, ἱερεύς, ἀναφέρεται εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 212 νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὸ ἔτος 1733 (φ. 52r).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΘΕΟΔΟΣΙΑΣ

Ἐπὶ τῆς μικρᾶς κόγχης τῆς προθέσεως ἡ **Ἄκρα ταπείνωσις.** Ἀριστερᾷ ἐπὶ τοῦ κυανοῦ κάμπου

Δέησις τοῦ δούλου/ τοῦ Θ(εο)ῦ Τζόρτζι/ κ(αὶ) τ(ῆς) συβίας αὐτοῦ.

Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται μέχρι τῆς ὀσφύος ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμιανοίκτους καὶ τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους δεμένας μὲ κόκκινον σχοινίον. Ὄπισθέν του ὁ Σταυρὸς τῆς σταυρώσεως, δεξιᾷ δὲ καὶ ἀριστερᾷ ἡ λόγχη καὶ ὁ κάλαμος.

17ου αἰῶνος (;).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Ἔξω τοῦ χωρίου, μεταξὺ τῶν Λεύκων καὶ τῆς Μ. Ἁγ. Κυριακῆς.

Χριστὸς Παντοκράτωρ εἰς τὸ τέμπλον (διαστάσεις 0.50×0.74). Ἐπιγραφή:

Νικ(ή)τα Σγουροῦ.

Ἡ οἰκογένεια Σγουροῦ ἄλλοθεν ἀμαρτύρητος ἐν Πάρῳ.

ΜΑΡΜΑΡΑ

ΝΑΟΣ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥ

Εἰκὼν **Ταξιαρχῶν**, μετρίας τέχνης, εἰς τὸ τέμπλον. Εἰς τὸ κάτω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ / Μάρκου τοῦ κτίτορος / τῆς Ἁγίας μονῆς ταύτης.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΒΑΡΒΑΡΑΣ

α) **Ἁγία Τριὰς** εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.48×0.60). Ὁ Πατὴρ φορεῖ χιτῶνα πορτοκαλιόχρουν καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Ὁ Υἱὸς κόκκινον χιτῶνα καὶ ἱμάτιον μαῦρον μὲ χρυσοκονδυλιές. Τὸ Ἅγ. Πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς εἰκονίζεται ἐντὸς δύο διασταυρουμένων τετραγώνων ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Τέλους 17ου αἰῶνος ἢ ἀρχῶν 18ου.

β) **Παναγία ἡ Πάντων Χαρά.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.41×0.575) (πίν. 53).

Ἡ Παναγία εἰκονιζομένη ἐντὸς πλαισίου ἀπαρτιζομένου ἐκ κατακόσμου τόξου, στηριζομένου ἐπὶ δύο κιόνων, εἶναι ἐστραμμένη ὀλίγον πρὸς τ' ἀριστερά, κρατεῖ δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τὸν νεαρὸν Χριστόν, ὅστις εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ μὲ τὴν ἀριστερὰν κρατεῖ τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου. Ἡ Παρθένος φορεῖ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ πορφυροῦν μαφόριον, τὸ ὁποῖον ὅμως κομβοῦται ἐδῶ πρὸ τοῦ στήθους, ἀφίνον νὰ φαίνεται κάτωθεν τῆς χρυσῆς παρυφῆς αὐτοῦ, λεπτόν, ὠχροκίτρινον ἐσωτερικὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Ὁ Χριστὸς φορεῖ πράσινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ πορφυροῦν ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλιές. Αἱ τόσον ἰσχυρῶς τονιζόμεναι ἀρθρώσεις τῶν χειρῶν τῆς Παναγίας προέρχονται, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφή, ἐξ ἐπιζωγραφήσεως.

Αἱ πολὺ καμπύλαι ὀφρύες, ἡ μελαγχολικὴ ἔκφρασις τῆς Παναγίας, ὡς καὶ ὁ τρόπος τῆς διαθέσεως τοῦ μαφορίου της, ἐνθυμίζουν δυτικὰ πρότυπα ἰδιαιτέρως δὲ τὴν Παναγίαν τῆς ἐν Padova συλλογῆς Rampazzo (βλ. εἰκόνα της παρὰ S. Bettini, La pittura Cretese-Veneziana e i Madonneri, Padova 1933, πίν. IV).

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀριστερᾷ ἐπὶ τοῦ κάμπου, παρὰ τὸν βραχίονα τοῦ Χριστοῦ, γεγραμμένην χρονολογίαν, ἡ εἰκὼν ἐξετελέσθη τὸ ΑΧΠΕ' (=1685).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
(μονοκάμαρος βασιλική)

Ἅγ. Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη (διαστ. 0.55×0.74). Εἰκονίζονται ἑκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ εἰς τὴν βάσιν τοῦ ὁποίου ἐζωγραφήθη προτομὴ τοῦ Προδρόμου πτερωτοῦ. Κάτω ἀριστερᾷ ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ / δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ / Ἀλεξάνδρου / Ντελαγρα/μάτη κὲ τον γονέον.

17ου αἰῶνος.

Ἡ οἰκογένεια Ντελλαγραμμάτη διατηρεῖται μέχρι σήμερον ἐν Πάρῳ (βλ. ἐπιτυμβίους πλάκας τοῦ 19ου αἰ. παρὰ Hasluck, The Church of Our Lady κλπ. σ. 74 ἀρ. 25), ὑπῆρχε δὲ καὶ ἐν Ἄνδρῳ (ΑΒΜΕ', Η', 1955/6, σ. 32) καὶ ἐν Κύθνῳ (G. Gerola, Annuario della R. Scuola Archeolog. Italiana di Atene τ. VI-VII, 1923-24, σ. 60). Ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως καὶ εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 212 χειρόγραφον νοταριακὸν ἐκ Πάρου κώδικα τῶν Γ. Ἀρχείων τοῦ Κράτους εἰς τὰ ἔτη 1716, 1717, 1732, 1734, 1751 ὑπὸ τὸν τύπον Ντελλαγραμμάτικα.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΜΑΡΙΝΑΣ

Εἰς τὸ δεξιᾷ τοῦ τέμπλου προσκυνητάριον, μεγάλη, καλῆς τέχνης, εἰκὼν τῆς **Ἁγ. Μαρίνας** (διαστ. 0.68×0.85).

Ἡ μάρτυς φορεῖ χιτῶνα πράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ κόκκινον ἱμάτιον καὶ λευκὴν καλύπτραν. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς πτερωτόν τι τέρας. Κατὰ τὴν ἐντοπίαν παράδοσιν «ἡ μικρὰ μαύρη σημαία εἶναι ἡ πανούκλα, τὸ δὲ πτερωτὸν τέρας ὁ διάβολος, ἀμφοτέρους δὲ κατέβαλεν ἡ Ἁγία». Πβλ. σχετικῶς καὶ τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, σ. 183.

Πλαγίως ἀριστερᾷ διὰ χρυσῶν κεφαλαίων γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ / Νικολάου Χριστοφόρου κὲ τῆς σημβίας κὲ τον τέκνον.

ΝΑΟΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ (ΧΡΙΣΤΟΣ)
(τρίκογχος μετὰ τρούλλου)

α) **Ἡ Παναγία τοῦ Πάθους.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.62×0.80). Μετρίας τέχνης. Φέρει τὴν ἐπιγραφήν:

Ἡ Ἀμόλυντος.

β) **Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.59×0.84). Πτερωτός, μὲ πέριξ σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου του. Φέρει τὴν ἀφιέρωσιν:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς σηβίας αὐτοῦ Εἰρήνης.

γ) **Μεταμόρφωσις.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.62×0.85). Μετρίας τέ-

χνης 18ου αἰ. Ὅλοι οἱ μαθηταὶ μὲ τὰς χεῖρας ὑψωμένας βλέπουν ἄνω πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ Θαβὼρ Χριστόν.

Πολλαὶ φορηταὶ εἰκόνες κρέμανται ἐπὶ τῶν τοίχων. Οὕτω:

Εἰς τὸν Νότιον Χορὸν α) Ὁ **Χριστὸς** ἐν προτομῇ εὐλογῶν καὶ κρατῶν Εὐαγγέλιον ἐφ᾽ οὗ ἡ φράσις:

Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

Μετρίας τέχνης τοῦ 18ου αἰ.

β) **Παναγία Ὁδηγήτρια** ἀριστεροκρατοῦσα (διαστ. 0.38×0.55). Μετρίας τέχνης.

Εἰς τὸν Βόρειον χορὸν α) Ἡ **Ἀποκαθήλωσις** (διαστ. 0.35×0.50) Ἐφθαρμένη. Ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εἶναι ἀκκουμβημέναι δύο κλίμακες· ἐπὶ τῆς μιᾶς τούτων ἵσταται ὁ Νικόδημος, ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης ἀνὴρ κρατῶν τανάλιαν. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ σταυροῦ ὁ *Παλεός τον ιμερον* εὐλογεῖ δι᾽ ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἐν ᾧ ἑκατέρωθεν ἵπταται ἀνὰ εἷς ἄγγελος.

Κάτω ἐν μέσῳ τοπίου μὲ δένδρα ἡ Παναγία μὲ πολλὰς Μυροφόρους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ Μαγδαληνὴ ὑψώνει τὰς χεῖρας ἐν ἀπογνώσει.

Ἐπιγραφή:

Ἡ κατάβασις τοῦ Κ(υρί)ου ἡμ(ῶν) IC. XP. ἐπὴ τõ σταβρõ.

β) Ἡ **Ζωοδόχος πηγή** (διαστ. 0.45×0.85). Ἡ Παναγία φέρει στέμμα. Ἑκατέρωθεν αὐτῆς δύο ἄγγελοι. Κάτω ἀσθενεῖς θεραπευόμενοι καὶ εἷς ἱεράρχης μὲ ἐπιτραχήλιον. Μετρίας τέχνης.

γ) Βόρειος τοῖχος **Δέησις** (διαστ. 0.46×0.54). Μετρίας τέχνης.

δ) Ὁ **Ζωηφόρος ἄρτος**. Ἐπὶ τοῦ ξυλίνου συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὡραίας Πύλης (διαστ. 0.68×0.92). Ὁ Χριστὸς ἐντὸς τοῦ Ἁγ. Ποτηρίου εὐλογεῖ δι᾽ ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τοὺς ἑκατέρωθεν αὐτοῦ δύο ἀγγέλους κρατοῦντας διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς θυμιατήριον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τοὺς λώρους των.

Ἐπιγραφή:

Μνήστητι Κ(ύρι)ε τοῦ δούλου σου Εὐστρατοίου / ἱερέος Στάμενα.

Στάμενας Πρωτονοτάριος Κεφάλου ἀναφέρεται εἰς τὸν ὑπ᾽ ἀριθ. 212 χ/φον νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1733 (φ. 52), 1738 (φ. 80) καὶ 1741 (φ. 110), ὡς καὶ εἰς ἀφιερωτικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἁγ. Εὐσταθίου Τσηπίδου (βλ. κατωτέρω σ. 131).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ

Ἅγιοι Ἀνάργυροι. Ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου (διαστ. 0.65×0.85). Μεταγενεστέρα (19ου αἰ.) εἰκὼν φέρουσα τὴν ἐπιγραφήν:

Μνήσθητι Κύριε τῶν δούλων σου Ἀριστείδου, Ἀσπασίας, Ἐλευθερίου Ἀθηνᾶς καὶ τῶν τέκνων καὶ τῶν ἀδελφῶν.

ΝΑΟΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ (ΠΕΡΑ ΠΑΝΑΓΙΑ)

(δίκλιτος, εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ χωρίου, κοινῶς *Πέρα Παναγιά*)

α) **Παναγία.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ βορείου ναοῦ. Καλῆς τέχνης εἰκών, τύπου Ὁδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης. Φέρει τὸν τίτλον **Παναγία ἡ Μαρμαριανή** (0.81×1.15). Ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς της δύο ἄγγελοι ἐπὶ νεφῶν.

β) **Χριστὸς** ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ᾽ οὗ ἡ ἐπιγραφὴ (Ματθ. 11, 28):

Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι κλπ.

(διαστ. 0.82×1.15 μ.). Ἐπιζωγραφημένος.

γ) **Παναγία.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Ἁγ. Νικολάου (νοτίου ναοῦ). Τύπου Ὁδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης (διαστ. 0.68×0.95). Δύο ἄγγελοι πετῶντες κρατοῦσι τὸ στέμμα της.

δ) **Χριστὸς** βασιλεὺς βασιλέων. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν εὐαγγέλιον μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

ε) **Ἅγ. Νικόλαος.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Ἁγ. Νικολάου (πίν. 54) (διαστ 0.68×0.90).

Ὁ ἱεράρχης εἰκονίζεται καθήμενος, μέσῳ προσκεφαλαίου, ἐπὶ μεγάλου θρόνου μὲ κυκλικὴν ράχιν. Καὶ διὰ μὲν τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς εὐλογεῖ, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ πλαγίως κλειστὸν ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον. Εἶναι ἐνδεδυμένος ἐσωτερικῶς μὲν πολυτελὲς κόκκινον στιχάριον μὲ πτυχὰς παρακολουθούσας τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ κατάκοσμον καὶ εἰς κροσσοὺς ἀπολῆγον σκοτεινὸν κόκκινον ἐπιτραχήλιον. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματός του περιβάλλει πολυσταύριον φαιλόνιον, ὅπερ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ στιχάριον, παρεστάθη ὅλως ἀπτύχωτον καὶ ἐπίπεδον. Τέλος ἐπὶ τοῦ φαιλονίου φέρει ὠμοφόριον, κοσμούμενον δι᾽ ἀργυρῶν σταυρῶν, ὅπερ κατὰ μὲν τὸ ἓν τῶν ἄκρων του ἀναδιπλοῦται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ του ὤμου, κατὰ δὲ τὸ ἄλλο πέριξ τῆς ἀριστερᾶς χειρός του, παρέχον οὕτω, μετὰ τῆς εὐλογούσης ὑψωμένης δεξιᾶς χειρός, κάποιαν κίνησιν εἰς τὴν ἄλλως λίαν αὐστηρὰν καὶ ἱερατικὴν στάσιν τοῦ ἁγίου, ἣν ἐπιτείνει καὶ ἡ αὐστηρότης τῆς ἐκφράσεως τῆς λεπτῶς ἐπεξειργασμένης κεφαλῆς του, μὲ τὸ βραχὺ γένειον καὶ τοὺς λοξῶς διευθυνομένους ὀφθαλμούς.

Κάτω δεξιᾷ διὰ λευκοῦ χρώματος ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

Χεὶρ Γεωργίου Βλαστοῦ.

Ὁ φιλοτεχνήσας τὴν εἰκόνα ζωγράφος Γεώργιος Βλαστὸς ἤκμασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος, εἶναι δὲ κυρίως προσωπογράφος, ὡς συνάγεται καὶ ἐξ ἄλλης εἰκόνος αὐτοῦ εὑρισκομένης εἰς τὸν ἐν Τσηπίδῳ ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (βλ. κατωτέρω). Περὶ τῆς κρητικῆς προελεύσεως τῶν Βλαστῶν βλ. τὰ λεχθέντα εἰς σ. 91.

ς) **Παναγία βρεφοκρατοῦσα** μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

Ἡ Κυρία τῶν ἀγγέλων.

Κάτω ἀριστερᾷ δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

ἀνακαινίσθη ἡ παροῦσα εἰκὼν καὶ πᾶσα ἡ / ἐπισκευὴ
ἡ ἐντὸς τῆς διμαρτύρου ταύτης ἐκ/κλησίας τῆς Κοιμήσεως
τῆς Θ(εοτό)κ(ου) καὶ τοῦ τέμπλου Προ/δρόμου διὰ συνδρομῆς
καὶ συνεργείας τοῦ ἐπιτρο/πεύοντος ἐν αὐτῇ Κυρίου Ἰω(άννου)
Γιαννουλάκη / δαπάνῃ δὲ αὐτοῦ καὶ τῶν κατοικούντων ἐν τῇ
κώ/μῃ ταύτῃ τῇ 28 Ἰουνίου / 1849.

Ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ χαρακτηρισμὸς τῆς δικλίτου ἐκκλησίας ὡς *διμαρτύρου*, οἷον συναντῶμεν αὐτὸν διὰ παρομοίους ναοὺς τῆς Κρήτης (βλ. σχετικῶς ΑΒΜΕ, Θ´ (1961), σ. 142, σημ. 2).

ζ) Ἐπὶ τοῦ προσκυνηταρίου τοῦ τέμπλου, καλῆς τέχνης φορητὴ εἰκὼν τῆς **Ἀποκαθηλώσεως** (διαστ. 0.85×1.05 μ.).

η) Εἰς τὴν θύραν τῆς Προθέσεως τοῦ Β. ναοῦ ὁλόσωμος εἰκὼν τοῦ **Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.** Ἐπὶ τοῦ μαύρου κάμπου της διὰ χρυσῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου Σου / Τζανῆ Μαβρογένη / κ(αὶ) τῆς σιβίας / αὐτοῦ Μαρούσας.

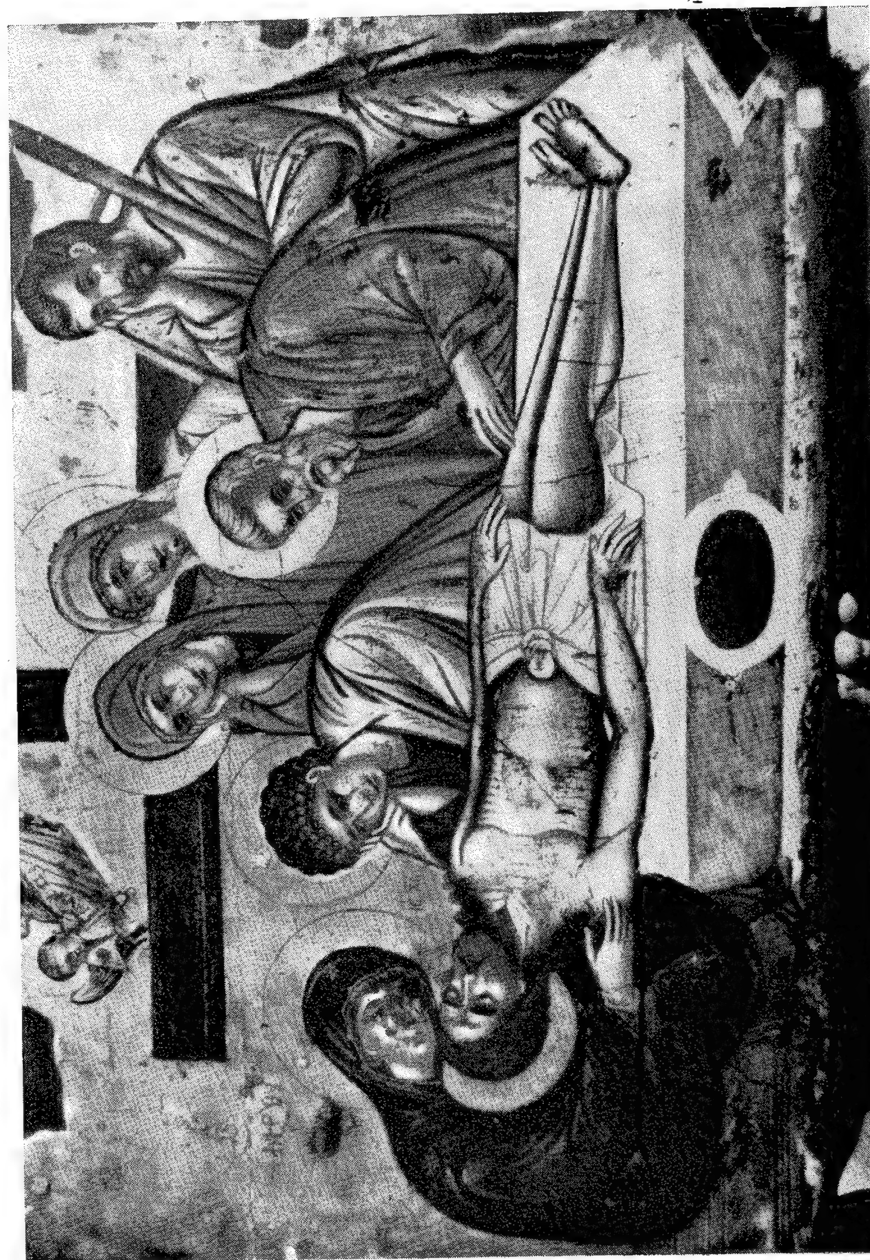
Ὁ Τζανῆς Μαυρογένης ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 212 χ/φον νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1730 (φ. 12v, 14v, 18v) 1731 (φ. 22r, 35v), 1732 (φ. 39r, 45r, 45v), 1734 (φ. 61v, 89v, 90r, 91v), 1736 (φ. 68r), 1737 (φ. 76v), 1738 (φ. 77v, 78r, 78v. Πρβ. καὶ Ἰάκ. Βισβίζην ἐν Ἐπετ. Ἱστ. Ἑλλ. Δικ. τ. 8, σ. 172) (φ. 81v).

θ) Εἰς τὴν ποδιὰν τοῦ τέμπλου: **Ἡ ἁγία βάτος ην ιδε Μωησης ἐν το Σινα ορος**, ὁ **Παράδησος** καὶ ἡ **Ἐξορία τοῦ Ἀδάμ.**

Εἰς τὸ πρὸς Νότον τοῦ ναοῦ προσκεκολλημένον παρεκκλήσιον τοῦ ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ εὕρηται εἰς τὸ τέμπλον εἰκὼν τοῦ φερωνύμου ἁγίου, μετριωτάτης τέχνης, φέρουσα τὴν ἐπιγραφήν:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ντεμενέγου (=Δομηνίκου)
Χρηστοφώρου κὲ Φλωρέντζας 1780.
Χεὶρ χαρτωφύλακος Μοστράτου Ναγουσηνοῦ / Μαγί/ου 16.

Πρόκειται περὶ τοῦ ἐκ Ναούσης ἁγιογράφου Γεωργίου Μοστράτου.

Νάουσα. Μουσεῖον. Ἐπιτάφιος Θρῆνος (βλ. σελ. 106 ἕως 108).

Κόστος. Ναὸς Ἁγ. Παντελεήμονος. Παναγία τοῦ Πάθους (βλ. σελ. 112).

Μάρμαρα. Ναὸς Ἁγίας Βαρβάρας. Παναγία ἡ Πάντων Χαρά (βλ. σελ. 116).

Μάρμαρα. Ναὸς Πέρα Παναγιᾶς. Ἅγ. Νικόλαος. Ἔργον τοῦ Γεωργίου Βλαστοῦ. (Βλ. σελ. 119)

ΜΟΝΗ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ, ΚΑΠΑΡΟΥ
(περιοχῆς Λευκῶν)

Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Καθολικοῦ: Εἰκὼν **Ἀποτομῆς τοῦ Προδρόμου**· Ἄνω ἀριστερᾷ εἰκονίζεται στρατιώτης κραδαίνων ξίφος ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου. Δεξιᾷ ἄλλος στρατιώτης μὲ δόρυ καὶ ἀσπίδα.

Κάτω ὁ Πρόδρομος γονυπετὴς πρὸς δεξιὰ καὶ δεξιᾷ του ἡ Σαλώμη, φέρουσα στέμμα καὶ ἑτοιμαζομένη νὰ λάβῃ τὴν ἀποκεκομμένην κεφαλήν του.

Κάτω ἀριστερᾷ ἡ ἐπιγραφή:

[Δέησις) *τοῦ δούλου τοῦ Θ*(εο)*ῦ* / [Μιχελά]*κι Βιτζαρᾶ*

καὶ δεξιώτερα ἡ χρονολογία: *ΑΧΝΒ* (= 1652).

Ὁμοίαν σύνθεσιν παρουσιάζει εἰκὼν τῆς Συλλογῆς Ἐλ. Σταθάτου, ἀρ. 16. Ξυγγόπουλος, Εἰκόνος Συλλ. Σταθάτου, πίν. 15.

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ
(πρότερον Ἁγ. Ἀναργύρων. Εἰς θέσιν Δάφναις).

α) Εἰκὼν **Ἁγ. Ἀναργύρων**, ἐπὶ τοῦ τέμπλου.
ἐπιγραφή:

ἀνεκαινίσθη δἰ ἐξόδων Ἐλευθερίου Χαμάρτου.

Χαμάρτος Δημήτριος ἀναφέρεται εἰς τὴν κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ Ἁγίας Βηθλεὲμ τῆς Παροικιᾶς, τοῦ ἔτους 1779 (ΑΒΜΕ Θ', ἀρ. 23, σ. 202). Πλεῖστοι ἄλλοι Χαμάρτοι ἀναφέρονται ἐπίσης εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμ. 212 χ/φον νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου τῶν ἐτῶν 1685-1755.

Εἰς τὸ νεώτερον τέμπλον εἰκὼν

β) **Παναγίας τοῦ Πάθους**, φέρουσα κάτωθεν τὴν ἐπιγραφήν:

Δἰ ἐξόδων Νικολάου [Αὐ]*γερινοῦ.*

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ
(Ἅγ. Ἰωάννης Γυαλιστής ΒΑ. Λευκῶν)

α) εἰκὼν **Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου**. Εἰς τὸ τέμπλον, καλῆς τέχνης.

β) Εἰκὼν **Παναγίας**, τύπου Ὁδηγητρίας, μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

Μ(ήτ)*ηρ Θ*(εο)*ῦ Ἡ πάντων βασίλισσα.*

Ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἀνὰ εἷς μικρὸς ἄγγελος.

Εἰς τὴν ποδιὰν τοῦ τέμπλου **Ἱστορία τοῦ Ἀδὰμ** μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)*ῦ / Πεντήστα κὲ τῆς / συμβίας αὐτοῦ / Ἀγγήλα.*

Πεντήστα = Battista = Βαπτιστοῦ. Ἀγγήλα = Ἀγγέλα.

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΚΥΡΙΑΚΗΣ
(πρὸς Ἀνατολὰς τῶν Λευκῶν)

α) Εἰκὼν **Παναγίαςἐνθρόνου** εἰς τὸ τέμπλον, ἐπεζωγραφημένη (διαστ. 0.63×0.875).
Κάτω ἀριστερᾷ δι᾿ ἐρυθρῶν γραμμάτων: *ΑΧΝΒ* (=1652).
Ἑκατέρωθεν ἀνὰ εἷς ἄγγελος.
β) Εἰκὼν **Ἰησοῦ Χριστοῦ**, μὲ χρυσοκονδυλιές, ἐπιζωγραφημένη (διαστ. 0.63×0.83).
Κάτω ἡ χρονολογία: *ΑΧΝΒ* (1652).
γ) Εἰκὼν **Προδρόμου**, καλῆς τέχνης.
Κάτω δεξιᾷ ἡ ἐπιγραφή:
Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)*ῦ / Μιχελάκι Βιτζαρᾶ.*
Κάτω ἀριστερᾷ:
Πίοιμα Δαμασκηνοῦ / ἱερομονάχου.

Πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου, ὅστις ἐξετέλεσε καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ τέμπλον τῆς Εὐαγγελιστρίας τοῦ Κάστρου Παροικιᾶς τοῦ 1649 (βλ. ἀνωτέρω σ. 85) καὶ ἄλλας φορητὰς εἰκόνας εἰς Τσηπίδο (βλ. κατωτέρω). Ἴσως καὶ αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας εἶναι ἔργα τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου.

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΜΗΝΑ ΒΙΚΤΩΡΟΣ ΚΑΙ ΒΙΚΕΝΤΙΟΥ
(περιοχῆς Μαράθι)

Φορητὴ εἰκὼν τῶν **Ἁγ. Μηνᾶ, Βίκτωρος καὶ Βικεντίου** (17ου αἰ.).
Κάτω ἡ ἐπιγραφή:
Ἀντώνης Νταμ(ίας).
Νταμία, εἶναι ἡ οἰκογένεια τῶν κτητόρων τῆς Μονῆς (βλ. ΑΒΜΕ Θ΄, ἀρ. 60, 61, σ. 214, 215).

ΜΟΝΗ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
(Δάσους, περιοχῆς Ἐπισκοπιανῶν)

α) Εἰκὼν **Ἁγ. Ἀρτεμίου** μὲ τὴν ἐπιγραφήν:
Διὰ ἐξόδου τõν αγίον τριον / ιερον οικόνον τοῦ δούλου / τοῦ Θ(εο)*ῦ Κωνσταντίνου Κοτήλι* (=Κονδύλη).
Περὶ τῆς οἰκογενείας Κονδύλη βλέπε τὰ λεχθέντα εἰς σ. 7.
β) Εἰκὼν **Χριστοῦ Παντοκράτορος**. Ἐπιγραφή:
Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)*ῦ/*
Κιρήου Χρίση Ντελα(γραμμάτη ;)
Περὶ τῆς οἰκογενείας Ντελαγραμμάτη βλέπε τὰ λεχθέντα εἰς σ. 117.

ΜΟΝΗ ΥΠΑΠΑΝΤΗΣ
(Θαψανῶν)

α) Εἰκὼν **Ἁγ. Χαραλάμπου**, ἀρκετὰ καλῆς τέχνης.
Ὁ Ἅγιος μὲ μακράν, λευκήν, σφηνοειδῆ γενειάδα, εἰκονίζεται καθήμενος καὶ φορῶν τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν μὲ τοὺς λώρους. Εὐλογεῖ διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ᾿ οὗ ἡ κατὰ Ματθ. 10, 32 πβλ. καὶ Λουκ. 12, 8 καὶ Ἀποκάλ. 3, 5 ἐπιγραφή:
Εἶπεν ὁ Κύριος πᾶς ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ὁμολογήσω κἀγὼ αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὃς δ᾿ ἂν ἀρνήσηται...
Εἰς τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν προβάλλει ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατῶν εἱλητάριον, ἐφ᾿ οὗ ἡ ἐπιγραφή:
Χαῖρε ἀθλητὰ Χαραλάμπους.
Ἀριστερᾷ εἰς τὸ μέσον τοῦ κάμπου ἡ ἐπιγραφή:
Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)*ῦ / Παναγηότη Παπαδοπού/λου Μονοβασιότη 1798.*

β) Μικρὰ εἰκὼν **Ἁγ. Γεωργίου** ἐφίππου (διαστ. 0.08×0.10).
γ) Μικρὰ εἰκὼν **Ἁγ. Νικολάου** (διαστ. 0.08×0.10).
δ) Δύο εἰκόνες τοῦ **Εὐαγγελισμοῦ** (διαστ. 0.205×0.25).
ε) Εἰκὼν **Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ** (διαστ. 0.18×0.215).
Ὁ Ἄρχων Μιχαὴλ εἰκονίζεται ἐν προτομῇ καθήμενος καὶ κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς ῥομφαίαν. Καλῆς τέχνης τοῦ 17ου αἰῶνος.
ς) Εἰκὼν **Παναγίας** τύπου Ὁδηγητρίας (διαστ. 0.125×0.16).
ζ) Εἰκὼν τοῦ Λειψάνου τοῦ **Ἁγίου Σπυρίδωνος**.
Εἰκονίζει κουβούκλιον καὶ κάτωθεν αὐτοῦ, ἐντὸς λάρνακος, τὸν νεκρὸν Ἅγ. Σπυρίδωνα, φοροῦντα κουκούλιον καὶ ὠμοφόριον μὲ σταυρούς.
Ἐπιγραφαί: ὁ *Ἅγιος Σπυρίδον* καὶ τὸ *ἅγιον Κουβούκλιον.*
η) Εἰκὼν τῆς **Παναγίας** μὲ ἀργυρᾶν ἐσθῆτα (διαστ. 0.20×0.26), ἐφ᾿ ἧς ἡ ἐπιγραφή:
Μ(ήτη)*Ρ Θ*(εο)*Υ ἡ ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΝΕΙ*
Κάτω ἡ ἐπιγραφή:
1816 Μηνιστιτι κοστατινου / ηου / χανηοντη.
Εἶναι πιθανώτατα ἔργον Ρώσου ζωγράφου.
Ἡ εἰκὼν εἶναι παλαιοτέρα τοῦ 1818. Λόγῳ τῆς καλυπτούσης αὐτὴν ἀργυρᾶς ἐσθῆτος φαίνονται μόνον τὰ πρόσωπα τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ.
Εἰς τὴν τράπεζαν τῆς Μονῆς:

η) Εἰκὼν τοῦ **Χριστοῦ** καθημένου ἐπὶ θρόνου μετὰ δύο Σεραφείμ. Φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν Εὐαγγέλιον.

Ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς, δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Χ(ριστ)Ε ὁ Θ(εὸ)ς ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σὲ οὐκ ἀποτυγχάνει.

Καλῆς τέχνης τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰῶνος.

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ
(παρὰ τὸν Δραγουλᾶν)

Εἰκὼν τῆς **Παναγίας Κυρίας τῶν Ἀγγέλων**, βρεφοκρατούσης (διαστ. 0.92×0.83). Δύο ἄγγελοι κρατοῦσι τὸ στέμμα της.

Ἐπιγραφή:

δέϊσις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ / Παεισίου ἱερομονάχου.

Ἐπὶ τοῦ τέμπλου εἰκὼν τοῦ **Χριστοῦ Μ. Ἀρχιερέως,** ἐνθρόνου, τοῦ ὁποίου ἄγγελοι κρατοῦσι τὴν μίτραν. Δεξιᾷ ἡ χρονολογία *ΑΧΝΕ* (=1655)

Χεὶρ Ἰω(άννου) Δ(α)Κ(ορώνια;)

(Διαστ. 0.65×0.82).

Ἀριστερᾷ:

Δέϊσις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Παρθενίου / ἱερομονάχου κτητόρου τῆς ἁγίας μονις ταυτις.

ΔΡΑΓΟΥΛΑΣ

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
(δίκλιτος)

Εἰκὼν **Ἁγ. Γεωργίου** (διαστ. 0.50×0.68).
Κάτω διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γεοργίου / Φ(ι)λημπέου καὶ τῆς συβίας αὐτοῦ Μαρίας Χεὶρ Ἰω(άννου) Δ(α)Κ(ορώνια)

ΝΑΟΣ ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ
(βασιλικὴ μετὰ τρούλλου)

Ἐπὶ τοῦ τέμπλου εἰκὼν τῆς **Ζωοδόχου Πηγῆς**. Πολὺ μετρίας τέχνης. Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀθηναίου καὶ τῆς σιβίας αὐτοῦ.

Τέλους 18ου ἢ ἀρχῶν 19ου αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ

Ἐπὶ εἰκόνος τοῦ τέμπλου ἡ χρονολογία *ΑΨΚΗ* (=1728).

ΤΣΗΠΙΔΟ (Μάρπησσα)

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Μονοκάμαρος θολωτός, εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ χωρίου.

α) **Χριστὸς** ἔνθρονος. Ἐπὶ τοῦ μικροῦ, ὡραίου ξυλοχρυσογλύπτου τέμπλου (διαστ. 0.51×0.76). Φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον κοσμούμενον μὲ χρυσοῦς ἀστέρας. Περιστοιχίζεται ἀπὸ τὰ σύμβολα τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Καλῆς τέχνης τοῦ 17ου αἰῶνος.

β) **Παναγία βρεφοκρατοῦσα,** ἔνθρονος. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.51×0.72).

Κάθηται ἐπὶ θρόνου μὲ στρογγύλην ράχιν. Φέρει ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ βαθυπόρφυρον μαφόριον ἐπὶ πρασίνου χιτῶνος. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἐνδεδυμένος ἐλαιόχρουν χιτῶνα καὶ κόκκινον ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλιές.

Ἄνω τοῦ θρόνου εἰκονίζονται, ἐξερχόμενοι ἀπὸ νεφῶν: ἀριστερᾷ ὁ Δαυὶδ κρατῶν ὄρθιον ἀνεπτυγμένον εἱλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ψαλμ. 44, 11):

Ἄκουσον θύγατερ καὶ ἴδε καὶ κλινον τὸ ους σου καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου σου.

Δεξιᾷ ὁ Σολομὼν μὲ εἱλητὸν φέρον τὴν ἐπιγραφήν (Παροιμ. 31, 29):

Πολλαὶ θυγατέρες ἐποίησαν δύναμιν.

Κάτω τοῦ θρόνου ἀριστερᾷ ὁ προφήτης Ἠσαΐας μὲ εἱλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἡσ. Ζ', 14):

Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱὸν

καὶ δεξιᾷ ὁ προφήτης Δανιὴλ κρατῶν ἀνοικτὸν εἱλητὸν μὲ τὴν ἐπιγραφήν (Δαν. 2, 34):

Ἐθεώρεις βασιλεῦ ἕως ὅτου ἐτμήθη λίθος ἐξ ὄρους ἄνευ χειρῶν.

Καλῆς τέχνης τοῦ 17ου αἰῶνος.

γ) **Ἅγ. Γεώργιος.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.51×0.84).

Ὁ Ἅγιος εἰκονίζεται ἐπὶ λευκοῦ ἵππου, μὲ θώρακα κόκκινον καὶ ἀνεμιζομένην χλαμύδα (ἀναπετάριν). Εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος τοῦ ἵππου (πισοκάπουλα) κάθηται νεαρὸς παῖς κρατῶν ἀγγεῖον, κουκούμιον ἢ χέρνιβον. Εἰκονίζεται ἑπομένως ἐνταῦθα ὁ Ἅγ. Γεώργιος καὶ ὡς «αἰχμαλώτων ἐλευθερωτὴς» ἐπαναφέρων εἰς τοὺς γονεῖς του τὸ ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν ἀπαχθὲν τέκνον των[1]. Ἡ παράστασις αὕτη ἀπαντᾶται συχνὰ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ

[1]) Βλέπε ὅσα σχετικὰ πρὸς τὴν παράστασιν ταύτην ἔγραψα εἰς τὸ ΑΒΜΕ τ. ΣΤ', 1948, σ. 154.

15ου αἰ. Ταυτοχρόνως ὅμως εἰκονίζεται ἐνταῦθα καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς δρακοντοκτονίας, μὲ τὸν δράκοντα κάτω καὶ δεξιᾷ καὶ παραπλεύρως πύργον, εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποίου ἵσταται ἡ βασιλοπούλα, εἰς δὲ τὸ ἄνω οἱ γονεῖς της μὲ σαλπικτὴν ἀγγέλλοντα εἰς τοὺς κατοίκους τὸν ἆθλον τοῦ ἁγίου.

Τέλος ἀπὸ τῆς ἄνω ἀριστερᾶς γωνίας προβάλλει εὐλογοῦσα ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ.

Ὑπὸ τὴν εἰκόνα ἡ φωνηεντόλιπος ὑπογραφὴ τοῦ τεχνίτου:

Χεὶρ Ἰω(άννου) *Δ*(α)*κ*(ο)*ρ*(ώνια). *ΑΧΝΓ*(=1653).

δ) **Παναγία βρεφοκρατοῦσα** (πίν. 55) ὡς Ρίζα τοῦ Ἰεσαί (διαστ. 0.65×0.855).

Ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίνακος καθημένη, μέσῳ προσκεφαλαίου, ἐπὶ θρόνου μετὰ ὑποποδίου ἀλλ' ἄνευ ράχεως. Φέρει εἰς τοὺς κόλπους της τὸν νεαρὸν Χριστόν. Ὑπὸ τοὺς πόδας της εἰκονίζεται ρίζα ἀμπέλου, ἥτις, διχαζομένη ἀναπτύσσεται πρὸς τὰ ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς Παναγίας εἰς ἑλικοειδεῖς κλάδους ἐκ βλαστῶν καὶ φύλλων ἀμπέλου, φθάνοντας ἄνω μέχρι τῶν ὤμων τῆς Θεομήτορος.

Ἐντὸς τῶν τεσσάρων ἀνωτέρων κύκλων τῆς ἀμπέλου εἰκονίζονται κατὰ τὰ $^3/_8$ ἀνὰ εἷς προφήτης στρεφόμενος πρὸς τὴν Θεοτόκον ἢ δεικνύων αὐτὴν καὶ κρατῶν ἀνεπτυγμένον εἱλητόν, ἐν ᾧ εἰς τὰς δύο ἄνω γωνίας τοῦ πίνακος εἰκονίζονται κατὰ τὰ $^3/_8$ των, πετῶντες πρὸς τὴν Θεοτόκον μὲ τὰς χεῖρας κεκαλυμμένας ὑπὸ ὑφάσματος, οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ (ἀριστερᾷ) καὶ Γαβριὴλ (δεξιᾷ), ὡς δηλοῦσι τὰ εἰς αὐτοὺς προσγεγραμμένα ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματός των γράμματα.

Ἡ Παναγία φέρει ἀπὸ κεφαλῆς τὸ σύνηθες βαθυπόρφυρον μαφόριον ὑπεράνω ἐσωτερικοῦ χειριδωτοῦ χιτῶνος. Καὶ τὴν μὲν δεξιὰν αὐτῆς χεῖρα ἀκκουμβᾷ ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ παιδίου, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐγγίζει τὸ ἄκρον τοῦ ἀριστεροῦ του ποδός. Ὁ νεαρὸς Χριστός, φέρων πέριξ τῆς κεφαλῆς ἔνσταυρον φωτοστέφανον μὲ τὰ γράμματα Ο Ω Ν, εἶναι ἐνδεδυμένος λευκὸν χιτῶνα μετὰ σημείου καὶ ἀνοικτόχρωμον ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλιές. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον τὸ εἱλητὸν τοῦ νόμου, ὅπερ κρατεῖ ὄρθιον ἐπὶ τοῦ μηροῦ του.

Ἐκ τῶν ἐντὸς τῶν κύκλων εἰκονιζομένων προφητῶν, προγόνων τῆς Παναγίας, ἄνω μὲν ἀριστερᾷ παρίσταται ὁ προφητάναξ Δαυὶδ (υἱὸς τοῦ Ἰεσαὶ) κρατῶν ἀνεπτυγμένον εἱλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τῶν Ψαλμῶν (μδ',10) εἱλημμένη ἐπιγραφή:

Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου,

ἄνω δὲ δεξιᾷ ὁ προφητάναξ Σολομὼν μὲ εἱλητόν, ἐφ' οὗ τὸ ἐκ τῶν Παροιμιῶν (31,29) εἱλημμένον χωρίον:

Πολλαὶ θυγατέρες ἐποίησαν δύναμιν.

Εἰς τὸν κάτωθεν τοῦ Δαυὶδ κύκλον εἰκονίζεται ὁ προφήτης Ἠσαΐας μὲ εἱλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τῶν προφητειῶν του (Ζ, 14) ἐπιγραφή:

Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱὸν

καὶ τέλος εἰς τὸν ὑπὸ τὸν Σολομῶντα κύκλον ἕτερος προφήτης κρατῶν εἱλητὸν ἐφ' οὗ τὸ ἐκ τῆς Ἐξόδου (Γ,2) χωρίον:

Ὅτι ὁ βάτος καίεται πυρὶ καὶ οὐ κατακαίεται.

Κατὰ ταῦτα ἡ περιγραφεῖσα σύνθεσις εἰκονίζει τὴν λεγομένην ρίζαν τοῦ Ἰεσαί, ἤτοι τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς Παναγίας. Ἡ παράστασις αὕτη εἰκονίζεται κατά τε τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους[1], ὁπότε καὶ οἱ κύκλοι μὲ τοὺς σχετικοὺς προγόνους καὶ βασιλεῖς τῶν Ἑβραίων εἶναι πολυπληθέστεροι[2] πλουτιζόμενοι καὶ μὲ συνθέσεις ἐκ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ (Γέννησις, Βάπτισις κλπ.) καὶ εἰς μεταβυζαντινὰς τοιχογραφίας[3]. Ἀλλ' εἰς τὰς φορητὰς εἰκόνας[4] ἐξαίρεται ἰδιαιτέρως ἡ Παναγία, ἥτις, ὡς ἐνταῦθα, δεσπόζει τῆς ὅλης συνθέσεως. Συνήθως πρὸ τῆς ρίζης τοῦ δένδρου εἰκονίζεται ἐξηπλωμένος ἢ κοιμώμενος ὁ παραλειφθεὶς ἐνταῦθα προπάτωρ Ἰεσαί, ὅθεν καὶ ἡ ὀνομασία τῆς παραστάσεως.

Ἡ τέχνη τῆς εἰκόνος εἶναι μετρία. Ἡ ἔκφρασις τῶν προσώπων μητρὸς καὶ υἱοῦ στερεῖται πνοῆς. Ὁ πίναξ εἶναι ἔργον ἐντοπίου ζωγράφου, ἀντιγράφοντος ἀρχαιότερα, κρητικά, πρότυπα ἀλλ' ἄνευ ἀτομικότητος.

Ἡ χρονολογία ἐκτελέσεως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου ἀναγράφονται εἰς τὸ ὑποπόδιον τοῦ θρόνου (εἰκ. 23):

Εἰκ. 23. Πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἁγιογράφου Δακορώνια.

ΑΧΝΖ (=1657) *Χεὶρ Ἰω*(άννου) *Δ*(α)*κ*(ο)*ρ*(ώνια).

[1]) Περὶ τῆς παλαιοτέρας εἰκονογραφίας τῆς ρίζης τοῦ Ἰεσαὶ διέλαβεν ὁ A. Watson, The early Iconography of the Tree of Iesse, Oxford 1934. πβλ. καὶ L. Bréhier ἐν Rev. Arch. τοῦ 1924, σ. 241.

[2]) A. Grabar, La peinture religieuse en Bulgarie, Paris 1928, πίν. 48, 49, 53. Στ. Πελεκανίδης, Καστοριά, πίν. 85.

[3]) G. Millet, Athos, Les peintures, πίν. 151_{13} (Τράπεζα Μ. Λαύρας) καὶ $240,_1$ (Μ. Δοχειαρίου), Vl. Petkovič, Dečani II, πίν. 269-271.

[4]) Εἰκὼν τοῦ Βίκτωρος τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἑλλην. Ἰνστιτούτου Βενετίας τοῦ 1674 (M. Chadjidakis, Icônes, ἀρ. 129, σ. 148).

Τὸ ὄνομα Δακορώνιας συναντῶμεν ὑπὸ τὸν τύπον μὲν *Ντανκορώνιας* εἰς τὴν κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ παρὰ τὴν Καταπολιανὴν ναϋδρίου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου (ΑΒΜΕ τ. Θ', σ. 200 ἀρ. 12,) τοῦ ἔτους 1633, ὑπὸ δὲ τὸν τύπον Ντακορώνιας εἰς τὸν Κώδικα τῆς Πάρου (χ/φον ὑπ' ἀρ. 212 τῶν Γ. Ἀρχ. τοῦ Κράτους φ. 55r). Συχνὴ ἄλλωστε εἶναι ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ Ντα— πρὸς τὸ Δα—ἢ τοῦ Ντε—πρὸς τὸ Δε—εἰς ἐξελληνισθέντα Ἰταλικὰ ἐπώνυμα, ὡς π.χ. Δαβερώνας - Νταβερώνας, Δαρζέντας - Νταρζέντας, Δελλαγραμμάτης - Ντελλαγραμμάτης, Δεναξᾶς - Ντεναξᾶς, Δεβιάζης - Ντεβιάζης κλπ.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

α) **Χριστός.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.62×0.90). Ὁ Κύριος εἰκονίζεται ἔνθρονος εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ματθ. 11, 28):

Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες κλπ.

Φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Ὁ θρόνος του περιστοιχίζεται ἀπὸ τὰ 4 σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν τὰ ὁποῖα κρατοῦν ἀνοικτὸν βιβλίον, ἀναγράφον τὴν ἀρχὴν τοῦ σχετικοῦ Εὐαγγελίου.

β) **Ἅγ. Εὐστάθιος.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.53×0.85). (πίν. 56). Εἰκονίζεται ἐντὸς φάραγγος σχηματιζομένης μεταξὺ δύο ὑψηλῶν βουνοκορυφῶν, ἐπιβαίνων ξανθοῦ ἵππου, μὲ πλουσίαν σκευήν, καὶ πράσινον ἐφίππιον. Εἶναι ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολὴν ἤτοι ἐνδρομίδας, βραχὺν κόκκινον χιτῶνα, θώρακα καὶ χλαμύδα πορπουμένην ἐμπρὸς καὶ ἀνεμιζομένην μακρὰν πρὸς τὰ ὀπίσω. Ὁ Ἅγιος εἰκονίζεται ἀσκεπὴς καὶ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἵππου μὲ τὸν ἀριστερὸν πόδα ἐπὶ τοῦ ἀναβολέως. Τὰς χεῖράς του ἔχει ἐσταυρωμένας πρὸ τοῦ στήθους εἰς στάσιν δεήσεως συγκρατῶν συνάμα δι' αὐτῶν καὶ τὸ πρὸς τὰ ἄνω δεξιὰ διευθυνόμενον δόρυ του. Ἡ μετὰ βραχείας κόμης καὶ βραχέος στρογγύλου γενείου[1] κεφαλή του, προβαλλομένη εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο βουνοκορυφῶν κενόν, προσβλέπει μετὰ δέους ἅμα καὶ εὐλαβείας ἔλαφον ἱσταμένην ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀριστερᾶς βουνοκορυφῆς καὶ φέρουσαν μεταξὺ τῶν μακρῶν κεράτων της μικρὸν Ἐσταυρωμένον.

Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ τοῦ βίου[2] τοῦ Ἁγ. Εὐσταθίου ἐπεισοδίου, καθ' ὃ Ρωμαῖός τις στρατιώτης, ὀνόματι Πλακίδας, κυνηγῶν ποτε ἀπομακρυνθεῖσαν ἔλαφον εἶδεν αὐτὴν φέρουσαν μεταξὺ τῶν κεράτων της τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἤκουσεν αὐτὴν λέγουσαν: Πλακίδα τί μὲ διώκεις;

---

[1]) Ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων τὸν περιγράφει ὡς *στρογγυλογένην* (Ἔκδ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, σ. 158 καὶ 170).

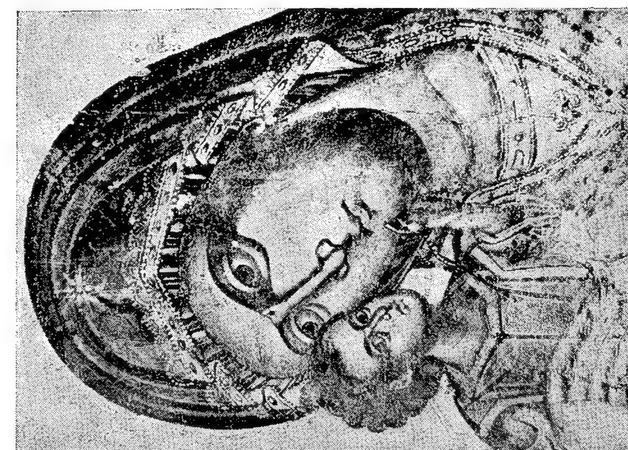
[2]) Acta Sanctorum τῆς 20 Σεπτεμβρίου—Δαμασκηνοῦ Στουδίτου, Θησαυρός, ἔκδ. Βενετίας 1752, σ. 284—Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Migne, Ἑλλ. Πατρ. 94, 1931.

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Ἁγ. Γεωργίου. Παναγία ὡς Ρίζα τοῦ Ἰεσσαί (βλ. σελ. 126).

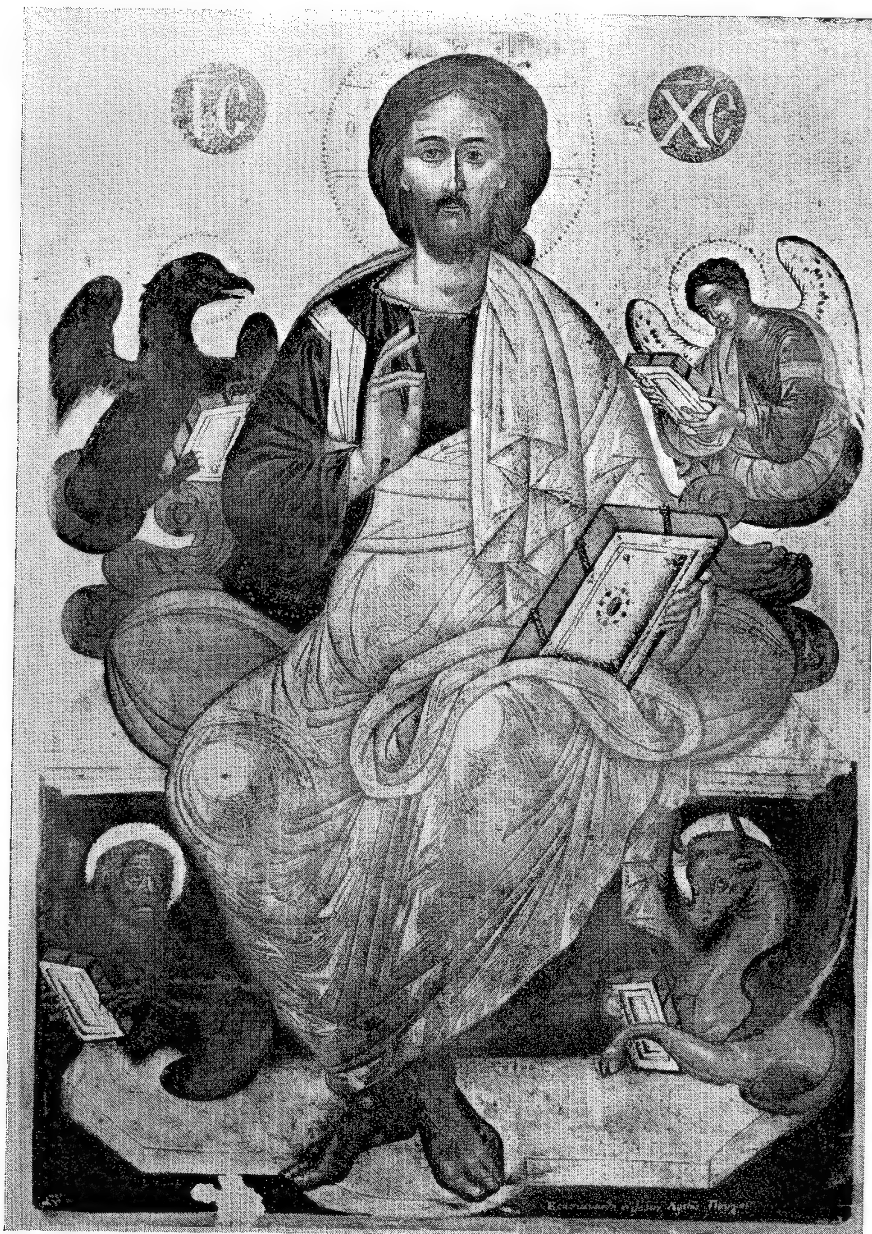

Τσηπίδο. Ναὸς Ἁγ. Εὐσταθίου. Ὁ Ἅγιος Εὐστάθιος καὶ σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου του (βλ. σελ. 128).

Τσηπίδο (Μάρτηρσα). Ναὸς Ἁγ. Εὐσταθίου. Παναγία Ἐλεοῦσα (βλ. σελ. 130).

Τσηπίδο (Μάρπησσα) Ν. Τριῶν Ἱεραρχῶν. Χριστὸς Παντοκράτωρ (βλ. σελ. 131).

Εἰς τὰς παλαιοτέρας (9ου ἕως 11ου αἰῶνος) παραστάσεις τοῦ ἐπεισοδίου ὁ ἅγιος εἰκονίζεται πεζεύσας καὶ γονυπετὴς πρὸ τῆς ἐλάφου, ἥτις φεύγει στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν Πλακίδαν, ἐν ᾧ μεταξὺ τῶν κεράτων της φέρει τὴν προτομὴν τοῦ Χριστοῦ περιβαλλομένην ὑπὸ σταυροκοσμήτου φωτοστεφάνου [1].

Κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ ἵππου του τοξεύων ἐνίοτε τὴν ἔλαφον, ἥτις φέρει μεταξὺ τῶν κεράτων της τὸν Ἐσταυρωμένον [2].

Τόσον ἡ ἐπιτυχὴς ἔκφρασις δέους καὶ εὐλαβείας, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει τὸ πρόσωπον τοῦ Ἁγίου Εὐσταθίου, ὅσον καὶ οἱ ἁρμονικοὶ χρωματισμοὶ τῆς εἰκόνος μὲ τὴν ζωηρὰν ἀντίθεσιν τοῦ ξανθοῦ ἵππου πρὸς τὸ σκοτεινὸν βάθος τῶν βουνοκορυφῶν, ἡ ἐν γένει ἐπιμελὴς ἐκτέλεσις αὐτῆς καὶ αἱ καλαὶ ἀναλογίαι της, μαρτυροῦσιν, ὅτι πρόκειται πιθανώτατα περὶ ἔργου ζωγράφου τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος.

Εἰς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζονται ἀνὰ 3 εἰς μικροτέραν κλίμακα σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγ. Εὐσταθίου, οὕτω ἄνω μὲν παρίσταται ὁ ἅγιος:

α) *Ὁδηγούμενος ὑπὸ τῆς ἐλάφου*, β) *βαπτιζόμενος μὲ τὴν συνοδείαν του* καὶ γ) *μισεύοντας εἰς Ἱεροσόλυμα*. Κάτω δὲ α) (ἐφθαρμένη), β) *ἀρνούμενος νὰ προσκυνήσῃ τὰ εἴδωλα* καὶ γ) λαμβάνων τὸ *μαρτύριον ἐντὸς τοῦ χαλκοῦ βοός*.

Εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν μέρος τῆς κεντρικῆς εἰκόνος παρίσταται ὄρθιος καὶ τείνων ἱκετευτικῶς τὰς δύο χεῖρας πρὸς τὸν ἅγιον ὁ ἀφιερωτὴς τῆς εἰκόνος ἱερομόναχος, ὅστις εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ὁ ζωγραφήσας αὐτήν, ὡς διδάσκει ἡ προσγεγραμμένη ἐπιγραφή, λέγουσα:

Δεισις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)*ῦ Δαμασκηνοῦ ιερο*(μονάχου)
ΑΧΜΘ΄ (=1649).

[1]) Ψαλτήριον Chloudof, A. Grabar, L'iconoclasme byzantin, εἰκ. 160. Paris. Gr. 20, Weitzmann, Die byz. Buchmalerei, πίν. LIX, εἰκ. 350 καὶ κῶδ. 61 Μ. Παντοκράτορος Ἁγ. Ὄρους (αὐτόθι πίν. LIX, εἰκ. 351) (9ος-10ος αἰ.). V. Lasaref, Ἱστορ. Βυζ. ζωγρ. (ρωσ.) II πίν. 45 A—Καππαδοκία, G. de Jerphanion, Églises rup. de Cappadoce II, πίν. 194_3, καὶ 200_1,.

[2]) Τοιχογραφία Ἁγ. Νικολάου Καστοριᾶς τοῦ 1663, Στ. Πελεκανίδης, Καστοριά, πίν. 260β)—Εἰκὼν Συλλογῆς Ἑλλην. Ἰνστ. Βενετίας (16ου αἰ.). M. Chadjidakis, Icônes ἀρ. 22, πίν. 10). Κατὰ τὸν Χατζηδάκην, ἔ.ἀν. σ. 42, ὁ Ἐσταυρωμένος μεταξὺ τῶν κεράτων τῆς ἐλάφου εἶναι γοτθικὸν στοιχεῖον, ἀπαντῶν καὶ εἰς τὸν γνωστὸν πίνακα τοῦ Pisanello (Panowski, Dürer's St Eustace, Record of the Art Museum, Princeton University τ. IX, 1950, No 1, σ. 2—10). Εἰκὼν φορητὴ τοῦ 18ου αἰ. (H. Skrobutcha, Icons, London 1963, σ. 113) ἔνθα ὁ Ἅγιος ἔχει τὴν αὐτὴν περίπου στάσιν ὡς ἐν Πάρῳ, ἡ δὲ ἔλαφος φέρει ἁπλοῦν σταυρὸν μεταξὺ τῶν κεράτων της.

Περὶ τῆς ἐν τῇ Δύσει εἰκονογραφίας τοῦ Ἁγ. Εὐσταθίου, τῶν σχετικῶν μνημείων καὶ τῆς ἀντιστοίχου βιβλιογραφίας βλ. Louis Réau, L'iconographie de l'art chrétien, τ. III, Paris 1958, σ. 468-471.

γ) **Παναγία Ἐλεοῦσα** (πίν. 57, α-β). Ἐπὶ τοῦ Νοτίου τοίχου παρὰ τὸ τέμπλον (διαστ. 0.67×1.18). Εἰκονίζεται δεξιοκρατοῦσα τὸν Χριστὸν κατὰ τὸν τύπον τῆς Γλυκοφιλούσης μὲ τὸ παιδίον θωπεῦον διὰ τῆς ἀριστερᾶς του χειρὸς τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου τῆς Παναγίας. Αὕτη φορεῖ ἐλαιόχρουν καὶ χρυσοκίτρινον χιτῶνα καὶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς βαθυπόρφυρον μαφόριον, ἐν ᾧ ὁ νεαρὸς Χριστὸς εἶναι ἐνδεδυμένος πράσινον χιτῶνα καὶ ἀνοικτὸν κόκκινον ἱμάτιον, κρατεῖ δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς ἀνεμιζόμενον εἰλητὸν ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἰω. 7, 37· πβλ. καὶ Ἀποκ. 22, 17):

ὁ δηψον ἐρχέσθο πρός με καὶ πηνέτο ὕδορ ζοεῖς.

Ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἀνὰ εἷς ἄγγελος ἐν προτομῇ ἐπὶ νέφους. Κάτω ἀριστερᾷ εἰκονίζεται δεόμενος ὁ δωρητὴς (πίν. 57, α) φέρων σκοῦφον τρουλλωτόν, πράσινον καφτάνι μὲ κόκκινην φόδραν καὶ παρυφὴν ἐκ γούνας. Τέλος πλαγίως ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

Μνήστητη Κ(ύρι)ε τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Μιχαὴλ ἱερέος, Εὐστρατίου ἱερέος, Μαρίας πρεσβητέρας καὶ Κατερήνας πρεσβιτέρας, τον ἐλεούντον κ(αὶ) διακονούντον ἐν τῇ ἁγία μονι ταύτη / τῆς βασιλήας σου ἀξίοσων Κ(ύρι)ε. Ἐν ἔτη 1752 ἐν μινὴ Δηκεμβρήου 4 καὶ διὰ χηρὸς Ἀνδρέου Μοστράτου ἐκ νίσου πάρος·

καὶ διὰ μικρῶν γραμμάτων:

Εἰς χῆράς σου δέσπινα Θεωτόκε παραδίδωμε ὁλόκληρος ψυχῇ τε καὶ σόματη.

Ἡ πολὺ ἐκφραστικὴ ἠρέμου θλίψεως εἰκὼν τῆς Ἐλεούσης τοῦ Ἀνδρέου Μοστράτου, καλοσχεδιασμένη καὶ μὲ ἐπιτυχεῖς συνδυασμοὺς χρωμάτων, δεικνύει πόσον ἀνωτέρας ποιότητος εἶναι ἡ τέχνη του ἀπὸ τὴν τέχνην τοῦ Γεωργίου Μοστράτου. Τοῦτο εἶναι ἀσφαλῶς ἓν τῶν καλυτέρων ἔργων τοῦ καλοῦ αὐτοῦ Ναουσαίου ζωγράφου.

δ) **Ἁγ. Παρασκευή.** Ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου (διαστ. 0.44×0.73). Ἐπιγραφή:

Ἡ ἁγία ὁσιομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Παρασκευή.

Ἡ Ἁγία εἰκονίζεται ὀρθία, μὲ τὸ σῶμα ῥαδινόν, ἐλαφρῶς ἐστραμμένη πρὸς τ' ἀριστερά. Πατοῦσα ἐπὶ πτερωτοῦ λέοντος κρατεῖ διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς τόν τε Ἐσταυρωμένον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ τὴν ἀριστερὰν φέρει πρὸ τοῦ στήθους.

Πέριξ τῆς κεντρικῆς εἰκόνος ἐζωγραφήθησαν ὀκτὼ εἰκονίδια, ἀνὰ τέσσαρα ἑκατέρωθεν, παριστῶντα τὰς ἑξῆς σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου τῆς ὁσιομάρτυρος.

Ἀριστερᾷ ἐκ τῶν ἄνω: 1) *Ἡ ἁγία βασανιζομένη διὰ περικεφαλαίας*, 2) *Ἡ ἁγία κρεμαμένει ἀνέτριχα καίουσα μετὰ λαμπάδων*, 3) *Ἡ ἁγία ἐν τι φυλακῇ*, 4) *Ἡ ἁγία κρινομένη ὑπὸ τοῦ βασιλέως.*

Δεξιᾷ ἐκ τῶν ἄνω: 1) *Ἡ ἁγία σημειώσας τὸν δράκωντα...γῆ*, 2) *Ἡ ἁγία καιομένη ἔνδον τοῦ χαλκώματος*, 3) *Ἡ ἁγία βαπτίσασα τὸν βασιλέα καὶ* 4) *Ἡ ἀποτομὴ τῆς ἁγίας.*

Αἱ εἰκόνες αὗται τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγ. Παρασκευῆς διαφέρουσι κατά τινας σκηνὰς τῶν ἐν τῇ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων (σ. 286) ἀναφερομένων.

ε) **Παναγία, Ρίζα τοῦ Ἰεσσαί** (διαστ. 0.60×0.85). Ἄνω δύο ἄγγελοι καὶ ἑκατέρωθεν ἀνὰ δύο πρόγονοι τῆς Παναγίας προφῆται.

Φέρει τὴν ἐπιγραφήν:

Δέησις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Εὐγενίας μοναχῆς.

Ὑπενθυμίζομεν, ὡς ἐκ περισσοῦ, ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἁψὶς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἁγ. Εὐσταθίου κοσμεῖται διὰ τοιχογραφιῶν ἤτοι τῆς Ἁγ. Τριάδος ἐπὶ τοῦ τεταρτοσφαιρίου, κάτωθεν δ' αὐτοῦ τεσσάρων Ἱεραρχῶν συλλειτουργούντων. Εἰς τὴν σημειώνουσαν τὴν γέννησιν τοῦ τεταρτοσφαιρίου ταινίαν ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή (ἀνωτέρω σ. 64):

17---14 *Ἱστορηθι δι' ἐξόδου τοῦ εὐλαβεστάτου ἐν ἱερεῦσι Παπακὴρ Εὐστρατίου Στάμενας. Χὴρ ἁγιογράφου Νικολάου Παπασταματακίου.*

ΝΑΟΣ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ
(ἁπλοῦς μονοκάμαρος)

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ** (πίν. 58). Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.57×0.83). Ὁ Σωτὴρ εἰκονίζεται καθήμενος, μέσῳ κυλινδρικοῦ προσκεφαλαίου, ἐπὶ θρόνου ἔχοντος χαμηλὴν ξυλίνην ῥάχιν, ρυθμοῦ μπαρόκ. Περιστοιχίζεται ἀπὸ τὰ τέσσαρα σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν ἤτοι κάτω μὲν ἀπὸ τὸν λέοντα τοῦ Μάρκου καὶ τὸν μόσχον τοῦ Λουκᾶ, ἄνω δὲ ἀπὸ τὸν ἀετὸν τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸν ἄγγελον τοῦ Ματθαίου, πάντων στρεφομένων πρὸς τὸν Χριστόν. Οὗτος ἐνδεδυμένος πορφυροῦν χιτῶνα μὲ πλατὺ χρυσοῦν σημεῖον (clavus) κατὰ τὸν δεξιὸν βραχίονα καὶ ἐπ' αὐτοῦ χρυσοκίτρινον ἱμάτιον, καλύπτον ὁλόκληρον τὸ σῶμα, πλὴν τοῦ δεξιοῦ ἡμίσεος τοῦ στήθους καὶ τῆς δεξιᾶς χειρός, εὐλογεῖ διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ὄρθιον, ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον. Ἔχει δηλαδὴ τὴν συνήθη στάσιν τοῦ Παντοκράτορος.

Τὸ κανονικὸν καὶ μᾶλλον ἰσχνόν, σιτόχρουν πρόσωπόν του, πλαισιούμενον ἀπὸ τὴν πλουσίαν καστανομέλαιναν κόμην του, ἀσυμμέτρως καταπίπτουσαν ἐπὶ τῶν ὤμων, παρουσιάζει ἤρεμον ἔκφρασιν καὶ μαλακοὺς τόνους διαβαθμίσεως ἀπὸ τῶν φωτεινῶν πρὸς τὰ σκιερὰ μέρη. Ἡ εὐλογοῦσα χεὶρ τοῦ Χριστοῦ παρεστάθη, δι' ἐξπρεσσιονιστικοὺς λόγους, ἐξεπίτηδες μακρά, ἡ δὲ

πτύχωσις τοῦ ἱματίου δι᾿ ἐλαφρῶν γραμμῶν, παρακολουθεῖ τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος.

Εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ ἄγνωστος, Κρὴς πιθανώτατα, ζωγράφος τῆς εἰκόνος μας μιμεῖται παλαιότερα, παλαιολόγεια, πρότυπα, τόσον ὡς πρὸς τὸ θέμα ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς ἐκτελέσεως. Δυστυχῶς ἡ εἰκών μας, ὑποστᾶσα φαίνεται ζημίας σὺν τῷ χρόνῳ ἢ μᾶλλον λόγῳ πιθανῆς μεταφορᾶς αὐτῆς ἐκ Κρήτης *«ἐπεσκευάσθη»* ὡς λέγει ἐπιγραφὴ εἰς τὸ κάτω αὐτῆς μέρος, *«δι᾿ ἐξόδων Ἀρετῆς Πουλίου»*, κατὰ τὸν 19ον πιθανῶς αἰῶνα. Γίνεται δὲ λίαν αἰσθητὴ ἡ ἐπισκευὴ αὕτη ἰδίᾳ εἰς τὸν λέοντα τοῦ Μάρκου, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν κεφαλὴν ἔδωκεν ὁ ἐπισκευάσας τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνθρώπου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα τοῦ μετὰ τῶν τεσσάρων «ζώων» Χριστοῦ, τοῦτο ὀφείλει τὴν ἔμπνευσιν αὐτοῦ ἀφ᾿ ἑνὸς εἰς προφητείαν τοῦ Ἰεζεκιὴλ (I, 10) ἀφ᾿ ἑτέρου δ᾿ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου (IV, 2). Τὰ τέσσαρα σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν συνοδεύουν συνήθως τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν, εἰκονιζόμενα μετ᾿ αὐτοῦ εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ, ὡς π.χ. εἰς Sta Pudentiana τῆς Ρώμης[1] (401 - 417), εἰς τὸν Ὅσιον Δαυὶδ τῆς Θεσσαλονίκης[2] (μέσα 5ου αἰ.) κλπ. Ἀργότερον εἰς τὴν ἀψῖδα τοῦ ἱεροῦ τοποθετεῖται ἄνευ τῶν «ζώων» ὁ Παντοκράτωρ καὶ ἐν προτομῇ—τοῦτο ἰδίᾳ εἰς ναοὺς τῆς Σικελίας[3] τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ εἰς πολλοὺς βυζαντινοὺς ναοὺς τῆς Κρήτης[4]. Τοῦ μετὰ τῶν συμβόλων θέματος χρῆσις ἔγινε κυρίως εἰς φορητὰς εἰκόνας κατά τε τοὺς βυζαντινοὺς[5] καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους[6], εἰς οὓς ἀνήκει καὶ ἡ ἡμετέραεἰκών, χρονολογουμένη πιθανῶς εἰς τὸ τέλος τοῦ 16ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος.

β) **Τρεῖς Ἱεράρχαι**. Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου. Ἐφθαρμένη (διαστ. 0.52×0.85), ἐπὶ κάμπου γαλάζιου. Εἰκὼν αὐστηρᾶς τέχνης. Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

Χεὶρ Νικοδήμου ἱερομονάχου ΑΧΠΖ' (1687).

---

[1]) W. F. Volbach, Frühchristliche Kunst, München 1958, εἰκ. 130.

[2]) W. F. Volbach, ἔ. ἀν. εἰκ. 150.

[3]) O. Demus, The Mosaics of the Norman Sicily, London 1949: Cefalù εἰκ. 2, Capella Palatina εἰκ. 10, B. Monreale εἰκ. 59.

[4]) Μεσκλὰ (1303) ΑΒΜΕ Η' (1955/56) σ. 133 καὶ εἰκ. 4. Ἄλλα παραδείγματα παρὰ Κ. Καλοκύρη, Αἱ βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, σ. 91 καὶ πίν. 43, 44, 45.

[5]) Εἰκὼν 14ου αἰῶνος τῆς Συλλογῆς τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου (M. Chadjidakis, Icônes ἀρ. 2, πίν. I).

[6]) Εἰκὼν Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν τοῦ 1664. Ἀ. Ξυγγόπουλος, Σχεδίασμα κλπ. πίναξ 56, 2. Εἰκὼν ναοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Μαρπήσσης Πάρου. Βλέπε ἀμέσως κατωτέρω σ. 135.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ ξύλινον τέμπλον τοῦ νάρθηκος (διαστ. 0.33×0.72). Εἰκονίζεται ἐν προτομῇ, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν Εὐαγγέλιον. Φορεῖ χιτῶνα κόκκινον καὶ ἐπ᾿ αὐτοῦ πράσινον ἱμάτιον. Κρητικῆς τεχνοτροπίας 18ου αἰ.

Ἐπιγραφή:

Χεὶρ Τζόρτζη Κονταρίνη 1737.

Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ὁ ζωγράφος αὐτὸς ἀνήκει εἰς τὴν γνωστὴν οἰκογένειαν τῶν συγχρόνων του ἁγιογράφων Κονταρίνη, περὶ ὧν βλ. Δ. Σισιλιάνον, Ἕλληνες ἁγιογράφοι μετὰ τὴν Ἅλωσιν, ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 113-114.

β) **Παναγία.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.40×0.72). Τιτλοφορεῖται:

Μήτηρ Θεοῦ ἡ Ὁδηγήτρια τῶν Χριστιανῶν.

Κρατεῖ τὸν νεαρὸν Χριστὸν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός.
Μετρίας τέχνης τοῦ 18ου αἰ.

γ) **Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.** Εἰς τὸ τέμπλον (0.43×0.70). Ἔχει ἔκφρασιν αὐστηράν. Φορεῖ πρασίνην μηλωτὴν καὶ ἐπ᾿ αὐτῆς ἱμάτιον ἐλαιόχρουν. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐφ᾿ οὗ ἡ συνήθης εἰς τὸν Πρόδρομον ἐπιγραφή (Ματθ. 4, 17):

Μετανοεῖτε ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

δ) **Παναγία.** Εἰς τὸ ξυλόγλυπτον τέμπλον τοῦ Β. κλίτους (κυρίως ναοῦ) (διαστ. 0.50×082). Εἰκονίζεται ἔνθρονος καὶ βρεφοκρατοῦσα. Φέρει τὸν τίτλον *ΜΡ - ΘΥ ἡ Κυρία τῶν Ἀγγέλων ἡ Καρδιώτισσα.* (Περὶ τοῦ ἐπιθέτου Καρδιώτισσα βλ. λεπτομερῶς κατωτέρω). Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζονται δύο ἄγγελοι. Εἰς τὰς 4 γωνίας τοῦ θρόνου παρίσταται ἀνὰ εἷς προφήτης, πρόγονος τῆς Παναγίας, κρατῶν ἐνεπίγραφον εἰλητόν.

Οἱ κάτω προφῆται εἶναι ὁ Δαυὶδ καὶ ὁ Σολομών.

ε) **Χριστὸς** ἔνθρονος εὐλογῶν. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.59×0.83) (πίν. 59). Φορεῖ χιτῶνα βαθυπράσινον μετὰ σημείου καὶ ἱμάτιον πράσινον μὲ χρυσοκονδυλιές. Εἰς τὰς 4 γωνίας τοῦ θρόνου τὰ τέσσαρα σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν. Ὁ Χριστὸς πατεῖ ἐπὶ ζεύγους τροχῶν. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ᾿ οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἰω. 6, 35):

Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς.

ϛ) **Παναγία Ἐλεοῦσα.** Εἰς προσκυνητάριον ἐπὶ τοῦ Νοτίου τοίχου (0.47×0.70). Εἰκονίζεται ὡς ἡ Παναγία τοῦ Πάθους, μὲ δεξιᾷ ἄνω τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ κρατοῦντα τὸν σταυρόν. Μετρίας τέχνης τοῦ 18ου αἰῶνος.

ζ) **Παναγία Γλυκοφιλοῦσα,** ἀριστεροκρατοῦσα τὸν Χριστόν (διαστ. 0.54×0.72). Φέρει τὴν ἐπιγραφήν:

ἐπεσκευάσθη δι' ἐξόδων Ἀλεξ. Γ. Βιτσαρᾶ.

Ἡ οἰκογένεια Βιτζαρᾶ ἢ Βουτζαρᾶ ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 212 χ/φον νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1785 μέχρι καὶ τοῦ 1753. Πβλ. σχετικῶς καὶ ΑΒΜΕ, Ι, σ. 8-9.

ΝΑΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ
(Τρίκλιτος βασιλική)

α) **Ὁ Χριστὸς μεταξὺ τῶν ἁγίων Ἀρτεμίου καὶ Στυλιανοῦ** (πίν. 60) (διαστ. 0.70×0.70). Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ μέσου κλίτους.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίνακος εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς καθήμενος ἐπὶ μεγάλου θρόνου μέσῳ προσκεφαλαίου. Εἶναι ἐνδεδυμένος βαθυπόρφυρον χιτῶνα μετὰ σημείου καὶ φέρει ἐπ' αὐτοῦ ἱμάτιον βαθυπράσινον μὲ πολλὰς λεπτὰς χρυσοκονδυλιάς, καταπῖπτον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ του ὤμου. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ὄρθιον ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον στηρίζει ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ του.

Ἀριστερᾷ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐστραμμένος κατὰ ³/₄ πρὸς αὐτὸν ἵσταται ὁ Ἅγιος Ἀρτέμιος, ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολὴν ἀλλ' ἄνευ περικεφαλαίας, ἤτοι ὑψηλὰς ἐνδρομίδας, βραχύν, χειριδωτὸν χιτῶνα, ἀφίνοντα γυμνὸν μέγα μέρος τῶν μηρῶν καὶ τῶν κνημῶν του καὶ ἐπ' αὐτοῦ χρυσοποίκιλτον θώρακα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου κρέμαται πτηνοκέφαλον ξίφος καὶ τέλος ἐπὶ τῶν ὤμων ἐλαφρόν, ροδοκίτρινον ἱμάτιον καταπῖπτον ἐπὶ τῆς ράχεως αὐτοῦ.

Ὁ ἅγιος κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς δόρυ, σχηματίζον εἰς τὸ ἄνω μέρος σταυρόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν φέρει κεκαμμένην πρὸ τοῦ στήθους εἰς δήλωσιν εὐλαβείας.

Ὡς πάρισος πρὸς τὸν ἅγιον Ἀρτέμιον μορφή, ἵσταται ἀριστερᾷ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐστραμμένος ὁμοίως πρὸς αὐτὸν κατὰ τὰ ³/₄, ὁ ἅγιος *Στυλιανὸς ὁ Παφλαγόνος*, συμφώνως πρὸς τὴν προσγεγραμμένην ἐπιγραφήν. Ἐνδεδυμένος ποδήρη χρυσοκίτρινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ σκοτεινοπράσινον, κλειστὸν ἐμπρός, μοναχικὸν ἱμάτιον, εἰκονίζεται ὡς γέρων λευκομακρογένειος, φέρων τὴν μὲν δεξιὰν χεῖρα πρὸ τοῦ στήθους, εἰς δήλωσιν εὐλαβείας, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ὡς φύλαξ ἅγιος τῶν μικρῶν παιδίων[1], κρατεῖ, μέσῳ τοῦ ἱματίου του, παιδίον ἐσπαργανωμένον.

Ἔχομεν κατὰ ταῦτα ἐδῶ μίαν παράστασιν δεήσεως πρὸς τὸν Χριστὸν οὐχὶ ὅμως, ὡς συνήθως, μὲ τὴν Παναγίαν καὶ τὸν Πρόδρομον ἑκατέρωθεν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ μὲ τοὺς ἁγίους Ἀρτέμιον καὶ Στυλιανόν.

Πλὴν ὅμως τῶν δύο ἁγίων εἰκονίζεται καὶ μία τρίτη μορφὴ δεομένη. Εἶναι δ' αὕτη παιδίσκη παριστάμενη εἰς πολὺ μικρὰν κλίμακα ἀριστερᾷ τῆς

[1]) Βλ. σχετικῶς τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, ἔκδ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, σ. 164.

βάσεως τοῦ θρόνου τοῦ Χριστοῦ, ἴσως ἀσθενές τι τέκνον τοῦ ἀφιερώσαντος τὴν εἰκόνα. Ποῖος δ' εἶναι ὁ ἀφιερωτὴς οὗτος μανθάνομεν ἐξ ἐπιγραφῆς γεγραμμένης κάτω ἀριστερᾷ τοῦ πίνακος διὰ λευκῶν γραμμάτων, ἥτις λέγει:

δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Μανουὴλ ἱερέος Παπαδοπούλου
καὶ χαρτοφύλαξ Καιφάλου κ(αὶ) τῆς πρεσβυτέρας αὐτοῦ Ἄνας
κ(αὶ) τοῦ τέκνου (Θ)εοδώρου.

Ἀφ' ἑτέρου ἐκ χρονολογίας γεγραμμένης παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου διδασκόμεθα, ὅτι ἡ εἰκὼν ἐξετελέσθη τὸ ἔτος *ΑΧϟΑ* ἤτοι τὸ 1691.

Τέλος τὸν φιλοτεχνήσαντα τὸν πίνακα ζωγράφον μανθάνομεν ἐκ τῆς κάτω δεξιᾷ τοῦ πίνακος γεγραμμένης ἐπιγραφῆς:

χεὶρ Ν. Μ. Γ. ἤτοι χεὶρ *Ν*(ικοδήμου) *Μ*(οναχοῦ) *Γ*(εραρδῆ).

Ὁ μοναχὸς Νικόδημος Γεραρδῆς, γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων φορητῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας ὑπογράφει ὁλογράφως (βλ. σ. 95, 111 καὶ 132) δυνατὸν νὰ παρουσιάζῃ κάποιαν δεξιότητα περὶ τὴν ἀντιγραφὴν παλαιοτέρων προτύπων, ἀλλὰ δὲν κατορθώνει νὰ δώσῃ πνευματικότητα εἰς τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα εἰκονίζει.

β) **Ἁγ. Κυριακή.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ μέσου κλίτους (διαστ. 0.46× 0.69).

γ) **Παναγία Ὁδηγήτρια** ἀριστεροκρατοῦσα. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ μέσου κλίτους (διαστ. 0.46×0.69). Ἐπιγραφή:

Δεισις της δουλης τοῦ Θ(εο)ῦ Καλήτζας πρεσβιτέρας.

Μεταγενεστέρων χρόνων.

δ) **Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.** Εἰς τὴν θύραν τῆς προσκομιδῆς (0.41× 0.72). Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς ξίφος διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ζυγόν. Μετρίας τέχνης.

ε) **Χριστός.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Νοτίου κλίτους (διαστ. 0.58×0.78) (πίν. 61). Ἄνω ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου της φέρει τὴν ἐπιγραφήν:

Ι(ησοῦ)*C Χ*(ριστὸ)*C ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ μέγας ἀρχιερεύς.*

Ὁ Σωτὴρ εἰκονίζεται καθήμενος ἐπὶ πολυτελοῦς θρόνου μὲ ράχιν ρυθμοῦ μπαρόκ. Φορεῖ τὴν πλουσίαν ἀρχιερατικὴν στολήν, φαιλόνιον πράσινον μὲ χρυσοῦς σταυροὺς καὶ χρυσοῦς λώρους καὶ μίτραν. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ὄρθιον καὶ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς σελίδος τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται, διὰ κεφαλαίων γραμμάτων, ἡ ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (8, 12) περικοπή:

Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ,

ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς ἡ ὁμοίως ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (6, 35) εἰλημμένη περικοπή:

ἐγὼ εἰμὶ ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ ἐρχόμενος πρός με οὐ μὴ πεινάσῃ καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ...

Τὸ ὑπὸ χαρακτοῦ φωτοστεφάνου περιβαλλόμενον πρόσωπόν του εἶναι μᾶλλον σκοτεινόν, μὲ ὀλίγα δηλονότι φῶτα, ἡ δὲ ἔκφρασίς του μειλιχία. Εἰς τὰς 4 γωνίας τοῦ θρόνου εἰκονίζονται, ἀνὰ ἕν, τὰ τέσσαρα σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν ἤτοι κάτω μὲν ὁ λέων καὶ ὁ μόσχος, ἄνω δὲ ὁ ἀετὸς καὶ ὁ ἄγγελος. Ὅλα κρατοῦσι τὸ Εὐαγγέλιον.

Εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ καθίσματος ἡ ἐπιγραφή:

Ἰω(άννου) Μόσκου Χείρ.

Ὁ ἐκ Ρεθύμνου τῆς Κρήτης ἁγιογράφος Ἰωάννης Μόσκος ἤκμασε κατὰ τὰς τελευταίας δεκάδας τοῦ 17ου καὶ τὰς πρώτας τοῦ 18ου αἰῶνος[1]. Τὰ παλαιότερα ἔργα του δεικνύουν ἀρίστην τέχνην, ἐν ᾧ τὰ νεώτερα μετρίαν. Ἡ δυτικὴ ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασις γίνεται φανερὰ κυρίως εἰς τὸν ρυθμὸν baroque τοῦ θρόνου. Ἡ ἡμετέρα εἰκὼν θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθῇ περὶ τὸ 1700.

ϛ) **Δευτέρα Παρουσία.** Ἐπὶ τοῦ Νοτίου κλίτους (διαστ. 0.65×0.70). Τέλους 18ου αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΕΙΣΟΔΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ (Μεσοσπορίτισσα) Δίκλιτος.

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ βορείου ναοῦ (διαστ. 0.65×0.93). Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν Εὐαγγέλιον. Μετρίας τέχνης, τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

β) **Παναγία Ὁδηγήτρια,** ἀριστεροκρατοῦσα. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ βορείου ναοῦ (διαστ. 0.75×0.96).

γ) **Ὁ Ζωηφόρος ἄρτος,** εἰς τὴν Ὡραίαν Πύλην τοῦ Β. ναοῦ. Ὁ Χριστὸς ἀναδύεται ἐκ τοῦ ποτηρίου, οἱ δὲ συνοδεύοντες ἄγγελοι κρατοῦσι λαμπάδα καὶ θυμιατήριον. Μετρίας τέχνης.

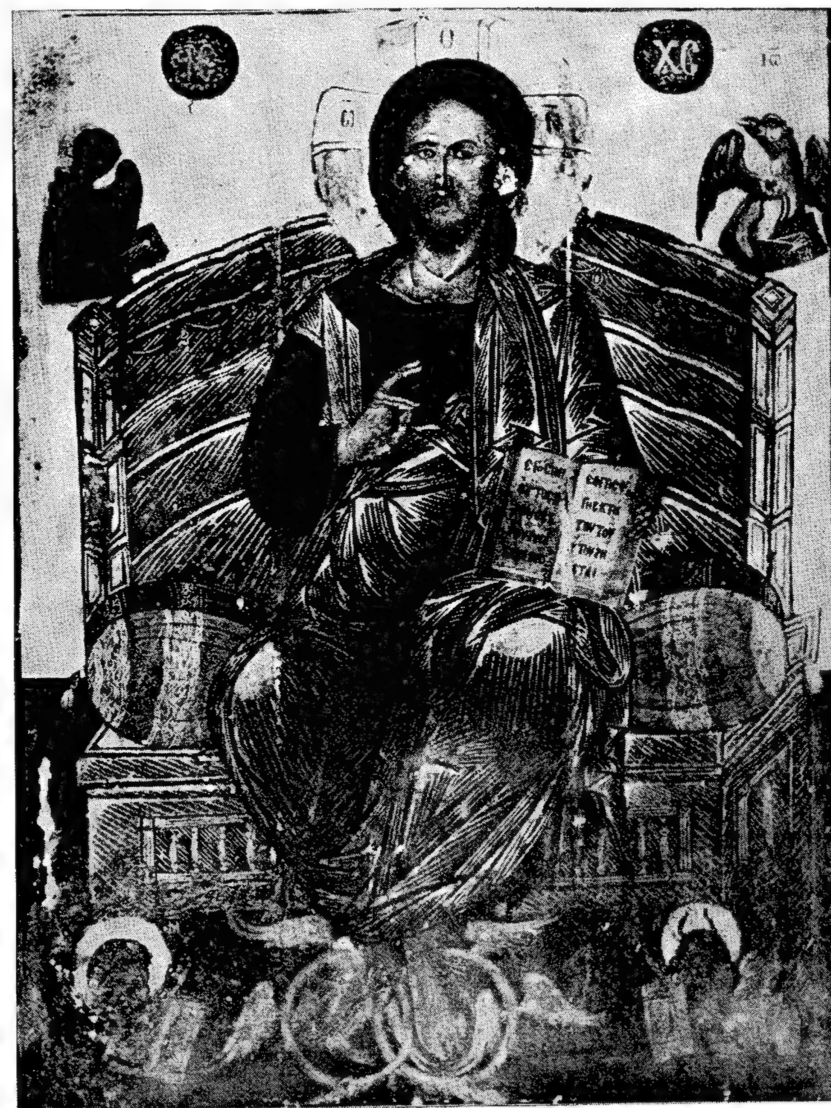
δ) **Παναγία ἡ Κυρύα ἡ Καρδιώτησα.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Νοτίου ναοῦ (διαστ. 0.51×0.70) (πίν. 62).

Ἡ Θεοτόκος φέρουσα ἐπὶ τοῦ πρασίνου χιτῶνός της βαθυπόρφυρον μαφόριον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καὶ ἐπ' αὐτοῦ στέμμα, βαστάζει ἐπὶ τῶν γονάτων της τὸν νεαρὸν Χριστόν, ἐνδεδυμένον πράσινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ πορτοκαλιόχρουν ἱμάτιον. Ἄνω ὑψηλὰ ἑκατέρωθεν ἀνὰ εἷς ἄγγελος ἐν προτομῇ ἐπὶ νέφους δηλουμένου διὰ τεσσάρων συνεχῶν λευκῶν σφαιρῶν.

Κάτω διὰ λευκῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

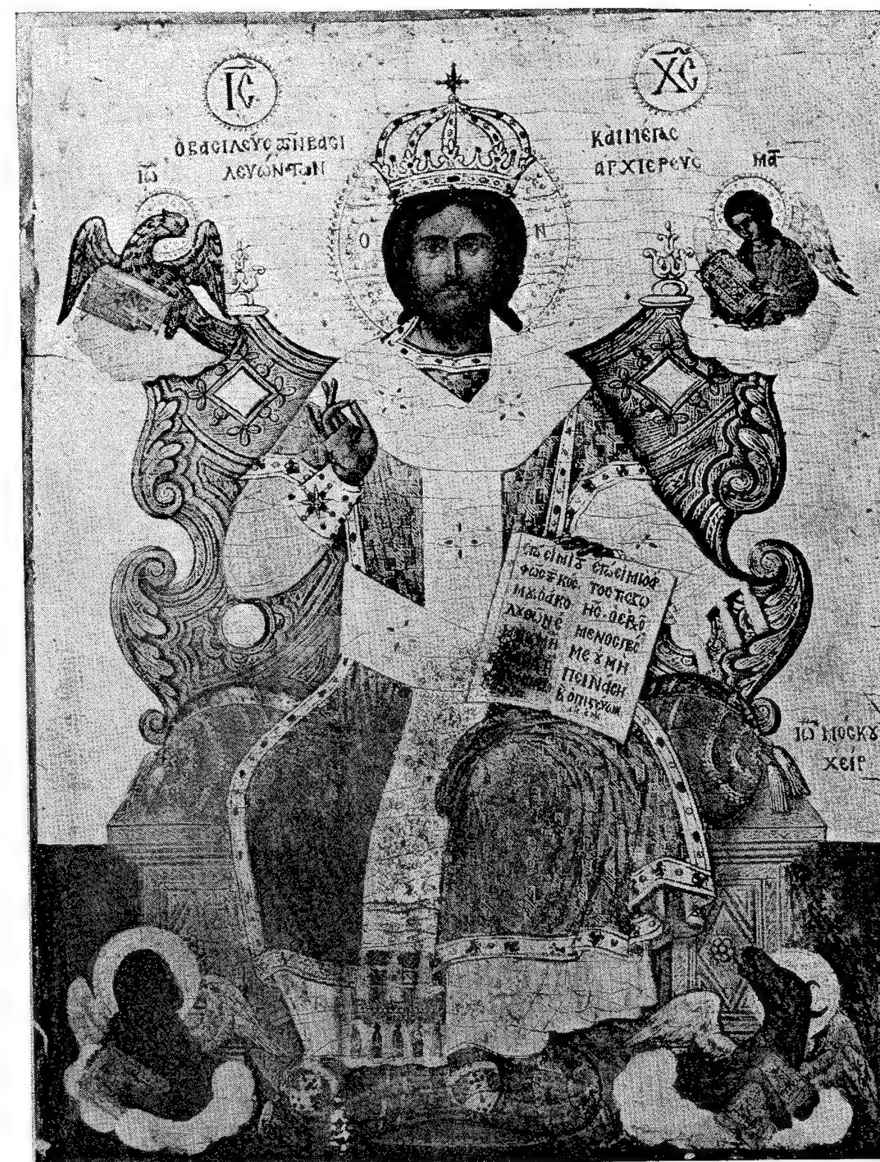
1) Ἀ. Ξυγγοπούλου, Σχεδίασμα κλπ., σ. 215.

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ναὸς Ἁγ. Δημητρίου. Χριστὸς Παντοκράτωρ (βλ σελ. 133).

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Εὐαγγελιστρίας. Ἅγ. Ἀρτέμιος - Χριστὸς - Ἅγ. Στυλιανὸς (ἔργον Ν(ικοδήμου) Μ(οναχοῦ) Γ(εραρδῆ) (βλ. σελ. 134).

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Εὐαγγελισμοῦ Θεοτόκου. Ὁ Χριστὸς ὡς μέγας ἀρχιερεύς. (Ἔργον Ἰωάννου Μόσκου) (βλ. σελ. 135).

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Εἰσοδίων Θεοτόκου. Παναγία ἡ Καρδιώτισσα.
(Βλ. σελ. 136)

δι᾽ ἐξόδου καὶ δαπάνης / Κωνσταντίνου ιερέος Παλεολόγοῦ / καὶ σκευοφύλαξ / Κεφάλου καὶ τῆς πρεσβυτέρας Ἀντονίνας/1729.

Ἐντελῶς κάτω:

Χεὶρ Θεοδόρου Ἀναγνώστου Καλουδᾶ καὶ Πέτρου Μαυρογένη.

Τὰ ὀνόματα τῶν ζωγράφων τούτων εἶναι συνήθη εἰς τὴν Πάρον. Δὲν σώζονται ὅμως ἄλλα δείγματα, τῆς ἄλλως πολὺ μετρίας τέχνης των.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐπίθετον τῆς Παναγίας (Καρδιώτισσα) ὁ Γ. Χατζιδάκις (Ἀθηνᾶ ΚΓ΄, 496) τὸ θεωρεῖ ὡς προελθὸν ἐκ τοῦ Καρυδιώτισσα καὶ ἀποδιδόμενον εἰς τὴν Θεοτόκον ἐπὶ τῇ κατὰ τὴν 8ην Σεπτεμβρίου ἑορτῇ τοῦ γενεσίου αὐτῆς, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συλλέγονται τὰ καρύδια (βλ. σχετικῶς καὶ Γ. Ἀναγνωστόπουλον, Κρητικὰ ἰδιώματα ἐν Ἀθηνᾶς τ. ΛΗ΄, 152). Ναοὶ Παναγίας τῆς Καρδιωτίσσης ὑπάρχουν πολλαχοῦ τῆς Κρήτης (Στ. Ξανθουδίδης, Χριστ. Κρήτη Α΄ 1912, 6, 116, 171, 365, Β΄, σ. 78 καὶ Παναθήναια Ζ΄, 201). Ἀρχαιότατος ἐξ αὐτῶν, μνημονευόμενος ἤδη τὸ 1420 ὑπὸ τοῦ Χριστοφ. Buondelmonti (Descriptio Insule Candie, ἔκδ. Ém. Legrand, Ière partie, Paris 1897, σ. 128). καὶ τοῦ Cornelius (Creta sacra I, σ. 222, πβλ. καὶ Στ. Ξανθουδίδην, Ἀθηνᾶ ΙΕ΄, 1903, 147), εἶναι ὁ τῆς ἐν Λασιθίῳ παρὰ τὸ χωρίον Κερὰ Πεδιάδος, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους τοῦ Λασιθίου μονῆς τῆς Καρδιωτίσσης, ἥτις περιεῖχε τὴν βαθείας προσκυνήσεως ἐν τῇ νήσῳ τυγχάνουσαν θαυματουργὸν εἰκόνα αὐτῆς. Αὕτη κλαπεῖσα τὸ 1499 ὑπό τινος Κρητὸς ἐμπόρου οἴνων μετηνέχθη εἰς Ρώμην, κατατεθεῖσα ἀργότερον εἰς τὸν ἐν Via Merulana ναὸν τοῦ Ἀποστόλου Ματθαίου, ἔνθα παρέμεινε μέχρι τοῦ 1866, ὅτε μετεκομίσθη εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἡσκυλίνου ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Ἀλφόνσου, ἔνθα μέχρι σήμερον εὑρίσκεται, τιμωμένη καὶ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Παναγία τῆς συνεχοῦς βοηθείας[1] (del perpetuo soccorso). Τὰς περιπετείας τῆς εἰκόνος καὶ τὰς περὶ αὐτῆς παραδόσεις κατέγραψε λεπτομερῶς ὁ Σπυρ. Λάμπρος εἰς τὸν Ν. Ἑλληνομνήμονα τ. ΣΤ΄ σ. 218 ἑξ. Ἐκ Κρήτης ἡ λατρεία τῆς Καρδιωτίσσης ἦλθε διὰ τῶν Κρητῶν ἀποίκων καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν Πάρον, ὅπου εἰς τὸ Τσηπίδο ὑπάρχει ἡ ἐνταῦθα παρεχομένη εἰκὼν αὐτῆς (πίν. 62), ἀκόμη δὲ καὶ ἐκκλησία τιμωμένη εἰς ὄνομά της (σ. 138) ἀλλὰ μὴ περιέχουσα περιέργως εἰκόνα τῆς Παναγίας μὲ τὴν ἐπωνυμίαν Καρδιώτισσα. Τὸ ἁπλοῦν ὄνομα Καρδιώτισσα (κατ᾽ ἔλλειψιν τοῦ οὐσιαστικοῦ Παναγία πβλ. Ἄμαντον, ἐν Ἀθηνᾶς τ. ΚΒ΄, 188) φέρει καὶ μικρὰ νῆσος μεταξὺ Σικίνου καὶ Φολεγάνδρου ἐκ

[1]) Εἰκόνα της ἔχουσαν τὸν τύπον τῆς Παναγίας τοῦ Πάθους ἐδημοσίευσεν ὁ G. Gerola, Monumenti Veneti nell' isola di Creta τ. II, μέρος Γ΄, σ. 305, εἰκ. 375. Ἐσχάτως δ᾽ ἠσχολήθη περὶ αὐτῶν καὶ ἡ Μαρία Θεοχάρη (Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 36, 1961, σ. 270 κ.ἑ.). Ἡ ἡμετέρα εἰκὼν εἶναι τελείως διαφόρου τύπου.

τοῦ ἐπ' αὐτῆς ναΐσκου τῆς Παναγίας (Ζ α φ. Γ α β α λ ᾶ, Ἡ Σίκινος, ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 49, σημ. 2). Σημειώνομεν ἐν τέλει ὅτι Πατριαρχικὸν Σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ Μ. Καρδιωτίσσης τοῦ ἔτους 1642 ἐδημοσίευσεν ὁ Ε ὐ μ. Φ α ν ο υ ρ ά κ η ς (Κρητ. Χρον. 2, 1948, σ. 454 ἑξ.) καὶ ὅτι ναὸς Καρδιωτίσσης ἐν Χερσονήσῳ τῆς Κρήτης ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸ Ἡμερολ. τῶν Ἐθν. Φιλανθρ. Καταστημάτων Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1907, σ. 58. Περὶ Καρδιωτίσσης βλ. καὶ Ἱεροσολύμων Τ ι μ ό θ ε ο ν, Νέα Σιὼν 48 (1953), σ. 247-49.

ε) **Χριστός**. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Νοτίου ναοῦ. Συνοδεύεται ἀπὸ τὰ τέσσαρα σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν.

Ἄνω ἑκατέρωθεν δύο ἄγγελοι ἐν προτομῇ. Φέρει τὴν χρονολογίαν *1669*.

ϛ) **Μυστικὸς δεῖπνος**. Εἰς τὴν Ὡραίαν Πύλην τοῦ τέμπλου τοῦ Νοτίου ναοῦ. Λαϊκῆς τέχνης ἔργον. Φέρει τὴν ἐπιγραφήν:

διὰ σινδρομῆς καὶ ἐξόδου Χρισανθίας μοναχῆς / 1782.

ζ) **Πέτρος καὶ Παῦλος**. Ἐπὶ τοῦ Βορείου τοίχου (διαστ. 0.50×0.60). Κρατοῦσιν Ἁγ. Τράπεζαν βαστάζουσαν κιβώριον. Μετρίας τέχνης.

η) **Ἡ Ζ´ ἐν Νικαίᾳ κατὰ τῶν Εἰκονομάχων Σύνοδος.**

Πολυπρόσωπος εἰκὼν διῃρημένη κατακορύφως εἰς δύο ἀντίνωτα ἡμικύκλια. Καὶ εἰς μὲν τὸ ἀνώτερον ἐξ αὐτῶν εἰκονίζεται ἐντὸς μικροτέρου ἡμικυκλίου ἡ Ἁγία Τριάς, πέριξ δ' αὐτῆς ἄγγελοι, εἰς δὲ τὸ κατώτερον ἱεράρχαι καὶ αὐτοκράτορες. Οὕτω ἀριστερᾷ εἰκονίζονται καθήμενοι ἐπὶ πολυτελῶν θρόνων δύο αὐτοκράτορες, ἀνὴρ καὶ γυνή, ἀναμφιβόλως ὁ Κωνσταντῖνος Ζ´ καὶ ἡ Εἰρήνη, δεξιᾷ δὲ ἱεράρχης, Ταράσιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως εὐλογῶν. Καὶ ὁ μὲν ἱεράρχης κρατεῖ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὡς Μεγάλου Ἀρχιερέως, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ εἰκόνα τῆς Παναγίας βρεφοκρατούσης, ἄλλος δὲ πάλιν ἱεράρχης φέρει τὴν εἰκόνα Πέτρου καὶ Παύλου κρατούντων τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἐπιγραφὴ πέριξ τοῦ κάτω ἡμικυκλίου λέγει:

Εἴ τις οὐ προσκυνεῖ τὰς ἁγίας καὶ σεπτὰς εἰκόνας ἀνάθεμα.

Βλ. σχετικῶς Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, σ. 173.

ΝΑΟΣ ΚΑΡΔΙΩΤΙΣΣΗΣ
(μονοκάμαρος θολωτὸς)

α) **Παναγία**. Ἐπὶ τοῦ ἁπλοῦ ξυλίνου τέμπλου (διαστ. 0.49×078).

Εἰκονίζεται ἔνθρονος μὲ τὸν Χριστὸν καθήμενον πρὸ τοῦ στήθους της. Τὸ σκοτεινόν της πρόσωπον ἐνθυμίζει τὸν στίχον τοῦ Παλαμᾶ «μιὰ μαύρη Παναγιὰ βυζαντινή» [1]. Ὁ θρόνος της ἔχει ῥάχιν τριγωνικήν. Εἰς τὰς δύο ἄνω

[1] Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ, Ἐπίλογος στρ. 7, στ. 4.

γωνίας του εἰκονίζονται οἱ Προφῆται Δαυὶδ καὶ Σολομών. Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

ἄνωθεν οἱ προφῆται σὲ προκατήγγειλαν.

β) **Δευτέρα Παρουσία** (διαστ. 0.80×0.80). Μετρίας τέχνης εἰκὼν τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΗΛΙΑ

Περιέχει εἰκόνας τοῦ **Χριστοῦ** ἐνθρόνου, **Παναγίας** τῆς Ἐλεούσης καὶ **Προφήτου Ἠλία** μὲ 12 εἰκονίδια, πάσας ἐπεζωγραφημένας.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ
(Μεσημβρινοῦ)

Ἅγ. Γεώργιος. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.68×0.85). Εἰκονίζεται ἔφιππος ἐπὶ λευκοῦ ἵππου (φάρι) βαίνοντος πρὸς τὰ δεξιά.

Ἄνω δεξιᾷ τοῦ πίνακος εἰκονίζεται εἰς μικρὰν κλίμακα ὁ Χριστὸς (3/4) κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀνοικτὸν εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή:

ὁ νικῶν λήψεται τὸ στέφος τῆς ἀφθαρσίας.

Σχετικῶς πρὸς τὸ στέφος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου βλ. τὰ λεχθέντα εἰς τὴν σελ. 58 τοῦ παρόντος τεύχους.

Πέριξ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου 15 εἰκονίδια μὲ σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου του. Τέλους 17ου αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ
(Τρίκλιτος βασιλική)

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ Τέμπλον τοῦ Βορείου κλίτους (διαστ. 0.66×0.88).

Ὁ Κύριος εἰκονίζεται ἐν προτομῇ ἐνδεδυμένος ῥόδινον χιτῶνα μετὰ σημείου (clavus) καὶ ἐπ' αὐτοῦ πράσινον ἱμάτιον μὲ χρυσῆν παρυφήν. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τοῦ κατὰ Ἰ ω ά ν ν η ν (12, 46-47) ἐπιγραφή:

ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων καὶ μὴ πιστεύσῃ ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν, οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον.

α) **Παναγία Παντάνασσα.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.66×0.88). Τύπου Ὁδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης. Ἐπεζωγραφημένη.

γ) **Χριστὸς** ἔνθρονος. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ μέσου κλίτους (διαστ. 0.67× 0.85). Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν Εὐαγγέλιον. Ἑκατέρωθεν τοῦ Χριστοῦ ἀνὰ δύο εὐαγγελισταὶ εἰς μικροτέραν κλίμακα.

Ἄνω δύο ἄγγελοι.

δ) **Παναγία γλυκοφιλοῦσα.** Εἰς τὸ αὐτὸ τέμπλον (διαστ. 0.51×0.86). Φέρει τὴν προσωνυμίαν *ἡ Πάντων χαρά*.

ε) **Παναγία ἡ Κυρία τῶν ἀγγέλων.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Νοτίου κλίτους.

ϛ) **Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος** μὲ τὸν Πρόχορον. Εἰς τὸ αὐτὸ τέμπλον.

ζ) **Ἅγ. Σάββας.** Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ δικανίκιον καὶ ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή:

Τήχησον τὸ κελήον σου ο μοναχέ.

Παραπλεύρως τοῦ Ἁγ. Σάββα:

η) **Παναγία** ἐπὶ θρόνου baroque μὲ δύο ἀγγέλους (διαστ. 0.53×0.72). Κάτω διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέισης των δούλων τοῦ Θ(εο)ῦ Γεωργίου Σταυρί, πάντων τῶν χτιτόρων καὶ ἀδελφῶν καὶ ἐνοριτῶν τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης.

Τέλους 18ου αἰῶνος.

θ) Ὁ **Ἅγ. Εὐθύμιος** [ὁ μέγας] (διαστ. 0.525×0.84) (πίν. 63). Ὁ μὲ μακράν, λευκήν, σφηνοειδῆ γενειάδα ἅγιος, εἰκονίζεται ὄρθιος καὶ κατ' ἐνώπιον. Ὡς ἀσκητεύσας εἰς Ἱεροσόλυμα φορεῖ ὑπεράνω βαθυπρασίνου στιχαρίου μὲ ὑψηλὸν λαιμὸν κόκκινον κλειστὸν μαναχικὸν ἔνδυμα, ὡς διατελέσας δὲ ἡγούμενος πολλῶν μοναστηρίων τῆς πατρίδος του Μελιτηνῆς, κρατεῖ τὸ δικανίκιον διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς του χειρὸς κρέμαται ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή:

μοναχὸς ἀκτήμον ἀετὸς ὑψιπέτης.

Ἡ ὑπὸ φωτοστεφάνου περιβαλλομένη κεφαλή του μὲ τὸ σταθερῶς προσβλέπον τὸν θεατὴν βλέμμα, εἶναι εἰργασμένη κατὰ τὴν τεχνικὴν τῆς Κρητικῆς σχολῆς: ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ γενικοῦ χρώματος τοῦ προσώπου τὰ ἐξέχοντα σημεῖά του δηλοῦνται μὲ μικράς, λευκὰς παραλλήλους γραμμάς. Μὲ ὁμοίας παραλλήλους γραμμὰς σχεδιάζεται καὶ ἡ βραχεῖα κόμη, μὲ ἄλλας δὲ μεγαλυτέρας καὶ ἡ μακρὰ ἐσχηματοποιημένη γενειάς, ἥτις χωρίζεται εἰς τέσσαρας κυματιστῶς κατερχομένους θυσάνους.

Ἰδιατέρας μνείας ἄξια εἶναι ἡ πλήρης χριστιανικῆς ἀγαθότητος ἔκφρασις τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγίου καὶ τὸ λεπτολόγον πλάσιμον αὐτῆς, στοιχεῖα ἀναδεικνύοντα τὸν ζωγράφον τῆς εἰκόνος ἐπιδέξιον προσωπογράφον.

Ὁ πρασινογάλαζος ἀὴρ τῆς εἰκόνος ἐπεζωγραφήθη καὶ τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ἀντικατεστάθησαν διὰ νεωτερικῶν.

Εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζεται, εἰς μικροτέραν κλίμακα, δεόμενος ὄρθιος ὁ ἀφιερωτὴς τῆς εἰκόνος μοναχός, κρατῶν κομβοσχοίνιον. Ἀντιστοίχως εἰς τὸ κάτω δεξιὸν μέρος ὑπάρχει διὰ μελανῶν κεφαλαίων γραμμάτων ἡ ὑπογραφὴ τοῦ τεχνίτου:

Χεὶρ / Γεωργήου Βλαστοῦ.

Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἁγιογράφου, ὅστις ἐφιλοτέχνησε καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Νικολάου εἰς τὴν Πέρα-Παναγιὰν τῶν Μαρμάρων (βλ. σ. 119). Θὰ κατήγετο δ' ὁ Βλαστὸς ἐκ Κρήτης· διότι τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπαντᾶται ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν ἤδη χρόνων εἰς Κρήτην[1].

ι) **Παναγία.** Ἐπὶ τοῦ Βορείου τοίχου (διαστ. 0.67×1.13). Φέρει τὴν προσωνυμίαν *ΜΡ - ΘΥ ἡ πάντων ἐλπίς*. Εἰκονίζεται ἔνθρονος καὶ βρεφοκρατοῦσα. Εἰς τὰς γωνίας τοῦ θρόνου προφῆται, ἄνω ὁ Δαυὶδ καὶ ὁ Σολομὼν καὶ κάτω δύο ἄλλοι ἐπὶ νεφῶν κρατοῦντες ἀνεπτυγμένα εἰλητά.

ια) **Δευτέρα Παρουσία** (διαστ. 0.66×0.84). Πολὺ μετρίας τέχνης.

ιβ) **Εἰς Ἅδου Κάθοδος** (διαστ. 0.47×0.90). Εἰς τὸ κάτω μέρος εἰκονίζεται *Ἅγ. Ἰω(άννης) ὁ Κ(ο)λονήας*. Ἐπιγραφὴ διὰ μελανῶν γραμμάτων:

Δέυσις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Ἰοάνου ιερέου καὶ τῆς πρεσβητέρας αὐτοῦ καὶ τον τέκνο. Χεὶρ Γεωργίου Σπανοπούλου.

Μετριωτάτης τέχνης, τῶν μέσων ἢ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος. Ὁ ζωγράφος Σπανόπουλος ἄλλοθεν ἄγνωστος. Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Σπανόπουλος (Ἀντώνης, Νικόλαος, Μαρῖνος) ἀπαντᾶται εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1733 (φ. 52r) 1734 (φ. 61r) καὶ 1738 (φ. 80v).

ιγ) Πολυπρόσωποι εἰκόνες τῆς **Σταυρώσεως** καὶ τοῦ **Ἐνταφιασμοῦ**. Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

δι' ἐξόδου καὶ κόπου Γεωργίου Τριβιζᾶς καὶ τῆς σημβίας αὐτοῦ Μαρίας.

Μέλη τῆς οἰκογενείας Τριβιζᾶ ἀναφέρονται εἰς τὸν νοταριακὸν Κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1733 (Ἀναστάσης καὶ Κωνσταντῆς Τρ. φ. 52r) καὶ 1741 (Ἀναγνώστης Τρ. φ. 110v). Γεώργιος, Φραντζίσκος καὶ Μαρία Τρεβιζᾶ ἀναφέρονται καὶ εἰς εἰκόνα τοῦ Ἑλλην. Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας, τοῦ ἔτους 1658 (Chadjidakis, Icônes, ἀρ. 152). Ἄλλος Τριβιζᾶς ἀναφέρεται καὶ εἰς διαθήκην τῆς Νάξου τοῦ 1689 (Περ. Ζερλέντης, Νησ. Ἐπετ. Α', 1918, σ. 124, 125).

[1]) Βλέπε σχετικῶς C. Kérofilas, Une famille patricienne crétoise. Les Vlasto, New York, 1932 καὶ Μ. Ἰ. Μανούσακαν, Ἡ ἐν Κρήτῃ συνωμοσία τοῦ Σήφη Βλαστοῦ, Ἀθῆναι 1960, σ. 26 - 28. Ἄλλος ἁγιογράφος Βλαστός, ὁ ἱερομόναχος Παρθένιος Βλαστός, ὑπογράφει τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὡς Μεγάλου Ἀρχιερέως, τὴν ἀποκειμένην εἰς τὸν ναὸν τῆς Εὐαγγελιστρίας τῆς Ἀντιπάρου (Ν. Δρανδάκης, Κρητικὴ Πρωτοχρονιά, Γ' [1963], σ. 67).

Προσθέτω ἐν τέλει ὅτι ὑπάρχει εἰς τὸ νότιον κλῖτος τοῦ ναοῦ τούτου σκευοθήκη περιέχουσα ἀρκετὰς παλαιὰς εἰκόνας καὶ ἀξιόλογον ξυλόγλυπτον ἐπιτάφιον μὲ εἰκονίδια. Ταῦτα ὅμως δὲν κατέγραψα.

ΝΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΟΜΑΤΑΣ
(ἁπλοῦς μονοκάμαρος)

α) **Παναγία τοῦ Πάθους**. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.67×0.84). Τίτλος: Ἡ *Ἀμόλυντως*. Ἡ Παναγία φορεῖ χιτῶνα πράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ πορφυροῦν μαφόριον. Ὁ Χριστὸς χιτῶνα ἐλαιόχρουν καὶ ἱμάτιον ρόδινον μὲ χρυσοκονδυλιές.

Ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Στεφάνου ἱερέος σακελαρίου καὶ κτήτορος

καὶ κάτω δεξιᾷ:

Πόνημα Δαμασκηνοῦ ἱερομονάχου.

Κάτω ἀριστερᾷ ἱερεὺς δεόμενος μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

Μνίστιτη Κ(ύρι)ε Ἰοάννου ιερέος.

Καλῆς ὁπωσδήποτε τέχνης τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 17ου αἰῶνος.

β) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.67×0.935). Φορεῖ χιτῶνα πορφυροῦν μετὰ σημείου καὶ ἱμάτιον ἐλαιόχρουν. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν Εὐαγγέλιον.

Ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἐντὸς μικρῶν κύκλων προτομαὶ ἀγγέλων.

Ἀριστερᾷ εἰκονίζεται γονυκλινὴς ὁ ἀφιερωτὴς ἱερεὺς μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

Δέυσις τοῦ δούλου του Θ(εο)ῦ Στεφάνου ιερέος σακελλαρίου καὶ κτήτορος.

Ἀριστερᾷ δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ ἀέρος ἡ ἐπιγραφή:

Χεὶρ Δαμασκηνοῦ ἱερομονάχου

καὶ δεξιᾷ ἡ χρονολογία: *ΑΧΝΑ* (=1651).

γ) **Ἁγ. Παρασκευή.** Ἐπὶ προσκυνηταρίου τοῦ Νοτίου τοίχου (διαστ. 0.46×0.75). Ἡ ὁσιομάρτυς κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς σταυρὸν τὴν δὲ ἀριστερὰν ἔχει πρὸ τοῦ στήθους ὀρθίαν μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω. Πέριξ ὀκτὼ εἰκονίδια μὲ σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου τῆς ἁγίας, ἐν οἷς καὶ ἡ Κοίμησις αὐτῆς. Τέχνη μετρία τοῦ 18ου αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

α) **Δέησις.** Ἐπὶ τοῦ ἁπλοῦ ξυλίνου τέμπλου (διαστ. 0.69×0.79). Φέρει τὸν τίτλον ἡ *Δευτέρα Παρουσία.*

Ὁ Χριστὸς φορῶν κόκκινον χιτῶνα καὶ γαλάζιον ἱμάτιον εὐλογεῖ διὰ

τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον (25, 34) ἐπιγραφή:

Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν.

Μετρίας τέχνης. Ἀρχῶν 18ου αἰῶνος.

β) **Ἅγ. Ἀθανάσιος καὶ Ἅγ. Βασίλειος.** Εἰς τὸ τέμπλον καλῆς τέχνης εἰκὼν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 17ου αἰῶνος.

γ) **Χριστός.** Ἐπὶ τοῦ κινητοῦ ξυλίνου βήλου τῆς Ὡραίας Πύλης. Συνοδεύεται ἀπὸ τρεῖς παρ' αὐτὸν ἱσταμένους Ἱεράρχας: Ἰάκωβον, Γρηγόριον, Χρυσόστομον. Ἐπιγραφή: *Ἡ Θεία λειτουργία.*

Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

μνήστιτη κύριε τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Ἐμουὴλ (sic) *ηερομονάχου*

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΟΡΦΑΝΟΥ
Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψώματος
(ἁπλοῦς μονοκάμαρος μὲ ἓν σφενδόνιον εἰς τὸ μέσον)

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.63×0.88). Φορεῖ χιτῶνα πορφυροῦν καὶ ἐπ' αὐτοῦ πράσινον ἱμάτιον. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν Εὐαγγέλιον.

Χεῖρες μακροδάκτυλοι. Ἔκφρασις αὐστηρά. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου:

Χὶρ Δαμασκινοῦ ηερομονάχου.

β) **Παναγία** τύπου Ὁδηγητρίας. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.68×0.92). Ὁ Χριστὸς εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ εἱλητὸν τοῦ νόμου. Τὸ ρόδινον ἱμάτιόν του φέρει χρυσοκονδυλιές. Ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ δύο ἄγγελοι ἐντὸς κύκλων. Εἶναι πιθανώτατα ἔργον τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου, ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ, τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 17ου αἰῶνος.

γ) **Ἅγ. Γεώργιος.** Ὑπὸ τὴν εἰκόνα ἡ ἐπιγραφή:

Χεὶρ Ιω(άννου) Δ(α)κ(ο)ρ(ώνια) ΑΧΝΓ (=1653).

ΝΑΟΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΑΓ. ΑΝΝΗΣ
(δίκλιτος, παραπλεύρως Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Ὀρφανοῦ)

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Νοτίου ναοῦ τῆς Κοιμήσεως (διαστ. 0.63×0.73). Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον ἐφ' οὗ ἡ κατὰ Ματθαῖον (11, 28-29) ἐπιγραφή:

Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες.... ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς.

β) **Κοίμησις Θεοτόκου.** Εἰς τὸ αὐτὸ τέμπλον, μὲ πολλὴν ἀργυρᾶν ἐπένδυσιν (ἐσθῆτα).

γ) **Ἁγ. Ἀναστασία ἡ Φαρμακολύτρια.** Ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου τοῦ Νοτίου ναοῦ. Λίαν ἐφθαρμένη (διαστ. 0.40×0.67). Τέλους τοῦ 17ου ἢ ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

δ) **Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.** Ἐπὶ τοῦ Βορείου τοίχου. Θυρόφυλλον ἐκ θύρας προθέσεως (διαστ. 0.50×1.40). Κάτω ἀριστερᾷ διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

[Δέησις] *Μάρκου ιερέος Μπάρπου καὶ τῆς πρεσβητέρας αὐτοῦ Μαργέτας.*

ε) **Χριστὸς μέγας ἀρχιερεύς.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ βορείου ναοῦ (Ἁγ. Ἄννης) (διαστ.0.61×0.80). Πολὺ μετρίας τέχνης. Ἰσχυρῶς ἐπεζωγραφημένη.

ϛ) **Ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου καὶ Πέτρος καὶ Παῦλος** κρατοῦντες τὴν Ἐκκλησίαν (διαστ. 0.295×0.42).

Κάτω διὰ κιτρίνων γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Νικο(λά)ου Γαβαλᾶ αψς (1706).

Μιχαὴλ Γαβαλᾶς ἀναφέρεται τὸ 1659 εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Μ. Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (ΑΒΜΕ τ. Θ΄, σ. 216, ἀρ. 65) Παπᾶ Μιχαὴλ Γαβαλᾶς ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1733 (φ. 52r) καὶ 1738 (φ. 83r).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΜΟΔΕΣΤΟΥ

Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος (πίν. 64). Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.53 × 0.87). Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τριῶν ὑψηλῶν καὶ αἰχμηρῶν, κωνικῶν βράχων, εἰκονιζομένων τοῦ ἑνὸς κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος καὶ τῶν δύο ἄλλων κατὰ τὰ πλάγια αὐτοῦ, ἵστανται εἰς μὲν τὸν μέσον ὁ Ἰησοῦς κατ᾽ ἐνώπιον, ἐπὶ δὲ τῶν πλαγίων, ἐστραμμένοι καὶ προσκλίνοντες πρὸς τὸν Χριστόν, ἀριστερᾷ μὲν ὁ προφήτης Ἠλίας τείνων ἱκετικῶς τὰς χεῖρας, δεξιᾷ δ᾽ ὁ προφήτης Μωϋσῆς κρατῶν πρὸ τοῦ στήθους τὰς πλάκας τοῦ Νόμου.

Ὁ Χριστὸς εἰκονιζόμενος εἰς κλίμακα μεγαλυτέραν τῶν προφητῶν, εἶναι ἐνδεδυμένος ῥόδινον χειριδωτὸν χιτῶνα μετὰ σημείου καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ πράσινον ἱμάτιον μὲ χρυσᾶς πτυχὰς καταπῖπτον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ του ὤμου. Τὴν δεξιάν του χεῖρα φέρει πρὸ τοῦ στήθους, διὰ δὲ τῆς καθειμένης ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ εἱλητὸν τοῦ Νόμου. Τὸ ὅλον σῶμά του εἶναι ἐγγεγραμμένον ἐντὸς πλαισίου σχήματος βέλους, τοῦτο δὲ πάλιν περιβάλλεται ὑπὸ ἀμυγδαλοσχήμου «δόξης» (mandorla). Βέλος καὶ δόξα πληροῦνται διὰ λεπτῶν χρυσῶν παραλλήλων γραμμῶν αἱ ὁποῖαι ἐκκινοῦσιν, ἐν εἴδει ἀκτίνων ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ τρεῖς ἄλλαι δέσμαι λευκῶν ἀκτίνων ἀναχωροῦσαι ἐκ τῶν ποδῶν αὐτοῦ διευθύνονται πρὸς τοὺς τρεῖς εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος μὲ βιαίας κινήσεις εἰκονιζομένους μαθητάς: Πέτρον, Ἰωάννην καὶ

Ἰάκωβον. Ἐκ τῶν μαθητῶν ὁ μὲν ἀριστερᾷ εἰκονιζόμενος λευκογένειος Πέτρος παρίσταται γονατιστός, μὲ τὸ ὠχρορόδινόν του ἱμάτιον ἀνεμιζόμενον πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ τείνων τὴν δεξιὰν πρὸς τὰ ἐμπρός, ἐν ᾧ μὲ τὴν ἀριστεράν του πιάνει τὴν παρειάν του εἰς ἔνδειξιν τρόμου. Ὁ ἐν τῷ μέσῳ νεαρὸς Ἰωάννης, φορῶν πράσινον χιτῶνα καὶ κόκκινον ἱμάτιον εἰκονίζεται πεσμένος προύμυτα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ στηρίζων ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀμφοτέρας τὰς χεῖράς του. Τέλος ὁ δεξιᾷ μὲ πράσινον χιτῶνα καὶ μαῦρον ἱμάτιον εἰκονιζόμενος Ἰάκωβος, πεσμένος καὶ αὐτός, λόγῳ τοῦ θάμβους, κατὰ γῆς, τὴν μὲν δεξιάν του στηρίζει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου του.

Αἱ σκηναὶ ἀνόδου τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῶν μαθητῶν του εἰς τὸ ὄρος Θαβὼρ καὶ καθόδου ἐξ αὐτοῦ, ἔχουν ἐδῶ παραλειφθῆ, ἀντικατασταθεῖσαι διὰ δύο πυκνοφύλλων δένδρων.

Εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν μέρος τοῦ πίνακος ἀναγινώσκεται ἡ διὰ λευκῶν πεζῶν γραμμάτων γεγραμμένη ἐπιγραφή:

Χεὶρ Νικοδήμου μοναχοῦ Γεραρδῆ.

Ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. ἀκμάσας ἁγιογράφος οὗτος, πιστὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν, ἀναπαράγει παλαιότερα πρότυπα, χωρὶς καμμίαν ἰδιαιτέραν ἀτομικότητα. Παρουσιάζει βεβαίως κάποιαν ἐπιδεξιότητα εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐπὶ μέρους μορφῶν ἀλλ᾽ ὑστερεῖ πολὺ εἰς τὴν γενικήν των σύνθεσιν. Ἰδιαιτέρως ἀτυχὴς εἰς τὸν ἐξεταζόμενον πίνακα τῆς Μεταμορφώσεως εἶναι ἡ παράστασις τοῦ συμβατικοῦ κλιμακωτοῦ βράχου, ἐφ᾽ οὗ ἵσταται ὁ Χριστός, ὄχι τόσον ἀπὸ ἀπόψεως συλλήψεως, ὅσον ἕνεκα τῆς παραλόγου καὶ ἐξεζητημένης διακοσμήσεως τῶν βαθμιδωτῶν ἐπιπέδων τοῦ βράχου διὰ λευκῶν ὁμολόγων γραμμῶν.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ

Ἅγ. Χαράλαμπος. Εἰς τὸ ἱερόν. Μετρίας τέχνης εἰκὼν φέρουσα κάτω δεξιᾷ τὴν ἐπιγραφήν:

διὰ χειρὸς Μοστράτου αψοθ΄ (=1779).

Πρόκειται προφανῶς περὶ ἔργου τοῦ Γεωργίου Μοστράτου.

ΜΟΝΗ ΑΠΟΚΕΦΑΛΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

(Οἰκογενείας Ἀλιπράντη, 20΄ Δυτικῶς τοῦ Τσηπίδου)

α) Εἰκὼν τῆς **Παναγίας** τύπου Ὁδηγητρίας, εἰς τὸ ξυλόγλυπτον, ἐπιχρυσωμένον τέμπλον, μὲ τοὺς 2 ἀρχαγγέλους ἑκατέρωθεν ἐν προτομῇ σεβίζοντας (διαστ. 0.65×0.81) (πίν. 65).

Ἡ Παναγία φορεῖ πρασινογάλαζον χιτῶνα καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ πορφυροῦν μαφόριον μετὰ χρυσῆς παρυφῆς, κάτωθεν τῆς ὁποίας προβάλλει λεπτὸν γαλάζιον ὕφασμα. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἐνδεδυμένος ῥόδινον χι-

τῶνα καὶ ἱμάτιον saumon μὲ χρυσοκονδυλιές, καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν Εὐαγγέλιον. Τὸ πρόσωπον τῆς Παναγίας παρουσιάζει ἁβροὺς τόνους καὶ *ψιμμυθιὲς* εἰς τὰ φωτιζόμενα μέρη. Ἡ τέχνη ἐν γένει τῆς εἰκόνος εἶναι ἀξιόλογος.

Τοὺς χρόνους τῆς ἐκτελέσεως καὶ τὸν τεχνίτην τῆς εἰκόνος μᾶς διδάσκει ἐπιγραφὴ δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου λέγουσα:

πΐ(η)μα Δαμασκ(ηνοῦ) ἱ(ε)ρομονάχου/ ΑΧΜΖ (=1647).

Ὁ αὐτὸς ἁγιογράφος ἐξετέλεσε καὶ πλείονας φορητὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ἐν προτομῇ, ὡς π.χ. τὴν τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας, τοῦ Κάστρου Παροικιᾶς (σ. 85), πολὺ κατωτέρας ὅμως ποιότητος ἀπὸ τὴν ἐξεταζομένην. Τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ἔργον εἶναι βεβαίως καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τέμπλου:

β) Εἰκὼν τοῦ **Χριστοῦ** ἐν προτομῇ εὐλογοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς Εὐαγγέλιον, ὄχι μόνον διότι παρουσιάζει τεχνοτροπικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Χριστὸν τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἀλλὰ καὶ διότι φέρει ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου τὴν αὐτὴν καὶ ἡ Παναγία χρονολογίαν *ΑΧΜΖ* (=1647) καὶ ἔχει τὰς αὐτὰς πρὸς ἐκείνην διαστάσεις.

γ) Εἰκὼν τοῦ **Προδρόμου**. Ὁ προφήτης εἰκονίζεται πτερωτὸς καὶ κατ' ἐνώπιον φορεῖ κατάσαρκα πρασίνην μηλωτὴν καὶ ἐπ' αὐτῆς καστανόχρουν ἱμάτιον μὲ κιτρίνας γραμμάς (διαστ. 0.56×0.73).

Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ τέμπλου (ποδιάν):

δ) **Σκηναὶ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης,** λαϊκῆς μᾶλλον τέχνης: *Ἀδὰμ καὶ Εὔα, Ἐξορία τοῦ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ Παραδείσου* κλπ. Ἐπιγραφὴ διὰ μελανῶν γραμμάτων μᾶς πληροφορεῖ ὅτι εἶναι ἀφιέρωμα γενόμενον

δι' ἐξόδου καὶ κόπου Νικολάου/Πητηλέου καὶ τῆς συμβήας/ αὐτοῦ Μαρίας.

Μνεία τοῦ αὐτοῦ ζεύγους γίνεται καὶ εἰς ἐπιγραφὴν γεγραμμένην ἐπὶ τοῦ τέμπλου διὰ χρυσῶν κεφαλαίων γραμμάτων ὑπεράνω τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔχουσαν οὕτω:

Δι' ἐξόδου καὶ κόπου Νικολάου Πητιλέου καὶ τι σημβήας αὐτοῦ Μαρίας.

Τὸ αὐτὸ ζεῦγος ἀναγράφεται καὶ εἰς τὴν μαρμαρίνην ἐπιγραφὴν τοῦ αὐλογύρου τοῦ Μονῆς (βλ. ἀρ. 83 σ. 23).

Τὸ ὄνομα Πητηλέος, εἶναι πιθανῶς παραφθορὰ τοῦ Πανταλέος (=Πανταλέων).

ε) Τὸν **Ἐσταυρωμένον** ὑπεράνω τοῦ τέμπλου καὶ τὰς ἑκατέρωθεν αὐτοῦ εἰκόνας τῆς *Θεοτόκου* καὶ τοῦ *Ἰωάννου* ἐφιλοτέχνησεν ἄλλος ζωγράφος, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἑξῆς, ἀριστερᾷ τῆς Παναγίας, γεγραμμένη ἐπιγραφή: *Χεὶρ Ν. Μ. Γ.*

Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ τοῦ *Ν*(ικοδήμου) *Μ*(οναχοῦ) *Γ*(εραρδῆ), γνωστοῦ καὶ ἐξ ἄλλων ἐν Τσηπίδῳ ἔργων του, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπογράφεται ὁλογράφως (βλ. σ. 145). Πρὸς τὴν ταύτισίν μας ἄλλως τε συμφωνεῖ καὶ ἡ δεξιᾷ τῆς εἰκόνος τοῦ Ἰωάννου γεγραμμένη χρονολογία *1698*.

Σημειώνομεν ἐν τέλει, ὅτι αἱ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἀμυδρῶς διαφαινόμεναι τοιχογραφίαι (περὶ ὧν βλ. ἀνωτέρω σ. 64) εἶναι ἔργα τοῦ χαρτοφύλακος Γεωργίου Μοστράτου τοῦ ἔτους 1784 [1], ἀλλ' αἱ σχετικαὶ ἐπιγραφαὶ ἠφανίσθησαν.

ΜΟΝΥΔΡΙΟΝ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Δυτικῶς Μ. Ἁγ. Ἰωάννου, οἰκογενείας Ἀλιπράντη

(βασιλικὴ μονοκάμαρος)

Κάτωθεν εἰκόνος τοῦ ξυλίνου τέμπλου ἡ ἐπιγραφή:

Κ(ύρι)ε μνήσθητι τὸν δοῦλον σου/ Ἱεροθέου ἱερο/μονάχου.

Ἐπὶ τῆς θύρας τῆς προθέσεως μετρίας τέχνης εἰκὼν τοῦ **Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.**

Εἰς τὴν Ὡραίαν Πύλην εἰκὼν τοῦ **Μυστικοῦ Δείπνου** καὶ κάτωθεν αὐτῆς διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἱεροθέου/ ἱερομονάχου/ Στάμενα

Περὶ τῆς οἰκογενείας Στάμενα βλέπε ἀνωτέρω σ. 131.

ΠΑΡΙΑΙ ΦΟΡΗΤΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΞΩ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥ

1) Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Γ. Α. Σωτηρίου συνταχθέντα τῷ 1931 κατάλογον τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν μνημονεύεται, ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν 315, φορητὴ εἰκὼν τοῦ 17ου αἰῶνος εἰκονίζουσα τὴν **Παναγίαν βρεφοκρατοῦσαν μεταξὺ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τῆς Ἁγ. Θεοκτίστης.** Ἕνεκα τῆς ἐν τῇ εἰκόνι παραστάσεως τῆς τελευταίας ταύτης ἁγίας εἰκάσθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ὅτι ἡ εἰκὼν θὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἑκατονταπυλιανῆς τῆς Πάρου, ἐν τῷ ὁποίῳ φέρεται [2] ἀσκητεύσασα ἡ Ἁγ. Θεοκτίστη. Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ἡ εἰκών μας περιέχει προσθέτως καὶ τὴν εἰκόνα Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ὀρθῶς μὲν εἰκάσθη ὅτι ἡ εἰκὼν θὰ προέρχεται ἐκ Πάρου, νομίζω ὅμως πιθανώτερον, ὅτι θὰ προέρ-

---

[1] Βλ. σχετικῶς Ἐμμ. Σαγκριώτην, Μεσ. Γραμμ. Β', 1934-35, σ. 267.

[2] Ὡς γνωστὸν ὁ ἁγιολόγος πατὴρ Hip. Delehaye ἀπέδειξεν (Byzantion I, 1294, 191-200 καὶ Sanctus, Bruxelles 1927, 221-228) ὅτι ἡ ὁσία Θεοκτίστη οὐδέποτε ὑπῆρξε καὶ ὅτι ὁ βίος αὐτῆς ἀποτελεῖ ἀπήχησιν τοῦ βίου ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας. Βλ. σχετικῶς πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν ἑορτήν της Ν. Β. Τωμαδάκην, Χαριστήριον εἰς Α. Κ. Ὀρλάνδον τ. Α', σ. 108 ἑξ.

χεται ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ΝΑ. παρυφὴν τῆς Παροικιᾶς κειμένου μετοχίου τῆς Μ. Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου[1].

Ἡ εἰκὼν τῆς ὁποίας τὴν φωτογραφίαν, εὐγενῶς παραχωρηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως τοῦ Μουσείου, παρέχομεν ἐνταῦθα (πίν.66), ἔχει διαστάσεις 0.375×0.494, εἰκονίζει δ' ἐν τῷ μέσῳ μὲν τὴν Παναγίαν βρεφοκρατοῦσαν, καθημένην ἐπὶ πολυτελοῦς ξυλίνου θρόνου μεθ' ὑποποδίου καὶ καμπύλης ῥάχεως, ἑκατέρωθεν δ' αὐτῆς ἀριστερᾷ μὲν τὸν Ἅγ. Ἰωάννην τὸν Θεολόγον ὄρθιον, μὲ στροφὴν 3/4 πρὸς τὴν Παναγίαν καὶ κρατοῦντα δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως, δεξιᾷ δὲ τὴν Ἁγ. Θεοκτίστην τὴν Λεσβίαν, ἐστραμμένην καὶ κλίνουσαν πρὸς τὴν Παναγίαν, τείνουσαν δὲ πρὸς αὐτὴν ἱκετευτικῶς ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας.

Ἡ Παναγία, εἰκονιζομένη ἐντελῶς κατὰ μέτωπον καὶ εἰς κλίμακα μεγαλυτέραν τῶν δύο ἄλλων ἁγίων, φορεῖ ἐσωτερικῶς κυανοπράσινον χειριδωτὸν χιτῶνα μὲ ἐλαιοχρόους γραμμὰς δηλούσας τὰς πτυχώσεις, ὑπεράνω δ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς βαθυπόρφυρον μαφόριον μὲ χρυσῆν παρυφὴν καὶ χρυσοῦς κροσσοὺς κοσμούμενον διὰ τριῶν ἀστροειδῶν κοσμημάτων: ἑνὸς ὑπὲρ τὸ μέτωπον καὶ δύο περὶ τοὺς ὤμους. Καὶ ἡ μὲν δεξιά της χεὶρ καταπίπτει ἀτόνως, ὡσεὶ ξυλίνη, πρὸς τὰ κάτω, ἐν ᾧ ἡ ἀριστερά της ψαύει τὸν ἀριστερὸν ὦμον τοῦ παιδίου. Ὁ ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Θεομήτορος καθήμενος νεαρὸς Χριστός, ἐνδεδυμένος ἀνοικτοκαστάνινον χειριδωτὸν χιτῶνα ἐζωσμένον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὁμοιόχρωμον ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλιές, εὐλογεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τοὺς ἑκατέρωθεν ἁγίους Ἰωάννην καὶ Θεοκτίστην.

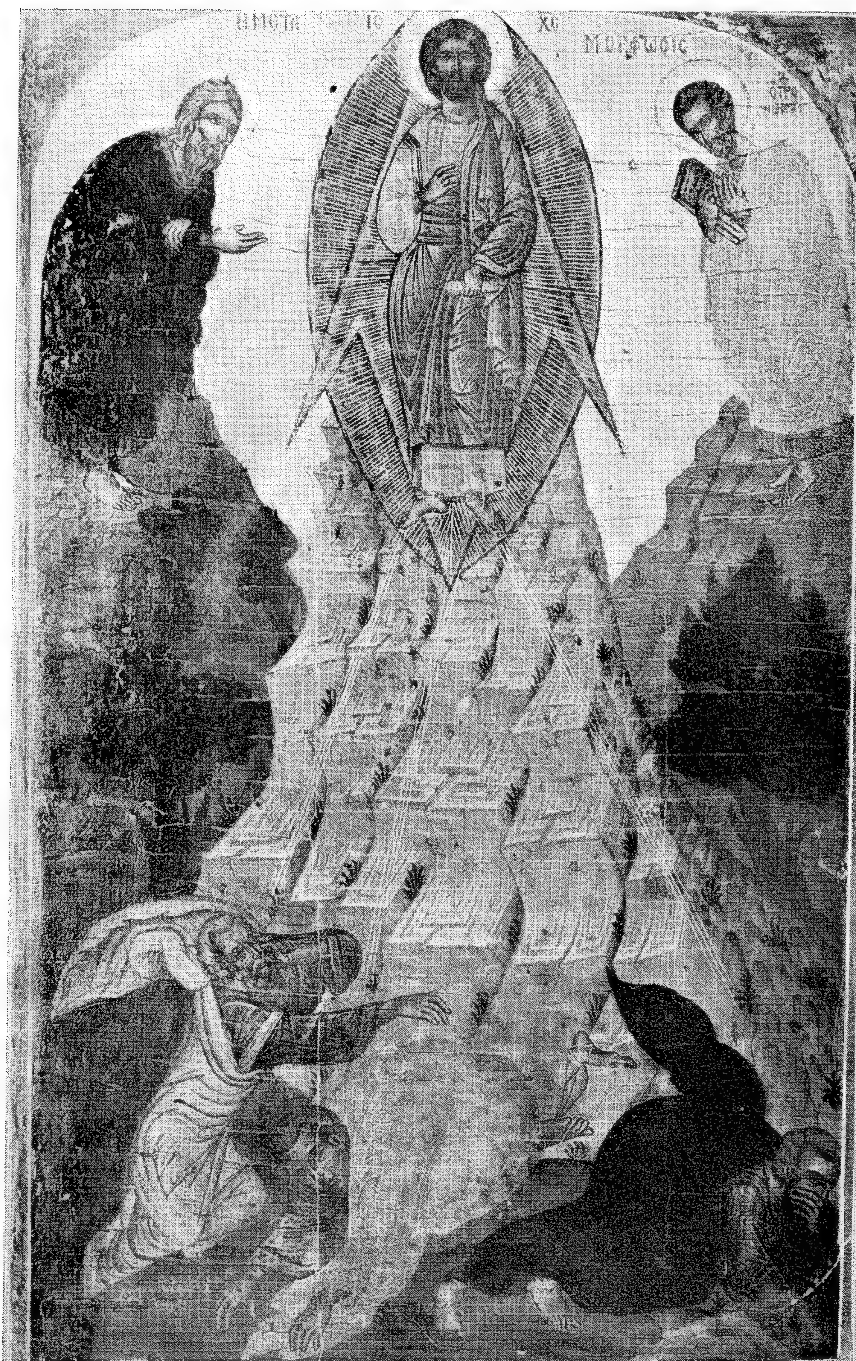
Ὁ ἀριστερᾷ ἱστάμενος *Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος,* ἵσταται ἐν κατανύξει ἐστραμμένος πρὸς τὴν Παναγίαν, ἐνδεδυμένος ἐσωτερικῶς κυανοπράσινον μακρὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βυσινὶ ἱμάτιον μὲ λευκοῤῥόδινα φῶτα καλύπτον ἀπὸ τῶν ὤμων καὶ κάτω ὁλόκληρον τὸ σῶμά του. Καὶ τὴν μὲν δεξιάν του χεῖρα τείνει εἰς κίνησιν ἱκεσίας πρὸς τὴν Παναγίαν, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως, ὡς δηλοῦται καὶ ἐκ τῶν ἀρχικῶν λέξεων, ἃς τοῦτο φέρει γεγραμμένας: *ἐν ἀρχῇ ἦν* [ὁ λόγος]. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀξία εἶναι ἡ πολὺ φροντισμένη καὶ μὲ βαθεῖαν πνευματικὴν ἔκφρασιν ἐζωγραφημένη κεφαλὴ τοῦ ἁγίου, ὡς καὶ τὸ δι' ἁδρῶν σκιῶν καὶ φώτων πλάσιμον τοῦ ἱματίου, τὸ ἐνθυμίζον παλαιά, παλαιολόγεια πρότυπα.

Ἡ δεξιᾷ τῆς Παναγίας εἰκονιζομένη *Ἁγ. Θεοκτίστη ἡ Λεσβία* παρεστάθη μὲ ἀτίθασον κόμην, γυμνὴ κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ σκελετώδους σώματός της, περιβεβλημένη δὲ μόνον βραχὺ ἱμάτιον κατὰ τὸ κάτω. Αἱ ἰσχνόταται χεῖρές της καὶ οἱ λεπτοκάλαμοι πόδες ἀποδίδουσι καλῶς τὴν ἐπὶ μακροὺς χρόνους ἀσκήτευσιν, ἣν φέρεται τελέσασα ἡ ὁσία ἐν Πάρῳ. Ὁ τεχνίτης πάντως

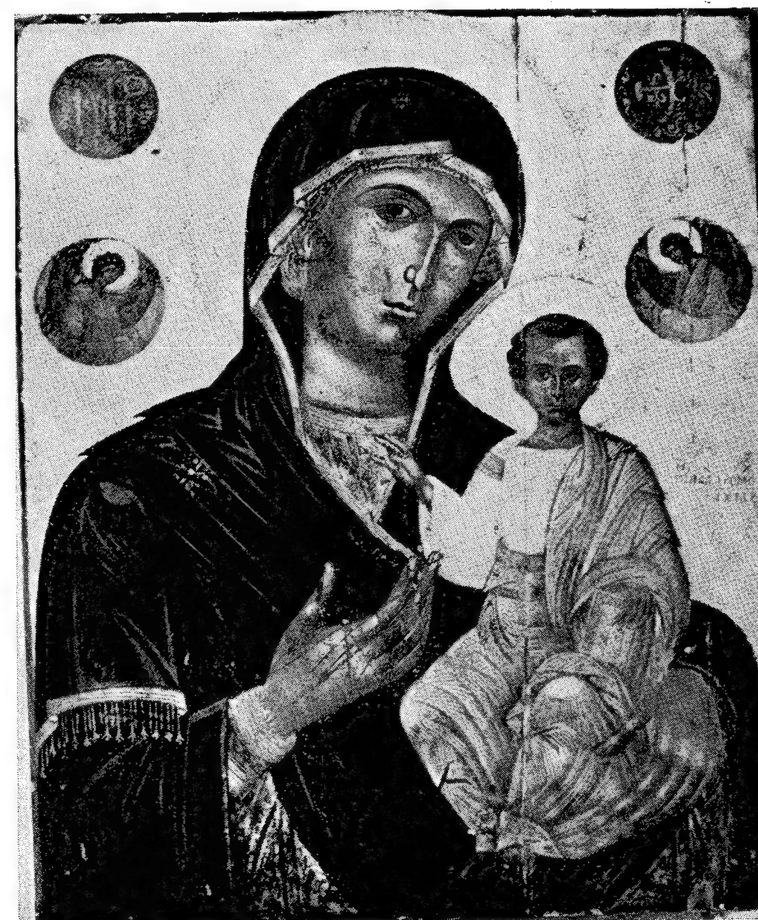
[1]) Βλ. σχετικὴν περιγραφήν, κάτοψιν καὶ τομὴν τοῦ μετοχίου τούτου εἰς ΑΒΜΕ τ. Θ', 1961, σ. 140, εἰκ. 42 καὶ 43.

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Μεταμορφώσεως Σωτῆρος. Ἅγ. Εὐθύμιος (ἔργον Γεωργίου Βλαστοῦ) (βλ. σελ. 140).

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Άγ. Μοδέστου. Μεταμόρφωσις (ἔργον Νικοδήμου μοναχοῦ Γεραρδῆ) (βλ. σελ. 144).

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Άγ. Ἰωάννου Προδρόμου (Ἀλιπράντη). Παναγία (βλ. σελ. 145).

Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος - Παναγία - Ὁσία Θεοκτίστη ἡ Λεσβία (βλ. σελ. 147-149).

ὡς πρότυπον τῆς ἀνυπάρκτου ταύτης ἁγίας θὰ ἔλαβε, βεβαίως τὰς πολυπληθεῖς εἰκόνας ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, τῆς ὁποίας ἄλλως τε τὸν βίον ἀπηχεῖ καὶ ὁ πλαστὸς βίος τῆς Ἁγ. Θεοκτίστης.

Ἀξιοπρόσεκτος πάντως εἶναι καὶ ἐδῶ ἡ καλὴ σχεδίασις, ἡ ἰδιορρυθμία τῆς κόμης καὶ ἡ ἐντυπωσιακὴ πτύχωσις τοῦ καστανοπρασίνου μὲ λευκὰ φῶτα ἱματίου της.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ φιλοτεχνήσας τὴν εἰκόνα ζωγράφος τὴν μὲν Παναγίαν ἀντέγραψεν ἀπὸ παλαιότερα πρότυπα, ἀπέδωκε δ' αὐτὴν ἄνευ τινος ἰδιαιτέρας πνοῆς. Ἀντιθέτως αἱ μορφαὶ τῶν δύο ἑκατέρωθεν ἁγίων ἀπεδόθησαν ὑπ' αὐτοῦ πλήρεις ζωῆς καὶ πνευματικῆς ἐκφράσεως.

Τὸ ἔργον ἀνήκει πάντως εἰς τὰ τέλη τοῦ 16ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος, ἀλλ' ὁ τεχνίτης του παραμένει ἄγνωστος.

2) **Ἡ Ρίζα τοῦ Ἰεσσαί** (πίν. 67, 68, 69). Φορητὴ εἰκὼν (διαστ. 0.50×0.78) ἐκ τῆς ἐν Αἰξωνῇ τῆς Ἀττικῆς συλλογῆς τοῦ φιλοτέχνου ἱερέως αἰδεσιμ. Μαρίου Δαπέργολα, πάνυ εὐγενῶς παρασχόντος εἰς ἡμᾶς τὴν ἄδειαν τῆς δημοσιεύσεως αὐτῆς.

Ὡς γνωστὸν εἰς τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν μεταβυζαντινὴν τέχνην ἡ παράστασις τῆς Ρίζης ἢ τοῦ Δένδρου τοῦ Ἰεσσαί, τοῦ γενεαλογικοῦ δηλονότι δένδρου τοῦ Χριστοῦ, ἐμφανίζει τὸν προπάτορα Ἰεσσαὶ ἐξηπλωμένον καὶ κοιμώμενον εἰς τὸ μέσον τοῦ κάτω μέρους τοῦ πίνακος καὶ ἀπὸ τῶν νεφρῶν αὐτοῦ ἐκφυομένους κλάδους δένδρου — συνήθως ἀμπέλου μετὰ φύλλων [1] — οἵτινες, ἀνερχόμενοι ἑλικοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ σχηματίζουσι πολλὰ φυτικὰ πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται οἱ πρόγονοι τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ σάρκα μὲν οἱ βασιλεῖς τῶν Ἰουδαίων, πνευματικοὶ δὲ οἱ προαναγγείλαντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ προφῆται, πλὴν δὲ τούτων ἀργότερον καὶ ἀρχιερεῖς, ὡς καὶ ἄλλοι ἅγιοι, ἐξαιρομένης, ἰδιαιτέρως κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους τῆς Παναγίας βρεφοκρατούσης (βλ. πίν. 55).

Ἀλλ' ἐν ᾧ εἰς πάσας τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς παραστάσεις τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί, οἱ κλάδοι τοῦ δένδρου του ἀπεδίδοντο πάντοτε κατὰ φύσιν, ὁ τεχνίτης τῆς ἡμετέρας εἰκόνος (πίν. 67) ὄχι μόνον ἐσχεδίασεν αὐτοὺς καὶ τὸν κορμὸν τοῦ δένδρου κατ' ἀπομίμησιν περιτέχνων ξυλίνων ἐπιχρυσωμένων πλαισίων καὶ δὴ ρυθμοῦ μπαρὸκ πρὸς τὸ ροκοκό [2], ἀλλὰ καὶ ἐνέταξε τὰ πλαί-

---

[1]) Προφανῶς εἰς ἀνάμνησιν τῆς παραβολῆς τοῦ Χριστοῦ, ὅστις διεκήρυξεν ἑαυτὸν ὡς τὴν *ἄμπελον τὴν ἀληθινήν* (Ἰω. 15, 1).

[2]) Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς δι' ἐπιχρύσων, ξυλίνων, ρυθμοῦ μπαρὸκ πλαισίων διαιρέσεως εἰς πλείονας μικροτέρους πίνακας τῶν πολυτελῶν ὁριζοντίων ὀροφῶν τῶν ἰταλικῶν μεγάρων τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνος. Παράδειγμα τοιαύτης ὀροφῆς ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι τὴν *οὐρανίαν* τοῦ ἐν Ζακύνθῳ ναοῦ τῆς Φανερωμένης. Βλ. εἰκόνα της εἰς Ντίνου Κονόμου, Ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια τῆς Ζακύνθου, Ἀθήνα 1965,

σια ταῦτα ἐντὸς καθαρῶς ἀρχιτεκτονικοῦ συγκροτήματος, ἀποτελεσθέντας ἀφ᾽ ἑνὸς ἀπὸ 2 λεπτοὺς καὶ ὑψηλοὺς κίονας μετὰ κιονοκράνων, τοποθετηθέντας κατὰ τὰ ἄκρα τῶν δύο καθέτων πλευρῶν τοῦ πίνακος καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἀπὸ 5 τόξα—τρία μεγάλα καὶ δύο μικρὰ—βαίνοντα ἐπὶ λεπτῶν κιονίσκων καὶ ἀποτελέσαντα τὴν ἄνω καθαρῶς ἀρχιτεκτονικὴν ὁριζοντίαν ἀπόληξιν τῆς ὅλης συνθέσεως τῶν ἐπὶ μέρους πλαισίων.

Ἐντὸς τῶν οὕτω κατανεμηθέντων 23 μικρῶν καὶ μεγάλων πλαισίων εἰκονίσθησαν πέριξ τῆς Θεοτόκου, Προφῆται, ὁ Παλαιὸς τῶν Ἡμερῶν καὶ ὁμάδες πλειόνων ἁγίων, τοὺς ὁποίους θέλομεν λεπτομερῶς ἐξετάσει.

Θὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὰς κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος παραστάσεις, αἵτινες καὶ περιλαμβάνουσι τὰ κύρια πρόσωπα τῆς εἰκόνος ἤτοι κάτω μὲν τὸν προφήτην Ἰεσσαί, εἰς τὸ μέσον τὴν Παναγίαν βρεφοκρατοῦσαν καὶ ἄνω τὸν Παλαιὸν τῶν Ἡμερῶν.

1. Ὁ *προφήτης Ἰεσαὶ* εἰκονίζεται ἐντὸς μικροτάτου πλαισίου ἐπὶ κυανοῦ ἀέρος, μὲ κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμούς[1] ἐξηπλωμένος ἐπὶ πρασίνου ἐδάφους. Πολιὸς καὶ σφηνοπώγων φορεῖ πορφυροῦν χιτῶνα καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ κυανοῦν ἱμάτιον καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς στηρίζει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνεπτυγμένον εἰλητόν.

2. Ὑπεράνω τοῦ Ἰεσσαὶ καὶ εἰς κλίμακα πολὺ μεγαλυτέραν ὅλων τῶν ἄλλων παραστάσεων εἰκονίζεται ἡ *Παναγία* βρεφοκρατοῦσα, κατὰ τὴν δι᾽ ἐρυθρῶν γραμμάτων ἐπιγραφὴν *ΜΡ ΘΕΟΥ ἡ Παντάνασσα.*

Ἡ Θεοτόκος παρίσταται καθημένη μέσῳ κατακόσμου προσκεφαλαίου ἐπὶ πολυτελοῦς, χρυσοῦ θρόνου, μὲ ράχιν ρυθμοῦ μπαρόκ, προοπτικῶς εἰκονιζομένου καὶ τοποθετημένου ἐπὶ πλακοστρώτου ὑποβάθρου ἐκ ποικιλοχρώμων πλακιδίων. Πατοῦσα ἐπὶ ἐρυθροῦ ὑποποδίου, φορεῖ κυανοῦν χιτῶνα μὲ πρασινόλευκα φῶτα, μαφόριον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς χρώματος ἀνοικτοῦ λαδοπρασίνου μὲ χρυσῆν μαργαριτοποίκιλτον παρυφὴν καὶ ἐρυθρὰ μαργαριτοκόσμητα τσαγγία. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει μαργαριτοποίκιλτον στέμμα, σχήματος μίτρας, τὸ ὁποῖον κρατοῦσιν ἀνὰ εἷς ἑκατέρωθεν πετῶν ἀρχάγγελος, ἐντόνως προσβλέπων τὴν Παναγίαν. Οἱ ἀρχάγγελοι εἰκονίζονται μὲ μακρὰν κόμην, φαιὰς πτέρυγας μὲ μαῦρες πινελιὲς καὶ ἀνεμιζόμενον ἱμάτιον. Καὶ ὁ μὲν ἀριστερᾷ εἰκονιζόμενος Μιχαὴλ κρατεῖ ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐφ᾽ οὗ διὰ μελανῶν γραμμάτων εἶναι γεγραμμένη ἡ ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου εἰλημμένη ἐπιγραφή:

Χαῖρε ὅτι ὑπ/άρχεις βασιλέως/καθέδρα.

σελ. 20 καὶ τμηματικῶς παρὰ A. Procopiou, La peinture religieuse dans les îles ioniennes pendant le 18e s., 1939, πίν. X καὶ XI.

[1]) Ἐπειδὴ εἰκονίζεται κοιμώμενος ὑποτίθεται, ὅτι βλέπει ἐν ὀνείρῳ τὸ δένδρον, ὅπερ ὑλοποιεῖται διὰ τῆς εἰκόνος.

ὁ δὲ δεξιᾷ Γαβριὴλ κρατεῖ ὁμοίως εἰλητὸν μὲ τὴν ὡσαύτως ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου εἰλημμένην ἐπιγραφήν:

Χαῖρε ὅτι βαστάζεις τὸν βαστάζοντα πάντα.

Ἡ Θεοτόκος κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς πολυτελῆ ἀνημμένην χρυσῆν λαμπάδα τὴν δὲ ἀριστερὰν αὐτῆς θέτει ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ νεαρὸς Χριστὸς εἰκονίζεται κατὰ μέτωπον μὲ μακρὰν καστανὴν κόμην, ἐφ᾽ ἧς εἶναι τεθειμένον στέμμα μιτροειδές, χρυσοποίκιλτον, περιβαλλόμενον, ὡς καὶ τὸ τῆς Παναγίας, ὑπὸ φωτοστεφάνου. Εἶναι ἐνδεδυμένος τὸ βασιλικὸν πορφυροῦν ἔνδυμα (στόφαν) φέρον ἐνυφασμένα ἀργυρόχροα φυτικὰ κοσμήματα καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ λώρους. Τὰ ἀκρομάνικά του κοσμοῦνται μὲ καστανόχροα κοσμήματα. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου.

Ὁ κάμπος τῆς ὅλης συνθέσεως εἶναι κυανοῦς σχεδιάζονται δ᾽ ἐντὸς αὐτοῦ λευκόφαια νέφη, οὐχὶ ἐπίπεδα ἀλλὰ μὲ ὄγκον.

Συναφῶς πρὸς τὴν παράστασιν τῆς Παναγίας πρέπει νὰ μνημονευθῶσι καὶ ἓξ εἰκόνες προφητῶν, προγόνων τῆς Θεοτόκου, τεταγμέναι ἀνὰ 3 ἑκατέρωθεν τοῦ πολυτελοῦς ροκοκὸ πλαισίου αὐτῆς, ἀλλά, περιέργως, εἰς πολὺ μικρὰν κλίμακα ἐζωγραφημέναι, ἐν ᾧ εἰς ἄλλας ὁμοίας συνθέσεις—μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ αἱ τοῦ ἐνταῦθα ὑπ᾽ ἀρ. 55 πίνακος καὶ αἱ τῆς σελ. 131 ἐξετασθεῖσαι—οἱ προφῆται οὗτοι εἰκονίζονται μεγάλοι.

Εἶναι δ᾽ οἱ προφῆται οὗτοι κατὰ σειρὰν οἱ ἑξῆς:

3. Ἄνω ἀριστερᾷ *Γεδεὼν ὁ προφίτις.* Νέος ἀρχιγένειος. Εἰκονίζεται καθήμενος, μὲ πράσινον χιτῶνα καὶ ἀνοικτότερον ἱμάτιον.

4. Ἄνω δεξιᾷ, ὁ *προφίτις Δανιήλ.* Εἰκονίζεται καθήμενος. Φορεῖ χιτῶνα πρασινωπὸν καὶ ἱμάτιον πρασινόμαυρον μὲ χρυσῆν παρυφὴν περὶ τὸν λαιμόν. Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς πρὸ τοῦ στήθους δύο κυανᾶ κυλινδρικὰ ἀντικείμενα, ὡσεὶ πηνία, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς εἰλητὸν μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

ὄρος ἀλατόμητον σε καίκλικα κορι[1].

5. Ἐν τῷ μέσῳ, ἀριστερᾷ, ὁ *προφήτης Δαβίδ,* ὄγδοος υἱὸς τοῦ Ἰεσσαί, προσβλέπων τὴν Θεοτόκον. Φέρει βραχὺ ψαρὸν γένειον καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χρυσοῦν, μαργαριτοκόλλητον στέμμα. Εἶναι ἐνδεδυμένος σιτοχρορρόδινον χιτῶνα, ἀπὸ τὰς βραχείας χειρίδας τοῦ ὁποίου ἐξέχουν αἱ πορφυραῖ χειρίδες τοῦ ὑπενδύτου καὶ πράσινον ἱμάτιον.

6. Ἐν τῷ μέσῳ δεξιᾷ, ὁ *προφήτης Σολομών,* νέος καὶ ἀγένειος, μὲ μακρὰν καστανὴν κόμην καταπίπτουσαν ἐπὶ τῶν ὤμων του. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει χρυσοῦν στέμμα, εἶναι δὲ τὸ μόνον πρόσωπον τῆς εἰκόνος, ὅπερ, περιέργως, στερεῖται φωτοστεφάνου. Φορεῖ βαθυκύανον χιτῶνα μὲ χρυσᾶ

[1]) Μηναῖα τ. 8, σελ. 67, ἔκδ. Βενετίας 1895.

ἐπιμανίκια καὶ πορφύραν μὲ χρυσῆν μαργαριτοποίκιλτον παρυφὴν περὶ τὸν λαιμὸν καὶ τὰς χειρίδας. Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χρυσοῦν κιβωτίδιον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς εἱλητὸν μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

Βεο τὴν ἁγίαν σᾶς. . . . κόρη.

7. Κάτω ἀριστερᾷ ὁ *Ἀαρῶν*, ὄρθιος μὲ βραχεῖαν κόμην καὶ μικρόν, ψαρὸν σφηνοειδὲς γένειον. Φορεῖ ἐσωτερικὸν ποδήρη χιτῶνα πράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἄλλον βραχὺν καστανόχρυσον, χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ λεπτὸν ἱμάτιον καταπῖπτον ἀπὸ τῶν ὤμων πρὸς τὰ ὀπίσω. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ῥάβδον μὲ λευκὰ καὶ ἐρυθρὰ ἄνθη, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς εἱλητὸν μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

ῥάβδον βλαστήσασαν. . .καικλικα κόρι [1].

8. Κάτω δεξιᾷ, ὁ *προφίτης μοησῆς*, ὄρθιος, μὲ βραχεῖαν καστανὴν κόμην. Φορεῖ κιτρινοπράσινον χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθὺ κυανοπράσινον ἱμάτιον, ἀφῖνον ἀκάλυπτον τὸν ἀριστερὸν ὦμον. Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς κλάδον ἐκ τῆς καιομένης βάτου, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ἡ ἐπὶ τοῦ εἱλητοῦ, τὸ ὁποῖον κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ἐπιγραφή.

9. Ὑπεράνω τοῦ πλαισίου τῆς Θεοτόκου εἰκονίζεται κάτωθεν τοῦ μεσαίου τόξου ὁ *Πατήρ*, ὡς Παλαιὸς τῶν Ἡμερῶν, προβάλλων ἐν προτομῇ ἀπὸ ἀφρώδη νέφη, μὲ τὰς χεῖρας ἀνοικτὰς ἑκατέρωθεν. Πολιός, περιβάλλεται ὑπὸ τριγωνικοῦ φωτοστέφανου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκπέμπονται λευκαὶ ἀκτῖνες προβαλλόμεναι ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ οὐρανοῦ. Φορεῖ πράσινον χειριδωτὸν χιτῶνα μὲ χρυσᾶ ἐπιμανίκια καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθὺ ἰόχρουν ἱμάτιον.

Πρὸ τοῦ στήθους τοῦ Πατρὸς εἰκονίζεται ἐντὸς χρυσῆς ἐλλείψεως τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἴδει λευκῆς περιστερᾶς, μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας, κάτωθεν δ' αὐτοῦ ἐπὶ γαλάζιου κάμπου, 4 κεφαλαὶ ἀγγέλων μὲ φαιὰς πτέρυγας. Ὅμοιαι κεφαλαὶ καὶ Σεραφεὶμ ἐπὶ χρυσοῦ βάθους μὲ ῥοδόχροα νέφη ἀποτελοῦν τὴν ἄνω ἀπόληξιν τῆς εἰκόνος.

10. Ἑκατέρωθεν τοῦ Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν καὶ κάτωθεν τῶν μικροτέρων τόξων εἰκονίζονται ἐντὸς γαλάζιου κάμπου, ἀριστερᾷ: ὁ *Ἅγ. Ἀντώνιος* εἰς τὴν ἔρημον, παριστανομένην μὲ βράχους καὶ μικροὺς θάμνους, φέρων ψαρὸν διχαλωτὸν γένειον. Ἐστραμμένος πρὸς τὰ δεξιὰ εἶναι ἐνδεδυμένος καστανὸν χιτῶνα καὶ κεραμόχρουν μανδύαν μὲ κόσμημα κατὰ τὴν παρυφὴν κομβούμενον ἐμπρὸς κάτω καὶ κουκούλιον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καλύπτον καὶ τοὺς ὤμους. Ἀπὸ τοῦ στήθους του καταπίπτει κυανῆ ταινία, διακρίνουσα αὐτὸν ὡς μεγαλόσχημον. Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ῥάβδον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς εἱλητόν.

---

[1]) Μηναῖα, τ. 3, σ. 109, ἔκδ. Βενετίας 1895, πρβλ. καὶ Ἀριθμοὺς 17, 8 (23).

11. Δεξιᾷ εἰκονίζεται ὁ *Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, πτερωτός, ἱστάμενος πρὸ δένδρου μὲ ἄτακτον, ὡς συνήθως, τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον. Ἐστραμμένος πρὸς τ' ἀριστερὰ φορεῖ γαλάζιαν μηλωτὴν μὲ χρυσᾶς γραμμὰς καὶ ἐπ' αὐτῆς καστανὸν ἱμάτιον μὲ χρυσᾶ φῶτα καὶ καστανόχροα σανδάλια. Αἱ πτέρυγές του εἶναι φαιαί. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ α) τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐντὸς χρυσοῦ πινακίου β) λεπτὸν σταυρὸν καὶ γ) εἱλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή:

Ὁρᾶς θεατᾶ τὴν/μανίαν Ἡρώδου ἀλλά...

12. Ἑκατέρωθεν τῶν ἀξονικῶν παραστάσεων, τὰς ὁποίας περιεγράψαμεν, εἰκονίσθησαν ὁμάδες ἁγίων μὴ ἐχόντων, ὡς οἱ κεντρικοί, ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ κύριον θέμα. Οὕτω ἄνω ἀριστερᾷ, κάτωθεν τοῦ ἀκραίου τόξου, παρεστάθησαν οἱ ἅγιοι *Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη*, πιθανώτατα εἰς τὸν Βόσπορον, ὅστις δηλοῦται διὰ θαλάσσης καὶ πλοιαρίων ἐπ' αὐτῆς. Καὶ ὁ μὲν ἅγ. Κωνσταντῖνος πατεῖ ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, ἔνθα σχεδιάζεται στοὰ καὶ ἀποβάθρα, ἡ δὲ ἁγ. Ἑλένη ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἰκονίζονται δένδρα καὶ κυκλοτερὲς οἰκοδόμημα μὲ κωνικὴν στέγην. Τὸν γαλάζιον ἀέρα τῆς εἰκόνος πληροῦσι λευκόφαια νέφη.

Οἱ βασιλεῖς ἅγιοι ἵστανται, ὡς συνήθως, ἑκατέρωθεν μεγάλου σταυροῦ, περιβεβλημένοι πολυτελεῖς, χρυσᾶς αὐτοκρατορικὰς στολὰς καὶ φοροῦντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μαργαριτοποίκιλτα στέμματα. Ὁ ἅγ. Κωνσταντῖνος κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνημμένην λαμπάδα.

13. Εὐθὺς ὑποκάτω εἰκονίζεται ὁ *προφήτης ἠλλίας*, πολιός, καθήμενος πρὸ σπηλαίου, μὲ τὴν κεφαλὴν ἀκκουμβημένην ἐπὶ τῆς δεξιᾶς του χειρὸς καὶ προσβλέπων πρὸς τὰ ἄνω. Εἶναι ἐνδεδυμένος καστανόχρουν χιτῶνα καὶ πορφυροῦν ἱμάτιον ἀναδιπλούμνον περὶ τὸν λαιμὸν καὶ φοδραρισμένον μὲ σταχτιὰν γοῦναν. Ὑπεράνω του εἰκονίζεται ἐντὸς νεφῶν καὶ ὁ ἀρτίσκος, ὃν ἔφερεν εἰς αὐτὸν καὶ κατέλιπεν ὁ κόραξ.

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ πλαισίου παρίσταται ἄνω δεξιᾷ καὶ ἡ *Ἁγ. Μαρῖνα*, ἥτις ἔχει συλλάβει διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀπὸ τῶν κεράτων τὸν Σατανᾶν—ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ὁποίου ἐξέρχονται φλόγες—καὶ ἑτοιμάζεται νὰ τὸν πλήξῃ διὰ τῆς ἤδη ὑψωμένης σφύρας. Ἡ ἁγία φορεῖ κυανοῦν χιτῶνα μὲ χρυσᾶς χειρίδας καὶ ἐρυθρὸν πέπλον καταπίπτοντα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς της καὶ ἀνεμιζόμενον.

14. Εἰς τὸ ἀμέσως ἑπόμενον πλαίσιον εἰκονίζονται *ἡ τρὶς ηεράρχι* ἤτοι ὁ *Αγιος βασύλλιος*, ὁ *Αγιος Ιω ὁ Χρισόστομος* καὶ ὁ *Ἁγ. Γριγόριος*. Καὶ οἱ τρεῖς φοροῦν κροσσωτὰ ἐπιτραχήλια κοσμούμενα διὰ μεγάλων σταυρῶν καὶ χρυσᾶ μαργαριτοποίκιλτα ἐπιγονάτια. Εὐλογοῦντες διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατοῦν διὰ τῆς ἀριστερᾶς πλουσίως ἐσταχωμένα Εὐαγγέλια.

15. Ἔτι κατωτέρω εἰκονίζονται εἰς παράταξιν ἄλλοι τρεῖς ἱεράρχαι:

Ὁ *Ἅγ. Χαραλάμπης*, ὁ *Ἅγ. Νικόλαος*, καὶ ὁ *Ἅγ. Ἀθανάσιος* περιβεβλημένοι τὰς πλουσίας ἀρχιερατικὰς στολάς των καὶ μὲ χρυσοῦς φωτοστεφάνους. Καὶ οἱ τρεῖς εὐλογοῦν διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατοῦν μαργαριτοκόλλητα Εὐαγγέλια.

16. Εἰς τὰ δεξιᾷ τοῦ ἄξονος πλαίσια ἔχομεν τὰς ἑξῆς παραστάσεις: Ἄνω τὴν *Ἁγ. Αἰκατερίνην* καὶ τὴν *Ἁγ. Παρασκευήν*.

Ἡ πρώτη εἰκονίζεται μὲ μακρὰν καστανὴν κόμην ἐστραμμένη κατὰ τὰ 3/4. Φέρει πορφύραν μὲ χρυσοῦν μανιάκην, χρυσᾶ ἐπιμανίκια καὶ χρυσοῦν στέμμα. Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, λεπτόν, σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς πλουσίως ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον ἀκκουμβᾷ ἐπὶ τροχοῦ ἐμπεπηγμένου ἐπὶ τῆς ὄχθης ποταμοῦ, οὗτινος διακρίνεται καὶ ἡ τοξωτὴ γέφυρα. Ἡ Ἁγία προσβλέπει πρὸς τὰ σύμβολα τῆς σοφίας—σφαῖραν, διαβήτην καὶ τρίγωνον.

Ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ *Ἁγ. Παρασκευή*, εἰκονιζομένη κατὰ μέτωπον, κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς λεπτὸν σταυρόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν φέρει πρὸ τοῦ στήθους εἰς στάσιν δεήσεως. Εἶναι ἐνδεδυμένη βαθυγάλαζον χειριδωτὸν χιτῶνα μὲ χρυσοκονδυλιὲς καὶ βαθυπράσινον μαφόριον, φέρει δὲ τὰ διακριτικὰ μεγαλοσχήμου.

17. Εἰς τὸ εὐθὺς ὑποκάτω πλαίσιον εἰκονίζονται οἱ δύο κορυφαῖοι ἀπόστολοι *Πέτρος* καὶ *Παῦλος*, ἀμφότεροι ἀναφαλαντίαι, μὲ βραχὺ ψαρὸν γένειον ὁ Πέτρος, μὲ καστανὸν βραχὺ γένειον ὁ Παῦλος. Κρατοῦν ἀμφότεροι ὑψωμένον τὸ ὁμοίωμα τῆς ἐκκλησίας.

18. Ἔτι κατωτέρω, εἰς τὸ 3ον ἐκ δεξιῶν πλαίσιον, εἰκονίζονται τρεῖς ὁλόσωμοι ἅγιοι ἀνάργυροι: *Δαμιανός, Παντελεήμων* καὶ *Κοσμᾶς*. Ἐξ αὐτῶν ὁ Δαμιανὸς φέρει ποδήρη, πράσινον, χειριδωτὸν χιτῶνα μὲ χρυσᾶ ἐπιμανίκια καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ ἄλλο πορφυροῦν ἔνδυμα ἀναδιπλούμενον περὶ τὴν μέσην καὶ ἀνοικτοπράσινον ἱμάτιον πορπούμενον πρὸ τοῦ στήθους διὰ χρυσῆς φίβλας καὶ πῖπτον πρὸς τὰ ὀπίσω ἐν εἴδει χλαμύδος, ἐφ᾽ ἧς εἶναι ἐπερραμμένος χρυσοῦς μαργαριτοποίκιλτος μανιάκης.

Ὁ παραπλεύρως ἱστάμενος ἅγιος Παντελεήμων φορεῖ κυανοῦν χιτῶνα μὲ ἀνοικτὰ φῶτα κολπούμενον περὶ τὴν μέσην καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ κόκκινον ἱμάτιον μὲ γλωσσωτὸν χρυσοῦν περιλαίμιον. Τέλος ὁ Κοσμᾶς φορεῖ σιτόχρουν ἐσωτερικὸν χιτῶνα, μὲ χρυσῆν μαργαριτοκόσμητον παρυφὴν καὶ ἱμάτιον βαθυκύανον, κομβούμενον πρὸ τοῦ στήθους ἐν εἴδει χλαμύδος.

Καὶ οἱ τρεῖς ἅγιοι εἶναι νέοι μὲ κοντὴν καστανὴν κόμην, χρυσοῦς φωτοστεφάνους καὶ χρυσᾶ ὑποδήματα. Διὰ τῆς δεξιᾶς κρατοῦν ἰατρικὸν ἐργαλεῖον ὅμοιον πρὸς κοχλιάριον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὰ χρυσᾶ κιβωτίδια (νάρθηκας). Εἰς τὸ βάθος τῆς εἰκόνος εἰκονίζεται τοπίον μὲ ὄχθην ποταμοῦ.

19. Εἰς τὸ ἑπόμενον κυκλικὸν πλαίσιον εἰκονίζονται οἱ ἅγιοι: *σάβας, εὐθύμιος καὶ σιμεὼν ὁ στηλλίτης*. Καὶ οἱ τρεῖς γέροντες πατοῦν ἐπὶ χλοεροῦ ἐδάφους, ἔχουσι δὲ κόμην καὶ γένειον ψαρά· Φοροῦν χιτῶνα καστανόφαιον, τὸν μοναχικὸν μανδύαν καὶ ἀπὸ τῶν ὤμων κυανοῦν ἐπιρριπτάριον. Καὶ οἱ τρεῖς φέρουν τὰ διακριτικὰ τοῦ μεγαλοσχήμου μοναχοῦ, κρατοῦν δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς λεπτὸν σταυρόν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἀνεπτυγμένα εἰλητά.

Ὑπολείπεται ἤδη νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν τεσσάρων παραστάσεων αἵτινες περιβάλλουν τὴν μορφὴν τοῦ κατακεκλιμένου Ἰεσσαὶ καὶ αἵτινες πᾶσαι εἰκονίζουν, τοὺς ἑξῆς στρατιωτικοὺς ἁγίους.

α) 20. Ἄνω ἀριστερᾷ τὸν *Ἅγιον Γεώργιον*, ἱππεύοντα ὁρμητικῶς κινούμενον λευκὸν ἵππον βαίνοντα πρὸς τὰ δεξιά: Εἶναι ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολήν, ἤτοι χρυσοῦν θώρακα, κόκκινον ἀναπετάριν καὶ ἐρυθρὰς περισκελίδας. Εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος τοῦ ἵππου του (πισοκάπουλα) εἰκονίζεται καθήμενον παιδίον κρατοῦν χρυσοῦν ἀγγεῖον. Ὁ ἅγιος κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς δόρυ, διὰ τοῦ ὁποίου πλήττει τὸν κάτω δεξιᾷ πρὸ αὐτοῦ κείμενον δράκοντα. Τὴν σκηνὴν παρακολουθοῦν νεαρὰ κόρη (ἡ βασιλοπούλλα) εἰκονιζομένη κάτω δεξιᾷ εἰς μικρὰν κλίμακα, καὶ ἀπὸ τοῦ δώματος πύργου, εἰκονιζομένου δεξιᾷ, οἱ γονεῖς της, βασιλεῖς τῆς Λασίας. Τὸ εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ ἵππου καθήμενον παιδίον εἶναι τὸ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐλευθερωθὲν ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἀπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν καὶ μεταφερθὲν ὑπ᾽ αὐτοῦ σῶον εἰς τοὺς γονεῖς του (βλ. σχετικῶς καὶ σελ. 125).

β) 21. Ἄνω δεξιᾷ τὸν *Ἅγ. Δημήτριον*, ἱππεύοντα ὀρθούμενον καστανὸν ἵππον βαίνοντα πρὸς τ᾽ ἀριστερά. Ὁ ἅγιος φορεῖ κυανοῦν χιτῶνα, χρυσοῦν θώρακα καὶ πράσινον ἀναπετάριν. Διὰ τοῦ δόρατος, τὸ ὁποῖον κρατεῖ, πλήττει μὲ ὁρμὴν τὸν κάτω δεξιᾷ κατακείμενον Ρωμαῖον ὁπλίτην, ἐνδεδυμένον στρατιωτικὴν στολὴν (χρυσοῦν θώρακα καὶ χρυσᾶς ἀναξυρίδας).

γ) 22. Κάτω ἀριστερᾷ τὸν *Ἅγ. Μηνᾶν*, ἱππεύοντα λευκὸν ἵππον βαίνοντα πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπὶ ἐπικλινοῦς ἐδάφους καὶ στρέφοντα ἀποτόμως τὴν κεφαλὴν πρὸς τ᾽ ἀριστερά. Εἰς τὸ βάθος σχεδιάζεται τοπίον.

Ὁ ἅγιος εἶναι ἐνδεδυμένος χειριδωτὸν χιτῶνα, χρυσοῦν θώρακα καὶ πράσινον ἀναπετάριν, χρυσᾶς ἀναξυρίδας καὶ κυανᾶς περισκελίδας.

δ) 23. Κάτω δεξιᾷ τὸν *Ἅγιον Θεόδωρον τὸν στρατηλάτην*, ἱππεύοντα καστανὸν ἵππον βαίνοντα πρὸς τ ἀριστερά. Ὁ ἅγιος φορεῖ κυανοῦν χιτῶνα, χρυσοῦν θώρακα, ἐρυθρὸν ἀναπετάριν, ἐρυθρὰς περισκελίδας, χρυσᾶς ἀναξυρίδας πλήττει δὲ διὰ τοῦ δόρατος κατακείμενον δράκοντα.

Τέλος κάτωθεν τῆς κεντρικῆς παραστάσεως τῆς Παναγίας ὑπάρχει ἐντὸς θυρεοσχήμου πλαισίου, ἡ ἑξῆς δι᾽ ἐρυθρῶν γραμμάτων ἐπιγραφή:

Η πανσαι/πτος καὶ θύα ἡκῶ/ν τῆς θεο/μήτορος / προφητῶν ἀπο/στόλων ἡερ/αρχῶν καὶ ὁσί/ον μεγάλων ἐν/δόξων μαρτύρων/δυὰ χοιρὸς ἀνα/τολίου ηεροδια/κόνου τοῦ παρίου ταῖς πρ/εσβίες καὶ / [σοσων] ἡμᾶς / 1752.

Κατὰ ταῦτα ἡ περιγραφεῖσα εἰκὼν εἶναι ἔργον τοῦ ἱεροδιακόνου Ἀνατολίου τοῦ Παρίου ἐκτελεσθὲν τὸ 1752.

Παρατηρήσεις.

Ἐπιστεύετο μέχρι πρό τινων ἐτῶν, ὅτι τὸ θέμα τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί, ἤτοι τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἄρα καὶ τῆς Παναγίας, ἤρχισε νὰ ἀπεικονίζεται ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς τέχνης ἀπὸ τοῦ 14ου αἰ.[1] Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν ὅμως εἰς τὴν Μαυριώτισσαν τῆς Καστοριᾶς, τοιχογραφιῶν τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰῶνος μὲ τὴν παράστασιν τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί[2], ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ ἀπεικόνισις τοῦ θέματος αὐτοῦ ἐγίνετο ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων βυζαντινῶν χρόνων, ἤτοι ἀφ' ἧς ἐποχῆς χρονολογοῦνται καὶ ἀπεικονίσεις τῆς Ρίζης εἰς μνημεῖα τῆς Δύσεως[3].

Ἡ βυζαντινὴ σύνθεσις τῆς Ρίζης ἐμπνευσθεῖσα ἀσφαλῶς ὑπὸ τῆς παρὰ Ἠσαΐᾳ (ΙΑ΄, 1) ρήσεως:

καὶ ἐξελεύσεται ράβδος ἐκ τῆς Ρίζης Ἰεσσαὶ καὶ ἄνθος
ἐκ τῆς ρίζης ἀναβήσεται[4],

εἰκονίζει τὸν προπάτορα Ἰεσσαί, κατακεκλιμένον καὶ κοιμώμενον εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος, ἐκ τῆς ράχεως δ' αὐτοῦ ἐκφυομένους τρεῖς κλάδους δένδρου, οἵτινες ἀνερχόμενοι ἑλικοειδῶς, πρὸς τὰ ἄνω περιβάλλουσιν, ὡς ἐν πλαισίῳ τούς τε κατὰ σάρκα προπάτορας τοῦ Χριστοῦ βασιλεῖς τοῦ Ἰούδα[5] καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἤτοι τοὺς προφήτας, οἵτινες ἀνήγγειλαν τὴν ἔλευσίν του.

Ἐπειδὴ δ' οἱ προπάτορες οὗτοι ἦσαν πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν—ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος (1, 2) ἀριθμεῖ ἤδη 30 βασιλεῖς—καὶ δὲν ὑπῆρχε πάντοτε ὁ ἀπαιτούμενος χῶρος πρὸς ἀπεικόνισιν ὅλων, περιωρίζετο συνήθως ὁ ἀριθμός των μόνον εἰς 12 ἢ καὶ ἀκόμη ὀλιγωτέρους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὅμως συγκατελέγοντο πάντοτε ὁ Δαυὶδ καὶ ὁ Σολομών. Οὕτω εἰς τὸ ἀρχαιότερον μέχρι τοῦδε βυζαντινὸν παράδειγμα τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί, τὸ ὁποῖον μᾶς διεσώθη,

---

1) A. Grabar, La peinture religieuse en Bulgarie, Paris 1928, 278.

2) Στυλ. Πελεκανίδη, Καστοριά, Θεσσαλονίκη 1953, πίν. 85.

3) Βλέπε λεπτομερῆ κατάλογον τῶν σχετικῶν μνημείων τῆς Δύσεως παρὰ Louis Réau, L'iconographie chrétienne, τ. II, 2, Paris 1957, σ. 140.

4) Πβλ. καὶ τὸν Κανόνα τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων: *Ράβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαὶ καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς Χριστέ, ἐκ τῆς Παρθένου ἀναβλαστήσας* (Μηναῖον Δεκεμβρίου, ἔκδ. Βενετίας 1843, σ. 225 β' εἱρμὸς δ΄ ᾠδῆς).

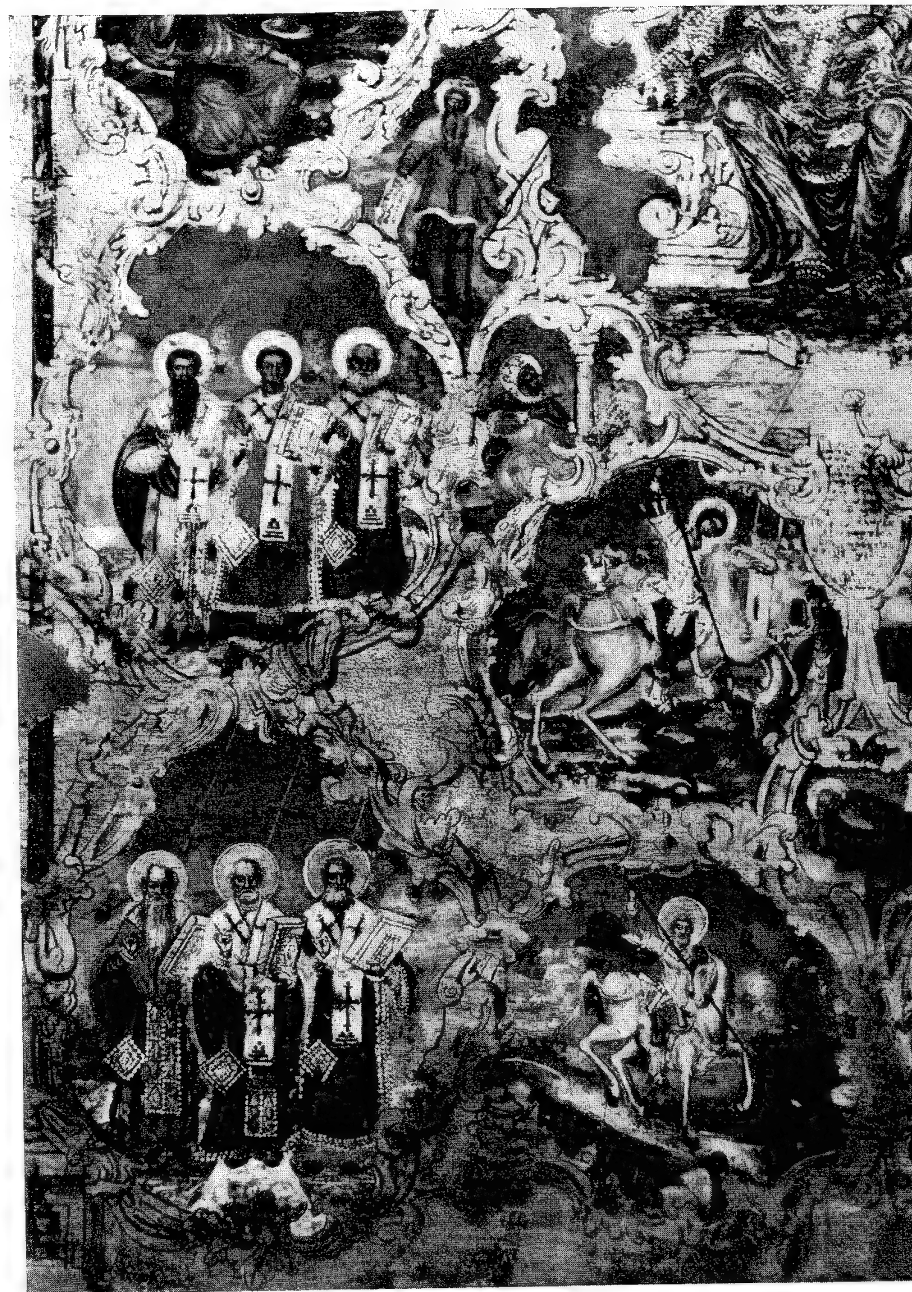
5) Ὅτι ἡ Παναγία, καὶ ἄρα καὶ ὁ Υἱὸς αὐτῆς, κατήγετο ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα καὶ δὴ ἐκ τοῦ γένους Δαυὶδ (8ου υἱοῦ τοῦ Ἰεσσαὶ) συνάγεται ἐξ ἐνδείξεων ἐν αὐτῇ τῇ Κ. Διαθήκῃ, δι' ὃ καὶ ὁ Ἰησοῦς χαρακτηρίζεται ὡς ἀπόγονος τοῦ Δαυὶδ κατὰ σάρκα. Βλ. σχετικῶς Π. Ι. Μπρατσιώτην ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. 16 (ἄρθρ. Μαρία καὶ Θεοτόκος).

Ἡ Ρίζα τοῦ Ἰεσσαί. Φορητὴ εἰκών, ἔργον Ἀνατολίου τοῦ Παρίου (1752) (βλ. σελ. 149-159).

Ἡ Παναγία βρεφοκρατοῦσα, λεπτομέρεια τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ πίνακος 67 (Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί) (βλ. σελ. 150).

Ἐπὶ μέρους σκηναὶ τοῦ πίνακος 67 (Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί) (βλ. σελ. 153-154).

ἤτοι τὸ τῆς Καστοριᾶς[1], αἱ εἰκονιζόμεναι μορφαὶ ἀνέρχονται μόνον εἰς 10 ἤτοι τὸν Ἰεσσαί, δύο βασιλεῖς (Δαυὶδ καὶ Σολομῶντα), ἓξ προφήτας καὶ τὴν Παρθένον, ἱσταμένην εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ δένδρου.

Ἀργότερον, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τοῦ 16ου αἰ. καὶ ἑξῆς, εἰς τοὺς προπάτορας προστίθενται, ὁσάκις ὑπάρχει χῶρος, καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἅγιοι ἢ καὶ χριστολογικαὶ σκηναί (βάπτισις, σταύρωσις), ἀκόμη δ' ἐνίοτε παρατίθενται καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες σοφοί, ὡς συμβαίνει π.χ. εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Λαύρας[2] καὶ εἰς ναοὺς τῆς Βουλγαρίας[3] καὶ τῆς Βουκοβίνας[4]. Ἐν ᾧ δὲ παλαιότερον ἡ Παναγία εἰκονίζεται εἰς τὴν αὐτὴν καὶ οἱ προπάτορες κλίμακα, ἀργότερον ἡ Παρθένος, βαστάζουσα εἰς τοὺς κόλπους της τὸ βρέφος Ἰησοῦν ἐξαίρεται ἰδιαιτέρως, εἰκονιζομένη τώρα πλέον ἔνθρονος εἰς τὸ μέσον τοῦ πίνακος καὶ εἰς πολὺ μεγαλυτέραν κλίμακα ἀπὸ τοὺς περιστοιχίζοντας αὐτὴν βασιλεῖς καὶ προφήτας, ὡς τὴν εἴδομεν καὶ εἰς τὰ ἐξετασθέντα παραδείγματα τῆς Πάρου (πίν. 55 καὶ σ. 126 καὶ 131).

Ἡ ἔξαρσις αὕτη τῆς Παναγίας, ὀφειλομένη εἰς ἔντασιν τῆς λατρείας τῆς Παρθένου, ἰδίᾳ, ἐν τῇ Δύσει, παρατηρεῖται ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰῶνος[5]. Κατὰ δυτικὴν δὲ προφανῶς ἐπίδρασιν βλέπομεν καὶ εἰς τὰς φορητὰς εἰκόνας τῆς Ἀνατολῆς, τὴν Παναγίαν κυριαρχοῦσαν τοῦ ὅλου πίνακος.

Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ἐνταῦθα ἐξεταζόμενον πίνακα, ἔνθα ἡ Παναγία οὐ μόνον εἰκονίζεται ἔνθρονος καὶ μὲ βασιλικὴν στολὴν καὶ εἰς κλίμακα μεγαλυτέραν ὅλων τῶν ἄλλων προσώπων, ἀλλὰ καὶ περιβάλλεται ὑπὸ ἰδιαιτέρως πολυτελοῦς πλαισίου (πίν. 68, 69) σεβιζομένη καὶ ὑπὸ τῶν ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς της πετώντων δύο ἀρχαγγέλων.

---

[1]) Ψηφιδωτὴ παράστασις τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί, ἔργον Ἕλληνος τεχνίτου τοῦ 12ου αἰ. ὀνόματι Βασιλείου μαρτυρεῖται ὅτι ὑφίστατο μέχρι τοῦ 17ου αἰ. ὑπεράνω τῆς θύρας εἰσόδου εἰς τὸ μέσον κλῖτος τῆς βασιλικῆς τῆς Βηθλεέμ (De Vogüé, Les églises de la Terre Sainte, Paris 1860, σ. 64, 68. Vincent et Abel, Bethléem, Paris 1914, σ. 146, Diehl, Manuel d'art byz². σ. 562). Εἰκονίζει δ' αὕτη τὸν Ἰεσσαὶ κοιμώμενον καὶ ἀπὸ τῶν πλευρῶν του ἐξερχομένους τρεῖς κλάδους ἑλισσομένους, ἐφ' ὧν ἵσταντο οἱ ἀναγγείλαντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου προφῆται, εἰς δὲ τὸν ἀνώτατον κεντρικὸν κλάδον τὴν Παρθένον ἱσταμένην καὶ βρεφοκρατοῦσαν, ὅπως δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς Καστοριᾶς. Ὁ Grabar ἐν τούτοις (La peinture religieuse en Bulgarie σ. 278 σημ. 5) θεωρεῖ τὴν παράστασιν τῆς Βηθλεὲμ ὡς μὴ δυναμένην νὰ συγκαταλεχθῇ μεταξὺ τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν ἐπειδή, ὡς λέγει, αἱ ψηφιδωταὶ πραστάσεις τῆς Βηθλεὲμ περιλαμβάνουσι παλαιότερα διακοσμητικὰ στοιχεῖα (πομπὰς ἀγγέλων, σειρὰς μεταλλίων, κοσμήματα κλπ.).

[2]) Millet, Athos, Les peintures, πίν. 151.

[3]) A. Grabar, La peinture religieuse en Bulgarie. Ναὸς Arbanassi, πίν. 53.

[4]) Paul Henry, Mélanges de l'Institut Français de Bucarest.

[5]) Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἀναφέρει ὁ Réau (ἔ.ἀ. σ. 135 σ. 2) ἱστορημένον βιβλίον τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰ. ἀποκείμενον εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μαδρίτης, ἔνθα ἐπὶ τοῦ κυρίου κλάδου τοῦ δένδρου ἵσταται μία Παναγία καταλαμβάνουσα σχεδὸν ὅλον τὸ ὕψος τῆς μικρογραφίας.

Ἡ κυριαρχοῦσα τῆς εἰκόνος θέσις, τὸ μέγεθος καὶ ἡ «βασιλικὴ» ἐμφάνισις τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι τὰ μόνα τεκμήρια τῆς δυτικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς εἰκόνος μας. Αὐτὴ αὕτη ἡ στολὴ τῆς Παναγίας, ὅσον καὶ ἂν προσπαθεῖ νὰ μιμηθῇ τὴν βυζαντινὴν ἐνδυμασίαν τῆς Παρθένου, ἀπομακρύνεται αὐτῆς μεγάλως, ἀφ' οὗ τὸ μαφόριον τῆς Παναγίας ἀντὶ τοῦ τυπικοῦ βαθυπορφύρου χρώματος παρουσιάζεται ἐδῶ ἐλαιόχρουν, κοσμεῖται δ' ἀφ' ἑτέρου κατὰ τὰς παρυφὰς καὶ δι' ἀφθόνων μαργαριτῶν καὶ πολυτίμων λίθων. Ξένον ἐπίσης πρὸς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν εἶναι καὶ τὸ νὰ κρατῇ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἡ Παναγία ἀνημμένην λαμπάδα καὶ δὴ σχεδὸν πᾶν ἄλλο ἢ βυζαντινοῦ (πίν. 68). Τέλος καὶ ὁ πολυτελὴς θρόνος, ἐφ' οὗ κάθηται ἡ Παρθένος, εἶναι ρυθμοῦ ἀγνῶς μπαρόκ, μὲ κλασσικίζουσαν διακόσμησιν τῶν στηριγμάτων του καὶ ὀρθὴν προοπτικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἑδράνου του.

Οὐ μόνον δ' ἡ στολὴ ἀλλὰ καὶ ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου δὲν παρουσιάζει τὴν συνήθη ἐλαφρὰν θλῖψιν καὶ πνευματικότητα τῶν βυζαντινῶν Παρθένων, ἀλλ' ἀνήκει μᾶλλον εἰς συνήθη, γλυκεῖαν γυναῖκα τῆς κοινωνίας.

Μία ἄλλη ἰδιορρυθμία τῆς ἡμετέρας εἰκόνος συνίσταται καὶ εἰς τὴν ὑπεράνω τῆς Παναγίας ἀπεικόνισιν τοῦ Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν μετὰ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. Διὰ τῆς προσθήκης ταύτης τοῦ οὐρανίου Πατρὸς εἰς τὸν νεαρὸν Χριστόν, τὸν ὁποῖον κρατεῖ εἰς τοὺς κόλπους της ἡ Παναγία, συμπληροῦται καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Ἁγ. Τριάδος. Τοιοῦτος ὅμως συνδυασμὸς παραστάσεως τῆς Ἁγ. Τριάδος πρὸς τὴν Ρίζαν τοῦ Ἰεσσαὶ μόνον ἐνταῦθα, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, συναντᾶται [1], ὀφείλεται δὲ προφανῶς εἰς δυτικὴν ἐπίδρασιν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ κεκινημένη καὶ μᾶλλον θεατρικὴ ἀπεικόνισις τοῦ Πατρὸς μὲ τὰς πολὺ ἀνοικτὰς ἀγκάλας καὶ ἰδίως ἡ συνοδεία αὐτοῦ ὑπὸ μικρῶν πτερωτῶν κεφαλῶν ἀγγέλων, ξένων πρὸς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν, ἀλλὰ λίαν ἀγαπητῶν εἰς τὴν τέχνην τῆς Δύσεως [2].

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ὑπολοίπους πλαγίας εἰκόνας—αἵτινες, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὸ κύριον θέμα—αὗται παρουσιάζουν μὲν γενικῶς βυζαντινὸν τὸ σχέδιον καὶ τὴν σύνθεσιν ἀλλ' ἀφίστανται τῆς παραδόσεως· διότι παρουσιάζουσι α) διάφορον κλίμακα ἐντόνων καὶ ἀνοικτῶν χρωμάτων β) προοπτικὴν ἀπόδοσιν ἀνωμάλου ἐδάφους γ) ἀπόδοσιν τοῦ οὐρα-

[1]) Παράστασις τοῦ Ἁγ. Πνεύματος μετὰ τοῦ Πατρός, εὐλογοῦντος διὰ τῶν δύο χειρῶν τὸν κάτωθεν εἰκονιζόμενον Χριστόν, συμβολίζοντα τὴν «Ἄμπελον» τῆς Παραβολῆς, εὑρίσκεται εἰς φορητὴν εἰκόνα τοῦ 1670 ἀποκειμένην εἰς τὴν Συλλογὴν Εἰκόνων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, ἔργον τοῦ Βίκτωρος (βλ. σχ. εἰκόνα παρὰ M. Chadjidakis, Icônes, πίν. 71).

[2]) Θὰ ἐξηρχόμεθα πολὺ τῶν ὁρίων τῆς ἐξετάσεώς μας ἂν ἠθέλομεν νὰ προσαγάγωμεν παραδείγματα δυτικῆς τέχνης βεβαιοῦντα τὰς ἀνωτέρω διαπιστώσεις μας· δι' ὃ καὶ παραλείπομεν τὰς σχετικὰς παραπομπάς.

νοῦ μετὰ νεφῶν φωτιζομένων καὶ σκιαζομένων ἢ ἀφρωδῶν δ) βάθους μετὰ τοπίου κατὰ φύσιν, καὶ ε) κινήσεις καὶ ἰδιαιτέραν προοπτικὴν ἀπόδοσιν τῶν ἵππων, ἤτοι στοιχείων τὰ ὁποῖα συνηθίζει ἰδιαιτέρως νὰ ἐφαρμόζῃ ἡ Δυτικὴ τέχνη. Ἐὰν εἰς ταῦτα προστεθοῦν τὰ χρυσᾶ, ρυθμοῦ ροκοκό, πλαίσια τῶν εἰκόνων καὶ ἡ ἀφειδὴς χρῆσις χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ χρώματος εἰς τὰς ἐπὶ μέρους εἰκόνας, θὰ πρέπει νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ὁ ἐκτελέσας τὴν ἐξεταζομένην εἰκόνα Πάριος ἱεροδιάκονος Ἀνατόλιος, ἀρχομένου τοῦ 18ου αἰῶνος, θὰ ἐμαθήτευσε καὶ θὰ εἰργάσθη εἴτε εἰς Βενετίαν [1], εἴτε εἴς τινα τῶν ἐνετοκρατουμένων τότε Ἰονίων νήσων, δι' ὃ καὶ ὑπέστη τόσον ἰσχυρὰν τὴν δυτικὴν ἐπίδρασιν.

---

[1]) Μία ἔρευνα εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βενετίας ἴσως θὰ ἀνεύρισκεν εἰς αὐτὸ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ξενιτευμένου παρίου ἁγιογράφου μας.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΖΩΓΡΑΦΩΝ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΩΝ

Ἀθανάσιος ἱεροδιάκονος Σίφνιος

Εἰκὼν Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως εἰς ναὸν Παναγίας τῆς Καταπολιανῆς (1759) σ. 70 Εἰκὼν Ἁγίας Τριάδος εἰς ναὸν Παναγίας τῆς Καταπολιανῆς σ. 70, πίν. 34α.β

Ἀνατόλιος ἱεροδιάκονος Πάριος

Εἰκὼν Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί (1752) ἐν ἰδιωτικῇ συλλογῇ Αἰξωνῆς, σ. 149, πίν. 67. 68, 69.

Βίκτωρ

Εἰκὼν Χριστοῦ εἰς ναὸν Ἁγ. Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης Κάστρου Παροικιᾶς σ. 81, πίν. 41

Βλαστὸς Γεώργιος

Εἰκὼν Παναγίας τοῦ Πάθους εἰς οἰκίαν οἰκογενείας Δρέττα ἐν Παροικιᾷ σ. 91. Εἰκὼν Ἁγ. Νικολάου εἰς ναὸν Πέρα - Παναγιᾶς Μαρμάρων σ. 119, πίν. 54. Εἰκὼν Ἁγ. Εὐθυμίου εἰς ναὸν Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Τσηπίδου σ. 140, πίν. 63.

Γοργοστάρης Πέτρος

Εἰκὼν Παναγίας Ὁδηγητρίας εἰς παρεκκλήσιον Ἁγ. Ἀναργύρων Καταπολιανῆς σ. 74. Εἰκὼν Χριστοῦ Παντοκράτορος εἰς παρεκκλήσιον Ἁγ. Ἀναργύρων Καταπολιανῆς σ. 74

Δακωρ(ώνιας) Γεώργιος

Εἰκὼν Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου εἰς ναὸν Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ναούσης σ. 99

Δ(α)κ(ο)ρ(ώνιας) Ἰω(άννης)

Εἰκὼν Ἁγ. Γεωργίου εἰς ναὸν Ἁγ. Γεωργίου Τσηπίδου (1653) σ. 125. Εἰκὼν Ἁγ. Γεωργίου εἰς Ναὸν Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Ὀρφανοῦ Τσηπίδου (1653) σ. 143. Εἰκὼν τῆς Παναγίας Κυρίας τῶν Ἀγγέλων εἰς Μονὴν Ἁγ. Παντελεήμονος Δραγουλᾶ (1655) σ. 124. Εἰκὼν Παναγίας Βρεφοκρατούσης ὡς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαὶ εἰς ναὸν Ἁγ. Γεωργίου Τσηπίδου (1657) σ. 126, πίν. 55. Εἰκὼν Ἁγ. Γεωργίου εἰς ναὸν Ἁγίων Νικολάου καὶ Γεωργίου Δραγουλᾶ σ. 124

Δαμασκηνὸς ἱερομόναχος

Εἰκὼν Παναγίας Ὁδηγητρίας εἰς Μονὴν Ἀποκεφαλισμοῦ τοῦ Προδρόμου (1647) σ. 146, πίν. 65. Εἰκὼν Χριστοῦ εἰς ναὸν Εὐαγγελιστρίας Παροικιᾶς (1649) σ. 85, πίν. 43β. Εἰκὼν Χριστοῦ Παντοκράτορος εἰς ναὸν Παναγίας Μεγαλομάτας Τσηπίδου (1651) σ. 142. Εἰκὼν Προδρόμου εἰς καθολικὸν Μονῆς Ἁγίας Κυριακῆς σ. 122. Εἰκὼν Παναγίας τοῦ Πάθους εἰς ναὸν Παναγίας Μεγαλομάτας Τσηπίδου σ. 142. Εἰκὼν Χριστοῦ Παντοκράτορος εἰς ναὸν Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Ὀρφανοῦ Τσηπίδου σ. 143

Δημήτριος ἱερεὺς

Εἰκὼν Παναγίας εἰς παρεκκλήσιον Ἁγίου Νικολάου Καταπολιανῆς σ. 72, εἰκ. 20, πίν. 36. Εἰκὼν Ἁγ. Τριάδος καὶ Χειροτονίας Ἁγ. Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου εἰς ναὸν Παναγίας τῆς Καταπολιανῆς σ. 78, πίν. 40α.β

Ἱερόθεος ἱεροδιάκονος

Εἰκὼν Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως εἰς καθολικὸν μονῆς Λαγγουβάρδας (1858) σ. 92, σημ. 2. Εἰκὼν Ἁγίων Πάντων εἰς καθολικὸν μονῆς Λαγγουβάρδας σ. 92 σημ. 2

Καλουδᾶς Ἀναγνώστης

Εἰκὼν Παναγίας Καρδιωτίσσης εἰς ναὸν Εἰσοδίων Θεοτόκου Τσηπίδου σ. 137, πίν. 62

Κονταρίνης Τζέρτζης

Εἰκὼν Χριστοῦ Παντοκράτορος εἰς ναὸν Ἁγ. Δημητρίου Τσηπίδου (1737) σ. 133

Μαυρογένης Πέτρος

Εἰκὼν Παναγίας Καρδιωτίσσης εἰς ναὸν Εἰσοδίων Θεοτόκου Τσηπίδου σ. 137, πίν. 62

Μόσκος Ἰάκωβος

Εἰκὼν «Τὸ ἐπὶ σοὶ Χαίρει» εἰς ναὸν Παναγίας τῆς Καταπολιανῆς (1704) σ. 77, πίν. 39 α.β

Μόσκος Ἰωάννης

Εἰκὼν Χριστοῦ εἰς ναὸν Εὐαγγελιστρίας Τσηπίδου σ. 136, πίν. 61

Μοστράτος Ἀνδρέας

Εἰκὼν Παναγίας Ὁδηγητρίας εἰς ναὸν Ἁγ. Νικολάου (Μουσεῖον Ναούσης) (1744) σ. 109. Εἰκὼν Παναγίας Ἐλεούσης εἰς ναὸν Ἁγ. Εὐσταθίου Τσηπίδου (1752) σ. 130, πίν. 57 α-β. Εἰκὼν Ζωηφόρου Ἄρτου εἰς ναὸν Ἀναλήψεως Ἀμοργοῦ (1757) σ. 97, σημ. 2. Εἰκὼν Ζωηφόρου Ἄρτου εἰς ναὸν Θεοσκεπάστου Ναούσης (1762) σ. 102. Εἰκὼν Ζωηφόρου Ἄρτου εἰς ναὸν Ἁγ. Ἀθανασίου Ναούσης σ. 96, πίν. 46

Μοστράτος Γεώργιος ἱερεὺς χαρτοφύλαξ

Εἰκὼν Χριστοῦ εἰς ναὸν Ἁγ. Ἰω. Θεολόγου (1788) σ. 98, πίν. 33. Εἰκὼν Παναγίας εἰς ναὸν Ἁγ. Φιλίππου (1812) σ. 94. Εἰκὼν Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως εἰς ναὸν Ἁγ. Νικολάου (Μουσεῖον Ναούσης) σ. 109. Εἰκὼν Ἁγ. Χαραλάμπου εἰς ναὸν Ἁγ. Χαραλάμπου Τσηπίδου (1779) σ. 145. Εἰκὼν Ἁγ. Χαραλάμπου εἰς ναὸν Πέρα Παναγιᾶς Μαρμάρων (1780) σ. 120. Εἰκὼν Χριστοῦ εἰς ναὸν Ἁγ. Φιλίππου μεταξὺ Παροικιᾶς καὶ Ναούσης (1812) σ. 94. Εἰκὼν Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως εἰς ναὸν Παναγίας Χριστοῦ Ναούσης σ. 100

Νικόδημος μοναχὸς Γεραρδῆς

Εἰκόνες Ἐσταυρωμένου, Θεοτόκου καὶ Ἰωάννου εἰς ναὸν Ἰω. Προδρόμου Τσηπίδου (1698) σ. 146. Εἰκὼν Χριστοῦ μεταξὺ Ἁγίων Ἀρτεμίου καὶ Στυλιανοῦ εἰς ναὸν Εὐαγγελιστρίας Τσηπίδου σ. 134, πίν. 60. Εἰκὼν Μεταμορφώσεως Σωτῆρος εἰς ναὸν Ἁγ. Μοδέστου Τσηπίδου σ. 145. Εἰκὼν Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως εἰς καθολικὸν Μ. Ἁγ. Γεωργίου εἰς Μεροβίγλι Ναούσης (1699) σ. 111. Εἰκὼν Τριῶν

Ἱεραρχῶν εἰς ναὸν Τριῶν Ἱεραρχῶν Τσηπίδου (1687) σ. 132. Εἰκὼν Ἁγ. Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας εἰς ναὸν Ἁγ. Ἀθανασίου Ναούσης (1695) σ. 95, πίν. 45. Εἰκὼν Παναγίας τοῦ Πάθους εἰς καθολικὸν Μονῆς Ἁγ. Γεωργίου εἰς Μεροβίγλι (1699) σ. 111 (ΚΡΜΡ)

Ὑπογράφεται καὶ **Ν. Μ. Γ.**

Παπασταματάκιος Νικόλαος

Τοιχογραφίαι ἀψῖδος ἱεροῦ τοῦ ναοῦ Ἁγ. Εὐσταθίου Τσηπίδου (1714) σ. 131

Πραουδάκης Ἱερόθεος

Εἰκόνες 19ου αἰ. εἰς τέμπλον καθολικοῦ Μονῆς Λαγγουβάρδας σ. 92

Σπανόπουλος Γεώργιος

Εἰκὼν τῆς εἰς Ἅδου Καθόδου εἰς ναὸν Μεταμορφώσεως Σωτῆρος Τσηπίδου σ. 141

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΑΦΙΕΡΩΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΓΟΣ ΤΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Ι' ΤΟΜΟΥ

ΟΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥ

ΜΕΡΟΣ Β'
